

Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról

ÖSSZEFOGLALÓ TANULMÁNY

Készítették:

Göncz Borbála
Király Gábor
Klenner Zoltán
Lengyel György
Melegh Attila
Tóth Lilla
Várnagy Réka
Vépy-Schlemmer Éva

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia és Társadalompolitika Intézet
Empirikus Társadalomkutató Központ

Budapest, 2009. november

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

Tartalom

BEVEZETÉS	5
I – A REPREZENTATÍV KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI.....	8
A BEFOGADÓ TÁRSADALOM BEVÁNDORLÓKKAL KAPCSOLATOS ATTITÚDJE	9
<i>(Lengyel György - Göncz Borbála)</i>	
BEVEZETÉS	9
1. A PROBLÉMA ELHELYEZÉSE.....	10
2. A BEVÁNDORLÁS MEGÍTÉLÉSE	10
2.1. A probléma súlyossága	10
2.2. A bevándorlók száma.....	13
2.3. A bevándorlás előnyei, hátrányai.....	17
2.4. Az egyes bevándorló csoportokkal szembeni beállítottság.....	19
3. A SZUBJEKTÍV ÉLETHELYZET, A MÉLTÁNYOSSÁG ÉS AZ AKCIÓPOTENCIÁL ÖSSZEFÜGGÉSEI A BEVÁNDORLÁS MEGÍTÉLÉSÉVEL	21
ÖSSZEFOGLALÁS.....	25
II – A FÓKUSZCSOPORTOS KUTATÁS EREDMÉNYEI	27
A BEFOGADÓ TÁRSADALOM BEVÁNDORLÓKKAL KAPCSOLATOS ATTITÚDJEI....	28
<i>(Tóth Lilla)</i>	
BEVEZETÉS	28
A CSOPORTOK ÖSSZETÉTELE	28
A BEVÁNDORLÓI CSOPORTOK AZONOSÍTÁSA	30
A BEVÁNDORLÓK SZÁMA	31
A BEVÁNDORLÓK SZÁMÁNAK MINŐSÍTÉSE: SOK VAGY KEVÉS?.....	32
SZEMÉLYES TAPASZTALATOK BEVÁNDORLÓKKAL.....	33
<i>A kínaiak</i>	<i>33</i>
<i>Arabok</i>	<i>36</i>
<i>Erdélyiek</i>	<i>36</i>
<i>Románok</i>	<i>37</i>
<i>Vietnámiak.....</i>	<i>37</i>
<i>Koreaiak</i>	<i>37</i>
<i>Ázsiaiak.....</i>	<i>37</i>
<i>Feketék</i>	<i>38</i>
A BEVÁNDORLÓK JELENLÉTE – ESÉLY A TANULÁSRA	38
A BEVÁNDORLÓK JELENLÉTE – NEM REFLEKTÁLT JELENSÉG.....	38
KÜLFÖLDI TAPASZTALATOK	39
A BEVÁNDORLÁS ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI.....	40
<i>Pozitív hatások, a befogadók számára hasznos lehetőségek</i>	<i>40</i>
<i>Negatívumok.....</i>	<i>41</i>
<i>Minden változik, a vándorlás állandó – a történeti és globális nézőpont</i>	<i>42</i>
A DEMOGRÁFIAI HELYZET ÉS A BEVÁNDORLÁS	43
A BEVÁNDORLÁS ÉS A BEFOGADÓ TÁRSADALOM NYITOTTSÁGA	44
A BEVÁNDORLÓK BEILLESZKEDÉSE, INTEGRÁCIÓJA	45
BEVÁNDORLÓK ÉS MAGYAR ROMÁK INTEGRÁCIÓJÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA.....	47
JAVASLATOK A BEVÁNDORLÓK INTEGRÁCIÓJÁVAL KAPCSOLATBAN.....	47
III – A BEVÁNDORLÓKKAL KÉSZÜLT MÉLYINTERJÚK EREDMÉNYEI	49
AZ INTEGRÁCIÓ FOLYAMATA A BEVÁNDORLÓI INTERJÚK ALAPJÁN.....	50
<i>(Melegh Attila)</i>	
BEVEZETÉS	50
A VIZSGÁLT CSOPORT ÉS A VÁLASZTOTT MÓDSZER	51
AZ INTEGRÁCIÓ DIMENZIÓI	52
1. <i>Strukturális integráció</i>	<i>52</i>

2. Kulturális integráció.....	65
3. Társadalmi integráció	72
4. Identifikációs integráció	77
ÖSSZEFOGLALÁS.....	79

IV – A BEVÁNDORLÓK INTEGRÁCIÓJÁBAN ÉRINTETT INTÉZMÉNYEK KÉPVISELŐIVEL KÉSZÜLT MÉLYINTERJÚK EREDMÉNYEI 82

(Vépy-Schlemmer Éva - Klenner Zoltán)

BEVEZETÉS	83
1. OKTATÁS	84
Az intézmények bemutatása.....	84
Migráns tanulók a közoktatásban	85
A bevándorlás körülményei	86
Az intézmény szerepe.....	87
A bevándorlók kapcsolatai.....	89
A migránsok foglalkoztatása, életkörülményei	89
A befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya	90
Milyen migrációs politikát tartana jónak?	92
2. EGÉSZSÉGÜGY.....	93
Bevándorlás jelentőségének megítélése.....	93
A bevándorlók az egészségügyben	93
Intézményi együttműködés	94
A migráció okai.....	94
Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?	95
3. FOGLALKOZTATÁS.....	95
Jogi szabályozás	95
Intézményi kapcsolatok	97
A bevándorlók megítélése	97
Különbség a bevándorló csoportok között.....	98
A bevándorlók foglalkoztatása	98
A bevándorlók kapcsolatai.....	99
Befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya	99
4. JOGI KÉPVISELET.....	100
Intézményi kapcsolatok	100
Bevándorlók kapcsolatai	100
Az ügy sikere	101
A bevándorlás háttérében álló okok.....	101
A bevándorlók foglalkoztatása	101
A befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya	102
Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?	102
5. CIVIL SZERVEZETEK	102
Az intézmények bemutatása.....	103
A bevándorlás súlyának megítélése.....	105
A befogadó társadalom és a bevándorlók kapcsolata	105
Az intézmény szerepe.....	106
Intézményi kapcsolatok	106
Az intézmény támogatottsága	107
Az integráció megítélése	107
Bevándorlók foglalkoztatása	108
Hogyan lehetne könnyíteni a bevándorlók integrációját?	109
Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?	110
6. HATÓSÁGOK	111
Az intézmények bemutatása.....	111
A bevándorlás megítélése	112
Intézményi kapcsolatok	113
Az intézmény szerepe a bevándorlók integrációjában	113
A bevándorlók foglalkoztatása	114

<i>A befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya</i>	114
<i>Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?</i>	114
ÖSSZEFOGLALÁS.....	115
V – AZ ÁLLAMPOLGÁRI TANÁCSKOZÁSOK EREDMÉNYEI	118
BEVÁNDORLÓI ÉS BEFOGADÓI CSOPORT TANÁCSKOZÁSÁNAK LEÍRÁSA	119
<i>(Király Gábor - Várnagy Réka)</i>	
BEVEZETÉS	119
DELIBERATÍV DEMOKRÁCIA ÉS RÉSZVÉTEL, AZAZ AZ ELMÉLETI HÁTTÉR VÁZLATA	121
<i>Helyzetkép</i>	121
<i>Elméleti háttér</i>	122
<i>Részvételi mechanizmusok jellemzői</i>	125
ÁLLAMPOLGÁRI TANÁCSKOZÁS MÓDSZERÉNEK ISMERTETÉSE	127
<i>Az Állampolgári Tanácskozás folyamata</i>	127
<i>Az állampolgári tanácskozás előnyei és hátrányai</i>	132
<i>A bevándorlók integrációjáról szóló állampolgári tanácskozás felépítése</i>	136
ESETTANULMÁNY: BEFOGADÓI CSOPORT.....	140
<i>A csoportformálódás modellje</i>	140
<i>Csoportformálódás alakulása az állampolgári tanácskozáson</i>	142
<i>A panel és a szakértők közötti interakció</i>	144
<i>Érvek és vélemények a panelben</i>	145
<i>Ajánlások</i>	150
<i>Néhány gondolat az ajánlásokról</i>	152
<i>Résztevői visszajelzések</i>	154
ESETTANULMÁNY: BEVÁNDORLÓI CSOPORT	156
<i>A csoportformálódás kérdése: potenciális törésvonalak megjelenése</i>	156
<i>Vélemények alakulása a deliberáció során</i>	159
<i>A panel és a szakértők közötti interakció</i>	160
<i>Érvek és vélemények a panelben</i>	161
<i>Ajánlások</i>	164
<i>Néhány gondolat az ajánlásokról</i>	168
<i>Résztevői visszajelzések</i>	169
KONKLÚZIÓ.....	170
<i>A két panel ajánlásainak összehasonlítása</i>	170
<i>A deliberatív folyamatok magyar adaptációjának esélyei</i>	171
FELHASZNÁLT IRODALOM	173
A TANÁCSKOZÁST ELŐKÉSZÍTŐ MUNKATÁRSÁK	175
MODERÁTOROK	175
KÜLSŐ SZAKÉRTŐK.....	175
BELSŐ SZAKÉRTŐK	175
EMPIRIKUS TÁRSADALOMKUTATÓ KÖZPONT	176
MELLÉKLETEK	177
MELLÉKLET 1. A PROBLÉMA STRUKTURÁLÁSA A BEFOGADÓK KÖRÉBEN AZ ÁLLAMPOLGÁRI TANÁCSKOZÁSON („NAGY LAPOK” TÁBLÁZAT).....	178
MELLÉKLET 2. A RÉSZTEVŐI VISSZAJELZÉSEK - BEFOGADÓK	179
MELLÉKLET 3. A RÉSZTEVŐI VISSZAJELZÉSEK - BEVÁNDORLÓK	181
MELLÉKLET 4. A SURVEY KÉRDŐÍVE.....	182

Bevezetés

Magyarországon mostanáig a harmadik országból származó, nem turista céllal érkező külföldiek (továbbiakban: bevándorlók vagy migránsok) társadalmi beilleszkedésének elősegítésére nem volt összehangolt politikai stratégia és gyakorlat. A különféle idegenrendészeti tartózkodási jogcímek megszerzésének feltétele kizárólag a lakhatás és megélhetés biztosítottóságának igazolása volt. A nálunk nagyobb migrációs nyomásnak kitett országokban az a tendencia bontakozik ki, hogy a fenti feltételeknek való formális megfelelés önmagában nem lehet elégséges a hosszú távú tartózkodási engedély (illetve később az állampolgárság) megszerzéséhez, hiszen ez nem biztosítja a valódi társadalmi beilleszkedést. Ezért a tartózkodás feltételének a megfelelő szintű nyelvtudást tekintik és egyéb, az integrációt mérő indikátorokat állítanak fel. A valódi, generációkon átívelő integráció a befogadó társadalom és a migránsok együttműködésére épül. Magyarország abban a szerencsés helyzetben van, hogy még van ideje felkészülni az *együttélés és az integráció méltányos, kölcsönösen előnyös formáinak* kimunkálására. Ezért tartjuk hasznos lehetőségnek azt, hogy a jelenlegi helyzetben a magyarországi integráció problematikája proaktív módon közelíthető meg.

Magyarországon 2009. január 1-jén összesen 184 358 külföldi állampolgárságú személy élt, 84 %-uk európai országokból érkezett, és több mint felük jött EU-tagországból. Közülük nem mindenki tartózkodik itt letelepedési szándékkal, és jogi státuszuk is különböző lehet. Van, akinek tartózkodási, letelepedési/bevándorlási engedélye van, másnak csak vízum, valamint az EU tagországból érkező bevándorlókra más törvény vonatkozik, mint a nem EU tagországból érkezőkre. A magyarországi bevándorlás további sajátossága, hogy a migránsok nagyobbik része magyar nyelvű és kultúrájú, s több mint felük Budapesten és környékén él.

A jelenlegi kutatás legfontosabb célja volt, hogy **feltárja a harmadik országbeli állampolgárok magyarországi integrációs helyzetét** az érintett különböző célcsoportok szempontjából, valamint, hogy egy új és speciális módszertan segítségével becsatornázza a bevándorlási és integrációs politikába a befogadó társadalom, valamint maguk a bevándorlók témával kapcsolatos ajánlásait. Az **Állampolgári Tanácskozás** módszertana a kutatás és a politika határterületén helyezkedik el, egyben egyfajta hidat is képez a kettő között, s ez teszi hasznossá a stratégiai döntések meghozatalakor. További előnye, hogy a média bevonásával az állampolgári részvétel kultúráját is erősíti a társadalomban.

A projekt megvalósítása során létrejött **eredményeket közvetlenül a politikai döntéshozók hasznosíthatják** a bevándorlási és integrációs politikák kialakításán keresztül, oly módon, hogy a politikák kialakításakor tényleges helyzetértékelésből indulnak ki és az érintettek érdekeit is figyelembe veszik.

A kutatási projekt elemei a következők voltak:

1. Reprezentatív kérdőíves felmérés a magyar lakosság körében a bevándorlók helyzetéről, integrációjáról és megítéléséről

Az 1000 fős (10 perces) reprezentatív kérdőíves felmérés célja a befogadó társadalom bevándorlók integrációjával kapcsolatos ismereteinek és attitűdjeinek megismerése, s ezen keresztül az Állampolgári Tanácskozás előkészítése.

2. Fókuszcsoportos felmérés a befogadó társadalom körében

Ez a kutatási fázis elsősorban feltáró jellegű, célja a befogadó társadalom bevándorlók integrációjával, asszimilációjával kapcsolatos ismereteinek és attitűdjeinek meghatározásán keresztül az Állampolgári Tanácskozás előkészítése. A két, egyenként két-három órás fókuszcsoport Budapesten és Kaposváron került megrendezésre.

3. Mélyinterjúk bevándorlókkal

A bevándorlókkal készített, egy-másfél óra hosszú 17 db mélyinterjú célja a fókuszcsoportos felméréshez hasonló, de nyelvi és elérhetőségi okokból kifolyólag ez a módszertan megfelelőbb a bevándorlók esetében.

4. Mélyinterjúk a bevándorlók integrációjában érintett szervezetek képviselőivel

Az egy-másfél óra hosszú 15 db mélyinterjú célja a bevándorlók integrációjával kapcsolatos vélemények megismerése az érintett intézmények szempontjából. Az interjúk ebben az esetben az érintett intézmények (oktatási, egészségügyi, rendészeti intézmények, munkáltatók, helyi közigazgatás, stb.) szakértői és döntéshozóival készültek. Az interjúk célja az ÁT előkészítése.

5. Állampolgári Tanácskozás (ÁT)

Az Állampolgári Tanácskozás (ÁT) célja, hogy biztosítsa tájékozott állampolgárok részvételét a szakpolitikai döntéshozatalban. A módszert Ned Crosby alkotta meg 1971-ben az amerikai demokrácia olyan problémáira keresve megoldást, mint például az alacsony politikai részvétel, amely elválasztja az állampolgárokat a közügyektől, a közügyek megvitatásától és a közös cselekvés és problémamegoldás lehetőségétől.

A résztvevők a folyamat során együtt töltenek néhány napot, amely alatt meghallgatják szakértők véleményét, megismerkednek különböző nézőpontokkal, érvekkel és érdekekkel. A módszer hangsúlyt helyez a témáról való ismeretszerzés mellett a felmerülő kérdések megvitatására – az esemény előtt minden résztvevő kap egy információkat és a témával kapcsolatos érveket és ellenérveket kiegyensúlyozottan

tartalmazó tájékoztató anyagot. A folyamat végén az állampolgárok ajánlásokat fogalmaznak meg, amelyeket azután átnyújtanak a döntésért felelős hatóságnak.

Kutatásunkban egyszerre kívántuk figyelembe venni a befogadó társadalom és a bevándorlók integrációval kapcsolatos véleményét. Ezért két, egyenként kétnapos ÁT-t szerveztünk, az egyiket a befogadó társadalom körében, a másikat a bevándorlók körében. A résztvevőknek kiküldött tájékoztató anyag a kutatás korábbi fázisainak eredményeire épült.

Ez az összefoglaló tanulmány a kutatási projekt egyes elemeinek eredményeit foglalja össze.

I – A reprezentatív kérdőíves felmérés eredményei

A befogadó társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdje

Bevezetés

Ez a kutatási jelentés az Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával megvalósuló „Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról” című projekt keretén belül létrejött közvélemény-kutatás eredményeit mutatja be. A közvélemény-kutatás fő célja a befogadó társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjének felmérése az Állampolgári Tanácskozás előkészítése érdekében. A kérdőíves felmérést a TÁRKI végezte 2009. júniusában 1009 fő megkérdezésével. A felmérés mintája reprezentatív a magyar 18 év feletti lakosságra, ezért az eredmények általánosíthatók a befogadó társadalomra.

A kutatási jelentés a kérdőíves felmérés eredményeit elemzi és mutatja be a statisztikailag is szignifikáns jelenségekre koncentrálnak. A statisztikai szignifikancia jelölése a következők alapján történik:

Szignifikancia szint:

***: $p < 0,001$

** : $p < 0,01$

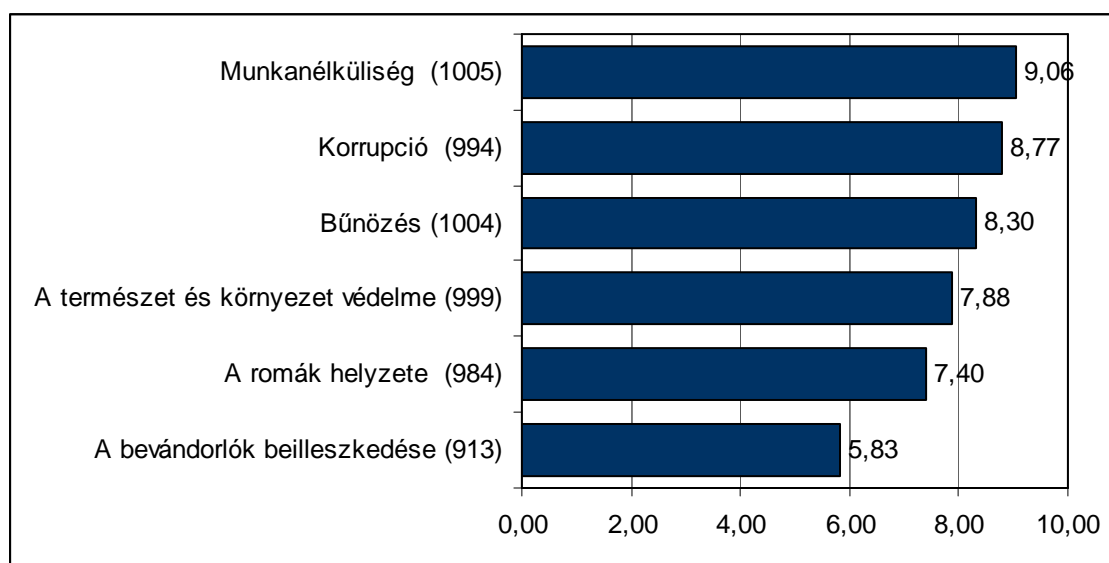
* : $p < 0,05$

A kutatási jelentésben mutatott ábrák és táblázatok tartalmazzák az adott kérdésre válaszolók számát.

1. A probléma elhelyezése

A felmérés alapján a magyar társadalom a bevándorlók beilleszkedését a megkérdezett egyéb társadalmi problémákhoz képest nem tartja annyira súlyosnak. Az 1. ábrán jól látható, hogy a munkanélküliséget tekintik a legnagyobb problémának, s ezt követi a korrupció és a bűnözés. Érdekes, hogy a romák helyzete és a bevándorlás csak a környezetvédelem kérdésköre után következik a probléma súlyosságának megítélését tekintve.

1. ábra: A társadalmi problémák súlyosságának megítélése („A következő megoldásra váró társadalmi problémák közül, melyiket mennyire tartja súlyosnak?” 0-10 átlag)

2. A bevándorlás megítélése

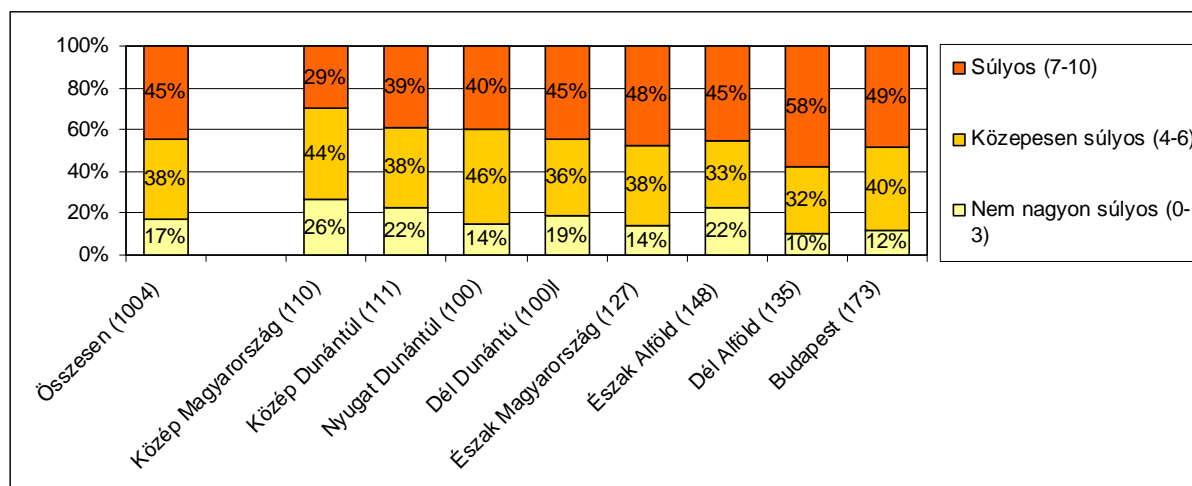
2.1. A probléma súlyossága

Egy 0-10 skálán a megkérdezettek 45%-a említette (7-10), hogy a bevándorlók integrációja súlyos társadalmi probléma, s 38% tekinti közepesen súlyosnak a problémát (4-6). Ez összességében egy 5,83-as átlagnak felel meg, amivel a megkérdezett más társadalmi problémák közül ez bizonyult a legkevésbé súlyosnak.

A bevándorlás, mint társadalmi probléma súlyosságának megítélését nem befolyásolják olyan demográfiai változók, mint a kor vagy a nem, ahogy a külföldi tapasztalatok, és a kognitív mobilizációs képességek sem. Ugyanakkor a régióknak ebből a szempontból is hatása van. Közép-Magyarországon (Budapestet leszámítva) és Közép-Dunántúlon tartják ezt a problémát a legkevésbé súlyosnak, míg a Dél-Alföldön tartják a legsúlyosabbnak. Budapesten, ahol a Magyarországon élő bevándorlók fele tartózkodik,

az átlagnál csak valamelyest látják súlyosabbnak a problémát. Érdekes eredmény, hogy elsősorban a kistelepüléseken élők (5000 fő alatti) tartják ezt a problémát súlyosnak, holott nekik van talán a legkevesebb közvetlen tapasztalatuk a jelenséggel.

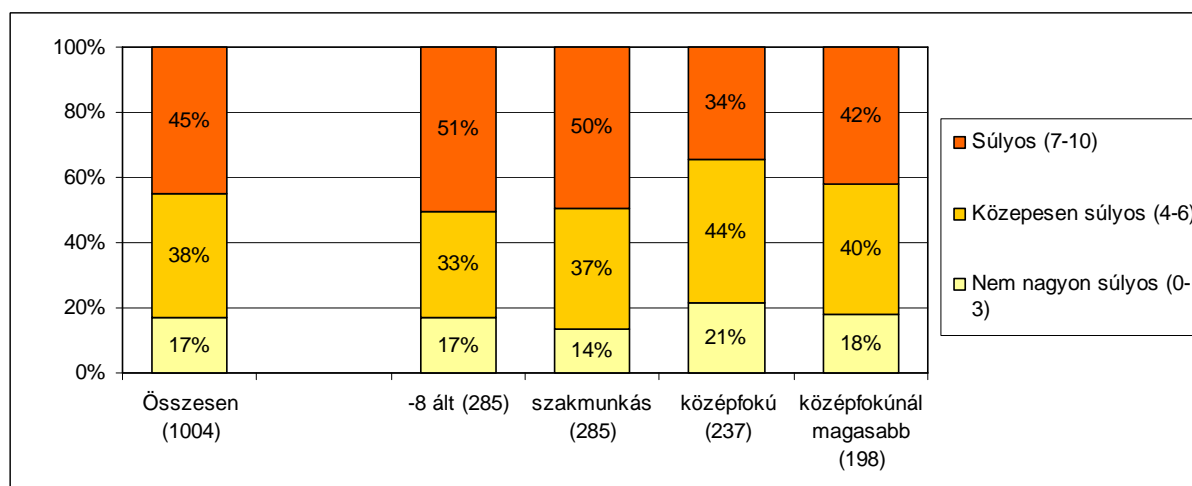
2. ábra: A bevándorlók integrációjának megítélése régiók szerint

Cramer's V: 0.135***

A kulturális erőforrások hatása a probléma súlyosságának megítélésre pozitív. Az iskolai végzettség például befolyásolja, hogy mennyire tekinti valaki súlyos problémának a bevándorlást, minél kevésbé képzett valaki, annál súlyosabbnak tartja a problémát, s ennek megfelelően a szakmunkások és betanított munkások fele gondolja, hogy a probléma súlyos, míg ez az arány a tanulók és inaktívok között csupán 29%.

3. ábra: A bevándorlók integrációjának megítélése iskolai végzettség szerint

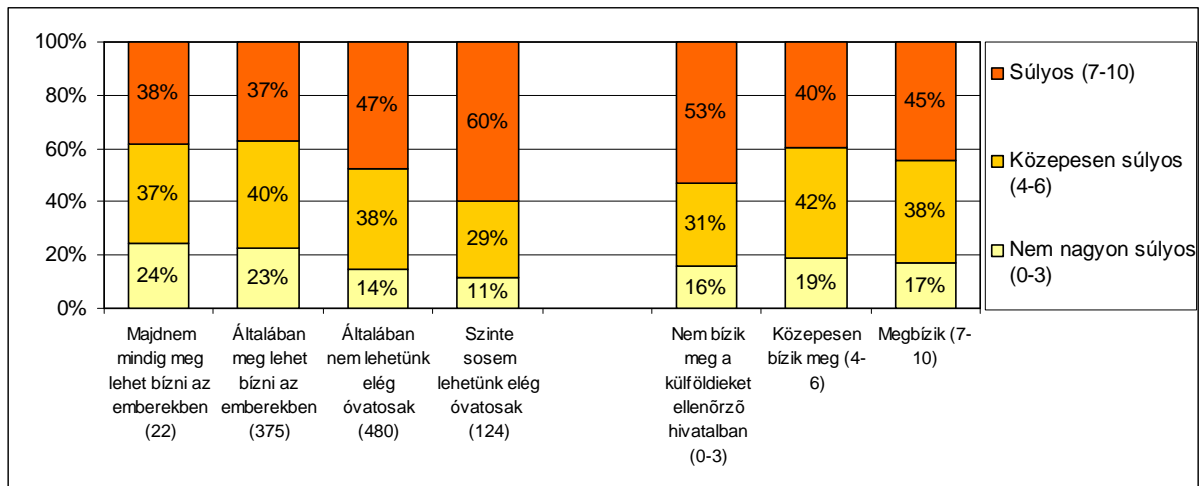

Cramer's V: 0.097**

A kérdőív tartalmazott a személyes és intézményi bizalom szintjének mérésére szolgáló kérdéseket, amelyeknek szintén szignifikáns hatása van a probléma

súlyosságának megítélésére. Minél kevésbé bízunk valaki az emberekben, annál súlyosabbnak tartja a bevándorlás problémáját, s ugyanígy alakul a különböző intézményekbe vetett bizalom hatása is. A 4. ábrán látható módon a külföldiek ellenőrző hivatalba vetett bizalom alacsony szintje azzal jár, hogy az átlagnál súlyosabbnak tartják a problémát.

4. ábra: A bevándorlók integrációjának megítélése a személyes és az intézményi bizalom szerint

Emberekkel szembeni bizalom: Cramer's V: 0.119***

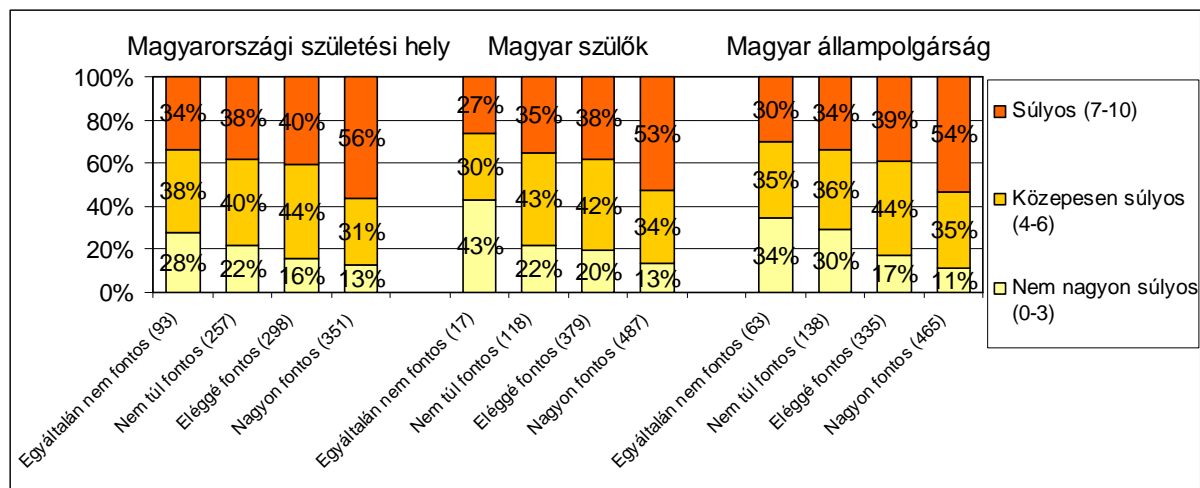
Intézményi bizalom: Cramer's V: 0.071*

A bizalomhoz hasonló, a viselkedést, attitűdöket befolyásoló tényező a félelem, amelynek ebben az esetben szintén van statisztikailag is kimutatható hatása. Azok körében, akik azt mondták magukról, hogy gyakran, vagy nagyon gyakran szoktak félni, magasabb az aránya azoknak, akik súlyosnak tekintik a bevándorlók integrációjának problémáját. Ilyen módon a bevándorlás megítélését, mind a bizalom, mind a félelem befolyásolja.

A nemzeti identitás tartalmát számos, a témában készült elméleti és empirikus kutatás hozza összefüggésbe a bevándorlók megítélésével és az idegenellenességgel. Mind a szociálpszichológia, mind a szociológia vizsgálja a csoporthoz tartozás hatását a csoporton kívüliek megítélésére. A felmérés eredményei alapján a bevándorlás súlyosságának megítélésre az identitásnak, a magyarság-tudat tartalmának valóban hatása van. A magyar önazonosság primordiális jellemzőinek, mint a magyar születési hely, a magyar szülők, illetve civil, választható identitás-tényezőként megjelenő magyar állampolgárság hangsúlya a bevándorlás negatívabb megítélésével jár együtt. Minél fontosabbnak tartja valaki a magyarsága meghatározásakor a magyar születési helyet, a magyar szülőket és a magyar állampolgárságot annál súlyosabbnak ítéli meg a

bevándorlók integrációjának problémáját – érthető módon, hisz az állampolgárság kivételével ezeket egy bevándorló már nem tudja teljesíteni.

5. ábra: A bevándorlók integrációjának megítélése a magyarság tartalma szerint

Magyarországi születési hely: Cramer's V: 0.139***

Magyar szülők: Cramer's V: 0.128***

Magyar állampolgárság: Cramer's V: 0.169***

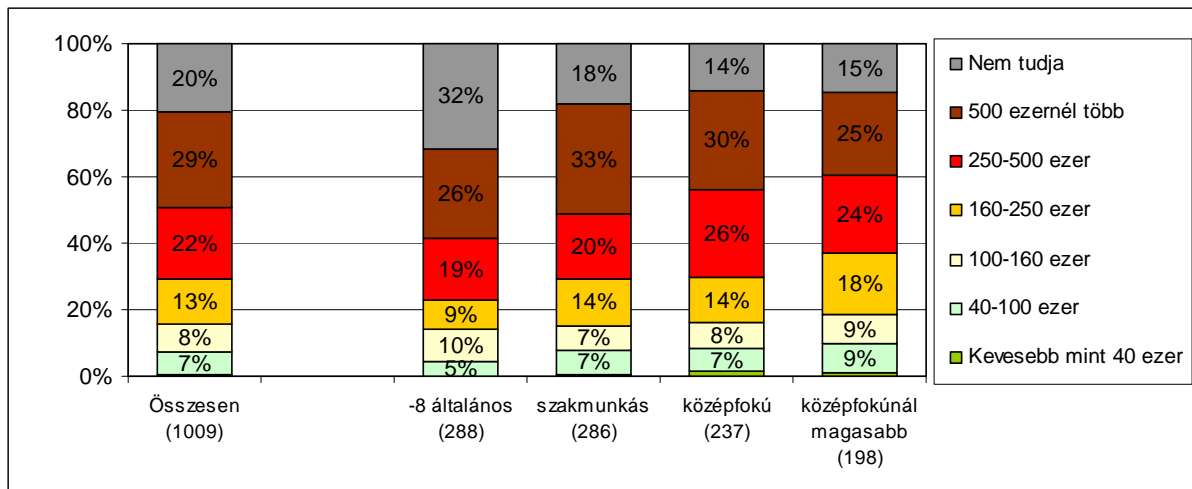
2.2. A bevándorlók száma

Általában elmondható, hogy a megkérdezettek túlbecsülik a Magyarországon élő külföldiek számát. A KSH adatai szerint 2009 január 1-én 184 358 külföldi állampolgár élt Magyarországon, ehhez képest a megkérdezettek 51%-a 250 ezernél többre becsülte a számukat, körülbelül 13% becsülte helyesen, 15% becsülte alul, míg jelentős számban, a válaszadók 20%-a nem tudott becslést adni a kérdésre. Érdekes, hogy a jelenség nagyságát is így túlbecsülve sem tekintik a megkérdezettek nagyon súlyos problémának a bevándorlók beilleszkedését.

A Magyarországon élő külföldiek számának megítélése nem egységes az egyes társadalmi csoportok körében. A 6. ábrán látható módon az iskolázottsággal egyrészt csökken a „nem tudja” válaszok aránya, másrészt a külföldiek számát helyesen becslik aránya nő, a középfokúnál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők 18%-a mondta, hogy a külföldiek száma 160 és 250 ezer között van. A kérdésre a nők és az 50 éve felettiek nagyobb arányban nem tudtak választ adni, mint a férfiak vagy a fiatalabbak.

A Magyarországon élő külföldiek valós számát jelentősen túlbecslik a vállalkozók és a szélsőséges politikai véleménnyel rendelkezők – 36%- és 34%-uk gondolja, hogy több mint 500 ezer külföldi él itt.

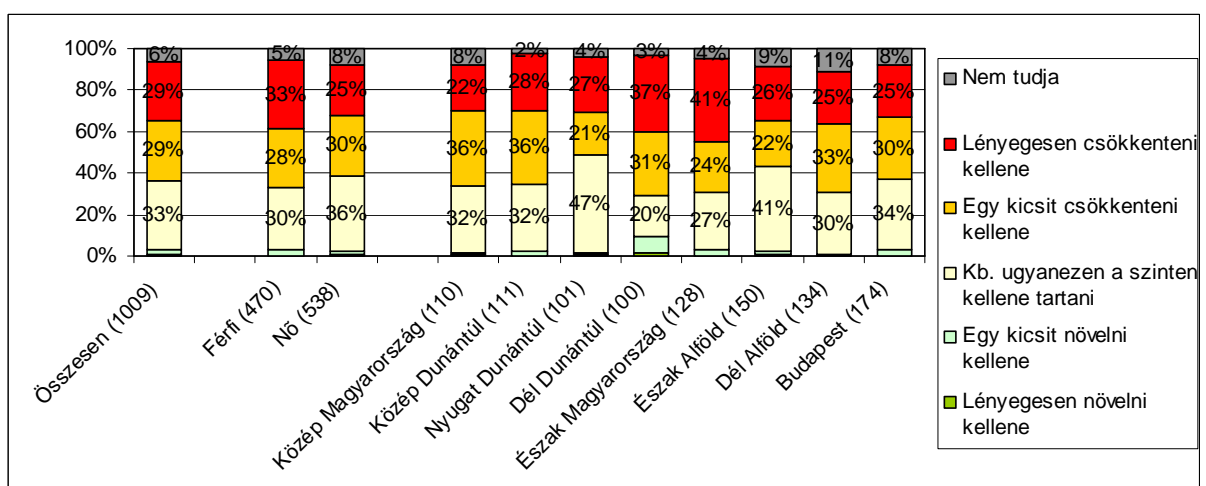
6. ábra: A Magyarországon élő külföldiek számának becslése az iskolai végzettség alapján

Cramer's V: 0,13***

A bevándorlók számának becslése mellett fontos, hogy hogyan ítélik azt meg a megkérdezettek. Általában elmondható, hogy elhanyagolható azok aránya, akik a bevándorlást növelnék, a válaszadók egyharmada gondolja, hogy ugyanezen a szinten kellene a számukat tartani, és további 29-29%-uk gondolja, hogy egy kicsit vagy lényegesen csökkenteni kellene (ld. 7. ábra). Ebben a tekintetben a nők általában megengedőbbek, mint a férfiak.

7. ábra: A Magyarországon tartózkodó külföldiek számának megítélése demográfiai mutatók szerint

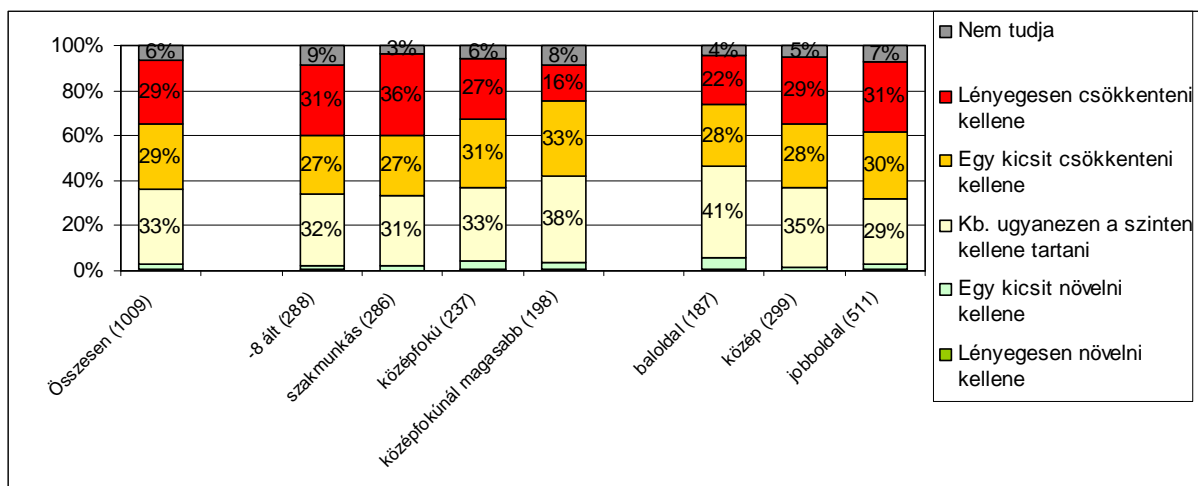
Nem: Cramer's V: 0.136**

Régió: Cramer's V: 0.122***

A bevándorlók számának megítélése régiók szerint is különbségeket mutat annak ellenére, hogy a bevándorlók fele Budapesten tartózkodik. Így a Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Alföldön nyitottabbak az emberek a bevándorlásra, míg a Dél-Dunántúlon és Észak-Alföldön nagyobb arányban gondolják, hogy számukat lényegesen csökkenteni kellene. Érdekes, hogy a Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon a legelutasítóbbak a bevándorlással szemben, ahol a válaszadók nem tartják a problémát súlyosabbnak, mint máshol, míg a Nyugat-Dunántúlon vagy az Észak-Alföldön elfogadóbb attitűdök léteznek a bevándorlással szemben, de itt sem tartják a problémát kevésbé súlyosnak. Így elmondható, hogy a probléma súlyosságának megítélése és a bevándorlók számának megítélése nincs közvetlen kapcsolatban, s ez felvetheti a vélemények konzisztenciájának, illetve reális megalapozottságának kérdését, ami a bevándorlással kapcsolatos közvetlen tapasztalat hiányának is betudható lehet.

A területi különbségek mellett elmondható még, hogy a kulturális erőforrások, mint az iskolai végzettség is befolyásolják a bevándorlók számának megítélését. A magasabb iskolai végzettség megengedőbb attitűdökkel párosul, s így az értelmiségi munkát végzők is pozitívabban állnak a kérdéskörhöz – csupán 13%-uk mondja, hogy lényegesen csökkenteni kellene a bevándorlók számát. Érdekes, hogy a politikai beállítottság is meghatározza az attitűdöket, a baloldali beállítottságúak megengedőbbek, mint a magukat közép- vagy jobboldalinak vallók.

8. ábra: A Magyarországon tartózkodó külföldiek számának megítélése kulturális erőforrások szerint

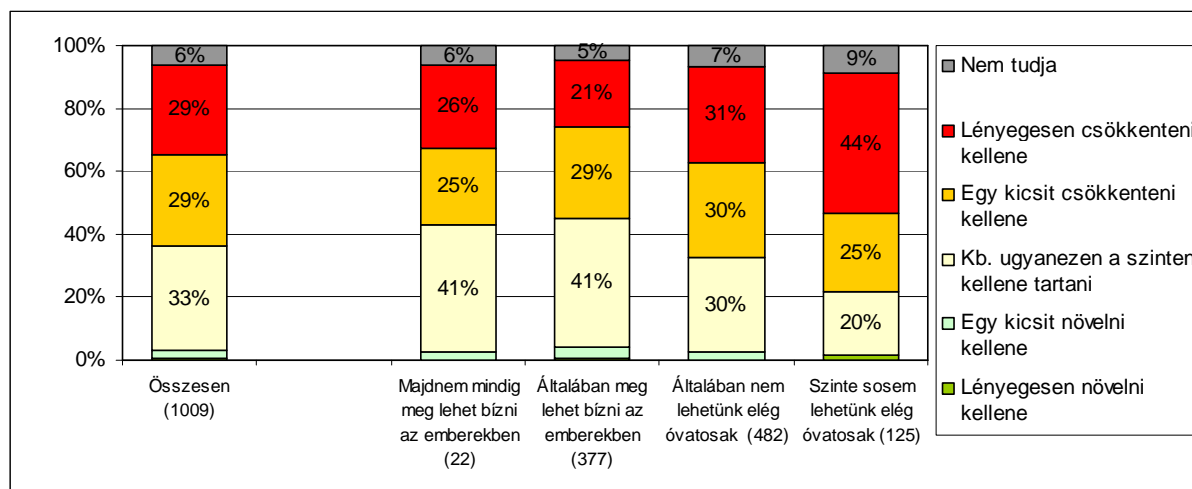
Iskolai végzettség: Cramer's V: 0.108**

Politikai beállítódás: Cramer's V: 0.105*

A bevándorlók számának megítélésére mind a személyes, mind az intézményi bizalomnak van hatása. Minél kevésbé bízunk valaki az emberekben, annál elutasítóbb a bevándorlókkal szemben is – így azok 44%-a, akik úgy gondolják, hogy szinte sosem lehetünk elég óvatosak az emberekkel, lényegesen csökkentenék a bevándorlók számát is. A személyes bizalomhoz hasonlóan, az intézményekben vetett bizalom is pozitívan befolyásolja a bevándorlók számának megítélését. Általában az intézményekben kevésbé megbízók negatívabban állnak a bevándorlókhoz, nagyobb arányban mondják, hogy csökkenteni kellene a számukat.

A kulturális erőforrások és a bizalom mellett a külföldi tapasztalatok is befolyással bírnak a bevándorlókkal szembeni attitűdökre. Azok, akik már éltek külföldön, vagy vannak külföldi barátaik nagyobb arányban gondolják, hogy a bevándorlást ugyanezen a szinten kellene tartani (38-43%), és kisebb arányban mondják, hogy a számukat lényegesen csökkenteni kellene (13-17%).

9. ábra: A Magyarországon tartózkodó külföldiek számának megítélése az általános bizalom szerint

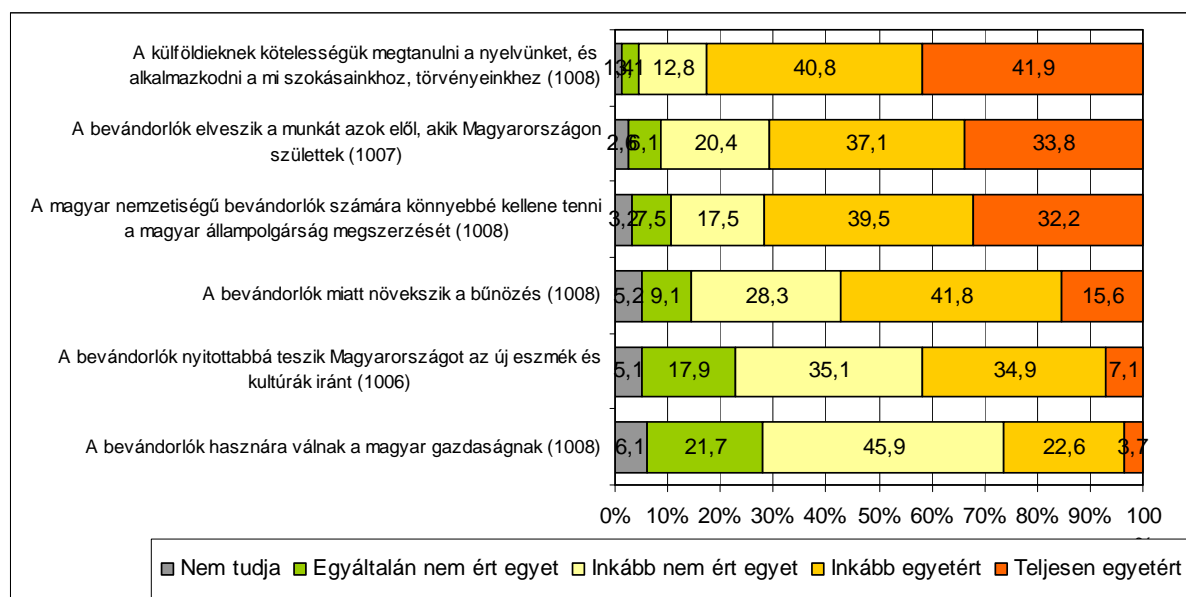
Cramer's V: 0.116***

A bevándorlás megítélésre az identitásnak, a magyarság-tudat tartalmának is hatása van. A magyarságra való büszkeség általában kirekesztő jellegű, negatív attitűdöt szül a bevándorlókkal szemben. Azok körében, akik nagyon büszkék a magyarságukra 35% lényegesen csökkentenék a külföldiek számát. Minél fontosabbnak tartja valaki a magyarsága meghatározásakor a magyar nyelvet, a magyar születési helyet, a magyar szülőket és a magyar állampolgárságot annál negatívabban áll a külföldiekhez.

2.3. A bevándorlás előnyei, hátrányai

A bevándorlással kapcsolatos attitűdök felmérésére a kérdőív tartalmazott néhány állítást, amelyek mind a pozitív, mind a negatív attitűdök feltérképezésére irányultak. A bevándorlók beilleszkedésének tartalmát tekintve a megkérdezettek 42%-a ért teljesen egyet, és 83%-a ért inkább egyet azzal a kijelentéssel, hogy a bevándorlóknak kötelességük megtanulni magyarul és alkalmazkodni a szokásainkhoz és törvényeinkhez. Amit viszont a bevándorlók adhatnak Magyarországnak, azzal lényegesen kevesebben értenek egyet – 42% gondolja valamelyest, hogy a bevándorlók nyitottabbá teszik Magyarországot és csak 27%, hogy hasznára válnak a magyar gazdaságnak. Mindeközben 71% ért azzal egyet, hogy elveszik a munkát a magyarok elől, és 58%, hogy miattuk növekszik a bűnözés. A magyar nemzetiségűek állampolgárságának megkönnyítése speciálisabb kérdéskör, mivel nem általában érinti a bevándorlókat. Mindazonáltal ezzel az állítással 72% ért egyet teljesen vagy valamelyest.

10. ábra: A bevándorlás megítélése

A 10. ábrán látható állítások mögött húzódó struktúra után kutatva két fontosabb dimenziót lehet elkülöníteni. A magyar nemzetiségűekre vonatkozó állítást annak specifikus jellege miatt ebben az esetben nem vettük figyelembe. Az egyik, a teljes variancia 38%-át magyarázó dimenzió a bevándorlás kulturális és gazdasági előnyeit foglalja magába, míg a második, 27%-ot magyarázó dimenzió a munkahelyek elvétele és a bűnözést magába foglaló negatív attitűdöket és a bevándorlók kötelességeire

vonatkozó elvárásokat tartalmazza. E két dimenzió független egymástól, de az egy dimenzióba tartozó állítások szorosan összefüggenek. Ilyen módon két attitűd-minta különíthető el, egy, a bevándorlás előnyeire vonatkozó attitűdök, a másik, amelyek a félelmekkel és azok kiküszöbölésével foglalkozik.

A bevándorlás kulturális és gazdasági előnyeit képviselő attitűdök erőteljesebben vannak jelen Közép- és Nyugat-Dunántúlon és Budapesten, általában elmondható, hogy ez az attitűd a nagyobb településeken inkább megjelenik. Inkább látják a bevándorlás kulturális és gazdasági előnyeit a vállalkozók, az értelmiségiek és általában a tanultabbak. Pozitívan hat az ilyen jellegű attitűdökre a külföldi tapasztalat, az, hogy valaki járt vagy élt külföldön, vagy vannak külföldi barátai. Az emberekkel és az intézményekkel szembeni bizalom szintén elősegíti azt, hogy valaki a kulturális és gazdasági előnyeit lássa a bevándorlásnak. Akinek a magyarországi születési hely és a magyar szülők kevésbé hangsúlyos a magyarságának megfogalmazásakor, az a kulturális és gazdasági előnyök terén is pozitívabb a bevándorlókkal szemben.

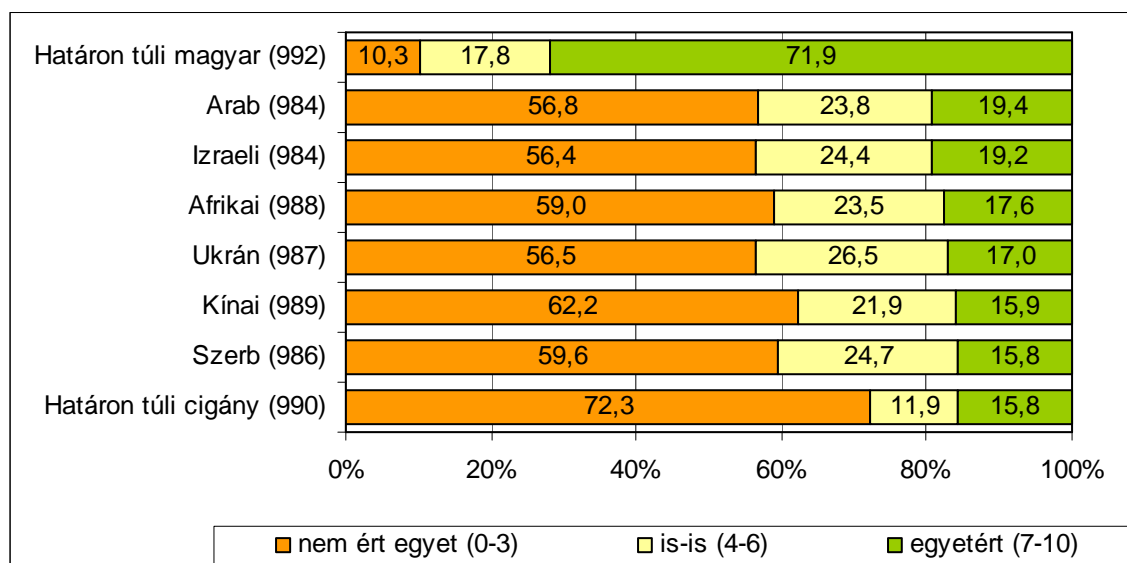
A bevándorlókkal kapcsolatos félelmek és elvárások jellemzőbbek a kevésbé tanultak, a betanított és segédmunkások körében. Az előző dimenzióval konzisztens módon, azok, akik kevésbé bíznak az emberekben, vagy az intézményekben, illetve a szélsőségesebb politikai nézeteket vallók kevésbé viszonyulnak pozitívan a bevándorlókhöz. Érdekes módon a külföldi tapasztalat ezeket az attitűdöket is felerősíti, így annak, hogy valaki élt külföldön kettős hatása lehet – feltehetőleg annak függvényében, hogy milyen a külföldi tapasztalat jellege. Akik számára mind a decizionális, mind a primordiális elemek nagy fontossággal bírnak, azok a bevándorlást nagyobb kihívásként élik meg, mint azok a válaszadók, akiknek ezek az elemek kevésbé fontosak magyarságuk jellemzésekor.

Végül, azzal az állítással, hogy a magyar nemzetiségűek számára könnyebbé kellene tenni az állampolgárság megszerzését a Közép-és Nyugat-Dunántúlon inkább egyetértenek, a bevándorlás kulturális és gazdasági előnyeire hangsúlyozó attitűdökhöz hasonlóan, ugyanakkor ebben az esetben Budapesten az átlagosnál kevésbé (28%) támogatják ezt. A kisebb településeken inkább jelen van ez az attitűd (38%), de a külföldi tapasztalat és az emberekkel szembeni bizalom szintén elősegíti az ezzel való egyetértést, csakúgy, mint azok a válaszadók, akik büszkébbek magyarságukra, és azok, akiknél magyarságuk meghatározásakor a decizionális, választható elemek fontosabbak, mint a születés vagy a szülők. Érdekes módon az intézményekkel szembeni bizalom ebben az esetben ellentétes hatással bír: akik kevésbé bíznak a rendőrségben, az Európai Parlamentben, valamint a külföldiek ellenőrző hivatalban, azok tennék könnyebbé a magyar nemzetiségűek állampolgárság-szerzését.

2.4. Az egyes bevándorló csoportokkal szembeni beállítottság

Az egyes bevándorló csoportokkal szembeni attitűdöket külön is megvizsgálva jól látható, hogy a határon túli magyarok megítélése nagyban különbözik az egyéb csoportok megítélésétől. Míg a válaszadók 72%-a adna letelepedési engedélyt egy büntetlen előéletű és munkával rendelkező határon túli magyarnak, addig egy hasonló státuszban levő arab, izraeli, afrikai, ukrán, szerb, kínai és cigány származású ember számára csak 16-19% biztosítaná ugyanezt. A Nyugat-Dunántúlon általában pozitívabban viszonyulnak minden csoporthoz e tekintetben is, míg Észak-Magyarországon az átlag alatti a csoportok megítélése. Az értelmiségiek és a vezető beosztásúaknak szintén nyitottabban ítélik meg a bevándorlást. A határon túli magyarok megítélésében nincs különbség iskolai végzettség szerint, de a többi csoport esetében pozitívabb attitűd a felsőfokú végzettségűek körében.

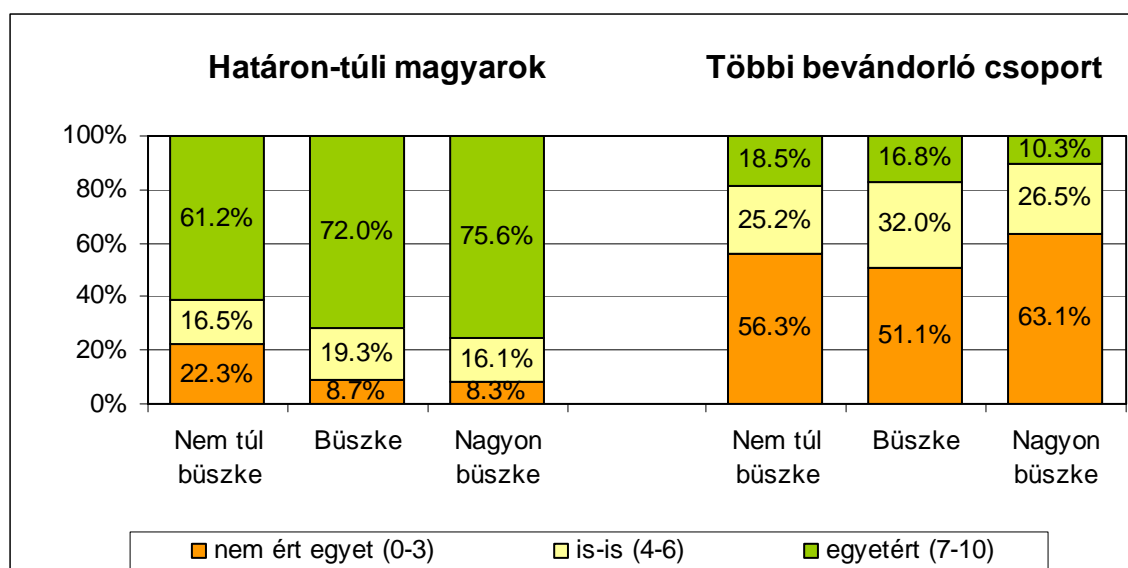
11. ábra: Az egyes bevándorló csoportokkal szembeni beállítottság („Mennyire értene egyet azzal, ha a hatóságok letelepedési engedélyt adnának egy büntetlen előéletű és munkával rendelkező...”)

A külföldi tapasztalat, vagyis, hogy valaki járt külföldön, élt külföldön, vannak külföldi barátai pozitívan hat ebben az esetben is. Az emberekkel szembeni bizalomnak a határon túli magyarok esetében nincs hatása, de a többi csoportnál egy megengedőbb viselkedést indukál. Az intézményi bizalom tekintetében elmondható, hogy általában pozitív a hatása az egyes csoportok elfogadásában, ugyanakkor az országgyűlésbe és a kormányba vetett bizalomnak csak a nem magyarok esetében van hatása. A politikai

beállítódásról érdemes megemlíteni, hogy csak a határon túli magyarok megítélésében játszik szerepet – aki baloldalinak vallja magát, kevésbé nyitott a határon túli magyarokra, csak 60%-uk fogalmazott meg pozitív választ az átlagos 72%-kal szemben.

12. ábra: Az egyes bevándorló csoportokkal szembeni átlagos beállítottság a magyar büszkeség szerint („Mennyire büszke Ön arra, hogy magyar?”)

Határon túli magyarok: Cramer's V: 0.113**

Többi bevándorló csoport: Cramer's V: 0.10*

A határon túli magyarok és a többi bevándorló csoport megítélésének alapvető különbsége jól látható a 12. ábrán. Minél büszkébb valaki a magyarságára, annál inkább befogadó a határon túli, hasonló kultúrájú és nyelvű magyarokkal, míg ugyanaz a büszke magyarság a többi bevándorló csoport esetében a növekvő elutasítást váltja ki, ebben az esetben egyesek már kihívásként élhetik meg magyarságukra nézve a kultúráját tekintve idegen csoportokat. Ezt mutatja az is, hogy az inkább primordiális (magyar szülők, magyar születési hely) nemzeti identitással inkább rendelkezők kevésbé nyitottak a bevándorlók más csoportjaira, míg a decizionális (állampolgárság) nemzeti identitással rendelkezők nyitottabbak e csoportokra

3. A szubjektív élethelyzet, a méltányosság és az akciópotenciál összefüggései a bevándorlás megítélésével

A szubjektív élethelyzet megítélésével, érzékelésével kapcsolatos változók két főkomponens köré csoportosultak. Az egyikben az elégedettség, a boldogság és az életszínvonal szubjektív megítélése állt. Átlag feletti érték jellemezte ebben a tekintetben a válaszadók több, mint felét (53 %-át). A másik faktorban az anómia, az elidegenedés, a félelmek és a normaszegés változói csoportosultak, az ilyen tényezők a válaszadók mintegy 48 %-át jellemezték átlag felett. E főkomponensek, és a bevándorlás megítélése közt számos esetben szignifikáns kapcsolat van. Az átlagosnál elégedettebbek, boldogabbak, magasabb szubjektív társadalmi státuszúak az átlagosnál lényegesen kisebb arányban vélekednek úgy, hogy a bevándorlók számát jelentősen csökkenteni kellene, s magát a bevándorlást is kevésbé érzik súlyos problémának. Az átlagosnál magasabb szubjektív életminőségűek (elégedettebbek, boldogabbak, magasabb szubjektív társadalmi státuszúak) az átlagosnál szignifikánsan kevésbé gondolják azt, hogy a bevándorlás növeli a bűnözést, a munkanélküliséget, s hogy a bevándorlóknak meg kell tanulniuk magyarul. Az átlagosnál inkább gondolják úgy, hogy a bevándorlók inkább gazdagítják a magyar kultúrát és gazdaságot, ez az összefüggés azonban nem szignifikáns.

Azok ellenben, akiket az átlagosnál inkább jellemez az anómia, az elidegenedés, a normaszegésre való hajlam és a gyakori félelem, nagyobb gondnak érzik a bevándorlást, és inkább gondolják úgy, hogy a bevándorlást számottevően korlátozni kellene.

Azok, akik az átlagosnál nagyobb lelki zavarokkal jellemzik magukat (nagyobb az anómiára, félelmekre, elidegenedésre, normakerülésre való hajlamuk), inkább gondolják azt, hogy a bevándorlók a bűnözés és a munkanélküliség növekedését eredményezik.

A méltányosságérzet két dimenziója, a disztributív és a procedurális méltányosság, - azaz annak érzése, hogy a politikusok *döntései* személyükben és csoportjukban általában a lehetőségekhez mérten méltányosak egyfelől, s hogy a politikusok az *eljárások folyamatában* általában tisztelik az embereket – minden itt vizsgált bevándorlási kérdéssel szoros kapcsolatban áll. Azzal, hogy a politikusok döntései a lehetőségekhez mérten méltányosak az emberek háromötöde határozottan nem értett egyet, mintegy negyedük pedig óvatosan fogalmazott (a 0-10 fokú skálán 4-6-os értéket adott). Határozottan egyetértőnek, a 7-10-es értéket megjelölőnek nyolc válaszadóból egy bizonyult. Azok, akik úgy érzik, hogy a politikusok döntései a lehetőségekhez mérten méltányosak, az átlagosnál lényegesen kevésbé gondolják úgy, hogy a bevándorlók számát csökkenteni kell. Noha az átlagosnál inkább gondolják úgy, hogy a bevándorlás igen súlyos probléma, nem osztják azt a nézetet, hogy a bevándorlók

a bűnözést és a munkanélküliséget növelnék. Ezzel szemben jóval átlag fölött érzik úgy, hogy a bevándorlás gazdagítja a befogadó társadalmat.

1. tábla: A bevándorlók megítélésének különböző aspektusai a szubjektív életminőség, a méltányosságérzet és az akciópotenciál alapján

(%, Cramer's V, N)	A bevándorlók számát jelentősen csökkenteni kell	A bevándorlás igen súlyos probléma	A bevándorlók növelik a befogadó társadalom gondjait (problémák, elvárások)	A bevándorlók gazdagítják a befogadó társadalmat (gazdasági és kulturális előnyök)
Átlag	30,6	39,3	47,0	37,1
Az átlagosnál jobb szubjektív életminőség (elégedettség, boldogság, társadalmi önbesorolás főkomponens átlag fölötti értékei)	24,0 (.156**** 933)	35,5 (.092* 903)	42,4 (.1** 994)	38,6 (ns 995)
Az átlagosnál rosszabb szubjektív pszichés adottságok (anómia, elidegenedés, félelmek, normaszegés főkomponens átlag fölötti értékei)	34,4 (.086* 933)	46,1 (.132**** 903)	53,4 (.121**** 995)	34,4 (ns 994)
Disztributív méltányosságérzet (egyért azzal, hogy "A politikusok döntései a lehetőségekhez mérten méltányosak az olyan emberek számára, mint én" (0-10 fokú skálán 7-10))	18,3 .152**** 940	48,6 .112**** 908	40,0 .82* 1002	53,8 .148**** 1001
Procedurális méltányosságérzet (nem ért egyet azzal, hogy "A politikusok általában nem tisztelik az olyan embereket mint én" (0-10 fokú skálán 0-3))	32,4 .142**** 939	45,3 .72* 907	42,9 .135**** 1001	42,0 .09** 998
Radikális tiltakozás (az átlagosnál inkább választaná a radikális tiltakozás valamelyik formáját nem engedélyezett sztrájkot, tüntetést, blokádot, felkelést)	51,4 .078* 835	39,4 Ns 805	54,1 Ns 888	16,7 Ns 889
Kivonulás (az átlagosnál inkább választaná a kivonulás valamely formáját: elköltözne, külföldre menne, vállalkozna)	25,6 .084** 880	36,5 Ns 845	47,5 Ns 936	35,8 Ns 936

A méltányosság két dimenziója – a döntések és az eljárások korrekt voltának érzékelése – különböző módon kapcsolódott a bevándorlás társadalmi problémáival. Azt a nézetet, hogy "a politikusok általában nem tisztelik az olyan embereket, mint én" a válaszadók 58%-a fogadta el, s minden hatból egy utasította határozottan vissza. E procedurális méltányosság esetén a közép véleménye tért el jelentősen azokétól, akik

egyetértettek a negatív megítéléssel, s azokétól is, akik nem osztották ezt a nézetet. Így például a bevándorlás csökkentését-növelését érintő kérdés esetén (ahol, mint láttuk a változatlanul hagyást és a növelést érdemes volt a "nem csökkentés" kategóriája alatt együtt kezelni, mivel a növelést csupán elenyésző mintegy 3 % vallotta magáénak) a jelentős csökkentést szorgalmazók aránya a közép kategóriájában volt a legkisebb – mintegy fele az átlagnak -, s a szinten tartást elfogadóké a legnagyobb.

A bevándorlás súlyosságának megítélése és azon nézet elfogadása tekintetében, hogy a bevándorlók növelik a társadalom problémáit ugyancsak úgy áll a helyzet, hogy az eljárási méltányosság tekintetében mérsékelt nézetet vallók e két kérdésben is a legmérsékeltőbb álláspontot képviselik. A bevándorlás pozitív megítélése - tehát annak elfogadása tekintetében, hogy a bevándorlók gazdagítják a befogadó társadalmat - a procedurális méltányosságot valló és a mérsékelt állásponton lévő csoportok véleménye egyezik meg, szemben a procedurális méltánytalanságot tapasztalókéval.

Azok aránya, akik méltánytalanság esetén tiltakoznának, tehát részt vennének nem engedélyezett sztrájkban, tüntetésen, blokádban, felkelésben – a faktorsúlyokat három (igen, is-is, nem) csoportba rendezve – minden huszonötéből egy volt. A kis elemszám miatt a következtetésekkel óvatosan kell bánni. Azt látjuk, hogy akik élnének a radikális tiltakozás eszközeivel, az átlagosnál jóval inkább gondolják, hogy a bevándorlók számát jelentősen csökkenteni kell, s az átlagosnál sokkal kevésbé érzik úgy, hogy a bevándorlás gazdagítja a befogadó társadalmat. Akikre a kivonulási opció jellemző, azok a válaszadók ötödét tették ki, s ők az átlagosnál kevésbé gondolták úgy, hogy a bevándorlók számát jelentősen csökkenteni kell.

A 2. táblában látható módon a hazai lakosság döntő többsége, (72 %-a) határozottan egyetért azzal, hogy letelepedési engedélyt adjanak egy olyan határon túli magyarnak, aki büntetlen előéletű és van munkahelye. Hasonló feltételekkel más nemzetiségek esetén ez az arány csupán a válaszadók egyhatodát-egyötödét tette ki, tehát kisebbségben volt. Ezen belül az araboknak és az izraelieknek minden ötödik, a határon túli cigányoknak, kínaiaknak, szerbeknek, valamint az ukránoknak és az afrikaiaknak minden hatodik adna letelepedési engedélyt. Az átlagokból az derül ki, hogy legkevésbé vonzóak a határon túli cigányok, valamint a kínaiak és a szerbek letelepedését tartják elfogadhatónak a válaszadók.

2. tábla: Az egyes bevándorlói csoportok megítélése különböző a szubjektív életminőség és a méltányosságérzet alapján
 („Mennyire értene egyet azzal, ha a hatóságok letelepedési engedélyt adnának egy büntetlen előéletű és munkával rendelkező...”)

(%,Cramer's V, N)	Arabnak	határon túli cigánynak	kínainak	határon túli magyarnak	ukránnak	afrikainak	izraelinek	szerbnek
Összesen (0-10 fokú skálán 7-10)%	19,4	15,8	15,9	71,9	17,0	17,6	19,2	15,8
Átlag (0-10)	3,48	2,59	3,09	7,58	3,40	3,34	3,46	3,18
Az átlagosnál jobb szubjektív életminőség (elégedettség, boldogság, társadalmi önbesorolás főkomponens átlag fölötti értékei)	23,8 .14**** 973	17,4 Ns 979	19,3 .13**** 977	75,4 .1*** 983	20,7 .16**** 975	20,3 .15**** 977	22,6 .13**** 974	19,2 .16**** 975
Az átlagosnál rosszabb szubjektív pszichés adottságok (anómia, elidegenedés, félelmek, normaszegés főkomponens átlag fölötti értékei)	18,4 Ns 972	15,1 Ns 978	13,5 .05* 975	69,2 Ns 981	13,8 .09* 974	15,0 08* 978	15,1 .1*** 971	12,5 .11*** 976
Disztributív méltányosságérzet (egyetért azzal, hogy "A politikusok döntései a lehetőségekhez mérten méltányosak az olyan emberek számára, mint én" (0-10 fokú skálán 7-10))	25,1 .1*** 981	21,1 .08* 985	25,9 .08*** 987	70,1 Ns 988	21,7 Ns 982	25,0 .1*** 985	25,9 .09*** 981	19,8 .08* 982
Procedurális méltányosságérzet (nem ért egyet azzal, hogy "A politikusok általában nem tisztelik az olyan embereket mint én" (0-10 fokú skálán 0-3))	21,3 .08* 980	17,8 .07* 986	16,7 Ns 984	73,5 .1*** 988	17,1 Ns 982	19,3 .08** 985	18,2 Ns 980	17,0 .08* 982
Radikális tiltakozás (az átlagosnál inkább választaná a radikális tiltakozás valamelyik formáját nem engedélyezett sztrájkot, tüntetést, blokádot, felkelést)	13,9 .1*** 870	13,2 Ns 876	10,9 Ns 875	75,7 .08*** 878	16,2 Ns 862	13,5 .08* 873	10,8 Ns 871	10,8 .1*** 873
Kivonulás (az átlagosnál inkább választaná a kivonulás valamely formáját: elköltöznék, külföldre menne, vállalkozna)	21,9 .08* 916	15,3 Ns 920	16,4 Ns 921	75,7 .08* 922	18,8 Ns 918	18,8 Ns 919	19,9 Ns 915	18,2 Ns 918

Az átlagosnál jobb élethelyzetben lévő emberek minden esetben az átlagosnál inkább pártolják a külföldiek letelepedését, s ez az összefüggés csupán a határon túli cigányság esetében nem szignifikáns. Ezzel szemben az átlagosnál rosszabb pszichés adottságú emberek minden esetben az átlagnál is kevésbé látnák szívesen a külföldiek letelepedését, ez az összefüggés azonban gyenge, s az arabok, a határon túli magyarok és a cigányok esetében nem szignifikáns.

A disztributív és a procedurális méltányosságérzet, úgy tűnik általában ugyancsak pozitív kapcsolatban áll a letelepülés igenlésével. A két változó közül a disztributív méltányosság, tehát a politikusi döntésekre vonatkozó vélemény az esetek többségében lényegesen markánsabb összefüggést mutat a letelepülés kérdéseivel, mint a magatartásmódokra, eljárásokra vonatkozó.

A radikális tiltakozás és a kivonulás opciói csupán néhány esetben mutatnak szignifikáns összefüggést az egyes népcsoportok letelepülésének megítélésével. Ezekben az esetekben - például az arabok, az afrikaiak, a szerbek esetén – a radikális tiltakozás eszközeit határozottan igenlők az átlagnál is elutasítóbbak. A kivonulási opciót határozottan igenlők ezzel szemben többnyire megengedőbbek a bevándorlókval kapcsolatban, ez az összefüggés azonban csupán az arabok és a határon túli magyarok esetében szignifikáns. A radikális tiltakozás eszközeit igenlők a határon túli magyarok esetében ugyancsak az átlagosnál megengedőbbnek bizonyultak.

Összefoglalás

A magyar társadalom bevándorlókval kapcsolatos attitűdjeinek felmérésére szolgáló kérdőíves kutatás eredményei azt mutatják, hogy a bevándorlók integrációját más társadalmi problémákhoz képest kevésbé súlyosnak tekintik. Ugyanakkor a bevándorlók számát a megkérdezettek túlbecsülték. Említésre méltó, hogy a probléma megítélése és a bevándorlók számának megítélése között statisztikailag nem volt szignifikáns összefüggés, ami felvetheti a vélemények konzisztenciájának, illetve a közvélemény megalapozottságának kérdését, ami a bevándorlással kapcsolatos közvetlen tapasztalat hiányának is betudható lehet.

A kulturális erőforrásokkal, illetve a külföldi tapasztalattal inkább rendelkezők általában nyitottabbnak mondhatók a bevándorlás kérdésében, realisabban becslik a jelenség mértékét, kevésbé mondják, hogy csökkenteni kellene a számukat, és kevésbé tekintik súlyosnak a bevándorlók integrációjának problémáját. Az egyéb társadalmi erőforrásokat tekintve említhető, hogy az elégedettebbek, boldogabbak és magasabb státuszúak hasonlóan viszonyulnak a kérdéshez, valamint, hogy általában a baloldali

beállítottságúak megengedőbbek, mint a magukat jobboldalinak vallók. Mindezek mellett az általánosított, illetve az intézményi bizalomnak is pozitív a hatása.

Az identitás, magyarság-tudat hatását tekintve elmondható, hogy a primordiális identitás-elemekre épülő önazonosság, amely a magyar születési helyre és a magyar szülőkre épül elsősorban, magában hordozza, hogy súlyosabbnak ítélik meg a problémát és a bevándorlók számának csökkentését várnák el.

A bevándorlókkal szemben két attitűd-minta különíthető el, az egyik a bevándorlás kulturális és gazdasági előnyeit hangsúlyozza, a másik a félelmek és elvárások dimenzióján helyezkedik el. Az előbbi jellemzőbb a Budapesten és a nagyobb városokban élőkre, a nagyobb kulturális és társadalmi tőkével rendelkezőkre és a vállalkozókra. Az utóbbi a kevesebb kulturális és társadalmi tőkével rendelkező társadalmi csoportok, és a szélsőséges politikai nézőponttal rendelkezők körében fordul inkább elő.

Az egyes bevándorlói csoportokat tekintve a legkézenfekvőbb eredmény, hogy teljesen elkülönül a határon túli magyarok megítélése a többi bevándorlói csoport megítélésétől, sokkal pozitívabban viszonyulnak hozzájuk a megkérdezettek. Általában elmondható, hogy a már említett hatások az egyes csoportoknál is érvényesek – hasonlóan pozitívan hatnak a kulturális és társadalmi erőforrások. Ugyanakkor a határon túli magyarok esetében van néhány jellegzetes különbség. A budapestiek kevésbé pozitívan viszonyulnak hozzájuk az átlagnál, ugyanakkor a magyarságra való büszkeség és az identitás választható elemei, mint a törvények betartása, állampolgárság, nyelv fontossága a magyarság-tudatban mind a határon túli magyarok helyzetének megkönnyítése irányába hatnak. További érdekesség, hogy a többi bevándorló csoport megítélésével ellentétben az intézményi bizalom hatása negatív, azaz minél kevésbé bízik valaki a megkérdezett intézményekben, annál inkább könnyítené a bevándorló magyarok helyzetét.

A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdöket pozitívan határozza meg a válaszadók méltányosság-érzékelése. Minél inkább gondolja úgy valaki, hogy méltányosan bánnak vele az intézmények, annál megengedőbb, nyitottabb és elfogadóbb a bevándorlókkal szemben.

Az egyéni akciópotenciál és az attitűdök közötti összefüggés a bevándorlás kérdésének egy érdekes aspektusa. Az eredmények alapján elmondható, hogy a bevándorlókkal kapcsolatos negatív attitűdök, és a radikális tiltakozásra való hajlandóság között összefüggés van. Ez az eredmény érdeklődésre tarthat számot, mivel azt sugallja, hogy a bevándorlókat elutasítók hajlamosabbak véleményüknek hangot adni sztrájk, esetleg tüntetés formájában, mint az elfogadóbb attitűddel rendelkezők.

II – A fókuszcsoportos kutatás eredményei

Tóth Lilla:

A befogadó társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjei

Bevezetés

Ez a kutatási jelentés az Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával megvalósuló „Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról” című projekt keretén belül folytatott fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat eredményeit mutatja be. A fókuszcsoporthoz tartozó célja a befogadó társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjének megismerése volt, annak érdekében, hogy az Állampolgári Tanácskozás előkészítését megalapozza. A fókuszcsoporthoz tartozó szervezését és moderálását az Empirikus Társadalomkutató Központ munkatársai végezték. Két fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés folyt 2009. augusztus 24-én, Budapesten a Budapesti Corvinus Egyetem C épületének egyik tárgyalójában, a másik augusztus 31-én, Kaposváron a Vasút a Gyermekekért Alapítvány Diákotthon és Óvoda épületének dísztermében.

Tekintettel arra, hogy a magyarországi bevándorlás jellemzően Budapestre koncentrálódik, fontosnak tartottuk, hogy olyan vidéki befogadó társadalmat reprezentáló csoport attitűdjeit is megismerjük, akik nem, vagy kisebb valószínűséggel találkoznak a bevándorlás, illetve a bevándorlók integrációjának kérdéseivel.

A budapesti résztvevők toborzása a jelenlegi kutatás egyik kapcsolódó részében, az országos kérdőíves felmérésben használt szűrőkérdés¹ alapján történt, illetve azt követően, hogy az a lehetőség kimerült, hólabda módszerrel találtunk további résztvevőket. A kaposvári résztvevők toborzásánál egy korábbi (korra, nemre, iskolázottságra) reprezentatív mintából indultunk ki és ezt egészítettük ki a hólabda módszerrel történő toborzással.

A csoportok összetétele

(A csoport tagjainak nevét, anonimitásuk megőrzése érdekében véletlenszerűen választott keresztnévvel helyettesítettük.)

¹ A Budapesti Corvinus Egyetem irányításával zajlik egy bevándorlókkal kapcsolatos kutatás, amelyben a magyar társadalom véleményét mérik fel. Ennek a kutatásnak a részeként kerül majd sor augusztus folyamán egy kb. másfél óra hosszú csoportos beszélgetésre. Részt venne-e ezen a csoportos beszélgetésen?
0-Nem, 1-Igen, 9-Nem tudja

Ha igen: Arra kérem, hogy adja meg a telefonszámát és a Budapesti Corvinus Egyetem majd felveszi Önnel a kapcsolatot!

A) A budapesti csoport összetétele (4 férfi, 7 nő)

adott név	kor (év)	iskolai végzettség	jelenlegi státus	megjegyzés
Júlia	44	középfokú	álláskereső	Új, elkieseredett munkanélküli
Márta	63	egyetem	magyartanár	bevándorló gyerekeket is tanít
Mária	55	egyetem	igazgató egy rehabilitációs cégnél	határozott és lehenrő kommunikátor
András	30	egyetem	szabadúszó fordító	a csoporton influenzából lábadozott, hosszabb ideig élt külföldön
Kati	39	középfokú	kisvállalkozó, kiskereskedő	
Bálint	65	egyetem	nyugdíjas villamosmérnök	nagyon érdeklő a civil szféra
Vera	35	egyetem	matematika-informatika szakos közép- iskolai tanár, jelenleg gyesen	
Sándor	56	középfokú	dekoratőr volt, jelenleg nyugdíjas, festményeket fest	nem akart nyugdíjas lenni, de belekényszerült és ezért keserű
Hanna	50	középfokú	kozmetikus, egyéni vállalkozó	indonéz férje és három félvér gyermeke van
Csilla	56	egyetem	közgazdász, szabadúszó	nagyon érdeklő a társadalmi kérdések
Szabolcs	31	egyetem	pályázatíró	szakmai végzettségét tekintve filozófus

B) A kaposvári csoport összetétele (2 férfi, 5 nő)

adott név	kor (év)	iskolai végzettség	jelenlegi státus	megjegyzés
Ibolya	60	felsőfokú	nyugdíjas gyógytornász	lengyel kisebbségi önkormányzati képviselő
Etelka	24	felsőfokú	gyógypedagógus	egy hátrányos helyzetű gyermekek számára létrehozott tanodában dolgozik
Tibor	25	felsőfokú	szerkesztő	egy helyi lapnál dolgozik
József	50	középfokú	rokkantnyugdíjas	nyugdíj mellett ügyfélszolgálati asszisztens volt a hajléktalan gondozási központban, amíg le nem építették
Aranka	67	alapfokú	nyugdíjas	a helyi vöröskereszt titkára, aktivista
Vilma	63	alapfokú	nyugdíjas	félárva unokáit neveli
Zsóka	46	középfokú	gazdálkodásszervező	roma gyerekeket fogadott örökbe

A fókuszcsoportos vizsgálatok szervezésében az, hogy a résztvevők megjelennek-e és milyen számban és összetételben mindig bizonytalansági tényezőt jelent, ezért a célul kitűzött csoportösszetétel (kiegyensúlyozottság az életkori, iskolázottsági csoportok és a nemek között) esetünkben is csak részben teljesült, ez azonban nem feltétlenül rontja az információk használhatóságát. A megjegyzések rovatban azokat az információkat közöljük, amelyekről úgy tapasztaltuk, hogy jelentősen befolyásolták a beszélgetés folyamán valamely fontos kérdésben elfoglalt álláspontot.

A bevándorlói csoportok azonosítása

A beszélgetés első témája a Magyarországon tartózkodó külföldieknek illetve csoportjainak azonosítása volt, a nyitott kérdés arra vonatkozott, hogy kikre, milyen csoportokra gondolnak a résztvevők ebben az esetben. A felsorolás a kibocsátó országok, etnikai csoportok és a Magyarországon való tartózkodás motívumai szerint tagolódott.

Említett *kibocsátó országok, területek és etnikai csoportok*: Erdély, kínaiak, Nigéria, Pakisztán, Afganisztán, szerbek, Anglia, Írország, Románia, arab országok, Vietnam, Hollandia, Kuba, Japán. Általános volt az a nézet, hogy az egész világból érkezhetnek és megfogalmazódott az is, hogy azért Európa dominál.

Már ekkor, de a beszélgetés további részében is többen hangsúlyozták a Románia, Erdély, magyar, román különbségtétel fontosságát. Az erdélyi magyarokat volt, aki nem tekintette bevándorlóknak: „... nekem fizikai fájdalmat okoz az erdélyieket külön bevándorló blokként kezelni, és akkor ez a fogalmi frusztráció, hogy beszélünk románról, magyarról, meg erdélyiről, és ebben a beszélgetésben ez így volt három részre bontva. Most akkor az erdélyi magyar, most akkor ez, hogy is? De nem hiszem, hogy ennek a beszélgetésnek a tárgykörébe tartozik. Szerintem ők nem bevándorlók, de ezt nem én döntöm el.” (Márta)

Az erdélyi magyarokat más módon is eltérőnek ítélték a többi csoporttól. A románokkal való összevetésből egyértelműen kedvezően kerültek ki:

„Kati: Nekem a kereskedelemben volt. Erdélyi nagyon sok volt, és szerintem nagyon szorgalmasak, jól tudnak dolgozni.

...Alkalmazott is volt, meg kollegám, együtt dolgoztam. Szerintem nagyon jól dolgoztak és megbízhatóak voltak. De viszont, akik már dolgoztak alkalmi munkások, ilyen építőipariak, azok viszont borzalmasak voltak.

Márta: De ők románok voltak, nem?

Kati: Azok románok voltak, igen.”

A Magyarországon való tartózkodást önmagában nem azonosították a bevándorlói státusszal; az, aki csak munkát vállal, de nem szándékozik letelepedni, az nem

bevándorló, aki menekültként, kényszerből érkezik és még nem döntötte el, hogy itt szándékozik-e maradni szintén nem tartozik ebbe a kategóriába.

Felmerült, hogy az Európai Unió helyzetünk miatt is vannak olyan külföldi csoportok Magyarországon, akik „...az unió miatt [vannak itt], mert az a vágyuk tulajdonképpen, hogy ugrópontként megszereznek itt egy olyan státuszt maguknak, amivel itt egy bizonyos időt letelepednek, és aztán ebből már tudnak tovább menni Nyugat-Európa felé.” (Sándor)

Azokat is bevándorlónak minősítették, akik családegyesítés miatt kívánnak letelepedni, a bevándorló státuszt pedig a letelepedési szándék megfogalmazása, illetve az állampolgárság igénylése időpontjától az állampolgárság megszerzéséig számították. A kaposvári csoportban a fentiek mellett helyi sajátosságok is megjelentek: a taszári repülőtér miatt itt tartózkodó amerikai katonák közül az itt maradtak, a Somogyi dombságban házat vásárló külföldi nyugdíjasok és helyi kórházban dolgozó arab orvosok jelentették számukra a bevándorló ideáltípusaként használt kínaiak mellett a külföldit. A bevándorlás motívumai között a munkavállalás, tanulás, vállalkozás, családegyesítés és a bűnözés szerepelt (ukrán maffia).

A bevándorlók száma

Jellemző, hogy a bevándorlók számát jelentősen túlbecsülték, a többség 400 ezer és több millió közé tette ezen csoportok létszámát. A kínaiakkal kapcsolatos sztereotípiák egyik fontos eleme, az hogy sokan vannak itt is megjelent:

„Márta: Most olvastam, hogy a kínaiak 20 ezren vannak.

Mária: Ez nem igaz. Több százezer az az újság, amit kinyomtatnak Magyarországon, úgyhogy biztosan nem igaz.”

Sztereotípiák másik eleme, hogy a kínaiakra vonatkozó nyilvántartás megbízhatatlan és azt „nyilvánvaló” tények bizonyítják szintén hangot kapott. Az itt nyomtatott kínai újság példányszáma eszerint éppen annyira árulkodó, mint az, hogy nincsenek hazánkban kínai temetőik.

Mások százezer feletti számot jelöltek meg, azzal, hogy ez most ugyan még egy alacsony szám, de ez egyre magasabb lesz, mert a bevándorlás, az Európai Unió és az általános globalizációs tendenciák miatt elkerülhetetlenül nőni fog minden országban a külföldiek aránya.

Kaposváron három és tíz százalék között becsülték a bevándorlók arányát a lakosságon belül és megegyezés volt abban, hogy a legnagyobb számban kínaiak vannak a bevándorlók között.

„Legtöbben én is úgy gondolom, hogy az ázsiaiak, egy olyan két-három éve jött az a hullám, amikor bejöttek, nem? Amikor ilyen nagyobb épületeket elfoglaltak, fönt Pesten

is és vásárcsarnokokat. Szerintem egy két-három éve, de itt Dél-Somogyban is észre lehet venni, amit Barcson is csináltak, hogy ott is épületeket húznak fel, meg boltokat. És ezért a magyar kiskereskedők teljesen el vannak lehetetlenítve. Ők vannak a legtöbben, szerintem, nálunk.” (Etelka)

A bevándorlók számának minősítése: sok vagy kevés?

A bevándorlók számával kapcsolatos minősítés a csoport jelenleg munkanélküli tagjából és abból, aki a munkanélküliség elől a rokkantnyugdíjas státuszba menekült szenvedélyes megnyilatkozásokat váltott ki.

„Gazdasági szempontok alapján jelen pillanatban Magyarországnak nem nagyon jó a bevándorlás. *Inkább magyar embert kellene foglalkoztatni*, mert például a nyugdíjas korosztályt 54-55 éves embereket teljes mértékben kiselejteznek a munkából, mint például engemet és ez annyira katasztrofális tulajdonképpen, mert az ember nem tud hirtelen mihez kezdeni. Mert amit dolgoztam például a Vidámparkban ott megcsináltam mindent, az mellett rengeteg festmény munkám volt külföld vagy Nyugat-Európában, meg mindenhova. Most semmi nincs.” (Sándor)

„azt gondolom, hogyha ez az ország egyrésztől gazdaságilag stabil, másrésztől az itthon élő honpolgárainak biztosítja azokat a feltételeket, ami a normális emberi megélhetéshez szükséges, és ezek után még van kapacitása arra, hogy befogadjon nehéz helyzetben lévő külföldieket, akkor azt mondom, hogy áldásom rá. Így ebben a helyzetben, amikor éppen ma olvastam el a júliusi statisztikát 23,8 százalékkal nőtt júliusra, július hónapban a regisztrált munkanélküliek száma. *Ebben a helyzetben, amikor Magyarország is gazdaságilag, erkölcsileg, morálisan rendkívül nehéz és mély helyzetben van, azt gondolom, hogy korai, korai ilyesmiről [arról, hogy legyen több bevándorló] beszélni.*” (Júlia)

A fenti megnyilatkozások lényege, hogy addig, amíg Magyarországon az állampolgárok között munkanélküli van minden olyan külföldi, aki nem menekült további feszültséget teremt.

A kaposvári csoportban is megjelent ugyanez az érvelés:

„Aranka: Hát, én meg úgy gondolom, hogy vannak nekünk ott fönt, vagy lenni kéne olyan embereknek, akik meghatározzák, hogy annyi ember jöjjön ide munkavállalóként, hogy a magyaroknak a munkához való jogát ne veszélyeztesse, hogy a magyarok megéljenek, és mi magyarok legyünk azért az elsők. És ne a bevándorlók. Mert azért, ez a mi országunk és nem a másé.

József: Már nem egészen.

Vilma: Félig.

Moderátor: Mért gondolják, hogy nem egészen?

József: Hát, mert kiárúsítunk már mindent. A végén máma minden, minden másé lesz.”

A bevándorlói csoportokat nem mindenki tudja azonosítani, de van egy homályos benyomásuk a csoport méretével kapcsolatban, amely számukra fenyegetőnek tűnik: „Aztán ki tudja, hogy, hogy hogyan lenne jó, hogy melyik része lenne több, kevesebb. Ezt még nem tudjuk. Azok tudnák, akik tudják, hogy melyikből mennyi van itt Magyarországon, mert ezt mi még nem tudjuk. Csak, ha úgy végig megy az ember a városba, vagy a vásárba, vagy az iskola területére, és akkor látja, hogy ők nem magyarok. Csak azt nem tudjuk éppen, hogy hova tartoznak. De sokan vannak.” (Vilma) Mások szerint, ha a különböző bevándorlói csoportok becsületesen dolgoznak és adót fizetnek, akkor létszámuk soha nem minősülhet túlságosan soknak.

A kínaiak számát azonban bizonyos vélemény szerint kívánatos lenne csökkenteni: „Minden fajgyűlölet nélkül mondom, mert nem a bőre színe, meg nem az, hogy ő kínai vagy mit tudom én, de én úgy gondolom, hogy az egy csoport már a magyarok, a magyar kiskereskedők, meg egyéb szintjén, én őket egy kicsit, lejjebb venném a számukat, mint kereskedők, vásárolók, ez, az, abból, abból én úgy gondolom, hogy sok van.” (Ibolya)

Volt olyan ötlet is, hogy a bevándorlói összetételt és létszámot a magyar gazdaságpolitikai céloknak alárendelten kellene meghatározni. Mások szerint az Európai Unióban nem lehet sem eltérő szabályozásokat fenntartani, sem olyat, ami alapvetően megakadályozná a bevándorlást.

Felmerült az is, hogy vannak országok ahol a bevándorlók által végzett munkákat senki más nem végezné el és ebben az esetben értelmetlen kérdés a mennyi az elég vagy mennyi a sok kérdése.

Személyes tapasztalatok bevándorlókkal

Az alábbiakban az említett csoportokhoz rendelt ismertettük a felidézett személyes élményeket. Az már a csoportokhoz tartozó információk arányaiból is látszik, hogy a "bevándorló" hívószó elsősorban kínaiakkal kapcsolatos asszociációkat hív elő.

A kínaiak

A legmarkánsabb véleményt egy olyan résztvevő fejtette ki, aki maga is volt kínai cégnél alkalmazott, könnyen lehetséges, hogy az általa előadott összeesküvés elmélet részben abból a sértettségéből is táplálkozik, amit a cégtől való elbocsátása váltott ki belőle:

„A kínaiaknak érdekükben áll, idejönni, mert kapnak egy hatalmas összeget azért, hogy otthagyják a Kínai Köztársaságot, és amikor idejönnek, akkor pedig, elég érdekes, ezt onnan tudom, hogy három évig recepciósként dolgoztam kínaiaknál, na, most, azok jönnek lépten-nyomon ide, *pár hónap múlva, egy év múltával* tulajdonképpen a legnagyobb érdekességgel, *állampolgársággal rendelkeznek*. Állampolgársággal rendelkeznek. Az az érdekes benne, hogy ezzel a hatalmas összeggel, amivel ideérkezik, azt ők rögtön befektetik itt, természetesen ilyen ruha, egyéb dolgokba, amibe ők meg vannak állapodva a Kínai Népköztársasággal, hogy ők ezt az összeget fölveszik. Ez egy folyamatos dolog, hogy *megy ki a tőke, amit itt összeszed, és az által Kínából kapja a további ruhaneműket, lehet, hogy legálisan, de a legtöbbje nem legálisan jön be, és ezért vannak sokszor ezek az érdekes raktártüzek, a Sportcsarnok, meg egyéb*. Ezek elég cikis dolgok, de, ami bizonyíthatatlan, de ideje ennek van, tulajdonképpen. A kínaiakkal semmi különösebb probléma nem lenne, hogyha a náluk való munkavégzés kellemes lenne, de hát *egy életterlen, izzasztó nép, tulajdonképpen, akik a kelet-európaiakat, a magyarokat se fogadja el, tulajdonképpen, másrészt klikkeket alkotnak, és ebből a klikkből ők nem hajlandók kiszállni, tehát ők nem nagyon foglalkoznak így behatóbban a Magyar Köztársaság embereivel, ők mindenütt egyre jobban terjeszkednek, nekik ez az érdekük, ez az érdekük, hogy pl. a IX. kerület, X. kerület, VI. kerület egy része, VII. kerület egy része, azt szépen elfoglalják, és utána tovább bővítsék ezt a népesedést*. Tehát ők evvel biztosítják, hogyha ők összeszedték egy kicsit magukat, akkor lehetséges, hogy vállalnak olyan dolgot is, hogy visszamennek a Kínai Népköztársaságba, *megbeszéljük a további dolgokat, üzletszerűen akkor már, és akkor már úgy jönnek ide, hogy hatalmas tőkésék, akik áruházakat tudnak nyitni, meg nem tudom*.” (Sándor)
További sérelme volt még, hogy a túlórát soha nem fizették ki, a szabadságát nem adták kik és nagyon keveset fizettek.

A „kínai veszélyes” sztereotípiát más is megerősítette:

„...ők ott a harmadik világban is félnek tőlük, tehát pont a kínaiaktól, nagyon félnek, mert annyira jól csinálnak, és óvatosan csinálnak mindent, és egyszer csak azt veszik észre, hogy már abban a gyárban már a tulajdonos egy kínai, és szépen mennek el, tehát szórják ki azokat az emberek, akiké volt, akik létrehozták azt még kicsiben, vagy akár nagyban azt a gyárat. Tehát nagyon fura.” (Hanna)

„Etelka: az ázsiaiak nem nyolc órát, hanem tizenkét órát lehúznak.

Moderátor: És ez jó vagy rossz?

Etelka: Nekünk mindenképp, hát szerintem nekik is rossz, nem hiszem, hogy ez jó lenne, az hogy tizenkét órát fenn vannak, de nekünk elsősorban azért rossz, mert két ember munkáját megcsinálja egy, és sokkal kevesebért. Hozzájuk például én ezt tudnám kötni,

hogy strapabíróbbak vagy nem tudom, hogy, hogy mondjam. Nem tudom, hozzájuk ezt kötném. *Duracell nyuszik.*”

Mások szerint a kínaiak a magyarokkal szemben lehet, hogy elzárkózóak, de felhozott példa lapján a románokat, ukránokat, vagy más külföldieket könnyebben elfogadják.

Volt, aki azt hangsúlyozta, hogy ő szereti a kínai ételt és, hogy a kínaiakat szorgos, dolgos embereknek ismerte meg.

A kínaiak többek szerint éjjel-nappal ott vannak az üzletben, nagyon szorgalmasak, és elveszik a magyaroktól a pénzt, sok üzlet be kellett, hogy zárjon miattuk.

Az a vélemény is megfogalmazódott, hogy a kínaiakat a magyarok gazdasági érdekektől vezérelve: „...mégis befogadták, a többség mégis csak azt gondolom, hogy befogadta, mert örülünk annak az olcsó terméknek, és mégis nem azt figyelték, hogy legyen a szomszédoknak a vállalkozása végül is egy kicsikét [életképesebb, attól, hogy drágábban vásárolunk tőle]...” (Hanna)

A kaposvári résztvevők a budapesti kínai piacok lelkes vásárlói voltak:

„Aranka: Valamikor jártunk föl mi is Pestre, azt én szerveztem. Igen, direkt fölmentünk azért Budapestre vásárolni a kínai piacra, mert ott fele áron, még a felit se kellett kifizetni valójába. Valójába. Úgyhogy ősszel, tavasszal mindig, iskolakezdésre, tavasszal a tavaszi ruhákat mindig ott szoktuk megvásárolni. Negyvenöt, ötvenen mentünk mindig föl Pestre. *És egy jó élmény volt nekünk. És sokszor nem tudtuk, hogy mit beszélnek, de azért mégis jó volt, hogy le tudtuk mutogatni, hogy ennyit adunk érte, többet nem.*

Moderátor: És akkor ez jó vásár volt?

Aranka: Hát, igen. Aki mondjuk leleményes volt.”

Volt olyan, aki egy olyan Lehel piacon árusító kínai párról mesélt, akik mindketten építészmérnöki végzettséggel rendelkeztek.

A kínaiakkal kapcsolatos személyes tapasztalatok között megjelent az a kínai diákokkal kapcsolatos általános benyomás is, hogy a kínai tanulók fegyelmezettek, tisztelettudók, nagyon igyekvők, hogy viselkedésük példaként szolgálhatna minden magyar diák számára.

A fiatalabb résztvevők egyikének diáktársaként volt személyes tapasztalata kínai diákkal:

„Tibor: Emlékszem még nagyon-nagyon kis gyerekként talán ilyen másodikos, harmadikosként kaptunk egy kínai osztálytársat, ez nagyon érdekes volt, mert ő semmit nem értett, ő ott tanulta velünk a nyelvet. Hát, az egészen furcsa dolog, mert a neve

sem érthető olyankor még egy gyereknek, úgyhogy nevet is mi adtunk neki, amit ott használt ...

Valamit adtunk neki, valami magyar nevet, igen, mert nem tudtuk, hogy, tehát nem értettük, hogy hogy hívják. Erre emlékszem, meg, hogy egyfolytában röhögtünk rajta, hogy félrebeszél, nem tudta még, hogy mi mit jelent.

Moderátor: Hogy törte, ezzel küszködött, a nyelvvel.

Tibor: Igen, és így próbáltuk taníttatni, de erre emlékszem, de ilyen, hogy akkor ott csúfolva lett volna, biztosan, de nem kiközösítve, abból is van egy emlékem, hogy inkább közöttünk volt.”

Arabok

Eltérőek aszerint, hogy melyik arab országból jöttek, orvosok.

Az orvosegyetemen külön vannak arab meg magyar hallgatóknak szóló tételtek, az oktatók panaszkodnak az arab hallgatók gyenge teljesítménye miatt.

A kaposvári kórházban dolgozó arab orvosok nagyon pozitív jellemzést kaptak:

„Vilma: Mások, úgy értem, hogy mások, hogy, velem például sokkal kedvesebbek voltak, mosolygósabbak voltak, mint a magyar orvosok, tehát, a magyar orvos jön, és akkor, hm.

Aranka: Közvetlenebbek.

Vilma: ..., igen, jönnek, közvetlenebbek, mosolyognak, földobják egy kicsit az embert, akármelyik osztályra, vagy kórházba, kedvesebbek.

Aranka: És hajlandók beszélgetni a beteggel....és magyarul. ...

Vilma: És nagyon szépen beszélnek magyarul.”

Erdélyiek

A résztvevők többségének volt személyes, baráti, munkatársai kapcsolata erdélyiekkel. Volt, aki szerint a magyar befogadó társadalomhoz való viszony tekintetében ők sajátos helyzetet foglalnak el: „Mások az erdélyiek. Ők másképp. Ők úgy jönnek, hogy azért nekik joguk van ebben az országban sok mindenhez, mert, hogy ők magyarok, igaz magyarok. Tehát ők bizonyos esetekben néha meglepő módon állnak hozzá a magyar társadalom dolgaihoz.” (Bálint)

„Valaki ki is hangsúlyozza, hogy igenis ők az igazi magyarok, ők beszélnek szépen, és nekik az jár, hogy ez az ország, ezt, meg ezt, meg ezt, meg ezt megadja. Én például találkoztam ilyennel.” (Mária)

Más diáktársként szerzett tapasztalatokat:

„Etelka: Hát, az erdélyiek, meg vajdaságiak, mind kollégisták, szégyenlősebbek voltak, tehát nem voltak olyan nyitottak, mint mi, meg olyan bohókásak, meg bevállalósak, hanem nekik több erkölcsiség szorult beléjük.

Moderátor: Ez mit jelent?

Etelka: Hát azt, hogy mit tudom én, például, hogyha elmentünk tusolni, akkor ők mindig megvárták, amíg lement a tömeg, és akkor ők így egyesével mentek.

Moderátor: Tehát, hogy nem mutatkoztak meztelenül.

Etelka: Igen. Igen, tehát őket máshogy nevelték a szüleik talán, több tisztelettel, nagyobb hagyományokkal, erkölcsösebben.”

Az erdélyi magyarok számára az integráció nem volt különösebben problematikus, a deviáns viselkedés meg mindenütt egyforma:

„A 90-es évekből Erdélyből ideházasodott könyvelője volt annakidején a cégünknek, ő pillanatok alatt be tudott illeszkedni, nyelvi nehézségei nem voltak, viselkedési problémái nem voltak, úgyhogy végül is egy pillanat alatt. A másik, az itt a hajléktalanszállón egy délszláv háborús menekült srác, hát ő is aztán pillanatok alatt beilleszkedett itt a hajléktalan társadalomban, úgy hogy, ugyanúgy le tud aljasodni részegen, mint akármelyik...” (József)

Románok

Építőipari, alkalmi munkások – borzalmasak.

Vietnámiak

Szorgos, dolgos emberek.

Koreaiak

Egyetlen esetben kerültek említésre: „...nincs gusztustalanabb beruházó, mint a koreai például, üzletkötésben mindegyik lopni, csalni akar, és nem tudom mi.” (Bálint)

Ázsiaiak

A nyelvtudás fontos szempontnak minősült a bevándorlók szakmai beilleszkedését, előmeneteli lehetőségeit illetően. Az, hogy valaki nem ismeri a magyar nyelvet az összes tájnyelvi fordulattal lehet akadálya annak, hogy főorvossá nevezzék ki: „...és azt mondja neki egy paraszt néni, hogy mit tudom én, doktor úr keresztbe fordult bennem a szél, szóval, hogy mondjuk egy ilyet nem biztos, hogy fog tudni egy olyan, aki ugyan itt végzett az orvosi egyetemen idegen nyelven, de ...” (Mária)

Más helyzetekben szintén problémát jelent a nyelvtudás hiánya: „...gyógyszertárban dolgozik egy valamilyen ázsiai országból származó hölgy, és engem, na, ez az egy az, ami engem nagyon rosszul érint, hogy nem tudom, hogy neki van-e már állampolgársága, vagy ilyesmi, régóta ott van a gyógyszertárban, és nem érti, amit mondok neki, és szerintem egy gyógyszertárban ez elég kellemetlen.” (Vera)

Feketék

Vidéken az idősebbek számára az afrikaiak látványa még egyáltalán nem megszokott: „... Furcsa, az az igazság. Tíz-tizenöt emberrel én már találkoztam. Aranyosak, attól függetlenül, tündérik, tényleg az embert meg nem bántanak, de azért mégis az embernek iszonya van attól, hogy jó, hát ez fekete. Nem vagyok fajgyűlölő, távol esik tőlem, de azért mégis.” (Aranka)

A bevándorlókkal kapcsolatos saját élmény gyakran a befogadó társadalom negatív reakcióinak, rasszizmusának megtapasztalása. Volt, aki olyan, igyekvő vietnámiakkal, nigériaiakkal kapcsolatos munkahelyi élményt idézett fel, amely során a befogadó társadalom tagjai azt igyekeztek bizonyítani, hogy nem képesek ellátni a feladatukat, ahelyett, hogy segítették volna őket.

A bevándorlók jelenléte – esély a tanulásra

A személyes élmények megbeszélése során spontán merült fel a csoportban az, hogy a bevándorlók viselkedésében vannak olyan elemek, amelyek követendő példát jelenthetnének a magyar gazdaság számára is. A kínaiak szorgalma után történelmi példát idéztek; a 15. századi bevándorló szepességi takácsok megtanították a helyi lakosokat fonni, szőni. Az ilyen módon való tanulást mindenki hasznosnak tartotta, de többen szóltak arról, hogy a bevándorlókkal szemben érzett, felsőbbrendűség, büszkeség és gőg a tanulást akadályozzák.

A bevándorlók jelenléte – nem reflektált jelenség

Volt olyan álláspont, amely szerint a bevándorlás kérdése még egyáltalán nem jelenik meg a társadalom önreflexiójában: „’89-től, mondjuk 2009-ig eltelt sok idő, de nem telt el elég sok idő ahhoz, hogy feldolgozzuk azt a változást, hogy egyre több külföldi költözik be hozzánk. Hogy előtte nem nagyon voltak bevándorlók, most viszont vannak. Magamon érzem azt, a kilencedik kerületben lakom és egyébként a gyerekkoromat Szabolcsban töltöttem egy kis faluban, ahol ugye nem nagyon voltak bevándorlók és egyszerűen nem kezdek semmit azzal a helyzettel, hogy a szomszédos lépcsőházban egyre több a kínai, vagy mellettük van egy nemzetközi kollégium, ami tele van arab diákokkal, hogy ezt nem élem meg sehogy. Nem kezelem magamban sehogy, nem gondolkodom ezen sehogy, hanem elfogadom magát a tényt, hogy vannak, de igazából..., nem jön létre kommunikáció. Valahogy olyan ez a helyzet nekem egy picit, mint hogyha lenne egy helyzet, aminek nem történik meg a megélése. Tehát pszichésen... Valószínűleg a következő generáció már fel lesz készülve arra, hogy pszichésen hogyan kezeli ezt a helyzetet. Akkor amikor, mit tudom én, most 12-13

éveseknek már van kínai osztálytársa, már van néger osztálytársa, egészen másképpen fognak ehhez viszonyulni. Ők már gyerekkoruktól belenőnek abba a helyzetbe, hogy mások is vannak körülöttük. Én nem nőttem bele ebbe, vagy minimális mértékben nőttem bele.” (Szabolcs)

Külföldi tapasztalatok

A magyarországi bevándorlók helyzetét szerettük volna szélesebb perspektívába helyezni, ezért a következő téma az volt, hogy a résztvevőknek mik voltak a közvetlen vagy közvetett tapasztalataik azzal kapcsolatban, hogy külföldön hogyan fogadják a magyarokat, hogyan boldogulnak a külföldön élő magyarok a befogadó társadalomba való integrációval.

Egy kivételével a külföldi tapasztalatok pozitívabbak voltak mint amit a Magyarországra bevándorlók a résztvevők szerint tapasztalhattak. Spanyolország, Anglia, Kanada, Ausztrália, Svájc az elbeszélésekben nagyon toleráns, elfogadó, a bevándorlók integrációja számára kedvező közeget jelentő országokként voltak jellemezve.

„Nekem van egy barátnőm, aki Spanyolországban élt eddig, és most fognak Angliába átköltözni, egyébként magyar, Magyarországról tanulni ment ki, és ő leszbikus, és azt mondta, hogy ő nem is fog soha hazajönni, mert itt nem fogadják ezt el, mert ott kinn neki ebből soha semmi problémája nincsen, de itt Magyarországon ezt elképzelhetetlennek tartja, hogy ugyanúgy tudna élni, és elfogadnák” (Vera)

Az Egyesült Arab Emírség vagy Svédország esetében arról beszéltek, hogy a személyes, baráti kapcsolatok kiépítése nem, vagy nehezen megy. Arról is szó esett, hogy az idegen csoport abszolút nagysága és zártsága is meghatározó az integráció és az elfogadás-elutasítás szempontjából. Ha meghalad egy bizonyos kritikus tömeget, egy területen koncentráltan nagyszámú bevándorló jelenik meg és zárt csoportot alkotnak, akkor negatív sztereotípiákkal és ellenséges bánásmóddal fognak szembesülni.

Németországban szerzett közvetlen és közvetett negatív tapasztalatokról egy résztvevő számolt be: „...negatív tapasztalatom volt Németországban. Azt kell tudni, hogy a nővérem még disszidált még a magyar férjével Németországba, aztán persze elváltak most már, most már egy orosz zsidó a férje, de Németországban élnek, tehát az ő családja az előbb visszament Németországba, és ezt azért mondom ezt a két vonalat, mert nekem egy ázsiai férjem van, három gyerekem, és amikor mentünk hozzájuk, úgy gondoltuk, hogy nem fogjuk lefoglalni a helyeket, és amikor panzióba, panziókba különböző városokba becsöngettünk, becsöngettem, én csöngettem be, és kijöttek, ...akkor még nagyon készségesek voltak azok, akik kijöttek, az az egy ember, és akkor egyszer csak megjelentek mögöttem az én félvér gyerekeim, azonnal nem volt hely. Akkor felhívtam a nővéremet, amikor közeledtünk, hogy neki nem lesz-e abból

problémája abban a kis városban, hogy mi megjelenünk. Az igaz, hogy én a húga vagyok, de mégis csak viszek három félvér gyereket, meg hát a férjemet, és hát azt mondta, hogy nem, hogy ő most erre nem is gondolt, de én azt gondoltam, hogy ezt muszáj megkérdeznem. Aztán utána nem is firtattam, tehát nem akartam tudni, inkább azt gondolom... a nővérem azelőtt ugye hát nem mondta, hogy honnan jött, melyik országból, és persze azért lehetett érezni az akcentusán, soha nem mondta, hogy Magyarországról, valamiért mindig úgy fogadtatta el magát, hogy Franciaországból, és sokkal befogadóbbak voltak a németek... és nem is szabadott ott beszélgetnem vele magyarul. Tehát ez még nagyon az elején volt, ő 70-ben ment ki, ha jól emlékszem.” (Hanna)

A bevándorlás előnyei és hátrányai

A következő témakör a bevándorlás befogadó társadalomra gyakorolt hatása volt. A határon túli magyarok megítélésében mutatkozó ambivalenciát tükrözi a következő vélemény:

„Egyrészt ott van az a félelem az emberekben, hogy sokan jönnek, és nem jut, és nem jut nekünk annyi bármilyen jóból, vagy javakból, és ott van emellett az a furcsa érzés, hogy ők is magyarok, és hogy milyen jó lenne egy közösségnek lenni.” (Tibor)

Pozitív hatások, a befogadók számára hasznos lehetőségek

Több résztvevő szerint a bevándorlók kiegészítik, színesítik a befogadó társadalmat. Az ázsiai diákok olyan *viselkedési, magatartási mintákat* (fegyelmezettség, tekintélytisztelet) mutatnak, amelyek hiányoznak a magyar társadalomból, pedig nagy szükség lenne rájuk. Az erdélyiektől *szorgalmat, igyekezetet* lehet tanulni és a *hagyományok*, a tájnyelv és az archaikus nyelv életben tartását köszönhetjük nekik. A kínaiaktól a *szorgalmat és a készséges magatartást* a kereskedelemben. Az is megfogalmazódott, hogy *a bevándorlók elfogadásán keresztül könnyebb lesz a befogadó társadalmon belüli különbözőségek elfogadása* is. „...27, állítólag 27 nemzet, 27 népnek a vére csörgedezik bennünk, úgyhogy itt igazi magyarnak nem tudom, ki vallhatja magát. Kíváncsi lennék, hogyha úgy a családfáját úgy mindenkinek el kezdenék nézni, tehát én úgy gondolom, hogy itt nem szabad senkire se mondani bármit...” (Mária)

Kaposváron a bevándorlás további előnyeként említették még azt, hogy *más kultúrát lehet megismerni*, hogy *hiányszakmákban pótlás*, másfajta *tudást, szakmát*, mesterséget hoznak. Segíthetik a magyarok *nyelvtanulását*. Gazdasági hasznuk pedig a *munkaerő*, az általuk behozott *tőke* és a befizetett *társadalombiztosítás*. A bevándorlók mintát nyújtanak *munkamódszerre* is és segíthetik a *népességfogyás pótlását*.

Negatívumok

Már a bevándorlói csoportok azonosításakor megjelent az az álláspont, hogy a bevándorlók tönkreteszik a magyar gazdaságot, elveszik a munkát a magyarok elől, letörrik a béreket, mint munkaadók kizsákmányolnak (a kínaiak és a koreaiak) és kellemetlen konkurenciát jelentenek a befogadó társadalom számára („ellehetetlenítik a magyar kiskereskedőket”).

Más vélemények szerint az, hogy a bevándorlók elvonnák a munkát nem felel meg a tényeknek:

„Moderátor: Elveszik a magyarok elől a munkát a bevándorlók?

József: Nem.

Aranka: Nem, mert aki akar, az tud dolgozni, az elől nem lehet elmenekülni.

Vilma: Aki igazán szeretne dolgozni, az talál magának munkahelyet.

Aranka: Így van. Most egy magyar is meg csinálhatná ezt.”

Egy másik álláspont szerint a *negatívumok elsősorban gazdaságiak*, a gazdasági, anyagi érdekek konfliktusa okozza elsősorban a bevándorlók negatív megítélését, illetve ezek miatt tulajdonítanak negatív hatást a bevándorlásnak: „Mert most már én így kezdek itélni, hogyha ennyire lerombolják a gazdaságot, és a morált itt Magyarországon, akkor mi lesz itt a továbbiakban, akkor nemhogy a bevándorlókkal nem foglalkozik az ember, hanem hogy egymásnak a farkasai leszünk.” (Sándor)

A befogadó társadalom adófizetési morálja és az állampolgárok közvagyonhoz fűződő ambivalens viszonyulása; Az adóelkerülés azzal jár, hogy adókból létrehozott közös vagyont nem érzik a polgárok a magukénak „És emiatt gazdasági alapon nem is alakul ki a mi tudatunk, én azt érzem, hogy nincs ...” (Szabolcs). Ez sajátos kiindulási helyzetet jelent a bevándorlók adófizetésén keresztül integrációjához: „...tehát, hogy fel tudjuk tételezni azt, hogy ha idejön egy kínai bevándorló, akkor ugyanúgy befizeti az adót, bár én nem kaptam még soha tőle nyugtát vásárlás után, egy koreai ugyanúgy befizeti az adót, és akkor válik valahogy annak a közösségnek a részévé, aminek én már része vagyok az által, hogy én is befizettem az adót.” (Szabolcs)

Az alapprobléma ebben az esetben az volt a beszélők szerint, hogy hogyan lehet a „mi” tudat kialakulását elvárni egy bevándorlótól, mikor nekünk magunknak sincs.

A gazdasági érdekek önmagukban is nehezen tisztázhatók, ugyanabban a történetben a befogadók és bevándorlók különböző szerepekben egyénileg és csoportokban hol kedvezően, hol kedvezőtlenül befolyásolják a másik csoport érdekeinek érvényesítését:

„...a környékünkön van egy, most már férfi lett, egy román férfi, aki először egy festékboltba ment dolgozni, akkor még alig tudott magyarul, akkor utána, hát valami

úton-módon elvett egy magyar nőt, az olyan, amilyen, mindegy, de lett egy háza ez által, és létrehozott egy festékboltot, elvitte a kuncsaftoknak nem tudom, valahány százalékát, attól a valakitől, attól a magyartól, aki elintézte annak a letelepedését, na mindegy, tehát most már egészen egy ilyen üzletsort hozott létre ez a román férfi, akihez jártak még akkor régebben, aki a sok román feketemunkás, akik az építkezésen dolgozott. És ők ugye olcsóbban kaphatták meg azokat a valamiket, árukat, ami a magyar tulajdonosnak kellett, tehát tulajdonképpen a magyar tulajdonos mégis csak olcsóbban felépítette a házát, mert olcsóbban jutott hozzá a festékhez is, amit ezek a magyar, vagyis, amit ezek a román feketemunkások vásároltak ettől a román, már tulajdonostól. Most csak ez jutott az eszembe, de akkor ez is fura, hogy akkor, és ugyanakkor a magyar emberek nem szívesen mentek oda vásárolni, inkább ezeket a román feketemunkásokat küldték oda, meg hát egyértelmű volt, hogy ők meg odamentek, mert biztos valami százalékot is kaptak. Úgyhogy olyan, hogy jó is volt, meg nem is volt jó, de mindenesetre ennek a román fiúnak, mondom, már egy félutcányi festékboltja van, mindenféleje van. És biztos ő is adózik, hát úgy, ahogy egy magyar ember.” (Hanna)

További negatívumként említették még azt, hogy a bevándorlás még egy további probléma a társadalom számára (amikor e nélkül is van elég bajunk), amivel: "...generációkon keresztül törődni kell, foglalkozni a témával, alkalmazkodni egy nem zárt nemzetiségi témához, egy plusz témához... meg kell vele szenvedni, és izzadni, hogy úgy gondolkodjanak, úgy viselkedjenek az emberek, úgy álljanak hozzá, a politika foglalkozzon ezzel, a gazdaság foglalkozzon ezzel a kérdéssel, mert ezzel külön kell foglalkozni.” (Bálint)

Kaposváron említették még a szervezett bűnözés megjelenését (kínai, ukrán maffia), a fáradt utazó vendégmunkások okozta közúti baleseteket, és azt, hogy a kulturális különbségek meg nem értést okoznak.

Minden változik, a vándorlás állandó – a történeti és globális nézőpont

Az előnyök és hátrányok megbeszélésekor többen felvetették azt, hogy a vándorlás folyamatosan és globálisan zajlik. Magyarországi betelepített bevándorlókról egyhangúan pozitív véleményt fogalmaztak meg (svábok, kunok, szlovákok). Úgy ítélték, hogy minél közelebb van a befogadók és a bevándorlók kultúrája egymáshoz, annál zökkenőmentesebb a beilleszkedés.

A demográfiai helyzet és a bevándorlás

Az a kérdés, hogy a bevándorlók képesek-e kedvezően befolyásolni a hazai lakosság kor szerinti összetételét nem váltott ki egységes és konkrét választ, sokkal inkább sokféle asszociáció, öngazolást, önvallomás hangzott el.

Az egyik ezek közül, *annak visszautasítása, hogy Magyarországon a népességfogyatkozás probléma lenne*: „Az elnéptelenedés azt a problémát okozza, hogy egyre dúsabb, és nagyobb az a réteg, amiben mi ketten vagyunk a Józseffel és el kell tartani minket. Ez el fog tartani még 20-30 évig ... És utána csökkenő a fiatalokból csökkenő nyugdíjas tábor lesz. Tehát nem tudom, hogy hol a probléma abban, hogy nyolcmillió és nem tízmillió magyar lesz. Nem látom.” (Bálint)

A másik, annak felvetése, hogy *azt kellene vizsgálni, hogy a befogadó társadalomban miért nem szülnek a nők*: „... mert hogyha azt mondom, hogy mivé teszik a kultúránkat, hogy mivé teszik az oktatási rendszerünket és milyen jövőt biztosítanak, illetve mutatnak meg a gyerekeink számára és nem a kisemberek, nem mirőlunk van szó, nem mi döntjük, nem mi határozzuk meg. Akkor azt gondolom, hogy megérdemli ez az ország azt, hogy én gyereket adjak ennek az országnak? Hogy ide szüljek gyereket? Még kettőt, hármat? Mire?” (Júlia)

A vélemények egyeztek abban a tekintetben, hogy általában több gyermeket a rosszabb gazdasági helyzetű régiókban vállalnak, tehát a gyermekvállalási kedv csökkenése nem magyarázható pusztán gazdasági alapon.

A jövőben majd esetlegesen *elnéptelenedő magyarországi területekre* volt olyan, aki elképzelhetőnek tartotta a majdani bevándorlást: „ ...hányan éltek a Mátyás király idejében – ötmillió! És akkor a szervezet betelepítések azok kihalt területekre történtek. Na, most, mi ennyire mélyen még nem vagyunk. ...Mert szerintem ez a bevándorlás ez szórványjelenség, szóval átütően nem gondolom, hogy ez meg fogja változtatni a mi népesedéspolitikánkat pillanatnyilag. De ha eljutunk odáig, hogy már csak négy-öt, hátha az akkori kormányzat majd elgondolkodik...”. (Júlia)

A bevándorlók nemhogy nem oldják meg a népességfogyatkozás problémáját, hanem további nehézségeket generálnának – mindez a kínaiakkal kapcsolatos hazai hiedelemvilág egyik elemébe ágyazottan (másfél milliót akartak betelepíteni az Alföldre) hangzott el: „Akkor, amikor kérdezem én, ma augusztus 24-én, én itt vagyok 14 napja munka nélkül, nem találok magamnak másfél hónapja munkát, abszolút kilátásom sincs erre. Mit fog itt kezdeni másfél millió kínai?” (Júlia)

A globalizált világban, a növekvő számú vegyes házasságok miatt a demográfiai helyzet ki fog egyenlítődni. Ezzel kapcsolatosan vegyes házasságokat hoztak fel példának, azonban ezek ellentmondanak a fenti állításnak. A példák közül az derült ki, hogy a házasságok egyrészt a szülők egészségének romlását okozták:

„Moderátor: A te anyukád mit szólt ehhez, hogy elvett téged egy ázsiai férfi?

Hanna: Az én anyukám kitagadott. És azt mondta, hogy emberileg nincsen semmi probléma vele, csak a színe.

Moderátor: És azóta se barátkozott meg vele?

Hanna: De igen. De az apukám haláláért én vagyok a felelős, aki agyvérzést kapott.

Mária: Jelen példa, ugyanezt mondtam az előbb, hogy ugye infarktust kapott a barátnőmnek a papája is.

Hanna: Ja, azt hittem, hogy nem szó szerint kell érteni.

Mária: De. Szó szerint, valóban infarktust kapott.”

Másrészt a születő gyermekeknek nem feltétlenül jelent kedvező környezetet a hazai befogadó társadalom. Az egyik résztvevő így beszélt arról, hogy gyermekeit (magyar-indonéz) miért nem szeretné Magyarországhoz kötni:

„Hanna: ...én a magyar lakosságot gyarapítom, de mégis érzem, hogy nem. És én küldöm el őket [a gyermekeimet] Magyarországról....

Úgy érzem, hogy nem szabad itt maradni, muszáj, hogy elmenjenek, aztán, hogy mennyire fognak elmenni, azt nem tudom. Most éppen a nagyfiam van az apja hazájában, nem akar visszajönni, 60 napot töltött el, most szerdán jön vissza, kétségbe van esve, nem akar visszajönni.

Mária: És ez neked lehet borzasztó, mert utána ...

Hanna: Én nem tudom, mert én arra treníroztam magam az elejétől kezdve. Pont azért az atrocitások miatt, amikor még nem voltam feleség, és én azt gondoltam, hogy ez egy nem befogadó nép. Akkor, amikor még gyalog jártunk, tehát megszóltak, akkor én mindenfélét megtapasztaltam, és akkor, aztán amikor autónk lett, akkor már úgy elszigetelődtem, akkor már nem voltak ilyenek.

Mária: Legalább is nem hallottad.”

Hanna: Nem hallottam, igen, és azért akkor a hetvenes években ázsiaihoz hozzámenni, vagy vele lenni, akkor azért az nagyon érdekes dolog volt, mert, hogy egy feketéhez, valahogy jobban, igen. De eszembe nem jut, hogy bármelyiknek is azt mondjam, hogy maradjanak Magyarországon.”

A bevándorlás és a befogadó társadalom nyitottsága

Az, hogy a bevándorlás növeli-e a befogadó társadalom nyitottságát sokak szerint egyéntől, az *egyén tapasztalataitól függ*, a személyes élmények nagyon meghatározóak: „...feltétlenül, csak meg kellene kérdezni azokat a lányos anyákat, akiknek elvitte egy tálib vagy egy kongó, belga kongói férfi a lányukat.” (Sándor).

Voltak, akik a kölcsönösséget hangsúlyozták a befogadók és a bevándorlók között a kommunikáció kezdeményezésében. Hiányzik a kommunikáció, mert senki nem kezdeményezi.

A nyitottsághoz tapasztalat, közös élmények kellene, ez annak a generációnak fog menni, akik most bevándorlókkal együtt járnak iskolába. A most iskoláskorú generáció nyitottságra szocializálja a saját szüleit, de igazán akkor lesz nyitott a társadalom, ha már ők maguk lesznek szülők.

Volt olyan vélemény, hogy általában a nyitottságot a bevándorlókon kívül az európai kultúra és európai emberek sajátos helyzete is befolyásolja: „Szerintem, van még egy tényező, ami ezt a nyitottságot befolyásolja, az pedig az európai kultúrának jelenlegi állapota. Hát ugye, hogy van egy csomó, csomó szellemi irányzat, Indiából, Kínából, innen, onnan, ami egyszerűen azért, mert az európai embernek hiányérzete van, a saját kultúrájával kapcsolatban, hát kimegy oda, megismerkedik vele, behozza, és akkor így, úgy, amúgy magáévá teszi, jól rosszul, akárhogy. És nyilván ez, ez azért egyrészt nyitottabbá teszi, másrészt pedig, hogyha jön egy indiai vagy kínai bevándorló, akkor egy ilyen...igen, hát egy ilyen át, átformált, európai mintára átformált kínai kulturális közegbe érkezik.” (Szabolcs)

A bevándorlók beilleszkedése, integrációja

Az integráció dinamikus felfogása nagyon határozottan fogalmazódott meg és találkozott a többség egyetértésével: „Van egy ilyen elméleti felvetésem, tehát, hogy, eddig azt éreztem, lehet, hogy rosszul, beszélünk beilleszkedőről és beszélünk befogadóról. És azt mondjuk, hogy a beilleszkedő az, aki kívülről jött, a befogadó pedig az, aki otthon van. Én azt gondolom, hogy mind a két fél az, aki otthon van. És az, aki külföldről jött, az is egyben beilleszkedő és befogadó.” (Szabolcs)

Különbséget feltételeztek a jogi értelemben vett és az „érzületi” beilleszkedés között, ez utóbbira csak az itt született, itt szocializálódott második generációs bevándorlónak van esélye:

„Bálint: Hol kezdődik a beilleszkedés? Ott kezdődik, hogy aki ide emigrál, annak el kell fogadni a törvényeket, alkotmányt, a szerint kell élnie, megvannak ennek a jogi előírásai is. Beilleszkedett rendesen? Igen. Úgy, mint egy dolgozó állampolgár, kap évek múlva állampolgárságot, akkor beilleszkedett. De a lelkébe, a saját kultúrája miatt, soha a bűdös életbe nem lesz belőle olyan beilleszkedett magyar, mint amilyenek mi vagyunk.

Márta: Hát, mi se vagyunk.

Bálint: Igen, persze. Hanem, hanem, a gyereke, aki itt születik, itt jár iskolába, magyarul tanul, ez lesz az anyanyelve és csak rémlik a mesékből, hogy van apanyelve is, tehát,

gyakorlatilag ő már igen, ő már ugyanazokkal a fiatalokkal jár, ugyanazokkal együtt él, ugyanazokat a szórakozási formákat ismeri. Ugyanúgy költi a pénzt. Ugye, ez is más nemzetek között, hogy, hogy költi, és mire és nem tudom.

...

Szabolcs: Első kritériuma [a beilleszkedésnek] a közös piálás. Második az anyanyelv ismerete...”

Felmerült az is, hogy egy csoport akkor tekinthető beilleszkedettnek, ha képes magát *politikai szinten képviselni*, ebből a szempontból Magyarországon a bevándorlók nem tekinthetők beilleszkedettnek.

Az integrációt egy a kaposvári csoportban megfogalmazott vélemény szerint a befogadók úgy képzelik, hogy az a jobbik énjükhöz való igazodást jelentené:

„Tibor: ...kell, hogy tudatosítsuk, hogy akkor, szerintem akkor fogadunk el valakit, amikor már eléggé hozzánk formálódott.

Moderátor: Hasonló hozzánk?

Tibor: Hogy megpróbál hasonulni hozzánk, igen. Mindenképpen ezt várjuk el, hogy olyan legyen, mint mi.

Moderátor: És olyanok?

Tibor: Általában ilyenkor arra gondolunk, amik a mi pozitív tulajdonságaink, és ahhoz szeretnénk hasonlítani ezeket, vagy azt szeretnénk, hogy ehhez hasonlítsanak, ehhez közelítsenek.”

Az integrációhoz szükséges egymás megismerése, a másik szándékainak, céljainak ismerete és a kölcsönös félelem és gyanakvás eloszlatása, ezt követően lehetséges és szükséges együttműködni. A kölcsönös megismerés alapfeltétele, hogy a bevándorló ismerje, beszélje a befogadók nyelvét.

Az integráció során fontos mindannak a hangsúlyozása, ami közös:

„A legfontosabb szerintem, amit kihagytunk szerintem az az, hogy kellene a közös értékek, hisz ha most így visszatérünk ahhoz, hogy a cigánysággal mi a problémánk. Hát az összes problémánk abból adódik, hogy egy teljesen más értékrendben élünk. Nekünk más a fontossági sorrendünk, mint nekik, és ebből adódik minden. Az ő életükben még pluszban jelen van az is, hogy létezik most már – hülyén hangzik –, de ez a pozitív diszkrimináció is. Tehát ők sokkal, sokkal több kedvezményben részesülnek, juttatásban, satöbbiben, és ez valahol, nem valahol, ez az államnak a hibája. Nem etetni kell őket, hanem valahogy meg kéne tanítani azt, hogy hogyan fogjanak halat, hogy egy ilyen ősi példával akarok élni, nemcsak halat adni nekik, és akkor talán könnyebb lenne, valahol közelítene egymáshoz az értékrendszerünk.” (Etelka)

Bevándorlók és magyar romák integrációjának összehasonlítása

A résztvevők a roma integráció kérdését sokkal jelentősebbnek tartották, mint a bevándorlókét. Azt kérdezték, hogy miért nem erről beszéltünk. Mindenkinek volt saját élménye, felidézendő negatív és pozitív tapasztalata, és sokféle módon fogalmazták meg az ezzel kapcsolatos társadalmi kudarcélményt, frusztrációt.

A bevándorlók és a romák integrációjának összehasonlításából az derült ki, hogy a bevándorlókkal kapcsolatos problémáknak gyakorlatilag minimális a jelentősége. A kínait mint a bevándorló ideáltípusát itt is említették az összehasonlítás során: „...egy kínai bevándorlótól nem félttem a biciklimet, azt hiszem, hogy ezért egy nehéz téma [a roma téma].” (Szabolcs)

A kaposvári csoportban spontán merült fel a kérdés miután összegyűjtöttük a bevándorlásnak tulajdonított negatívumokat és pozitívumokat:

„Tibor: Egyébként én nem akarom elterelni az egész beszélgetést, csak az jár az agyamban, amióta erről beszélgetünk, hogy a magyarországi cigányokat bevándorlónak tekintjük, ..., és úgy beszélünk róluk sokszor, mint nem idetartozó népről, és hogy szerintem fontos, idetartozik a témához, csak nem találtam rá alkalmas pillanatot, hogy felhozzam. Tehát, hogy rengeteg negatívumot kapcsolunk hozzájuk, ha már itt negatívumokról van szó, ami talán a tőkekiáramlásra, és a kizsákmányolásra kívül majdnem mindent ide tudunk rakni, és lehet, hogy ez is fontos lenne.”

Itt is felmerült az összes markáns sztereotípiája:

„A szociális háló miatt van ez Magyarországon, és amíg 15 féle segélyt lehet kérni, és miután nem egy, meg nem két gyermeke van, és minden létezővel lehet támogatni őket, és minden támogatást megkapnak, és a kultúrájuk olyan, amilyen, ...” (Vilma)

„Én intézetben dolgoztam, nevelőintézetben, 99 százaléka cigány volt, de egy napot sem volt otthon, de ugyanúgy viselkedett, ugyanaz a hangsúly, tehát szerintem a génjeikben van. És nekem is van két nevelt gyermekem, ők is cigányok, soha nem gondoltam volna, a lustaság, a munkához állás, kapásból mindenre az első, hogy hazudik.” (Zsóka)

Javaslatok a bevándorlók integrációjával kapcsolatban

A helyzet reális bemutatását, a megfelelő információk, statisztikák fontosságát hangsúlyozták elsősorban. A beilleszkedést *korrekt tájékoztatással* lehet segíteni. A tájékoztatásnak kétirányúnak kell lenni, mind a befogadó társadalom mind a bevándorlók felé. „A másik én úgy gondolom, hogy egy országról egy képet ugye kifelé közvetít a társadalomról, az egyénekről egyáltalán az egész berendezkedésről, mert hát nyilván minden országról valamilyen képet tud kapni az ember akár, hogy talán reálisabban

kellene. Ne úgy gondolják azok, akik ide pályáznak, vagy ide szeretnének jönni, hogy ez egy Kánaán, mondjuk ez az ország. Mert lehet, hogy nem is jönnének, ha tudnák, hogy egyébként mekkora a munkanélküliség, meg milyen nehéz körülmények között van az ország. Lehet, hogy fele ennyi bevándorló nem jönne, mint amennyi most esetleg próbál úgy szerencsét, hogy mindenféle iskolai végzettség, meg egyebek nélkül.” (Mária)

A bevándorlás szempontjából régi célországok gyakorlatát, tapasztalatait hasznosítani kell: „És a politikának tanulnia kellene a példamutató országoktól, úgymint például Hollandia vagy egyéb, és a hibákat veszi észre más országoknál, mint Franciaország és egyéb, akkor okulni belőle, és megelőzni, hogy nálunk ne is alakulhasson ki ilyen.” (Bálint)

A résztvevők egyetértettek abban, hogy a befogadó *társadalom biztosítsa az oktatást, az egészségügyi ellátást* (a sürgősségit mindenkinek, a teljes ellátást az egészségbiztosítást fizetőknek). Az oktatás valamilyen szakma elsajátításának lehetőségét is jelenti, a számítógép kezelés tanításával kapcsolatos pozitív példát említette az egyik résztvevő.

A bevándorló tanulja meg a nyelvünket, az állam pedig biztosítsa a nyelvtanulás lehetőségét a bevándorlók számára.

A helyi és országos választásokon való részvétel kérdésében két álláspont alakult ki. Az egyik álláspont az adófizetéshez kötötte a politikai részvételt, a másik az országhoz való hosszú távú „érzületi” alapú elköteleződéshez.

A bevándorló közösségeknek számára közösségi terek biztosítása, hagyományaik, identitásuk megőrzésére a lehetőségek megteremtése szintén a javaslatok között szerepelt.

A bevándorlók segíthetik a Magyarország és eredeti hazájuk közötti előnyös gazdasági, kulturális kapcsolatok kiépítését.

Az egyik javaslat szerint „otthonosságot” kellene nyújtani a bevándorlók számára, elsősorban a végzettségüknek megfelelő munkahelyet biztosításával, a lakhatásban nyújtott segítséggel.

Elfogadóbb társadalom kellene a kisebb közösségek szintjén, ehhez szemléletváltásra van szükség, ami *a bevándorlók megismerésén* keresztül történhet. Ezt a megismerést államilag *szervezett kommunikáció* kellene, hogy támogassa, amelynek során a magyar állampolgárokat reálisan *tájékoztatnák a bevándorlásról, bevándorlókról.*

III – A bevándorlókkal készült mélyinterjúk eredményei

Meleg Attila:

Az integráció folyamata a bevándorlói interjúk alapján

Bevezetés

Kutatásunk során feltártuk, hogy Magyarország sajátos módon illeszkedik be a nemzetközi migrációs terekbe és az egyik legfontosabb sajátossága, hogy alacsony vonzerővel rendelkezik sok más európai országhoz képest. Meg tudtuk mutatni, hogy mind a fogadó társadalom attitűdjeit, nyitottságát tekintve, mind az intézményi támogatás és felkészültség terén komoly elzárkózás és szelektív elutasítás figyelhető meg. Ennek okait főképp a fogadó társadalom és a gazdaság alacsony integrációs képességében kell keresnünk, amely így nagymértékben meghatározza a bevándorlók integrációját.

A bevándorlást magát összetett társadalmi folyamatként határozhatjuk meg, amelynek során egyének, a már fennálló gazdasági és történeti makroszerkezeteken belül, személyes és társadalmi terület tartósan átalakítják hosszabb ideig tartó és határokon átnyúló földrajzi vándorlás és/vagy állandósult ingázó mozgásuk alapján. Így a vándorlás nem érthető meg csupán a vándorlók személyes döntései alapján, hiszen mozgásukban rendkívül fontos szerepet játszanak makro- és mikrostrukturális tényezők, amelyek túlmutatnak a vándorló egyéni döntésvilágán.

A fentiek alapján az integráció fogalma úgy közelíthető meg, mint annak vizsgálata és megfigyelése, hogy a vándorlók vagy vándorló csoportok körül kialakuló migrációt követő társadalmi tér miképpen kapcsolódik a befogadó közösségek társadalmi teréhez, és milyen feszültségek figyelhetők meg közöttük. A feszültségek lecsapódásaként értelmezhetők a migráció és a beilleszkedés folyamatában jelentkező zavarok, például amikor a beilleszkedés költségeit a bevándorló bizonyos területeken oly nagyra érzékeli, hogy inkább az elzárkózás, az izolálódás és a normák figyelmen kívül hagyását választja az alkalmazkodás helyett.

Az interjú elemzés annak vizsgálatára törekedett, hogy a félig strukturált és narratív kérdéssel induló interjúk alapján elemezni tudjuk, hogy a társadalmi integráció egyes dimenziói szerint milyen mechanizmusok mentén alakul a bevándorlók integrációja a több szempontból sajátos magyarországi migrációs térben.

A vizsgált csoport és a választott módszer

A vizsgálat során 17 harmadik országbeli személyt kérdeztünk meg, akik legálisan Magyarországon tartózkodnak. Fontos hangsúlyozni, hogy a jelenleg legálisan itt tartózkodó harmadik országbeli bevándorlók nem minden esetben e kategória révén léptek be az országba, illetve többen már állampolgárrá váltak mára. Mégis azt gondoltuk célravezetőnek, hogy a viszonylag kevés számú interjúban minél szélesebb kört vonjunk be éppen a vizsgálni kívánt célcsoport (a legálisan itt tartózkodó harmadik országbeli bevándorlók) problémáinak mind teljesebb feltárása érdekében. A vizsgált csoportban hárman érkeztek 1989 előtt vagy 1989-ben, tehát még a korábbi társadalmi és gazdasági rendszer adottságait választva, tizenketten jöttek 1990 és 1999 között, ketten pedig 2000 után. Nagy többségük egyetemi végzettségű (12), hárman érettségi diplomával rendelkeznek (egyikőjük rövidesen megszerzi egyetemi oklevelét), és mindössze két interjúalanyuk van csak alapfokú képzettsége. A származási ország tekintetében a következő a megoszlás: Európából kilencen (Ukrajna 6, ex-Jugoszlávia² 3), Ázsiából öten (Kína 3, Mongólia 1, Irak 1), Amerikából ketten (AEÁ), Afrikából egy személy (Tanzánia) vett részt a kutatásban. Tízen férfiak, heten nők. Életkorukat tekintve ketten 20–29 közöttiek, ketten 30–39 közöttiek, heten 40–49 évesek és hatan 50–59 évesek. Családi állapotuk: négyen nőtlenek/hajadonon, tizenketten házasságban (8-nak van gyereke) és egy elvált.

A migránsok demográfiai, társadalmi és egyéni adottságai fontos, de csak irányadó paraméterek, ugyanis a beilleszkedés többtényezős közös megvalósítás, ami nagymértékben függ a befogadó társadalomtól is, valamint a befogadó közösség és a migránsok interakciójától, egymásra hatásától. A jelen kutatás a migráns oldalra összpontosít, de az alábbi elemzés mégsem csak az ideérkező külföldiekről szól, hanem egy bonyolult társadalmi interakcióról is, még ha annak csak egyik nézőpontját villantja is fel. Az elbeszélte történetek ugyanis megmutatják, hogy a migránsok hogyan próbálnak alkalmazkodni a helyi elvárásokhoz, kapcsolatrendszerekhez, hogyan próbálják azt összeegyeztetni saját adottságaikkal és vágyaikkal, hogyan teszik életszerűvé és élhetővé a bürokratikus merev kereteket, hogyan találnak csatornákat a helyi társadalomhoz, és hogyan formálják meg saját magukat, életvilágukat, identitásukat a migráns létben, ami rendkívül sokféle formát ölthet. A beilleszkedés sikerességének mértéke tehát igen sok paraméter összjátékának függvénye. A továbbiakban ennek a

² Több oka is van annak, hogy ezt a besorolást használjuk: vándorlásuk időpontjában még nem a mai államstruktúra volt érvényben; valamennyien azonos okból, a háborús helyzet miatt hagyták el országukat; a menekülési láncfolyamat miatt az egykori Jugoszlávia területén a lakosság többször is változtatta lakhelyét. A mai államhatárok rávetítése az akkori állapotokra tehát torzításhoz vezetne. A differenciálás érdekében adekvátabb a megkérdezettek etnikai hovatartozását jelezni: egy horvát, egy szerb és egy magyar nemzetiségűt kerestünk meg.

komplexitása és az összjáték dinamikája kerül bemutatásra a lehetőségek és a nehézségek együttes hangsúlyozásával.

Az integráció dimenziói

A bevándorlók integrációjának különböző dimenzióit különíthetjük el: a strukturális, a kulturális, a társadalmi és az identifikációs integrációt. Az alábbiakban ezen szempontrendszer alapján elemezzük a migránsokkal készített interjúkat.

1. Strukturális integráció

A strukturális integráció egy olyan fogalom, amely a bevándorlóknak a fogadó társadalom alapvető intézményeibe, szervezeteibe történő beilleszkedését jelöli. Ezek lehetnek gazdasági, oktatási, jóléti, politikai intézmények, ami alapján a strukturális integráció többféle elemét különböztetjük meg:

- gazdasági és munkaerő-piaci integráció,
- oktatási és képzési rendszerbe történő integráció,
- lakáshelyzet,
- jóléti intézményekbe (pl. egészségügyi rendszer, nyugdíjrendszer) történő integráció,
- politikai integráció.

A strukturális integráció határozza meg a bevándorlók társadalmi-gazdasági státusát, illetve megteremti az itt tartózkodás legalizálásának alapfeltételeit. Ahhoz, hogy a beutazó bevándorlóvá válják és hosszabb ideig hazánkban tartózkodhasson, ezeken a szinteken – legalábbis részben – be kell lépnie a fogadó ország intézményi rendszerébe. Mivel a strukturális integráció a leginkább szabályozott, formálisan meghatározott, hivatali kontroll alatt tartott dimenziója a beilleszkedésnek, egyúttal a legkevésbé rugalmas része is az integrációnak. Kötelezően és szükségszerűen eleget kell tenni előírt elvárásoknak, amelyek önmagukban is és kísérő jelenségekkel is sokszor engednek teret diszkrimináló gesztusoknak – a helyzetbe eleve kódolva van ennek lehetősége. Az egyéni problémák megoldása és a személyes vágyak megvalósítása a strukturális integráció formális merevségének következtében számtalan nehézségbe ütközik, melyek áthidalására bonyolult *szlalomozási* technikákat kénytelen alkalmazni a migránsok. Leleményességük, kitartásuk, erőforrásaik sokféleségének függvénye, hogy mely akadályokat sikerül legyőzniük, vagy éppen melyek miatt kénytelen veszteségeket elkönyvelni és a lecsúszást elszenvedni.

Az interjúk azt mutatják, hogy függetlenül attól, hogy legálisan vagy illegálisan, turistaként vagy bevándorlóként, aktívként vagy eltartottként érkeztek a migránsok,

törekednek arra a saját jól felfogott érdekük miatt is, hogy strukturális integrációjukat minél előbb és minél teljesebb mértékben megvalósítsák. Elsősorban a munkapiacra való belépésnek és a lakhatás rendezésének van jelentősége, ugyanis ez biztosítja a létezés alapfeltételeit, másodsorban pedig az itt tartózkodás legalizálása kap nagy hangsúlyt, mivelhogy ezzel lehet elejét venni a jogi kellemetlenségeknek és az ebből fakadó életszervezési bonyodalmaknak, valamint ennek rendezettsége nyitja meg a hozzáférést fontos gazdasági és társadalmi erőforrásokhoz. Minden igyekezetük ellenére migráns életútjuk során többször átcsúsznak a legalitásból az illegalitásba, többnyire átmeneti jelleggel, amíg sikerül áthidalni a felmerülő problémákat. A jogszabályok változása, a bürokrácia bonyolultsága vagy merevsége, a státusváltás, a munkahelyváltás és a fogadó társadalom beilleszkedést nehezítő attitűdje miatt fordul elő főként, hogy a bevándorlók olyan helyzetbe kerülnek, hogy kisodródni a korábban megteremtett legalitásból vagy korlátok köré szorulva komoly lemondásokkal kell szembenézniük. Ez a hányattatás, amelynek csak egy része bevándorlás-tipikus, más része nagyon hasonlít a fogadó közösség tagjainak hivatalos ügyintézési manőverezéséhez, az állampolgárság megszerzésével ér véget, amikor kiszolgáltatottságuk és a lehetőségekhez, erőforrásokhoz való korlátozott hozzáférésük megszűnik.

a) Papirológia

Három jelentős jogszabályváltozásra került sor az elmúlt két évtizedben, ebből kettő hátrányosan, egy pozitívan érintette a harmadik országból érkező bevándorlókat. A kínai állampolgárokra érvényes vízummentesség megszüntetése (1992), Magyarország Európai Unió csatlakozása utáni vízumkötelezettség bevezetése a legtöbb vizsgált harmadik országbeli állampolgárral szemben (2004-re záruló folyamat részeként), valamint az illegálisan itt tartózkodó külföldiek legalizálása új helyzetek elé állította az ittlévőket és az újonnan érkezőket, és új stratégiák kialakítására kényszerítette őket.

„Én 1991-ben vonattal érkeztem. Akkoriban, szóval akkor, '91-ben volt egy barátom, aki itt orvosi rendelőt vezetett. Az ő meghívására érkeztem, ő hívott meg engem, mert így ketten csinálhattuk. Akkor, '91-ben volt egy bizonyos körülmény, mivel akkor, a kilencvenes évek elején nem kellett vízum, Kína és Magyarország között vízummentesség volt. Beutazási engedélyt a munkahely adott, ha valaki akkor egy szerződést aláírt, akkor már jöhetett. (...) Csak aztán volt egy időszak, amikor a rendőrség, az '92 táján volt, szóval akkoriban a rendőrség, hogy is volt, szóval nem adtak a kínaiaknak tartózkodási vízumot. (...) '92 után szigorodott. '92 után. Hiszen nyilvánvalóan tudták, hogy vízum nélkül jöttünk. De mégis azt mondták, hogy menjünk vissza. (...) Akkoriban a magyar rendőrségi szervek a kínaiakkal szemben nem voltak valami barátságosak. (...) Kínában nősültem meg 2000-ben, akkor hazautaztam, a feleségem 2001-ben jött utánam Magyarországra. Ebben a dologban megint szerencsém volt. Mert 2001 tájékán nagyon nehéz volt beutazási engedélyt kapni Magyarországra. Különösen hosszútávra szóló engedélyt. (...) Ezt megint csak valaki segített elintézni. Egy betegemnek a barátja. (...) A betegemnek valamilyen ismerőse valamilyen hatóságnál dolgozott, nem is tudom hol. Gondolom, érti. Én orvos vagyok. Az orvosok különleges helyzetben vannak.” (Kína)

Magyarország Európai Unió csatlakozása előtt az itt tartózkodó külföldiek könnyűszerrel tudták biztosítani ittlétük folyamatos legalitását / féllegalitását: harmincnaponta átlépték a határt, aminek következtében itt tartózkodásuk legálisnak számított, de csak turistaként, tehát munkavégzésre nem voltak feljogosítva. Ezt a stratégiát alkalmazták azok, akik a munkaerőpiacon feketemunkásként voltak jelent, illetve azok, akik átmenetileg voltak papírok, engedélyek nélkül.

„Na, akkor az volt a törvény, hogy az olyan, mint egy turistavízum. Szóval 3 hónaponként [rosszul emlékszik: havonta], bringával mentem Szlovákiába, Pozsonyba, kis sör simán belefér, 25 km. Felfele, 25 km lefele, kis sör, és hazafele jövet kaptunk pecsétet a határon. És ennyit kellett csinálni. Néhány, kb. 6-7-8 évvel ezelőtt ez változott, és az a törvény, hogy legalább az amerikaiaknak, a nem EU-snak 6 hónap alatt csak 90 napig lehet maradni az országban. És ez változott az egész életem. Azóta kellett szerezni munkavállalási engedélyt, munkavízum, letelepedési engedély, tartózkodási engedély, mindenféle adószámot.” (AEÁ)

A szomszédos országok magyar nemzetiségű tagjait szintén kellemetlenül érte ez a változás, főleg azokat, akiknek nem volt bevándorlási szándékuk, csak munkavégzés érdekében tartózkodtak itt, és emiatt nem vagy csak nagyon ritkán fektettek energiát és pénzt a hivatalos ügyintézésbe. Míg korábban minden bonyodalom nélkül jöttek, dolgoztak, havonta hazajártak, ezt követően alá kellett vetniük magukat a bürokráciának – számukra némileg könnyített eljárás révén.

„Először csak nálunk lehetett kapni munkavállalási igazolványt, addig nem lehet csinálni, ottan kellett először. Ott huzavona, egy hónap, másfél hónap várakozás. (...) Ez otthon, igen, hathét után lehetett csak érdeklődni, lesz-e belőle valami. Hiába itt megszereztem a határozatot, még otthon, lassan két hónapot nekem evvel kellett elbíbelődni. (...) Megkaptam egyszer, aztán ... ez is úgy probléma volt, hogy ahol voltam először az megszűnt megint az a cég, akkor megint nem érkezett új határozatot, megint... keresni, ez ilyen huzavonákkal vannak. Annyi, hogy amikor már jobban ismerős voltam, akkor hamarabb tudtam már valahogy szerezni, de az is megint két hónap, három hónap minimum. Várakozás, egyszer hirdetés, egyszer a határozatot meghozzák, szóval, huzavonával ment ez.” (Ukrajna)

A bürokrácia több szempontból okoz nehézséget a bevándorlóknak: időt igényel, és ez olykor hosszabb, mint ahogy az adott élethelyzet szempontjából szükséges vagy szerencsés lenne; költséges; leterhelően sok, sőt olykor fölösleges papírok beszerzését teszi szükségessé; merev, korlátozó, nem alkalmazható az adott élethelyzetre. Ezek miatt a buktatók miatt gyakran kényszerülnek a migránsok arra, hogy ha időlegesen is, de átlépjék a kereteket, és illegális vagy féllegális megoldásokhoz folyamodjanak, a kevésbé leleményesek vagy forráshiányosak pedig könnyen kerülhetnek hátrányos helyzetekbe hosszabb-rövidebb ideig.

A munkahelyváltás (tehát új munkavállalási engedély beszerzése), a jogszabályváltozások, a diploma honosítása, a migráns státuszváltása, az engedélykérelmek visszautasítása olyan réseket nyitnak a migránspályákon, amelyeket kényszermegoldásokkal hidalnak át.

„Ez a következőképpen történt: az az engedély a rendelőre... 1998-ig szólt. 1992-től, az egészségügyi hatóság adta ki. 1998-ban már nem kaptam engedélyt. Minden kínai rendelőtől megvonták. (...) Senki nem kapott engedélyt a rendelő üzemeltetésére. Persze, volt, aki tovább folytatta a praxist. Tulajdonképpen én is tovább folytattam, mert a betegek megkerestek. De a táblát le kellett vennem. (...) Én pedig kezeltem a betegeket. Csak hirdetni nem volt szabad. Valamennyi kínai orvos ugyanilyen helyzetben találta magát. (...) Mondtam, nem volt ebből semmi baj, ha nem hirdette magát az ember, csak a betegekkel találkozott. Azután később, 2003 után újra lett engedélyünk. Abban az évben az egészségügyi politika megváltozott, vagy valami más történt, nem tudom. Csak újra kaptunk engedélyt, de csak tizenvalahány kínai orvos.” (Kína)

„hát énnekem voltak ilyen bonyodalmak az én munkahelyemmel kapcsolatban, mert én dolgoztam egy évet egy belvárosi általános iskolába, (...) úgy hogy tulajdonképpen, hát az oklevelem nem lett honosítva. Tulajdonképpen innen kezdődött a bonyodalom, de kellett nekik a munka és minden szabályt átszegve alkalmaztak fél munkaerőre, de a fél munkaidőre, tulajdonképpen nem tudtam lépni az én itt tartózkodásomnak a legalizálására.” (ex-Jugoszlávia)

„Igen, de, nehéz volt, mert először úgy volt, hogy ösztöndíjként, hogy minden évben kaptunk az egyetemről egy papír és ezzel tudtunk hosszabbítani a tartózkodási engedélyt. De utána, amikor végezte az egyetemet, az az időben nehéz volt, mert úgy volt, hogy minden hónapban kellett hosszabbítani egy hónapon belül, de utána hallottunk, hogy volt a, volt egy ismerősünk, aki ő is előttünk itt volt, és ő kapta a tartózkodási engedélyt és mondta, hogy most lehet és odaadtunk a kérelmet és valami másfél éven belül 1999. februárban kapjunk a magyar engedélyt.” (Irak)

A szükséges papírok beszerzésének költségessége szintén olyan tényező, ami problémákat okozhat a migránsok számára, és lassíthatja státuszuk legalizálását. A letelepedés és a beilleszkedés feltételeinek költsége (albérlet, lakás, áttelepedés, munkahelykeresés vagy -teremtés) eleve leterheli az ideérkezőket, továbbá munkaerőpiaci hátrányos helyzetük és a hátrányok leküzdésének költsége (tolmács, ügyvédi segítség, munkanélküli időszakok átvészelése) mind olyan kiadások, amelyek mellett nem minden bevándorló engedheti meg magának a többletkiadásokat. Ez pedig „ördögi kört” generál: késlelteti az előnyös, kedvezőbb helyzetet biztosító státusz megszerzését, lassítja a bevándorló ranglétrán való előrelépést (illegális – legális, tartózkodási engedély – letelepedési engedély – állampolgárság), aminek következtében az erőforrásokhoz való hozzáférés korlátozottsága csökken, és fordítva: az erőforráshiány következtében a státuszváltás akadályozott.

„Igen, igen, egyszerre adtuk be, hát ez is, kismillió papírt, tehát, én már elvesztem, tehát, a nejem nem lett volna, már rég föladtam volna, megmondom őszintén, én már százhuszszor adtam volna, én már legyintettem volna, hogy én ezt nem. De végül is, ő minden létező papírt összeszedett, meg szálat megmozgatott, hogy még mi kell, meg hogy lenne jó, mint lenne jobb, hogy ez sikerüljön. (...) Ez nagyon sok, én ezt nem tudom, még hozzávetőlegesen sem megmondani, mert rengeteg mindent kellett lefordítani, tehát, nálunk az éves kiadásnál ilyet sohase nem vezettünk, de egy komoly tétel volt ottan az itt tartózkodásunk első éveiben a hivatalos fordításoknak az összege.” (ex-Jugoszlávia)

„Igazán nem olyan nagy cél [az állampolgárság megszerzése], ezt muszáj mondanom, csak gondoltam, hogy picit egyszerűbb lenne az életem, viszont horvát állampolgár vagyok, és valami utazási szempontból abszolút mindegy, ugyanaz, mondjuk lehet, hogy amerikai vízumot könnyebben kapnék, de az sem biztos. Aztán, mikor volt, érdeklődtem 2006-ban, olyan három éve, igen, hogy mi a helyzet, hogy hogyan lehet, meg ilyesmi, elég drága volt, 28 ezer forintba került az állami vizsga, vagyis állampolgársági vizsga,

bocsánat, igen, állampolgársági vizsga, alkotmánytörténelem, 28 ezer forint az illeték, és, hogy bevándorló vagyok, legalább 6 év, igen, 6 vagy 7 év, vagy az élettársamnak, vagy a feleségemnek ez kell, vagy amaz kell, elég bonyolult volt, és akkor rögtön is hagytam abba. Most hallottam, hogy egy picit egyszerűbb, és nem annyira drága... (...) akkor kéne újra ezt fénymásolni, hitelesíteni, lefordítani, ami tényleg egy csomó pénzbe kerül, nem emlékszem, hogy amikor nyolc éve beadtam a bevándorlásit, akkor összesen egy, akkoriban 150 ezer forintba került. (...) 28 ezer, az csak illeték, tehát az tulajdonképpen csak az, hogy jó napot kívánok, jó napot kívánok, tessék mondani nekünk, hogy a Magyarország milyen ..., nem, ez csak ezt, szóval, nem tudom pontosan, mert érdekes, hogy amikor csak a tartózkodási engedélyről volt szó, akkor mi leadtunk minden, mindent, a diploma fordítása, és a hitelesítése, minden, ami kellett, anyakönyvi kivonatot, ilyen, olyan, hogy nem voltam börtönben, nincs AIDS-em, meg stb., stb. Amikor bevándorlási engedélyt kértem, akkor újra mindazt kellett csinálni, újra a Bajza utcában, újra lefordítani, hát, mondom, hülyéskedtünk egy csávóval, összebarátkoztunk, hogy hányszor találkoztunk azóta, mondjuk, és akkor, mondom, én már leadtam mindazokat, és ugyanebben a cégben, először is azt mondták, hogy ez nem cég. Cég, mivel pénzt szedi, és akkor ez egy cég, mondom, de ez tényleg cég, és akkor mindaz egy archívumban, valahogyan levéltárban létezik, miért nekem akkor újra mindazt meg kell csinálni? Tudom, az egész világon biztos, hogy így van, ilyen az adminisztráció rész, és mégis valakinek, vagy bárkinek élni kell valamiből, és akkor, legyen az is. Csak mondtam, hogy legyen akkor, sokkal egyszerűbb lenne, hogy aha, oké, rendben, az félmillió, oké, akarsz, vagy nem akarsz, mit tudom én legyen 250 és mindent megcsinálnak ahelyett, hogy az ember oda kell menni, ide kell menni, amoda kell menni, és akkor ez a papirologia, nem tudom, biztos, hogy itt is valami fölösleges papirologia van, tudom, hogy ez így van, de mondom, ha nem láttam, hogy nekem valami nagy előnyöm lett volna az állampolgárság." (ex-Jugoszlávia)

Ahogy az előbbi interjúrészlet is bőven kifejti, az ügyintézés nem kevés utánajárást igényel: sok papírt kell beszerezni, és a sok papírt többször is elő kell teremteni, amennyiben a bevándorló változtatni kíván vagy változtatni köteles státuszán. Ezt természetesen értelmetlen, plusz teherként és kiadásként élik meg az érintettek. Nem is beszélve azokról a helyzetekről, amikor fölösleges papírokat kell felmutatni, ésszerűtlen elvárásoknak kell eleget tenniük:

„Meg volt olyan, hogy a kétnyelvű okiratokat, mert néhány okiratunk, például anyakönyvi kivonat Zentáról, az kétnyelvű és azt is lefordították.” (ex-Jugoszlávia)

„Odamentem, odavittem az összes papírt, megkérdeztem ez minden, ami kell? Azt mondták igen, majd mikor már majdnem célba értem mondták, hogy hozzak egy nyilatkozatot a feleségemtől, hogy lakhatok a lakás másik felében. Ami megint egy orbitális baromság.(...) Például olyan dokumentumokat kértek, amiért nekünk rengeteg pénzt kellett fizetni. Például kértek véleményem szerint teljesen fölösleges dolgokat... például az útleveél minden oldaláról hiteles másolatot kértek, csak egy oldal kerül legalább 1000 forintba ... csak ezért legalább 40 000 forintot kellett fizetnem... a jövedelmünk akkoriban meg alacsony volt. Lehet, hogy a »papirologia« ezt megkövetelte, de szerintem teljesen fölösleges volt az útleveél minden oldaláról hiteles másolatot kérni.” (ex-Jugoszlávia)

A bürokráciával való küzdelmet a bevándorlók formális eljárásnak tekintik, ezért elsősorban ilyen természetű panaszai vannak, és ritkán fordul elő, hogy elvi, ideológiai okokból áll elő összeférhetetlenség, de erre is van példa:

„Azonban a dolgok bonyolultabbá váltak '95-ben, mert hirtelen Magyarországon egy új törvény lépett életbe, amely kimondta, hogy bárkinek, aki 90 napnál tovább akar maradni Magyarországon, át kell esni egy HIV teszten, amely valamifajta nyilvános

adatbázisba került volna. Abban az időben az első meleg-leszbikus filmfesztivál fő szervezője voltam, szerveztem egy pár konferenciát az AIDS napok alkalmából, valójában akkor a Cirkogéjzírrel szerveztem havi rendszerességgel egy vetítéssorozatot meleg és HIV témákkal foglalkozó filmekből, beszélgetésekkel. Úgy éreztem, abban a pozícióban, amelyben vagyok egyszerűen nem mehetek ebbe bele. Képmutató lennék. Szóval, ettől a ponttól kezdve, nem csináltam semmit.” (AEÁ)

A bevándorlók intézményi ellenőrzése, a bevándorlókra vonatkozó korlátozó intézkedések, a velük szemben támasztott hivatali elvárások, a jogkorlátozás és büntetés hatalma, tehát a kontrollgyakorlás és a szűrés gyakorlásának joga eleve hierarchikus helyzetet teremt, ami könnyen válhat át diszkrimináló intézkedésekbe. A bevándorlók kiszolgáltatott és fokozottan sérülékeny helyzetük miatt igen érzékenyen reagálnak erre két szinten is: érzelmi és strukturális alapon egyaránt.

Érzelmi reakciókra főként akkor kerül sor, amikor a szükséges rosszként felfogott formaságok átlépik az általuk elfogadhatónak ítélt határokat, vagy amikor az emberségesség hiányának határát súrolja az ügyintézői bánásmód.

„De visszatérve az intézményekre, a tartózkodási engedély, meg hosszabbítások, elég bonyolult, elég hosszú, és ami a legnevetesegebb volt, hogy ez egy-egy évre szóló meghosszabbítás volt, hát, legalább olyan háromszor kellett odamenni, és ezt mondani, amazt mondani, ilyen hiánypótlások, meg ilyeneket, hihetetlen bonyolult, és nagyon is, mintha dühösek voltak ránk, viszont ebből éltek tulajdonképpen, de nagyon olyan, ez az egyetlen olyan nagyon negatív dolog, olyan csúnya arcú élmények volt, pont ezek az intézmények. Tehát a bevándorlási osztály, meg ilyenek, 2000-ig, aztán egy picit változott a dolog, szerintem pont, amikor is, igen, pont aláírták 2000-ben a valami Európai Szerződéseket, igen, akkor egy picit olyan, akkor legalább profibb módon csinálták, sokkal egyszerűbb is volt, sokkal gyorsabb, és akkor már olyan kulturális körülmények között, mert 93-tól, lehet, hogy az elején is, 93-tól 96-ig szerintem, az Izabella utcában volt a beadó, ahol egy udvarban, ha esik az eső, ha fúj a szél, ha esik a hó, ha 40 fok van, ha ilyesmi, tényleg mint egy marha, ezt muszáj mondanom, mint egy marha, ott mint egy pár száz ember volt, és várt, és tényleg hihetetlen rossz körülmények között ott vártunk a valamiféle meghosszabbítás, tehát a tartózkodási engedély meghosszabbítására.” (ex-Jugoszlávia)

„Hát, eléggé olyan lekezelő volt a dolog. Mert hiába bement a férjem szólni, mert akkor volt a kislányom alig egy pár hetes, mert be kellett menni, mert ilyen időpontokat adtak, hogy mikor jöjjön, menjen, és hiába bement a férjem szólni, hogy kisgyerek van, és szoptatás, hát értsük meg, ez van, ők nem tudnak mit csinálni, sorba kell állni, mert ha soron kívül mentél be, akkor a másik szólt. Hiába volt időpont adva...” (Ukrajna)

Strukturális alapon is többszintű hátrány érheti az itt tartózkodó külföldieket, ha papírjaik nincsenek rendben vagy késnek. Ezek egy része bürokratikus alapú (családalapítással Magyarországra érkező bevándorló nő nem vállalhat munkát, amíg nem kapja meg a letelepedési engedélyt; hontalan ukrán nő nem igényelhet rokkantsági nyugdíjat, amíg nem kapja meg az állampolgárságot; anyagi okok miatt diplomáját honosítani nem tudó férfi kertészként kényszerül dolgozni; állampolgárság hiányában ingatlan vásárlása késettettett eljárással, plusz engedéllyel lehetséges), más része viszont jogilag alaptalan, emberi diszkrimináció:

„A férjem nagyon beteg volt. Nem volt lehetőségem így dolgozni. Őt ápolta ezek szerint. Kapott ápolási díjat?

Nem, nekem akkor senki nem mondta, hogy lehet igényelni ápolási díjat. Sem a szakorvos, amikor a klinikán volt, sem pedig a házi orvos.” (Ukrajna)
„... és mondja az egyik anyuka, ő is szintén külföldről jött, csak ő a másik oldalról, Erdélyből, hogy hát, mert fölhozódott ez a családi pótlék, hát, az én lányom lassan már fél éves volt, de, mondta ez az én barátnőm, hogy én kapok-e családi pótlékot? Mondom, hogy én nem kapok, mert én nem vagyok magyar állampolgár. És akkor azt mondja, hogy: de a gyerek magyar! Itt született, meg tényleg már ott a kórházban úgy már a születési anyakönyvi kivonatába úgy írták be, már az apukája után, hogy magyar, és akkor bementünk itt a XVIII. kerületi önkormányzatba, hogy megkérdezzük, hogy most jár, vagy nem jár, és azt mondták, hogy nem jár. De a szomszéd hölgy meg a PB-be, mert ő ott dolgozott, és ő meg azt mondta, hogy alanyi jogon jár, de itt meg az önkormányzatban azt mondták, hogy nem jár, mert hogy nem vagyok magyar állampolgár.” (Ukrajna)

Amennyiben a bevándorlók nem etnikai csoportokban élnek, időnként szükségük van a fogadói társadalom tagjainak támogató hozzájárulására annak érdekében, hogy a bürokratikus elvárásoknak megfelelhessenek. Két alapvető fontosságú igazolás megszerzéséről van szó: a munkavállalási engedélyről és a lakhatás biztosítottóságának igazolásáról. Az első nagyon sajátos eljárást igényel, amit csak a külföldiek esetében szükséges beszerezni, de mivel többletmunkát és plusz várakozási időt jelent a munkáltató részére, a külföldi könnyen részesülhet elutasításban. A második nem speciális migráns-probléma, de őket érinti nagyobb mértékben hátrányosan: amennyiben az albérletbe a tulajdonos nem jelenti be hivatalosan az ott lakókat (az adózás kikerülése végett), semmilyen hivatalos ügyintézés nem tud elkezdni egy külföldi.

„Meg még például amikor, még ott éltünk, amikor kaptunk a tartózkodási engedélyt és állandó lakcímet is nem akarta csinálni nekünk és ezért most is ez probléma lett nekünk most, amikor az állampolgárságot kértünk. (...) Azt próbáltunk most idén, de elutasították, még hozzá az állandó lakcím miatt. És most jövőre a fiamnak, meg a lányomnak lehet kérni megint, mert úgy lesz, hogy jövőre nekik öt éve lesz, hogy van állandó lakcíme. De nekem, meg a férjemnek, mi nyolc évig kell, hogy várni kell, akkor 2013-ig kell beadni és akkor már húsz éve itt vagyunk és állandó lakcím miatt nem is tudtunk, hogy ez lesz valami probléma.” (Irak)

A bürokrácia bonyolultsága, a bevándorlói oldalon mutatkozó hátrányok (nyelvtudás hiánya, tájékozatlanság), és a kettő találkozásából fakadó nehézségek, feszültségek kitermeltek egy sajátos réteget: a bevándorlók ügyeinek intézését könnyítő, részben vagy egészben lebonyolító specialistákat. Diákok, ügyintézők, ügyvédek vállalnak sorban állást, tájékoztatást, hivatali ügyintézését egyénileg vagy intézményileg, legálisan vagy illegálisan. Ezt a szolgáltatást akár a bevándorló kisebbségek számára készült újságban is hirdetik, és főként a kínaiak veszik igénybe, de az afrikai interjúalany is erről számolt be. A specialisták megjelenése azon túlmenően, hogy a bevándorlók egyik problémakezelő lehetőségéről tájékoztat, a fogadó társadalomról, és a két közösség interakciójáról is nyújt információt: egy sajátos formáját jelzi a fogadó társadalom külföldiekre való reagálásának, az ideérkezők problémáinak lehetőségként való kiaknázását, a problémakezelés hasznos jövedelemmé való konvertálását.

b) Munkaerő-piaci helyzet

A bevándorló jogi státusza nagymértékben befolyásolja a munkaerő-piaci helyzetet, ugyanis jogszabályilag erőteljesen körülhatárolt módon van szabályozva, hogy mely státuszban milyen és mennyi munkát végezhet az itt tartózkodó külföldi, illetve a munkavállalási engedély megszerzésének kötelezettsége korlátozza az alkalmazásba vétel lehetőségét, esélyét, módját. Mivel ezekről a fentebbiekben többször is szó esett, az alábbiakban új tényezők bemutatására térek ki.

Jelentősen befolyásolja a bevándorlók munkaerő-piaci esélyét, hogy milyen erőforrásokkal érkeznek. Ez jelenthet anyagi, kapcsolati, iskolázottsági erőforrást egyaránt, melyek közül az előbbi helyezhető át a legkisebb veszteséggel, és az utóbbi a legkevésbé sikeresen a származási országból a fogadó társadalomba. De önmagában egyik sem garancia.

Amerikai interjúalanyunk így jött Magyarországra: *„Mindenesetre kevés pénzzel érkeztem, de arra elég, gondoltam, hogy nem kell rögtön dolgoznom. Itt nem volt szükség sok pénzre, és úgy gondoltam, hogy nem is akarok dolgozni, hogy nem is akarok semmilyen állást legalább 3 hónapig. Lehet, hogy még 6 hónapig se, ha ki tudom húzni. Akartam időt, hogy igazán megismerjem a helyet és meglássam, hogyan érzem itt magam, mit is kellene nekem itt csinálni.”* Rövid ideig kellett csak olyan munkát végeznie (tanárkodás), ami nem volt kedvére, ezt követően nemcsak, hogy magam munkaerő-piaci helyzetre tett szert, de sikerült megvalósítania álmait is munkájában.

Szintén anyagilag felvértezve és szintén nőként érkezett egyik ukrain megkérdeztünk, aki mégis nehéz anyagi körülmények közé került: *„Addig én Ukrajnában éltem, és Ukrajnában elvileg mindenem megvolt. Minden, ami az élethez szükséges. Volt lakásom, egy gyönyörű dácsmám [hétvégi ház telekkel], autóm volt, pénzem volt, volt egy kis cégem, ahol dolgoztam, szóval mindenem megvolt. Mint nő, minden rendben volt körülöttem, a gyerekek tanultak, én elég jól kerestem abban az időben. Amikor idekerültem, mindent, de mindent felégettem magam mögött, minden nélkül voltam és nagyon nehéz helyzetben találtam magam. (...) Mert mikor idejöttem, mindent eladtam, ott semmim sem maradt. A cégem lehúzta a redőnyt, mindent előlről kellett volna kezdenem. Tehát minden el volt adva és a pénz, amit idehoztam, mind elfogyott.”* A munkaerőpiacra nem tudott belépni, feketén dolgozott, egyetemi végzettsége ellenére takarított, szakácskodott, babysitterként dolgozott, varrt stb.

Azok, akik üres zsebbel jönnek, nagymértékben kiszolgáltatottak, és a megélhetés kényszere miatt mielőbb munkát kell vállalniuk, amit sok esetben nem válogathatnak meg.

„Mondom, összebarátkoztunk egy pár emberrel, nyilván ők is a volt Jugoszláviából jöttek, és ajánlották (...) és hétfőn egyszerűen kimentem, könnyebb volt nekem, mert már ismertem a várost, már tényleg jól ismertem, és akkor így jártam egy helyről más helyre, kerestem akár az éttermekben, akár a... és akkor így, bármilyen helyen, ahol gondoltam, hogy volna valamilyen lehetőség, meg építésként, bármit, tehát ilyen értelemben bármiből kellett élni, tehát kellett volna élni (...). Őszintén szólva, tényleg elég könnyű volt, igaz, hogy én nem válogattam, tehát embernek van szüksége egy pénzre, vagy bármire, akkor szerintem nem is válogathatja.” (ex-Jugoszlávia)

„Kiszolgáltatott az ember mindig. Azt mondják, hogyha nem tetszik neked, viszontlátásra és kész, ennyi. Ennyi az egész. (...) Mindennap bizonytalanság, nem lehet tudni, hogy te ott vagy, oszt kész. Legkönnyebb amúgy most megszabadulni az embertől.” (Ukrajna)

„itt rendesek voltak, meg kedvesek, de amikor már szűnt meg a munka, akkor oszt minket külföldieket [küldtek el], mert voltak ott helyi emberek, munkások is, azok voltak az állami dolgozók, mi csak ilyen hébe-hóba, vagy na, amikor ilyen nagy meló volt akkor kellettünk, oszt nem fizettek ki rendesen.” (Ukrajna)

A hátrányos helyzetből kitörni igen nehéz. A rosszul fizetett, másodlagos munkaerő-piacra kerültek energiáját felemészti a megélhetés megteremtéséért folytatott küzdelem, és kevés esélyük van arra, hogy javítsanak pozíciójukon. A nyelvtanuláshoz, a munkahelykereséshez, a kapcsolatépítéshez pénz és idő szükséges. A marginális helyzet tehát nagy eséllyel, ám nem szükségszerűen, újratermeli a marginalitást.

„Gyakran felteszik a kérdést, mert nem tanultam meg magyarul. De hiszen lélegezni sem volt időm! Alig aludtam, csak dolgoztam. Csak olyan munkát találtam, ami nem a magyarok között volt, tehát a magyarom nagyon alacsony színvonalon maradt.” (Ukrajna)

Különbség van a bevándorlók esélyeit tekintve abból a szempontból is, hogy előzetesen biztosított munkahelyre, munkalehetőségre jönnek-e, vagy majd csak érkezésük után igyekeznek megteremteni egzisztenciájukat. Amennyiben a véletlenre bízzák magukat, nagy eséllyel sodródhatnak hátrányos helyzetbe.

Sajátos helyzetben vannak azok a nők, akik családgyegetéssel érkeznek Magyarországra. A megkérdezettek közül négyen jöttek ide férjüket követve. Érdekes módon azok, akik magyar férjükkal jöttek, marginális helyzetben maradtak (egy orosz, egy ukrán, egy ukrán-magyar). Egyikőjüknek sikerült csak belépnie rendesen a munkaerőpiacra, egy iraki nőnek, akinek viszont a férje rekedt meg a fekete szegmensben.

Jelentősége van annak is, hogy honnan érkezik a bevándorló, a fogadó társadalom ugyanis eltérő lehetőségeket kínál számukra, és diszkriminatív preferenciákat érvényesít a különböző származású bevándorlókkal szemben. Amerikai háttérrel és angol nyelvtudással más esélyekkel lehet startolni a munkaerő-piacon, mint orosz és ukrán származással, nyelvtudással.

„Tehát elkezdtem tanítani az Európai Nyelvek Stúdióban. (...) Szóval még mindig vannak fontos kapcsolataim, amelyek a kezdetek kezdetekor indultak. 5 vagy 6 hónappal, talán kicsit kevesebb idővel, később S. J.-nak volt egy ötlete, akkor a Balázs Béla Filmstúdió elnökségi tagja volt. (...) Felvett, mint nemzetközi koordinátort és kb. fél évvel később a BBS [Balázs Béla Stúdió] átvette a Toldi mozit, tehát elkezdtem filmprogramokon is dolgozni a mozi számára. Végül filmfesztiválokat szerveztem. (...) És emellett folyamatosan volt kapcsolatom a Soros Alapítvány Kortárs Művészeti Központjával és '95-ben hivatalosan is elkezdtem dolgozni nekik.” – sorolja az Amerikából érkezett bevándorló, akinek pályája még ennél is magasabbra szállt, jelentős pozíciókat tölt be fontos alapítványok elnökségében, kuratóriumában.

„Találtam, de én csak nem hivatalosan tudtam munkát találni, feketén dolgoztam. Oroszok körében kerestem munkát. Dolgoztam bébiszitterként, dolgoztam mint üzemi szakács, idegen lakásokat takarítottam, varrtam éjjel-nappal, rendeléseket vettem fel, éjjel-nappal dolgoztam, hogy eltartsam magam, hogy eltartsam a gyerekeimet, hogy diplomát adjak a kezükbe. (...) Minthogy nagyon, nagyon sokat dolgoztam, nehéz munkát, természetesen elsősorban fizikai munkát végeztem (ugye saját vállalkozást egyáltalán nem tudtam volna indítani, hiszen nem volt pénzem), teljesen tönkrementek a kezeim. Annyira tönkrementek, hogy most már nem tudok dolgozni. (...) Az egyszerű

ember, az átlagember, aki egyszerűen csak fizetésért dolgozik, annak korlátozottak a munkalehetőségei. Ha orosz, fel sem veszik. Nem minden magyar cég vesz fel orosz alkalmazottnak, mert a nyelv már a felvételnél sokat számíthat, aztán a munkatársi kapcsolatban is fontos szerepe van. A fizetés kicsi lesz. A középosztálynak nagyon nehéz.” – magyarázza életútját egy szintén egyetemi végzettségű, de Ukrajnából érkező migráns.

A fogadó társadalom munkaerő-piaci diszkrimináló attitűdjét jelzi az is, hogy a magyar állampolgársággal, tökéletes magyar nyelvtudással, magyar egyetemi oklevéllel rendelkező, de a pályázati kiírásra kínai névvel jelentkező másodgenerációs interjúalanyunkat be sem hívják állásinterjúra.

Mivel a migránsok egyes csoportjai tartósan adott területre koncentrálnak tevékenységi körüket, a munkaerőpiacnak ezen szegmensei mintegy behívják ezeket a közösségeket ezekbe a foglalkozási körökbe. Ukrajnai férfiak esetében az építőipari segédmunkási tevékenység, a kínaiak esetében pedig a vendéglátóipar és az olcsó ruhaneműket, cipőket, műanyagárukat értékesítő kisvállalkozások képezik azt a munkaerő-piaci pozíciót, aminek betöltése kézenfekvően kínálkozik a kapcsolati hálózatok és az elérhető, könnyen megszerezhető modellek miatt. Ez természetesen előnyökkel és hátrányokkal is jár. Egyrészt biztonságérzetet teremt, mert hasonló sorsú emberek közé, akikhez sok esetben rokoni vagy korábbról datált baráti, ismeretségi szálakkal kötődnek, könnyebb és sikeresebb a beilleszkedés, ugyanakkor könnyebbség a munkahelytalálásban viszonyítva a fogadó társadalom sokszor kirekesztő munkaerő-piacához. Hátránya, hogy alacsony státuszt jelent, így sokak számára ez a lehetőség negatív társadalmi mobilitással jár együtt, illetve hátránya még az is, hogy az enklávésodás akadályozza és késlelteti a társadalmi és kulturális integrációt.

Külön kell szót ejteni azokról a bevándorlókról, akik csak a munkavégzés céljával jönnek Magyarországra, ennek biztosítása érdekében szereznek bevándorló státuszt, családjuk és tényleges állandó lakhelyük származási országukban van, ezeket áthelyezni nem is áll szándékukban. Ezt a csoportot a kárpátaljai férfiak alkotják. Alacsony iskolai végzettségűek, nyelvtudás hiányában és a közelség igénye miatt Magyarországra jönnek pénzt keresni, integrálódni sem idejük, sem lehetőségük nincsen, és a komplex beilleszkedés tervének hiányában ez érdekükben sem igen áll.

A sikeres, emelkedő vagy legalább szinten maradó munkaerő-piaci integráció nehézkességét mutatja, hogy a megkérdezettek közül 12-en rendelkeznek egyetemi végzettséggel, mégis csak kettőjüknek sikerült képzettségüknek megfelelő állást találniuk (kínai orvos, tanzániai építész és műszaki ellenőr), és öten dolgoznak felsőfokú státuszú munkahelyen, bár iskolai végzettségükkel nem egyező munkakörben (két amerikai, egy iraki és két ex-jugoszláv), tehát összesen heten a tizenkettőből. A beilleszkedni nem tudók megrekedtek a háztartásiparban, a kiskereskedelemben vagy az agrárszférában.

Végül pedig azt szükséges hangsúlyozni, hogy a munkaerőpiacra való bekerülés korántsem jelent védett, állandó, folyamatos, stabil állapotot. A hivatali ügyintézés nehézsége, a jogfolytonosság megszakadása, a korlátozó rendelkezések, valamint a munkaadók diszkriminatív viszonyulása következtében a bevándorlók újra és újra arra kényszerülhetnek, hogy megélhetésüket átmenetileg illegális munkavégzéssel biztosítsák.

c) Lakáshelyzet

A lakáshelyzet szempontjából a megkérdezettek két csoportot alkotnak. Azok, akik hosszú távú (ha nem is végleges) letelepedési szándékkal vannak Magyarországon, stabil egzisztenciával rendelkeznek: vagy saját tulajdonú lakással rendelkeznek, vagy cég által hosszú távra bérelt albérlettel. Itt tartózkodásuk elején barátoknál, rokonoknál vagy albérletben töltöttek hosszabb-rövidebb időszakot. Kivételes helyzetben volt a tanzániai fiú, aki tanulmányi ösztöndíjjal érkezett, egyetemre járt Budapesten, tehát intézményi védettségnek örvendhetett. Lakásproblémaként elsősorban az albérlet állandó lakcímként való bejelentése, valamint a korlátozott hitelfelvételi lehetőség merült föl.

Azok viszont, akik csak pénzszerzési szándékkal jönnek, meglehetősen méltatlan körülmények között laknak. Mivel otthont teremteni nem Magyarországon akarnak, hanem hátrahagyott családjukkal, nagymértékben takarékoskodnak. Arra törekednek, hogy jövedelmük minél nagyobb részét hazavihessék, ezért a lehető legolcsóbb szállásmegoldásokat keresik. Többnyire munkáltató által bérelt lakásokban élnek összezsúfolva, szegényes környezetben, ritkább esetben munkásszállóra is kerülhetnek.

d) Oktatási és képzési rendszerbe való integráció

A megkérdezettek többsége tanulmányai lezárultával érkezett Magyarországra, esetükben továbbképzésre itt nem került sor. Gyerekeikkel kapcsolatban annyit tudhatunk meg, hogy az oktatási intézményekbe való beilleszkedés gond nélkül zajlott/zajlik. A nyelv- és környezetváltás okozta nehézségek már a múltéi, sikerre vitték tanulmányi előmenetelüket. A szülők komoly áldozatokat hoztak annak érdekében, hogy gyermekük kezébe egyetemi oklevelet adhassanak. Azok, akiknek felnőtt gyerekük van, felsőfokú végzettséggel bír, azok, akiknek gyermeke most végzi iskolai tanulmányait, szintén magas végzettséget álmodnak neki. Integrációs bizonytalanságról egy család számol be: amíg itt maradási szándékuk nem véglegesítődött, illetve jogi státuszuk nem stabilizálódott, komolyan számoltak a hazatérés alternatívájával, így fiúkat arab iskolába járatták, de amint Magyarországon maradásuk lehetségessé vált, magyar iskolát választottak neki. A magyar tannyelvű képzésbe való integráció a megkérdezettekénél teljesen evidens szándék: vagy magyar, vagy két tannyelvű (magyar és angol) iskolába íratják csemetéiket.

Iskolai intézménybe érkezett három interjúalanyunk, mindannyian nehézségekről számoltak be. Elsősorban a nyelvi hátrány okozott gondot, de a társak és a tanárok diszkriminatív viselkedése is gördített akadályokat eléjük. A Tanzániából érkező fiú a nemzeti előkészítő intézetben kezdte integrációját, de rögtön az első év végén elbukott a vizsgán, amiben – véleménye szerint – része volt egyik ellenséges tanárának is. A kínai és a mongol másodgenerációs interjúalanyunknak az alapképzésbe kellett beilleszkednie. Azon kívül, hogy egy teljesen új nyelvet kellett megtanulniuk, további nehézséget okozott, hogy évvesszeseikként jártak iskolába, különbözőzeti vizsgákat kellett tenniük, ha felsőbb osztályba kívántak lépni, és – ha ritkán is – társaik stigmatizáló bántásainak voltak kitéve.

e) Egészségügy, jóléti rendszerekbe való integráció

A jóléti rendszerekbe való beilleszkedést a jogi státusz, a tájékozottság és a fogadó társadalom diszkriminációja szabályozza. A legális munkavégzés és járulékfizetés feljogosít ugyan a jóléti szolgáltatásokban való részesülésre, ez korántsem ilyen megnyugtatóan biztosított. Az Ukrajnából idejáró férfiak el sem mennek egészségügyi intézményekbe, ugyanis az a véleményük, hogy a magyarok „elsimlizik” az ilyesmit, és úgy tudják, hogy az orvosok egyenesen elutasítják külföldi állampolgárokat, még ha rendelkeznek is TAJ-kártyával. Bizalmatlanságuk miatt csakis az otthoni szolgáltatásokat veszik igénybe. Bármennyire is megalapozatlannak tűnik ítéletalkotásuk, lehet, hogy nem teljesen légből kapott. Negatív tapasztalatról számol be ukrán interjúalanyunk, aki nyelvtudás hiányával próbált orvosi ellátást kérni lánya számára.

„Nem volt itthon a férjem, egyedül maradtunk itthon, és a kisebbik lányom beteg lett. Egyszerűen nem tudtam, mi van vele. Az ideiglenes lakcímünk szerinti rendelőbe mentünk el, hogy megmutassam az orvosnak. Nyelvtudás nélkül ez nem volt egyszerű, nem volt még akkor orosz ismerősöm, akinek mondhattam volna, hogy segítsen, találjon orvost. És akkor bementünk a rendelőintézetbe, eléggé tört nyelven magyarázom, hogy mi baja a gyereknek, hogy szeretném, ha ránézne egy orvos, hogy legalább tudjuk, mi a baja. Engem ott elutasítottak, ránéztek a lakcímberegységre, azt mondták, hogy ez nem a lakóhelyünk szerint illetékes rendelő, menjünk az állandó lakcímünk szerintibe. Szóval nem fogadtak, egyszerűen nem fogadtak. Akkor mi bérelt lakásban laktunk, elutaztunk oda, ahová állandóra be voltunk jelentkezve. Bementünk a rendelőintézetbe, megint magyarázom kézzel-lábbal, könnyekkel a szememben, hogy segítsenek, mert beteg a gyerekem, és ebben a rendelőben a regisztrációnál kijött a nő, aki ott dolgozik, és odakísért engem az orvosi rendelőhöz. Bemegy az orvoshoz és elkezd magyarázni, hogy én orosz vagyok, aki itt él és segítséget kérek, beteg a gyerekem. Az ajtó nyitva volt, és nagyszerűen hallottam, mit mondott az orvos a nőnek, hogy neki ez nem hiányzik, menjenek oda, ahová akarnak, ők itt nem tudnak fogadni. Tehát ismét elutasítottak, méghozzá ott, az orvosi rendelő ajtajában.” (Ukrajna)

A szabályzatszerűen járó családi pótlék megtagadása, valamint az ápolási díjjal kapcsolatos tájékoztatás elmulasztása a korábbiakban már említésre került, így itt csak utalásszerűen idézzük fel ezek a történeteket.

Ha még azoknak a szolgáltatásoknak az elérése is nehézségekbe ütközik, amelyek járnának, hát sokkalta hátrányosabb helyzetben vannak azok a bevándorlók, akiknek jogi státusza bizonytalan vagy függőben van.

„Én úgy tudom, hogy hontalan útlevelemmel ugyan olyan jogaim vannak, mint magyar útlevelemmel. Aztán később súlyos beteg lettem, és szükség volt az egészségügyi ellátásra. Elkezdtem intézni a rokkantnyugdíjat, de kiderült, hogy az nekem nem jár. A hontalanságom miatt elutasították a kérelmemet.” (Ukrajna)

A biztonság megteremtése érdekében, a bevándorlók igyekeznek gondoskodni a járulékfizetésről azokban az időszakokban, amikor anyagi helyzetük ezt megengedi. Ha nem is sikerült olyan munkát találniuk, ahol a munkáltató fizeti a járulékokat, vagy ők maguk, vagy gyerekekük megteremti ezt az alapot. Olyankor viszont, amikor nehezebb idők járnak, teljesen védtelenül és kiszolgáltatottan állnak egy idegen társadalomban.

A jövő még ennél is sokkalta bizonytalanabb. A munkaerő-piaci instabilitás, a feketemunka kényszere, a tájékozatlanság és a jövő beláthatatlansága miatt félelmekkel néznek az időskor elé, nagy a bizonytalanság a tekintetben, hogy részesülnek-e egyáltalán nyugdíjban, illetve, hogy milyen mértékű összegre számíthatnak.

„Megvallom őszintén, a jövőmről egyáltalán nem gondolkozom, mert a lehetőségek és távlatok az én koromban már eléggé behatároltak. (...) Egyszerűen csak nyugodtan élni, az unokákkal foglalkozni, stb. a legfontosabb kérdés már nem a pénzről szól, a legfontosabb, hogy egészség legyen.

És nyugdíjat fogsz kapni?

Nem tudom, valószínűleg nem, hisz Magyarországon egyáltalán nem volt munkaviszonyom. Elvileg csak az a pénz van, amit magamnak félreteszek, vagy megkeresek. Nagyon kevés volt a munkaviszonyom otthon is, amit meg itt dolgoztam, az mind feketemunka volt.” (Ukrajna)

„Igen, ez sokszor, amikor jön eszembe, nem akarok erről gondolkodni, mert nem tudom, a jövő mi lesz. Lehet, hogy nem lesz nyugdíj, például, arról sokat gondolkodunk. Én is sokat gondolkodok, hogy mi lesz. De amikor ez jön eszembe, úgy másra gondolok, hogy majd a gyerekek végeznek, lesz munkájuk, hogy biztos fognak segíteni, nem, nem fognak felejteni, hogy mi azért itt maradtunk, miattuk, azért nem mentünk vissza, hogy miattuk, hogy nekik majd jobb lesz a jövőjük. Biztos ezt nem fognak elfelejteni, és ha például nem lesz a nyugdíj, biztos fognak segíteni.

De mi a gond a nyugdíjjal? Dolgoztok, fizettek járulékokat.

Nem, a férjem nem, mert neki ez a privát iskola Neki, ő nem tudta találni olyan munkát, ami fizetnek utána. Én nem tudom, hogy meddig tudok dolgozni, milyen segítséget fogok kapni, és nem tudom. És ez valami gond. (...) Van, akinek például a sok éven keresztül ott dolgozott, sokan vannak, akik most visszamennek és csinálják a papírokat és utána ide jönnek vissza, és Irakból kapnak a nyugdíj.” (Irak)

f) Politikai integráció

A különböző jogi státuszok megszerzésében a megkérdezettek többsége előrehaladott állapotban van, itt tartózkodásuk hosszú ideje alatt már sikerrel stabilizálták ittlétüket. Ketten eljutottak az állampolgárság megszerzéséhez (egy vajdasági magyar férfi és egy kínai másodgenerációs nő: *„Egy ilyen egzotikus növényből lettem szobanövény.”*), tizenketten pedig valamilyen hosszú távú tartózkodásra

feljogosító engedéllyel (tartózkodási, bevándorlási, letelepedési engedély) rendelkeznek, és szándékukban áll kérelmezni az állampolgárságot is. A három kárpátaljai magyar, akiknek nincsenek letelepedési terveik, csak vízummal tartózkodnak Magyarországon, ők valószínűleg nem is fognak változtatni ezen a státuszon.

A politikai életbe való beilleszkedés igen kevésbé foglalkoztatja a megkérdezetteket. Igyekeznek tájékozódni a magyar eseményeket illetően, de főként a nyelvi akadályok miatt, vagy az érintettség érzetének hiánya miatt, csak nagyvonalakban akarnak képet kapni a helyi híreket illetően. A politikai eseményekbe való beleszólás igényét csak egy interjúalany jelezte, egy másodgenerációs fiatal nő, aki mindenképpen részt kíván venni a döntésekben, sőt egy alkalommal már szavazni is volt.

„A magyarországit [híreket] meg így kénytelen vagyok [követni], meg úgy gondolom, nem az, hogy kénytelen vagyok, hanem azt gondolom, hogyha, mivel ezek a kilátások, akkor legyen, lehet, hogy itt fogok élni, és, hogyha netalántán összeházasodunk, akkor valószínűleg állampolgárságit is fogok kapni, akkor meg ugye beleszólásom is lesz abba, ami itt fog alakulni. Így meg kötelességem tudni, azt érzem, hogy mi folyik itt, de ettől függetlenül előtte is érdekelt az, ami itt történik, mégiscsak itt vagyunk, és akkor tudnom kell, hogy mi történik itt. A körzeti szavazáson például szavazhattam, első szavazásom, mondjuk olyan szinten van beleszólásom, hogy ez nem olyan nagy, de majd, amikor állampolgárságot szerzek, és akkor ...(...) akkor most már ténylegesen jogom lenne ahhoz, hogy beleszóljak, és szavazhassak, ennyi. Amikor voltam a körzeti szavazáson, akkor néztek, akkor furcsán néztek. Ugye ott ültek az asztal mögött a nénik, akkor adták a papírt és volt, aki csodálkozott, és csodálkozva kérdezte, hogy, mint. Volt, aki csúnyán nézett, volt, aki mosolygott, teljesen változó, hogy hogyan reagálnak az emberek. Én meg azt mondom, hogyha jogom van hozzá, akkor én használom is, és leadom a szavazatomat, ők nem gátozhatják meg bármennyire is csúnyán néznek. Ez az én jogom, hogyha már adódik, akkor vagy jobb, vagy rosszabb lesz a világ, hadd ne másokon múljon, hanem legyen nekem is beleszólásom.” (Mongólia)

2. Kulturális integráció

A kulturális integráció azokat a kognitív, attitűdbeli és viselkedésbeli változásokat jelöli, amelyek a bevándorlóknak a fogadó társadalom intézményeibe való beilleszkedéséhez szükséges kompetenciák elsajátítását lehetővé teszik. A kulturális integráció a fogadó társadalom kulturális értékeihez, normáihoz, szokásaihoz való alkalmazkodást jelenti, de nem (feltétlenül) jár együtt a saját kulturális identitás, szokások, hagyományok feladásával.

A kulturális integráció elemei közé az alábbiak sorolhatók:

- nyelvi, kommunikációs készségek,
- kulturális preferenciák,
- vallási szokások.

Bár az elemzés során az integráció dimenziói elkülönítve kerülnek bemutatásra, fontos jelezni, hogy ezek szorosan egymásba fonódva, egymásra jelentős hatást gyakorolva valósulnak meg. A kulturális integráció mértéke befolyásolja a munkaerő-piacra való belépés lehetőségeit, a jogi státuszok megszerzésének esélyeit, az oktatási

intézményekbe való integráció sikerességét stb. És mindez visszafele is érvényes: a strukturális (főként munkaerő-piaci és oktatási) integráltság nagy segítséget jelent a nyelvtanulásban és a magyar kulturális szokások megismerésében, ami körkörös körként visszahat a strukturális pozíciókra, az előmenetel lehetőségeire. Ugyanakkor a kulturális és a társadalmi integráció is szoros függési viszonyban állnak egymással: a nyelvi kompetencia előfeltétele a kapcsolatalakításnak, miközben a kapcsolattartás pozitívan hat a kommunikációs képesség fejlesztésére, valamint a fogadó közösség szokásainak, normáinak, értékeinek megismerésére. Nem mellékes az identifikációs integrációval fennálló kapcsolat sem: a kulturális tájékozottság és a nyelvi biztonság hozzájárul az otthonosságérzet kialakulásához, erősödéséhez, ami visszahat a kulturális érdeklődésre és érintettség-érzetre.

A strukturális integráltság szabályozottságával, merevségével ellentétben a kulturális beágyazódás az egyéni és közösségi ritmushoz rugalmasan alkalmazkodva formálódik a bevándorlói és fogadói oldal találkozási pontjain, bonyolult interakciós mechanizmusainak interface felületein. Az itt és így kialakuló igények, készségek és képességek – vagy inkább: lehetőségek és korlátok – eredménye a bevándorló kulturális integrálódása vagy kirekesztődése.

A fogadó közösség kultúrájának megismerése, kulturális habitusainak átvétele nem jelenti a saját kultúra feladását, legalábbis nem feltétlenül. A különböző értékrendszerek együtt létezése kulturális pluralizmushoz vezet. Mivel ez nem a tökéletes integritásukat megőrzött kultúrák párhuzamos egymás mellett létét, szimmetrikus egyensúlyban tartását jelenti, hanem az interakciók sokaságát, az egymásra hatás intenzitását és akár az elemek kicserélődését is, bizonytalanságokat eredményezhet. Ennek kimenetele többféle lehet: az etnikai bezáródástól az asszimilációig széles a skála, de mégis azt mondhatjuk, hogy egyfajta egészséges improvizációs folyamat mentén formálódó, többnyire állandóan változó kulturális variánsok alakulnak ki.

a) Nyelvi integráció

A magyar nyelv elsajátítása fontos kelléke az ittlétnek, komoly hátrányokat okoz hiánya, és nagy árat kell fizetni érte. Mégsem sikerül minden bevándorlónak eljutnia olyan szintre, hogy biztonsággal tudjon tájékozódni, és könnyűszerrel tudja intézni ügyes-bajos dolgait. A munkahelyi szegregáció az egyik legfontosabb akadálya a nyelvtanulásnak. Interjúink esetében az alábbi formái mutatkoznak meg ennek: háztartásban megrekedt nő, etnikai csoportokban (kínai, mongol, orosz) tevékenykedők, multinacionális cégnél dolgozók (magasan képzettek).

A magyar közeg, főként a magyar házasárs nagyon ellentmondásos hatással lehet a nyelvi készségre: bevándorló anyanyelvének konzerválására és a teljes felszámolására is találunk példát az interjúkban:

„Az, hogy nem tudtam a nyelvet, ez zavart elsősorban. A környezetemben senkivel nem tudtam beszélni, csak a férjemmel oroszul, hozzá voltam láncolva, be voltam zárva. (...) Nekem nem is engedte, hogy magyarul tanuljak, azt mondta: „Te csak ülj otthon, neked erre nincs szükséged!” Merthogy ez a nagy korkülönbség valószínűleg zavarta, és nem akarta, hogy bárkivel is érintkezzek, inkább azt szeretne volna, ha állandóan otthon ülök.” (Ukrajna)

„Mert anno a férjem azt mondta, hogy jaj, ne tanítsd [a gyereket] arra a bikkfanyelvre, és most úgy bánom, hogy nem tanítottam, mert mondta, hogy szeretné megtanulni. Mondjuk, hogy így kijárunk anyukámhoz meg az unokatestvérei, akik nem tudnak magyarul, azért úgy egy-egy szó ragad rá, mert már érti a köszönést, meg tudja köszönni ukránul, ha valamit kér, vagy adnak neki, úgy egy-két szót már tud, csak folyamatosan nem, de ebben én vagyok a ludas. Mert meg kellett volna, úgy kellett volna beszélnem vele. Lassan meg már, itt meg nincs kivel beszélnem és elfelejtem. Amikor hazamegyek, édesanyámhoz, akkor úgy csetlik-botlik a nyelvem egy fél óráig, míg fölveszem azt a ritmust, vagy minek mondják, nem tudom. De utána már másnap ugyanúgy belelendülök már, mondom, mintha ott lettem volna mindig.” (Ukrajna)

Bonyolult a helyzetük azoknak a családoknak is, ahol egyik fél sem magyar. Ilyenkor a barátok, munkatársak, szomszédok, lakótársak spontán nyelvfejlesztő tevékenysége mellett a magántanároknak, nyelviskoláknak, iskolának van kiemelt szerepe. A megkérdezettek közül mindössze egy számolhatott be arról, hogy a bevándorlók integrációját segítő intézményben, a nemzeti előkészítő intézet kereteiben tanulhatta a magyar nyelvet.

„Amikor idejöttem, mentem a nemzeti előkészítő intézethez. Ez a magyar művelődési minisztérium, minden külföldi diák, mikor először idejön tanulni, ott kell egy évet végezni, mert ott tanítják a magyar nyelvet, és a fizikát, kémiát, biológiát, attól függ, milyen területre jönnek és abból egy év tanultam.” (Tanzánia)

A felnőttként érkezettek többsége pénzkeresői elfoglaltsága és/vagy anyagi nehézségei miatt szervezett formában nem tanul magyarul, amit tud, azt szociális közegéből csípi el, mindennapi tevékenykedése során ragad rá, de ez kevés eséllyel vezethet el nyelvtanilag is helyes nyelvtudáshoz. Az írás és olvasás készségének elsajátítása is komoly korlátokba ütközik ilyenkor, főleg a nem latin betűs kultúrából érkezettek esetében. Többnyire csak a szóbeli kommunikáció szintje érhető el ebben a formában.

„Nem, nem tanultam, vagyis iskolában, tanfolyamon nem tanultam. A szavak legnagyobb részét a betegeimtől tanultam. Hiszen legtöbbet velük érintkezem. „Jó-nem jó?” „Fáj nem fáj?” – Ezt tanultam meg először. Aztán ha beszélgettünk, és nem értettem valamit, megkértem, hogy írja le. Így apránként tanulgattam. (...) Ajjaj! Tulajdonképp analfabéta vagyok. Beszélni tudok, de írni nem. Igen ritkán fordul elő, hogy írnom kellene. A beszédem sem hibátlan. Tudom, hogy hibásan beszélek, tanulnom kellene még.”

A második generáció két, ellentétes hatást gyakorolhat a szülők nyelvi kompetenciájára: vagy felmenti a szülőket a magyar nyelv okozta nehézségek alól, és magára vállalja a tolmács szerepkörét, vagy korrigálja, fejleszti szülei nyelvtudását.

„Már gimi alatt sem volt időm erre, amikor általános iskolába jártam, a könyvelőnk ott van a Király utcában, az általános iskolám meg a Hegedű utcában, nagyon közel volt, és elszaladtam néha a könyvelőhöz, és ott elbeszélgettünk, hogy miről van szó. Nem nagyon értettem, de azért felfogtam, hogy mennyit kell fizetni, meg ilyesmi. Tudtam a kapcsolatot tartani a könyvelővel, aki magyar ugye.” (Kína)

„A gyermekem magyar óvodába jár. Este hazajön, és rámnéz: „Papa, nem jól mondod!” (nevet) Alig hat éves és ő figyelmeztet engem!” (Kína)

A gyerekek nyelvi integrálásának sokféleségét mutatják az interjúk. Azokban a családokban, ahol a család nyelve a magyar lett, a gyerekek egynyelvűek lettek, a bevándorló szülő nem tanította meg nekik anyanyelvét. A nem magyar nyelvű családok esetében is magyar lett a gyerek domináns nyelve – főleg akkor látványos ez, ha több gyerek van, a testvérek ugyanis magyarul beszélnek egymás között.

„Otthon csak oroszul beszélünk, a lányaim egymás között magyarul beszélnek, de otthon mind oroszul beszélünk, és a gyerekek is használják a nyelvet, ha olyan társaságban vannak.” (Ukrajna)

A nyelvi veszteségekre azokban a közösségekben kerül sor, ahol a két nyelv között írásképbeli eltérés is van. Ilyenkor a szóbeli és hétköznapi nyelvet a gyerekek otthon elsajátítják, de az írni-olvasni tudás készségének az átadására a szülők nem vállalkoznak, és erre intézményi keretek között sem kerül sor. Mivel a céljuk az integráció, elsősorban magyar nyelvű iskolába járatják gyermekeiket. Sőt mi több, látva azt, hogy még a magyar nyelv tudása sem elégséges az emelkedéshez, az angol nyelv elsajátítását is szorgalmazzák (pl. angol-magyar kétnyelvű intézmény választása), ami már épp eléggé leterhelő ahhoz, hogy az anyanyelv további fejlesztését erőltetnék.

„Igen, nem volt étterem, akkor sok szabadidejük volt, jártak kirándulni, ezekkel az egyéb ismerősökkel. És ott ismerkedtünk meg, egy lány. Magyarul beszélünk, mert mind a kettőnknek könnyebb. Iskolai dolgokról beszélgetünk, meg egyéb nem tudom, ösztöndíjakról, meg barátokról, meg ilyeneket, és ezeket könnyebb magyarul. Teljesen hasonló helyzetben van, mint én. 24 éves, itt tanult, itt nőtt fel, ő is 8 éves korában jött ide vagy 9 vagy 10, nem tudom már, és ő is jól beszél magyarul.” (Kína)

„De mongolul beszélgettek otthon, nem?”

Igen, persze. Én próbálok olvasni szépirodalmat, hogy valamennyire ne csak a hétköznapi nyelvet gyakoroljam, de így az egyetemi élet, mert ugye az építész karon azért nem sok szabadideje van az embernek, úgyhogy próbálkozom. Valószínűleg, hogyha itt maradok, akkor nagyon rá fogok feküdni, mert most is azért, így nyáron sokkal könnyebb ráfeküdni, hogy akkor folyamatosan csak azt olvasom, vagy akár dalokat hallgatni, meg ilyesmi, és most például tudok. Még otthon mi az általános iskolában még a cirill betűkkel írtunk, a régi írást nálunk elsőtől tanították, utánunk viszont már nem tanították, és én azt nagyon szerettem, és kb. otthon én tudtam egyedül úgy írni, pedig mindenki megtanulta, és én javítottam ki mindenkit, szóval, hogy írásban nagyon szerettek, és apu meg mindenkinek ezzel büszkélkedett, hogy írjál le valamit, és akkor is így nagy számba ment, hogy akkor én tudok így írni. Viszont ugye idejöttem, örültem, hogy egyáltalán a mindennapot túléltem, hogy valakit értek, és valamit nem értek, lementem kenyérért és ..., és megvan a kenyér, és a jó kenyér, tehát, ezek azért az élmények azért elnyomták, hogy azt az írást gyakoroljam, tehát az idej nyárral az kezdődik, hogy újból megtanulni azt.” (Mongólia)

A magyar nyelv elsajátításának jelentősége a mindennapi élet könnyebbé tételén messze túlnő a bevándorlók megítélésében: komoly szimbolikus értékkel bír. Magyarra válásuk, beilleszkedtségük sikerességének minősítése nagymértékben függ a nyelvtudás mértékétől.

b) Kulturális preferenciák

A kulturális integrációnak ez a szintje nagyon nehezen mérhető. A kulturális távolság vagy közelség érzése igen relatív, sőt időben változó és élethelyzetektől függően eltérően alakul. Az is nagyon eltérő, hogy a kultúra milyen szintjeihez van hozzáférése a bevándorlónak: mit lát meg a magyar kultúrából, mit véleményez, mihez alkalmazkodik, miről hozza meg a döntést, hogy kívánja-e beilleszteni saját világképébe vagy inkább nem. A nyelvtudás, a kapcsolatháló mérete és minősége, a fogadó társadalomban elért pozíció mind olyan tényezők, amelyek hatással vannak arra, hogy a bevándorló mekkora nyitottságot tanúsít, és mekkora nyitottságnak enged teret a fogadó közösség.

„A magyar kultúráról azt gondolom, hogy számomra kissé egyhangú. Ha nagyon őszinte akarok lenni, én mégiscsak a kínai kultúrát szeretem. Kínai rendezvényeken veszek részt. Azt megértem. Vannak olyan magyar rendezvények, amikre elmennék, csak hát nem tudom jól a nyelvet. Van nyelvi korlát. Elmegyek valahová, és nem értem. Valamit megértek belőle, de nem nagyon élvezem. Ha én értem, a feleségem meg nem. A feleségem még kevésbé érti.” (Kína)

„Meg a kultúra nagyon [el]érhető. Ha akartam volna megnézni valami musicalt vagy operett Amerikában, nem elérhető nekem.

A köznapi embernek?

Igen, túl drága. Valami oszlop mögött, nem tudom, 200 sor messze, és az is, nem tudom, 100 dollár. Szóval itt Magyarországon, jó, az kicsit drága az átlagos embernek, de nem vészes. Ha szeretnék megnézni valami Cats, vagy Hegedűs a háztetőn, vagy valami Örkény színdarab, vagy balett vagy valami, akkor lehet. Termálfürdő is. Tehát az nekem tetszik.” (USA)

A kultúráról való ismeretszerzés egyik legfontosabb és legkézenfekvőbb forrása a sajtó, ami megfelelő nyelvtudás hiányában nehezen követhető. A kultúraközvetítő intézményekkel való kapcsolattartás szintén nyelvtudás, illetve pénz és idő függvénye. A nyilvános rendezvényeken (pl. nemzeti ünnepek) való részvétel hasonló okokból, illetve az érintettség érzetének hiánya miatt szintén nagyon ritka. A kultúra nem nyilvános vetületeihez való hozzáférés nehezebb, csak adekvát szociális integráció következtében válik lehetségessé. A családba érkezők és a magyar társsal párkapcsolatba lépők, természetesen, hamar és könnyen rálátást nyernek erre is. A fokozott méretű és tempójú asszimiláció mellett igyekeznek megőrizni valamennyit hozott kultúrájukból is. Az alkalmazkodás és a két kultúra összeegyeztetésére való törekvés szép példáját mutatja az az ukrán nő, aki annak ellenére, hogy alig illeszkedett be strukturálisan, nyelvileg és identifikációsan, a Magyarországra vándorlás számára a lecsúszást jelenti, magyar férjétől elvált (gyerekei első férjétől születtek, aki nem magyar), a fogadó társadalomra és lányai integrációs igyekezetére való tisztelettel, követi mind a kapott, mind a hozott ünnepi struktúrát: *„Mi megtartjuk az ünnepeinket is: ahogy a magyarokat, úgy az oroszokat is. Egyformán.”*

Sajátos formája a kulturális ismeretek megszerzésének a magántanár, illetve a magyar családba való időszakos beépülés. Másodgenerációs kínai interjúalanyunk arról számol be, hogy a magyar nyelvet oktató magántanára saját elhatározásából a kultúra

rejtett rétegeibe is igyekezett bevonni, majd később az integrálódás mellett elkötelezett kínai család pénzt fizetett azért, hogy lányuk egy ideig magyar családnál lakhasson.

„A tanár néni elég szigorú volt, ő egy nagyon ilyen elegáns hölgy, aki a Pál utcában lakott, egy nagyon régi típusú, nagyon tágas, polgári lakásban, és így mondta, hogy márpedig nem csak azt tanuljuk meg, hogy hogy kell kiejteni ezt vagy azt, hanem, hogy nem vágjuk fel a húst, amikor eszünk, mert hogy az udvariatlan. Én a mai napig úgy eszem, hogyha van egy szelet hús, steak vagy bármilyen rántott hús, akkor annyit vágok belőle, amennyit eszem éppen, tehát nem vágom fel előre a húst. Azok ilyen prolik, akik így. Ilyen pedáns volt a néni, imádom, egyébként a mai napig tartom vele a kapcsolatot, Klári néni, nagyon kedves. Mindig mondja, hogy én vagyok a legjobb diákja. Mindig jó hallani ugye, mindig időről, időre vissza kell menni hozzá, hogy egy kicsit feltöltődjön az ember. Sőt később az édesapámat is tanította. (...)

Egyébként én éltem magyar családdal három hónapig.

Tényleg, hogy hogy?

Anyuék azt gondolták, hogy nem elég azt megtanulni, és ezt én is így gondolom, sőt a tanáraink is mondták, hogy nem elég azt megtanulni, hogy ezt hívjuk pohár limonádé, vagy citrom, hanem azt kell tudni konkrétan, nem tudom, hogy Mézga család, Tenkes kapitánya... Tehát ezek a kulturális dolgok fontosak... asztalra, mikor eszünk, meg ilyenek, hogy nem tesszük az asztal alá a kezünket, a kulturális dolgok fontosak. Konkrétan hogyan él egy magyar család... Reggel felkelnek, mit esznek, de én magamtól biztos, hogy nem ennék vajas kenyeret, mert én utálok a vaját, még most is, de ők vajas kenyeret esznek. Akkor legalább tudom, hogy...

És hogy találtátok őket?

Akkoriban mennyit fizettünk azért... Valljuk be '96-ban vagy '95-ben fizettünk hatvanezer forintot havonta, és egy olyan családnál voltam, hogy tündérik – most már nem tudjuk, hogy hol vannak, nem tudom, hogy mit csinálnak, de ők éppen építkeztek és szükségük volt pénzre.” (Kína)

A kultúrához való közeledés, a megismert kulturális elemek beépítése a saját világképbe és életvitelbe hosszadalmas folyamat. Nagymértékben függ attól, hogy milyen életkorban érkezett a külföldi a magyar közösségbe, hogy milyen a szubjektív megítélése a magyar kultúrának és társadalomnak az egyén szemszögéből, hogy az itt maradás szándéka végleges-e, illetve, hogy kíséri-e családalapítás vagy legalábbis élettársi viszony kialakítása magyar partnerrel.

„Hát, mivel van egy barátom, akivel már elég komoly a kapcsolat, ezért valószínűleg, hogyha majd lediplomázok, és még akkor is lesz, és még komolyabbra fordul, akkor valószínűleg itt maradok. (...) Néha így belegondolok, és úgy belesajdul a szívem, hogy úr isten, egyedül fogok itt maradni, ők meg hazamennek, és ebben a büdös országban fogok maradni, és mit fogok csinálni, és sokszor van olyan, hogy mondjuk étel szempontjából, hogy tehát mindent nagyon forrón eszünk, és hogy átmegyek a barátomhoz, és akkor ott főzünk, és akkor basszus, megint ilyen langyos levest ennék, tehát, hogy ilyeneknél így megsajdul a szívem, hogy majd hogy fog az akkor működni, de optimistán látom ezt az egészet. (...) De, mondhatjuk azt, hogy itt szívesebben élnék, mint otthon. Otthon, otthon érzem magam, de észérvekkkel, itt. Sok olyan dolog van, amitől így, a nővérem elmondása alapján, így visszagondolva, ideszocializálódtunk, teljes mértékben, mert már általános iskola, gimnázium, minden, körülbelül ugyanazokat az impulzusokat, hatásokat, befolyásokat kaptuk, mint bármelyik magyar tinédzser, és egyetemista, ezért valamennyire ugyan hasonlóképpen látom a dolgokat, mondjuk az etika és egyéb kapcsolat terén hasonlóképpen látom a világot, mint ti. Viszont ez, például nem könnyöklünk az asztalon, ez otthon valószínűleg, tehát otthon, már most itt Budapesten, otthon sem elfogadott, vagy, vannak ilyen apró dolgok, amik most már zavar, hogyha otthon csinálnánk. Már, hogyha Mongóliában csinálnák velem, akkor az

már zavarna. (...) Valószínűleg majd a gyerekeim elé nem fogok forró levest adni, mert mégsem annyira egészséges, de nekem így esik jól.” (Mongólia)

A bevándorlók többnyire a kulturális élet részvevőiként és élvezőiként (táncház, ételek, faluturizmus, kulturális szolgáltatások) érintkeznek a magyar kultúrával, csak igen kivételes esetben kerülnek / kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy szervezők, irányadók legyenek. Egyik amerikai beszélgetőtársunkkal mégis ez történt. Fokozatosan integrálódott a kulturális életet szervező intézményekbe, míg végül a kortárs művészeti és filmvilág egyik központi figurájává vált.

A magyar társadalom- és államszervezetet a háborúhelyzetből (ex-Jugoszlávia, Irak) és a Kínából érkezők hangsúlyozzák. A rendezettséget, a biztonságot, a stabilitást és a jóléti rendszer létét emelik ki, mint fontos, követendő modelleket.

A nyitottság és a beilleszkedés természetesen nem határtalan. Azokon a pontokon, ahol a magyar kultúra, értékrend, normavilág negatívnak minősül, illetve ahol a kulturális pluralitásban ideálisnak tartott egyensúly megbomlását veszélyezteti, elzárkózásra kerül sor. Az elsőre a leggyakoribb példa a magyarok kapcsolatalakító korlátozottsága, ridegsége, barátságatlansága és az alacsony munkamorál, amivel azonosulni nem kívánnak, sőt inkább a maguk által jobbnak ítélt értékrendet igyekeznek közvetíteni környezetük számára. Szélsőséges példa az amerikai férfi véleménye, aki szerint a magyarok állandóan lopnak, nemcsak a nagypolitikában, hanem barátok között is. A második, a hozott kultúra veszélyeztetettségének érzete leginkább a második generáció párválasztása és házasságkötése kapcsán merül fel. Bár interjúinkból a nyitottság és a beilleszkedésre való törekvés hangjai szólnak főként, vannak apró utalások a vegyes házassággal kapcsolatos aggodalmakra.

c) Vallási szokások

A vallásgyakorlás, a vallási szervezetekben való részvétel és a vallási hagyományok őrzése tekintetében a rugalmasság mérsékeltnek bizonyul. A migránsok igyekeznek megtalálni a hozzájuk legközelebb álló vallási közösségeket. Vallásváltás helyett nagyobb valószínűséggel kerül sor vallásvesztésre vagy szekularizációra. Az interjúkban egyetlen példa van a vallási közösség megváltoztatására, amit nem kísért vallásváltás, és nem is önkéntes, saját elhatározású döntés húzódik meg a háttérben, hanem a férj intoleráns és asszimiláló habitusa:

„Nem járok sehova.

Egyházi vonalon sem?

Egyházas már, jó, templomba járok, mert úgy neveltek, hogy hiszek Istenbe, de nem tudom, itt Pesten hol van ortodox templom.

Ortodox vallású? Igen?

De azt mondta anyukám, egy Isten van, úgyhogy a férjemmel idejárom a római katolikus templomba.

Aha, a férje is vallásos?

Igen.” (Ukrajna)

3. Társadalmi integráció

A társadalmi integráció a bevándorlóknak a fogadó társadalom tagjaival, civil szervezeteivel való kapcsolatát jelöli. Formái: a barátság, a partneri viszony, a házasság, az önkéntes szervezetekben való tagság. Előfeltétele a kommunikációs készség és a kulturális nyitottság, következménye az otthonosságérzet elmélyülése. Kapcsolatok alakulhatnak informális és formális keretek között, spontán módon és/vagy tudatosan szervezett formában, egyéni kezdeményezésre és/vagy intézményi keretek között.

Családi (házastársi) kapcsolatban magyar állampolgárral a megkérdezettek közül heten élnek, azaz éltek, mivel egyikőjük már elvált. Ebből két esetben magyar állampolgárságot megszerzett bevándorlóról van szó. Tehát négyen kötöttek házasságot magyarországi születésű partnerrel: hárman ideköltözésük előtt, így migrációjuk oka a családegyesítés volt (valamennyien ukrain nők), afrikai interjúalanyunk pedig itt ismerkedett meg feleségével.

Meglepő módon a magyarországi rokonok, tehát a házastárs családja nem játszik jelentős szerepet a bevándorlók kapcsolathálójában. Sőt az egyik nő épphogy erőteljesen kirekesztő attitűddel találta szemben magát, a férj családjának egy része megszakította velük a kapcsolatot:

„Ő egyke. Neki csak anyuka, meg apuka létezik, senki, mert ráadásul még emiatt megszakította a családjával, már úgy értem, a nagybácsival, unokatestvérrel a kapcsolatot. Még anno a nagyszülőkkel is, amiért engem vett el feleségül.

Hogy?

Mert, hogy én ruszki vagyok, és a férjem nagypapája, ő is volt fogságban, és ő utálja a ruszkit, mert ugyebár én tehetek róla, én vittem el őt fogságba. Meg hát nem ismerik a magyar történelmet, én az ők szemükben csak egy ruszki vagyok. (...)

Az esküvőn még ott voltak?

Nem, nem. Nem voltak az esküvőn, mert már a nagymama már akkor is mondta, mert hogy már anyósom is Ukrajnából jött, és azt mondta a férjemnek, hogy elég ..., és azt mondta a férjemnek, már a nagymama azt mondta a férjemnek, hogy elég ott csóró a családban, minek még egy, meg ráadásul, hogy ruszki vagyok, úgyhogy nem voltak ott az esküvőn, csak a két tanú volt, meg mi, meg a férjem szülei.” (Ukrajna)

A kapcsolatalakítás legfontosabb terepét a munkahely jelenti. Több szempontból kínálkozik a lehetőség: napi gyakoriságú a kontaktus, szükségszerű a kommunikáció, illetve nagyjából azonos érdeklődésű és osztálybeli társak találhatnak egymásra. Akármennyire is zárt legyen a fogadó közösség és akármennyire gátlásos, hátrányokkal küszködő a bevándorló, a közös munkavégzés megteremti a lehetőséget a közeledésre. Ebből még nem feltétlenül alakulnak barátságok. Ez is egyik oka annak, amiért a migránsok ridegeknek és elutasítóknak tartják a magyarokat. Nehezen tudják áttörni ezt a falat, és gyakran panaszkodnak arra, hogy a munkahelyen szerzett emberi kapcsolataik megrekedni a formalitás, félformáltság szintjén.

„A magyarok nagyon mogorvák. Reggel, a kollégák köszönnek, ha találkozunk, de csupán illemből. A magyarok nagyon magukba zárkoznak, depressziósak. Mintha nem fognák fel, hogy ez az egy életük van, ezt kell minél kellemesebben kihasználni, kiélvezni. Mind a mai napig engem még magyarországi magyar ember nem hívott meg magához egy italra. Nyolc év alatt egy sem! Létezik ez? Ugyanakkor sok ismerősöm van, mégsem jártam egynél sem otthon. A magyarok nagyon hidegek az idegenek... de nemcsak az idegenek, hanem saját honfitársaik iránt is. Határidőnapló-szerűen élik az életüket. Például pontos időpontra hívnak vendéget, pl. csütörtök este 6-ra, s az véletlenül sem lehet 7. Nincs a kapcsolatokban semmi spontaneitás.” (ex-Jugoszlávia)

A munkahelyi kapcsolatalakítást nehezítheti a hierarchia is: főnök és alkalmazott, tanár és tanítvány, orvos és beteg között változó esélyekkel formálódhatnak szoros baráti kötelékek, nagyobb esély van erre egyenlő státuszban dolgozó kollégák között.

A szomszédság a másik nagyon fontos kapcsolatteremtési lehetőség. Persze, ez is nehéz terep, kudarcok, elutasítások itt is érhetik a külföldieket. Az egyéni kapcsolatalakítási készség és a fogadó közösség diszkriminatív attitűdje szabályozza az érintkezi lehetőségek skáláját. A rituális köszönéstől a formális kommunikáción át egészen az egymáshoz járáshoz, egymás kölcsönös segítségéig is el lehet jutni.

„Egy hatalmas épületben lakom, vagy 400 lakás van benne. A szomszédom, ha a folyosónkon találkozunk köszön nekem, ha a ház előtt találkozunk, már nem köszön. Lehet, hogy nem ismer fel? Én nagyon jól megjegyzem az arcokat... tehát én köszönök, ő meg néz rám meglepetten, bólint esetleg meglepetten, vagy csak úgy elmegy. Ez nekem kissé furcsa.” (ex-Jugoszlávia)

„A kutyámmal probléma volt és nem tudtam, mit csináljak. Falun voltam, kifutottam az utcára, rögtön odajött néhány szomszéd, összeszaladtak, valaki telefonált, szerzett orvost, találtak autót, amivel elvittek, és minden megoldódott. Egy másik probléma is adódott, ugyanitt, mikor csőrepedés volt a házban, mindent elöntött a víz. A szomszédok átjöttek, elzárták a főcsapot, kinyitották az aknát és anélkül, hogy kértem volna, ők maguk meg is javították a csövet, nem kellett szerelőt hívni, nem kellett fizetni, egyszerűen csak segítettek. Ez engem nagyon meghatott és nagyon jólesett.” (Ukrajna)

A megosztott albérlet egyik előnye a barátságok kialakulása. A bevándorlás első szakaszában nem mindenkinek van esélye önálló albérletre vagy saját lakásra. Ilyenkor kerülhet sor a szükségszerű együttélésre, akár a tulajdonossal is. Ez szintén intenzív kapcsolattartást jelent, és átválthat barátsággá is.

„Apu egy rokonnál lakott egy ideig. Aztán az nem volt jó, úgyhogy amikor megérkezett anyu mentek keresni, és a végén...”

Albérletet?

Igen. És a végén Irénke néninél kötöttek ki. Az Irénke néni tündér, azóta is tartjuk vele a kapcsolatot. Konkrétan Irénke néni olyan volt, hogy igen, amikor apu elment Ausztriába akkor anyu maradt egyedül, és Irénke nénival volt együtt, konkrétan egy lakásban...

Ja, szobát bérelt?

Tündéri. Tényleg, hogy is mondjam, nincsen olyan jó anyagi helyzetben, ott van a Kerepesi úton egy panelházban, és szegény salgótarjáni, nincs sok gyereke, nincsenek anyagi forrásai, van egy külföldi rokona, Amerikában azt hiszem, ő küldözget neki pénzt néha, úgyhogy nem jött neki rosszul, hogy fogadott egy lányt, aki igazából nem zavar sok vizet. De azért nagyon jó volt, mert főztek, anyu néha megbetegedett, akkor Irénke néni főzött levest, kimosta az összes ruháját, nagyon kedves és nagyon vidám jelenség.” (Kína)

A lokalitásra épülő kapcsolatalakítási lehetőség fontosságát jelzi, hogy a strukturálisan integrálódni nem tudó bevándorlóknak ez az alapvető kapaszkodója a magyar társadalomhoz, illetve, hogy a költözések akár törést is jelenhetnek a migráns-életútban: anyagi okok miatt magyar férjével Pécsről vidékre kellett költöznie egyik ukrán beszélgetőtársunknak, majd onnan ismét el kellett menniük, egy annál is olcsóbb házba egy másik településre, ahol már nem sikerült beilleszkednie, és ez lelki egészségét nagymértékben megviselni.

A közös szórakozás, a sportolási alkalmak és a magyar szórakozó helyekre járás (pl. táncház, Tilos az Á) szintén fontos csatorna lehet, amin keresztül el lehet jutni a magyar közösség tagjaihoz.

A legnagyobb olvasztótégelyt az oktatási intézmények jelentik, ezek ugyanis az együtt töltött idő nagy mennyisége mellett intenzív közös szocializációt is biztosítanak. A kollégium, az iskola és az egyetem közös impulzusokat ad, közös kultúrához vezet el, hasonló habitusokat és mentalitást formál. Ez a sikeres integráció legbiztosabb útja.

„Most nekik [a lányainak] nagyon jó munkájuk van, mert jó szakmában dolgoznak. Szinte csak magyarokkal érintkeznek, nagyon kevés orosz vagy ukrán kapcsolatuk van – nincs közös pont. Ahol tanultak, ahol dolgoznak, ott ugye elsősorban magyarok vannak és azokkal közös az érdeklődésük, a felfogásuk, velük barátkoznak.” (Ukrajna)

Az osztálytudat szintén sodorhat a magyar közösség tagjai irányába. A hátrányosan integrálódott, alacsony munkaerő-piaci státusszal rendelkező migránsok (bár aktuális foglalkozásuk nem feltétlenül egyezik meg végzettségükkel, és a hátrahagyott országban esetleg korábban betöltött státuszukkal) leértékelődhetnek a beilleszkedni, kapaszkodni kívánó bevándorlók szemében, akik inkább a felfele mutató pályákra és lehetőségekre koncentrálnak.

„Egy-kettő, mondjuk tíz alatt van, akik mondjuk igazán mongol barátok, de hogyha azt mondanám, hogy a legjobb barátok inkább magyarok. Főleg magyar társaságban mozgok, és a többiek meg inkább ismerősök, tehát, akik a mongolok. Tehát nekem az volt, legalábbis nekem az nem tetszett, hogy főleg olyan ismerősökkel akadtam össze, akik mondjuk varrodában dolgoznak, tehát mongol ismerősökkel, hogy igazából nincs olyan téma, amiről úgy, mondjuk adott esetben közös téma, amiről esetleg beszélgetni tudunk. Mivel ugye én minden nap az egyetemen forgok, és akkor azon keresztül ugye bármilyen program Pesten, akkor az minden magyar, ők viszont csak dolgoznak, és nincs idejük ilyesmire, vagy nem értik, vagy, tehát hogy nincs idejük ilyenre általában. És így meg teljesen beszűkül az ő érdeklődésük akár, vagy meg másról érdeklődnek, amivel viszont én nem találkozom, és emiatt inkább csak ilyen felszínes ismerősi kapcsolatok alakultak ki.” (Mongólia)

Lehetőségként kínálkozik még a játszótér. A közösen használt tér, valamint a hasonló élethelyzet és érdekelttség közelíti egymáshoz a kisgyermeküket sétáltató anyákat. Mint ilyen, szintén terepe lehet a kapcsolatalakításnak, ami különösen fontos lehet a kapcsolatszegény bevándorló nők számára.

A másodlagos vagy közvetett kapcsolódás szintén fontos lehetőség a fogadói társadalom tagjaihoz való eljutásban. Ide tartoznak a barátok barátai, az ismerősök ismerősei, de a leginkább aktivizálható csatorna a második generáció: gyerekeiken keresztül a bevándorlók újabb ismerősökhöz, barátokhoz juthatnak el, újabb kapuk nyílnak meg előttük. Összeadódnak tehát a család lehetőségei, többen több és többféle kapcsolatra tehetnek szert, ami a beilleszkedés komplexebb megvalósulását segíti.

A hasonló sorsú migránsok közötti kapcsolat épülhet szolidaritásra is és rivalitásra is. Elsősorban az erdélyi magyarok és a kínaiak tematizálódnak az interjúkban, más, a sajáttól eltérő etnikumú bevándorlói közösség kisebb relevanciával jelentkezik. Az erdélyiek megítélése ambivalens: segítőkészségük és integrációjuk sikeressége vívta ki a többiek elismerését, kivéve egy vajdasági magyarét, aki zárkózottaknak és nacionalistáknak tartja őket. A kínaiaké egyértelműen negatív, különösen operatív ügyintézésük dühíti fel a többieket, akik sorban állva a Bevándorlási Hivatalban azt látják, hogy ügyvédi segítséggel és előbb (valószínűleg előre kért időpont alapján) kerülnek be az ügyintézőhöz, mint ők. Az az általánosan elterjedt vélekedés dominálja a hozzájuk való viszonyulást, hogy ők hamarabb is kapják meg az egyes jogi státuszokat – és ezt nemcsak a határon túli magyarok nehezményezik, hanem más nemzetiségűek is indulatoktól elöntve teszik szóvá. Természetesen, az sem segíti a kínaiak pozitív megítélését, hogy a kereskedelem szegmensében szakítottak maguknak teret, ugyanis az eladó-vásárló kapcsolattípusba kódolt feszültségi lehetőség és a vásárlói oldalon könnyűszerrel generálódó elégedetlenség ráakódhat a közösség általános megítélésére. Továbbá a kereskedelmi hierarchia alsó részében való helyfoglalás, tehát az olcsó termékek értékesítése is vezethet a közösség kedvezőtlen értékeléséhez.

A kialakított informális kötelékeken keresztül, legyenek azok erős vagy laza kötések, sokféle interakció valósul meg a találkozástól és közös szórakozástól az egymás segítségéig. Bár valamennyinek jelentősége van a bevándorlók beilleszkedésében, most a segítségi témakörét mutatjuk be részletesebben, ugyanis ez alkalmas leginkább az integráltság mértékének jelzésére.

Sokféle tapasztalat halmozódott fel a bevándorlókban a fogadó társadalom segítőkészségét vagy elutasító magatartását illetően. Valamennyien találkoztak mindkét habitussal, de eltérők a tapasztalatok abból a szempontból, hogy migránsként vagy átlagemberként érte őket a segítség vagy kirekesztés, illetve eltérő érzékenységgel ítélik meg az adott élethelyzeteket. A legtöbb segítségre itt tartózkodásuk kezdeti időszakában volt, illetve a munkahelyi integráció megvalósításában és a lakáshelyzet hivatalos úton történő rendezésében volt/van szükségük a fogadó közösség tagjai részéről. A diszkriminatív és etnikai alapon történő megkülönböztető viszonyulásról (pl. Ukrajna versus USA) a fentebbiekben már volt szó, itt ismételtén hangsúlyozzuk. A jogi

integrációban, amennyiben nem veszik igénybe specialisták segítségét, a bevándorló közösségek fontos támogatást jelentenek egymás számára: ismereteikkel, tapasztalataikkal, illetve sikeresnek bizonyult leleményes probléma-megoldásaikkal nagy segítséget jelentenek egymásnak.

„Elmentem, valószínűleg a legjobb bevándorlásügyi ügyvédhez az országban. (...) Beszéltünk egy keveset és aztán azt mondta: »Nincs rám szüksége. Olyan embereknek segítek, akik ezt nem tudják maguknak elintézni. Ön mindent meg tud saját maga oldani.« Aztán azt mondta: »De figyeljen. Sokkal egyszerűbb lenne, ha megházasodna. Felgyorsítaná a dolgokat. Nincs barátja? Nem tud megházasodni?« Elégé le voltam döbbenve a tanácsán, de végül döntöttem, azután hogy átmentem egy pár körön és beszéltem egy csomó emberrel, főleg magyarokkal Erdélyből, akik egy kicsit előttem jártak az eljárásban. Tőlük kaptam tanácsokat az összes buktatóról, az összes problematikus pontról.” (USA)

A hétköznapi ügyes-bajos dolgok, a legkülönbözőbb problémák rendezésében is állandóan adódhat olyan helyzet, hogy szükség van egy kis segítségre. Azoknak a bevándorlóknak, akiknek sikerül szociális kapcsolatokat kiépíteniük, van hozzáférésük a többségi közösség támogatásához.

„Nagyon sok barátom volt, sokan segítettek. Mind magyarok voltak. Mindent az ő segítségükkel intéztem. Kerestek nekem lakást és minden egyebet. Akkoriban nem volt kocsim, volt barátom, aki ideadta a kocsiját. Ladája volt. Akkoriban a Lada jó kocsinak számított. Azzal a kocsival szereztünk be mindent. Ez a barátom ma is megvan.” (Kína)

Sajátos esetet képeznek az etnikai-bevándorló kisközösségek. Bevándorlók egyes csoportjai nem tudnak, vagy nem akarnak beilleszkedni a fogadó társadalomba. Az etnikai kisközösségi lét előnyei és a többségi társadalom diszkriminatív viszonyulása a gettósodás irányába sodorhatja az itt élő külföldiek egy részét. Rétegzett bezárkózást, egymásba fonódást is jelenthetnek ezek a közösségek: kapcsolattartási, lakóhelyi és munkahelyi szegregációt egyszerre. A közhiedelem szerint a kínai bevándorlók élnek főként zárt közösségekben. Az interjúk azt mutatják, hogy bármely etnikai kisebbség keretén belül megvalósulhat és meg is valósul: mongol interjúalanyunk története szülei bezártságáról és az ő kitéréséről szól; ugyanez a lényege a másodgenerációs kínai lány élettörténetének is; a munkaerő-piacra lépni nem tudott ukrán nők is elsősorban orosz és ukrán közegben mozognak; a kárpátjai magyar férfiak is úgy töltenek itt éveket, hogy nem alakítanak ki kapcsolatokat a magyarországi társadalommal; illetve vajdasági magyar enklávé is van, amibe érdekes módon integrálódott szerb interjúalanyunk, aki kizárólagosan csak ebben a kapcsolathálóban mozog (*„Úgy, mint egy alien in Hungary”).*

Ennek ellentéte a másik véglet, a tudatos kiilleszkedés a származási közösségből:

„De nem próbáltam találkozni az amerikaiakkal. Sznob voltam, de volt oka, mert tudtam, hogy ha akartam volna találkozni amerikaiakkal, akkor maradtam volna Amerikában. Itt vagyok Magyarországon és ha kultúrát, a nyelvet fogok tanulni, akkor nem éri meg, hogy csak az amerikaiakkal találkozom.” (USA)

„Én úgy látom a dolgokat, hogy ott kell keresni a barátaid, ahol élsz, ahol éppen élsz.” (ex-Jugoszlávia)

4. Identifikációs integráció

Az identifikációs integráció során azt vizsgáljuk, hogy a migránsok identitásukban mennyire és hogyan kötődnek a befogadó közösség kollektív intézményeihez és kultúrájához. A beilleszkedés legszubjektívebb dimenziójáról van szó, ahol összetalálkoznak a migrációs várakozások, az egyéni életelvárások, a fogadó közösségről alkotott kép, a fogadók részéről tapasztalat attitűdök és a személyes megvalósítások értékelése.

Az identifikációs integráció mutatói:

- a fogadó országhoz való tartozás érzete, otthonosságérzet,
- a fogadó népeccséggel vagy a saját etnikai csoporttal való azonosulás,
- a saját beilleszkedés megítélése,
- az idegenellenesség észlelése,
- a posztmigrációs életszakasszal való elégedettség,
- identitás, migrációs énkép,
- hazatérési szándék vagy továbbutazási szándék,
- az állampolgárság megszerzésének szándéka.

Az integráltságérzetben összeadódik a strukturális, a kulturális és a társadalmi integráció sikerességének megítélése, és mindez rávetítődik az egyéni életelvárásokra és önképre. Minél nagyobb az átfedés, annál nagyobb az elégedettség, és ennek következtében a fogadó társadalomban való otthonosságérzet.

Ukrán beszélgetőtársunk, aki anyagi jólétet és sikeres pályafutást hagyott maga mögött azért, hogy férjét kövesse Magyarországra, ahol a társadalmi és gazdasági lecsúszás várt rá, nyilvánvalóan elégedetlen sorsával: *„nagyon nagyon sajnáltam, hogy idejöttem (...). Természetesen elsősorban oroszok tartom magam, mert oroszok születtem, orosz maradt a lelkem, sohasem tudnám magam magyarnak tartani, és nem is törekszem erre. (...) Az emigránsok az esetek többségében idegenek, nem ismerik az itteni szokásokat, idegenül érzik magukat itt ezért.”*

Egy másik ukrán nő, aki igen fiatalon, 20 évesen jött el, tehát még nem hagyott maga mögött jelentős megvalósításokat, itt kezdte el felnőtt életét, bár a munkaerő-piaci hierarchia aljára sikerült csak belépni, házvezetőnként dolgozik, munkájával elégedett, sőt valamiért emelkedésként éli meg idekerülését, de erősödni látszik honvágya és az otthoni világhoz való kötődése: meg akarja tanítani lányát ukránul, kettős állampolgárságot szeretne, már el tudja képzelni, hogy visszaköltözzék.

Az Amerikából érkezett interjúalanyunk határozottan pozitív éli meg migráns pályafutását. Álmait ugyanis otthon nem tudta volna megvalósítani, erre egy keleti ország kínált lehetőséget számára. Kezdetben Kína és Thaiföld felé orientálódott, végül is itt kötött ki, bár akkor még azzal sem volt teljesen tisztában, hogy hol van ez az ország. *„Nem kell annyira sokat dolgozni, nem kell annyira sok pénzt keresni, hogy jól éljünk. Persze ez változik. Amerikában akkor recesszió volt és akkor mekiben, McDonald's-ban sem tudtam volna találni munkát. A munka külföldön volt (...). Itt elég magasan lehet kezdeni. (...) Az életstílusom jobb. (...) Nem sok pénzt keresek, de ha szeretnék bulizni, akkor tudok. Persze lehet, hogy nincs pénz a bankszámlában, de túlélek. Amerikában ugyanazzal a pénzzel valami híd alatt aludok, alszom.”*

A beilleszkedés teljességérzetében fontos paraméter, hogy életének hány lényeges elemét telepítette át Magyarországra, és mennyiben sikeres ezek integrációja. A

kárpátaljai vendégmunkások hiába töltenek itt éveket, nem kötődnek, hiszen csak a munkájuk van itt, mindent, ami érzelmileg fontos számukra, otthonhagyták, és ezért odatartozónak érzik magukat. A lakóhely megteremtése, a család áthelyezése és az itteni élet kialakítása kulcsfontosságú tényezők. Ha ezek megvannak, és itt vannak, a kötődés érzete sokszorozódik.

„szeretnék itt maradni, igen, nemcsak az üzlet miatt, hanem több éve, több mint 15 éve vagyunk itt, 15 éve folytatjuk ezt az üzleti tevékenységet, tehát itt van mindenünk, itt ismertem a feleségemet, aztán alapítottuk ezt a családot, és most van két fiam is, tehát itt van mindenem. Itt van mindenem, de nemcsak ezért, hanem Magyarország kicsi, nagyon tetszik nekem, főleg Budapest, tetszik nekem is, igen, a feleségemnek is.” (Kína)
*„Szóval akkor úgy gondolsz mostmár Magyarországra, mint az otthonodra?
Igen, igen. Itt van a gatyám. Hát próbálok élni, ameddig engednek. Nincs semmi Amerikában. Nem tudok visszamenni. Ha kirúgnak engem holnap, akkor nem tudok mit csinálni, mert nincs semmim máshol. Az egész életem itt van.” (USA)*

A kulturális integráltság is megtartóerő. A visszaköltözéssel ugyanúgy kulturális távolságérzet állhat elő. Migránsként nem tartható fent töretlenül a származási ország kultúrája, ha részleges is az adaptáció, mégis beépül számos eleme a bevándorlók életvitelébe és mentalitásába.

„alapvetően hozzászoktam már az itteni élethez. Ha hazamegyek Kínába, szokatlannak találom.” (Kína)

A kulturális pluralizmus egyik lehetőségének és csapdájának, az *ide is – oda is*, illetve a *se ide – se oda* tartozás összetett dilemmáját fogalmazza meg az a másodgenerációs mongol, akinek szülei hazaköltöznek rövidesen, és neki döntenie kell arról, hogy marad, vagy velük megy. *„Igazából most már mind a kettő otthon. Csak mondjuk Mongólia javára. Az otthonabb, vagy nem tudom. Bármennyi ilyen idegesítő, vagy zavaró dolog van benne, akkor is ott könnyebb beilleszkedni, mondjuk, akár külsőre, akár beszéd, és habitus, ezt nem, most itt könnyebb mondjuk habitus szempontjából, de lehet, hogy odamegyek és azt mondom, hogy basszus, ne már! De én azt gondolom, igen, hogy Mongóliát érzem otthonabbnak, igen, mint Magyarországot, de ezt is ugyanúgy.”*

A társadalmi beágyazottság, vagyis a kapcsolatháló kiterjedtsége és értéktelítettsége szintén fontos eleme a kötődésnek és ragaszkodásnak.

„én jobban érzem magam Magyarországon. De lehet, hogy pont azért, mert itt vannak a barátaim, itt van az élettársam, itt van a városom, mert tényleg szeretem a, tehát Budapestet nagyon-nagyon szeretem, meg szerettem, mondom, már majdnem 30 évvel ezelőtt.” (ex-Jugoszlávia)

A diszkrimináció-élmények hatásának ereje azért jelentős, mert érzelmi kontextusba és értelmezési mezőbe helyezik a mindennapi tapasztalatokat: kumulálják a rossz vagy jó élményeket, semlegesítik vagy mérsékelik a kevésbé domináns pólust.

A beilleszkedni nehézkesen tudó, vajdasági magyar enklávéba meghúzódott volt jugoszláv területről érkezett bevándorló többnyire negatív diszkriminációról számol be: *„Arrogánsak. Úgy viselkedtek, mintha kegyet gyakoroltak volna fölöttem. (...) Habár nem hiszem, hogy Magyarországon fogom leélni az életemet. (...) Egyetlen magyarországi magyarról sem mondhatom, hogy bármi módon segítségemre lett volna ..., hogy a segítségemre sietett volna. (...) Pár embert megismertem az akkori munkahelyemen, stúdióban, de mondhatom, hogy nagyon hidegen viselkedtek velem szemben. Az*

idegenekre úgy tekintettek, mint a jöttmentekre. Esetleg az angolokkal, svédekkel szóba álltak, de mi szerbek olyan másodosztályúnak számítottunk.”

Egykori honfitársa, aki sikertörténetként beszéli el migrációját, pozitív diszkriminációt is említ: *„Mondjuk visszatérve egy olyan mindennapi életemhez, érdekes, hogy az eddigi tapasztalataim szerint, azért, mert horvát vagyok, vagyis inkább azért, mert nem vagyok magyar, nekem ez sokszor előny. Inkább, mint hátrány. Mint mégis, igaz, hogy ez nem olyan messzi ország, de mégis mintha egy picit mégis, mintha egzotikus, ilyen értelemben más vagyok, vagyunk, mert meséltem erről a témáról barátaimmal, és azt mondták, hogy igen, ők is vették észre, hogy sokkal jobban járnak. Egy társaságban, egy mit tudom én, akár kocsmai, vagy akár bármilyen, ilyen nem formális társaságban, és akkor rögtön jönnek ezek a kérdések, hogy jaj, hogyan így, hogyan amúgy, hogy hívják ezt, hogy mondják ezt-azt, és mondjuk egy pár szenegáli ismerősöm, meg akkor különféle emberek erre azt mondták, hogy igen, szóval izgalmasabbak vagyunk ilyen értelemben, tehát jobban érdekli a társaságot, ha nem vagyunk magyarok.”*

A hosszú távú perspektívák, tehát a maradni vagy visszatérni és a maradni vagy továbbmenni dilemmára adott válaszok is nyomot hagynak a Magyarországhoz való ragaszkodás mértékén. Természetesen az, aki maradni szándékozik, több energiát fektet a stabilizálódásba és a jogi státuszok ranglétráján való előrelépésbe. Aki jól érzi itt magát, és kiteljesedettnek értékeli itteni életét, személyiségét, szintén ragaszkodik, még akkor is, ha továbbvándorlást tervez. A rosszul sikerült migráns pálya az elhagyott otthonoz való kötődést erősíti. A második generáció vélelmezett érdekei és jövőtervei felülírják a szülői aspirációkat, és ha saját maguk szempontjából nem is maradnának, értük vállalt áldozatként kötődnek az új hazához.

„Tényleg azt tervezem, hogy megtartom ezt a helyet, mint az Európai bázisomat, azt gondolom. Van egy lakásom itt. Azt gondolom, hogy meg fogom tartani még akkor is, ha majd kiadom. Megtartom, mint egy helyet ahová mindig visszatérhetek. Azt hiszem, ez azt is jelenti, hogy tényleg magyarrá váltam.” (USA)

„Megszoktunk itt élni, és lettek sok barátaink is és még a gyerekek is szerették itt élni. Úgy érzene, hogy ez az anyaföldük. (...) Neki [a fiának] semmi probléma, és nagyon jól érzi magát Magyarországon, és úgy volt, hogy megyünk Amerikába, kaptunk olyan lehetőséget, de ő nagyon ellenállt, és ő mindig azt mondta, ha megyünk is, én ide visszajövök, itt fogok továbbtanulni, igen, ilyen volt, hogy nem akarta, nem akarta. (...) ő, még a lányom is olyan. Ők száz százalék magyar érznek magukat. (...) mi azért itt maradtunk, miattuk, azért nem mentünk vissza, hogy miattuk, hogy nekik majd jobb lesz a jövőjük.” (Irak)

„Mert nekem mindig marad, én igazából ott tartozom, de ide telepedtem.” (Tanzánia)

Összefoglalás

A bevándorlói interjúk alapján egyértelműnek látszik, hogy a bevándorlók integrációja Magyarországon igen erős elzárkózás és idegenkedés mellett vagy éppen annak ellenében zajlik, ami az integráció folyamatát több ponton igen nehézkessé teszi. Ez az integráció minden területén megjelenik, sőt jól láthatóan ezek az integrációs nehézségek össze is kapcsolódnak.

Az elemzés során a bevándorlók körében egy sajátos hivatali és jogi szlalomozási technika körvonalaí rajzolódott ki. Ez a kényszerhelyzetek áthidalására kidolgozott

stratégia segít a bevándorlóknak, amikor a legalitás határmezsgyéin mozognak, illetve amikor csapdahelyzetbe kerülnek.

E csapdahelyzetek kialakulásában fontos szerepe lehet a magas bürokratikus költségeknek, amely ördögi kört indíthat el a migránsok esetében az integráció szempontjából. Ez szerepet játszhat az esetleges bevándorló "elzárkózásban", illetve kitermel egy sajátos specialista réteget, amely e problémák kezelését hivatott megoldani. Ez azt is jelenti, hogy olyan közvetítők is megjelennek a folyamatban, akik mindkét irányban manipulálják a bürokratikus beilleszkedési folyamatot, jelentős mértékben korlátozva annak társadalmi nyitottságát és ellenőrizhetőségét. Más kutatási eredményekkel összhangban integrációs csapdaként működik a strukturális integráció területén az etnikai csoportok és szigetek létrejötte, amelyek ugyan megoldják a foglalkoztatást és több esetben a bürokratikus nehézségeket is, de közben rá is zárulhatnak a bevándorlókra, és nem engedik őket kitörni onnan. Fontos azt is látni, hogy ez több bevándorló csoportnál is megfigyelhető, tehát nem élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy ez csak adott ázsiai csoportok esetében következik be.

Az elzárkózás mellett a szegmentálódás is megfigyelhető: a migránsok egyes csoportjai tartósan adott területre koncentrálnak tevékenységi körüket, a munkaerőpiacnak ezen szegmensei mintegy behívják ezeket a közösségeket ezekbe a foglalkozási körökbe. Ezekben az esetekben az etnikai és a munkaerőpiac összeépülésének lehetünk a szemtanúi. Más vizsgálatokkal összhangban az is látszik, hogy a szakmavesztés és az alacsonyabb státuszú munkahelyek, munkaerőpiaci szegmensek is összeépülhetnek etnikai közösségekkel, mint például az építőipar esetében.

Ugyancsak a "befelé fordulás" jeleit láthatjuk abban is, hogy az öregedésre való felkészülés hiányzik a migránsok esetében, illetve bizonyos esetekben a társadalombiztosítás különböző jogi akadályok miatt esetükben nem működik. Az elszigetelődés a legélesebben abban figyelhető meg, hogy a kulturális integráció bizonyos csoportok esetében és bizonyos szempontokból teljesen megreked. Ennek legélesebb jele, a nyelvi izoláltság néha drámai formában jelenik meg még tíz évnél hosszabb ittlét után is. Ez jelentős problémát okozhat a háztartásban megrekedt nők, az etnikai enklávében (kínai, mongol, orosz) tevékenykedők, és említésre méltóan, a multinacionális cégnél dolgozó, magasan képzett bevándorlók esetében.

Egyes intézmények az előforduló diszkrimináció ellenére jól funkcionálnak az integráció szempontjából. Ilyenek a felsőoktatási és más oktatási intézmények, illetve a szűkebb lokális kapcsolati hálók és terek (szomszédság, játszóterek stb.), amelyek valóságosan létre tudnak hozni olyan szférákat, amelyek az integráció minden területén komoly háttérrel biztosítanak a társadalmi terek összeépüléséhez, amit interjúalanyaink

egy része rendkívül kreatívan (pl. a migráns gyerekek és az őket magyarul tanító magántanárok révén) próbál megvalósítani.

Ezen integrációs mechanizmusok alapján fogalmazhatunk úgy, hogy Magyarország ugyan alacsony vonzerővel rendelkezik, és viszonylag kis számban fogad be migránsokat, mégis rendkívül nehézkes integrációs folyamat elé állítja őket, legalábbis az ő szemszögükből, amennyire ezt interjúink láttatni engedték. A bevándorlói tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy az egyéni leleményesség és az etnikai vagy bevándorlói támogatás képezi a legfontosabb erőforrásokat, miközben az intézményi és strukturális tér nehézkes, illetve a befogadó társadalom sok tekintetben elzárkózó. Ez azt jelenti, hogy leszámítva a szűkebb intézményi köröket és tereket, bevándorlói szemszögből a magyar társadalom integrációs képessége alacsony, és a beilleszkedés megrekedhet a migráns és a fogadó közösség oldalán felmerülő problémák miatt egyaránt. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezen alacsony integrációs képesség nem a bevándorlók befogadása kapcsán alakul ki, hanem maga a belső intézményi és interakciós társadalmi szerveződés rendkívül nehézkes.

**IV – A bevándorlók integrációjában érintett intézmények
képviselőivel készült mélyinterjúk eredményei**

A bevándorlók integrációjában érintett intézmények képviselőivel készült mélyinterjúk eredményei

Bevezetés

A bevándorlók integrációjáról szóló 2009 októberében rendezett Állampolgári Tanácskozást, mely az Európai Integrációs Alap³ támogatásával valósult meg, több lépcsőben készítettük elő. Legelőször összegeztük a korábbi hazai kutatások tapasztalatait egy tanulmány keretében [Melegh – Göncz – Klenner – Tóth, 2009], majd a befogadó társadalom körében feltáró jelleggel fókuszcsoportokat szerveztünk Budapesten és Kaposváron. Ezen kívül reprezentatív kérdőíves felmérést végeztünk a magyar lakosság körében a bevándorlók helyzetéről, integrációjáról és megítéléséről, valamint számos mélyinterjút készítettünk bevándorlókkal, illetve a bevándorlásban érintett intézmények képviselőivel azért, hogy felmérjük, a hazánkba érkező bevándorlók hogyan illeszkednek be a magyar társadalomba, milyen problémákkal szembesülnek. Kutatási jelentésünk jelen fejezete az intézményi képviselőkkel készített interjúk tapasztalatait igyekszik bemutatni.

A stakeholderek kiválasztásában elsődleges szempontunk az volt, hogy az integráció három legfőbb területének (jogi, gazdasági és szocio-kulturális) minden képviselője megszólalhasson. Ezért 2009 nyarán, az egy-másfél órás interjúk rögzítése céljából több, a bevándorlói integráció valamely aspektusában érintett intézményt kerestünk fel: állami-, önkormányzati- és civil szervezetek képviselői, a foglalkoztatás, az oktatás, az egészségügy, a jogi képviselet és a szociális ellátás szereplői közül összesen tizenöt főt, akiket a bevándorlók integrációjával kapcsolatos tapasztalatairól kérdeztünk.

Az alábbiakban bemutatjuk az interjúk eredményeit, azt, hogy a megkérdezettek milyen mértékű problémának tartják a bevándorlást, hogyan látják a befogadó és a bevándorló csoportok kapcsolatát, az intézmények integrációban való érintettségét, szerepét, milyen szakmai kihívások elé állítja őket feladataik ellátása során, s hogy milyen bevándorlási politikát tartanának kívánatosnak. Az interjúk tematikus blokkjait – minden egyes beszélgetés közel ugyanazt a vázlatot követte – az interjúalany képviselte intézmények működési, szakterületi metszetében tárgyaljuk.

³ A projekt címe: Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról. A projekt - EIA/2007/3.1.1.1.- 2009-ben az EIA támogatásával valósult meg.

1. Oktatás

Az oktatás területéről 4 intézményt kerestünk fel. 1/Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék vezetőjét, 2/Eötvös Loránd Általános Iskola tanítónőjét, 3/Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola nyugalmazott igazgatóját, 4/ Oktatási és Kulturális Minisztérium főtanácsosát (továbbiakban: OKM). Ezek az oktatási intézmények mások mellett migráns gyerekek nevelésével is foglalkoznak, a megkérdezett minisztériumi főtanácsos pedig a migráns gyermekek nevelésének szakértője.

Az intézmények bemutatása

Az Egyesített Bölcsődék 300 férőhelyen 5 épületben biztosítják a 0-3 éves gyermekek napközbeni ellátását. Egyéb szolgáltatásként nemcsak időszakos gyermekfelügyeletet biztosítanak a családban nevelkedő gyermekek részére, hanem házi gyermekfelügyeletet is az intézményben nem gondozhatók részére. Hétvégi játszóházat működtetnek szülők bevonásával 1-7 éves gyermekek részére, tehát a gyermekjóléti alapellátásnál jóval többet nyújtanak. Emellett van egy korai fejlesztést segítő prevenció programjuk is, ami kiegészült 2003-ban a *Biztos Kezek* modellkísérleti programmal. Az érintett kerületben a bevándorlók aránya lényegesen magasabb, mint a bevándorlók aránya országosan, a statisztikai adatok szerint a kerület lakosságának 8-9%-át is eléri, nagyrészt ázsiaiak, kínaiak, vietnámiak, arabok és afrikaiak élnek itt. Két lakótelepi bölcsőde látja el legnagyobb számban a migráns gyerekeket, ez feltehetően a józsefvárosi piac közelsége miatt van, illetve az érintett családok lakhatása is a lakótelepre koncentrálódik. A lakótelepi bölcsődékben 60 férőhelyen 12-20 fő közötti a külföldi gyermekek száma.

Az Eötvös Loránd Általános Iskola 1965-ben épült, jelenleg 22 osztályban 465 tanulója van. Az általános iskola diákjainak kevesebb, mint 4%-a bevándorló, kínai és vietnámi diákok mellett török, örmény, afgán gyerekekkel is foglalkoznak.

A magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola megalapításának ötlete 2003-ban vetődött fel először, amikor Dr. Medgyessy Péter, akkori miniszterelnök Kínában járt, és amikor Közép-Kelet Európa legnagyobb kínai közössége élt Magyarországon. 2004 szeptemberében nyílt meg az iskola, melynek elsődleges célkitűzés a kínai közösség gyökereinek megőrzése, olyan kétnyelvű oktatást biztosítása, ahol elsősorban a kétnyelvűen fölnövő gyerekek kínai anyanyelvi, művészeti, történelmi, kulturális oktatásban is részesülhetnek. Nyitott az iskola egyéb nemzetiségek, más bevándorlók számára is, ugyanígy magyarok számára is, így az iskolában magyarok, kínai, mongol, ukrán, kambodzsai és arab diákok együtt tanulnak. A törvényi rendelkezések szerint az órák 65 százaléka magyar nyelven, 35 százaléka kínai nyelven folyik.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium felelős az oktatás tartalmi és szervezeti irányításáért, ezen belül kiemelten fontos feladata az oktatás irányítása és szervezése. Az állam jórészt biztosítja az iskolák fenntartásának költségeit, mely alapvetően normatív támogatás formájában történik. Az iskolák által ellátott kiegészítő feladatokra kiegészítő támogatásokat biztosít, így például a migráns gyerekek oktatásával kapcsolatos pedagógiai feladatok ellátásáért járó kiegészítő normatívát.

Az uniós ajánlás szerint az oktatás és képzés tartalmával, szervezeti felépítésével kapcsolatos kérdések nemzeti hatáskörbe tartoznak. A magyar közoktatási törvény is egyértelműen leszögezi, hogy az oktatásba való bejutás és az abban való részvétel tekintetében semmiféle megkülönböztetés nem tehető a gyermekek között. Ez vonatkozik a külföldi állampolgárságú gyermekekre is. A közoktatási törvény rendelkezik arról is, hogy jogállás tekintetében kit nevezünk migráns, vagy külföldi állampolgárságú tanulónak, akiket tehát ugyanúgy kell az oktatási intézménybe való bejutás, az abban való részvétel tekintetében kezelni, mint a velük egykorú magyar állampolgárokat. A 2004-ben kiadott miniszteri közlemény általános irányelveket fogalmaz meg az interkulturális pedagógia alkalmazására, mely megteremtette a szakmai kereteit annak, hogy a migráns gyerekekkel ne csak a jogszabályok alapján, hanem tartalmilag is, a pedagógiai munka keretében is megfelelően tudjanak foglalkozni.

A migráns gyerekek oktatásával és nevelésével foglalkozó tárcaközi Munkacsoport 2003 őszén alakult nem hivatalos szerveződésként, ahol a migrációval foglalkozó különböző állami szervek, kutatók, oktatók, civil szervezetek, és gyakorló pedagógusok együtt vitatkoznak az érintett csoporttal kapcsolatos kérdésekről. Foglalkoznak egyrészt különböző pedagógiai problémákkal, de azokkal a jogszabályi és egyéb kérdésekkel is, amelyek a migráns tanulók oktatásának a szélesebb értelemben vett környezetét alakítják.

Migráns tanulók a közoktatásban

2008 júliusában az Európai Bizottság párbeszédet indító Zöld Könyvet⁴ fogadott el arról, hogy a bevándorlásból és az Európai Unión belüli mobilitási áramlatokból eredő kihívásokat hogyan kellene az oktatáspolitikák megfelelőbben kezelni. A dokumentum hangsúlyozza, *„a migránsok harmonikus beillesztésében elengedhetetlen dolog a gyermekek oktatásnak és nevelésének az eredményes megoldása, ami természetesen nem biztosítja a migránsok beilleszkedését, de előfeltétele annak”* – emelte ki az OKM szakembere.

A migráns tanulók oktatása és nevelése három pilléren nyugszik: jogszabályi, tartalmi-szakmai (interkulturális pedagógia) és pénzügyi pilléren (kiegészítő normatíva) –

⁴<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1092&format=PDF&aged=0&language=HU&guiLanguage=en>

foglalta össze az OKM migráns gyerekek oktatásáért felelős szakembere. Megítélése szerint – figyelembe véve a feladat nagyságrendjét, a Magyarországon tanuló gyerekek létszámát, a feladat jellegét – a jelenlegi körülmények között mindezek kielégítő kereteket és feltételrendszert biztosítanak. Azok az iskolák, amelyek a migráns tanulók oktatása, nevelése terén alkalmazzák az interkulturális pedagógiai irányelveket, és azt saját pedagógiai programjukba beépítik, vagy saját interkulturális pedagógiai programot dolgoznak ki, az ott tanuló migráns gyerekek számának, és a migráns gyerekek kategóriájának függvényében kiegészítő támogatást igényelhetnek a fenntartó önkormányzat közreműködésével.

A migráns gyerekek kilencvenes évek második felétől jelentek meg először az oktatási intézményekben, majd fokozatosan nőtt a számuk, mígnem 2002-re elérte a 12 000 főt (azóta számuk stagnál, vagy enyhén csökken). Ez a szám közel sem olyan volumenű, mint számos nyugat-európai országban. Ezzel együtt a kínai-magyar általános iskola igazgatónőjének megítélése szerint a bevándorlás *„egyre nagyobb társadalmi problémát jelent”* a gazdasági válság elmélyülése okán, a lakatos utcai tanárnő ezzel szemben nem tartja problémának a bevándorlást. A kínai-magyar iskola igazgatónője ugyanakkor úgy látja, hogy a *„kínai közösség létszáma csökken, hiszen a gazdasági helyzet magával hozza, hogy nehezebben boldogulnak, kevesebb a haszon, és a kínaiak rendkívül rugalmasan változtatják a lakóhelyüket. Visszamennek Kínába, mert ott prosperál a gazdaság... vagy próbálkoznak Ukrajnában, Romániában, Bulgáriában, és ott építik ki üzleti hálózataikat (...) odamegy, ahol boldogulni tud, főleg gazdasági motiváció mozgatja.”*

A migráns gyermekek magyar közoktatásba való integrációjának speciális aspektusa az, hogy a migráns tanulóknak közel 60%-a környező országokból származik, tehát magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű állampolgár. *„Az ő beilleszkedésük, társadalmi, kulturális integrációjuk egy teljesen más feladatot jelent, mint azoknak a migráns gyerekeknek a beillesztése, akik nyelvi, kulturális, vallási tekintetben eltérő környezetből érkeztek”* – hangsúlyozta az OKM szakembere. Ezzel együtt a bölcsődében, és az általános iskolákban dolgozó interjúalanyok főleg az ázsiai gyermekekkel való tapasztalataikat hangsúlyozták, s a határon túli magyarok gyermekeiről kevés szót ejtettek.

A bevándorlás körülményei

Az általános iskolai tanárok úgy látják, hogy az idevándorlás rokoni szálak, s más kapcsolati tőke felhasználásával történik. Azt tapasztalták, hogy a szülők gyermekeikkel kapcsolatos terveik között jellemzően az érettségi megszerzése szerepel, majd angol nyelvterületen folytatott felsőfokú tanulmányok. *„Nekik sokkal fontosabb a magyar*

nyelvnél az angol nyelv, az ő gyerekeket érintő távlati terveikben az angol és az amerikai nyelvterület szerepel” – fogalmaz az egyik pedagógus. Ugyanakkor a kínai szülőket, ha megkérdezik, mit szeretnének még Magyarországon elérni, azt válaszolják, hogy „hosszabb tartózkodási engedélyt vagy letelepedni itt.”

Az intézmény szerepe

A tanároknak az iskolában tanuló kínaiakról és vietnámiakról igen pozitív a véleménye, tapasztalataik szerint nagyon igyekvőek, eredményesek, szorgalmasak, „klasszikus eminens” gyerekek, akikkel öröm dolgozni, akik magyar nyelv, magyar népdal és angol versenyeket is nyernek. A gyerekek maguk választotta magyar keresztnéveket használnak az iskolában, nyitottak, a magyar gyerekekkel szívesen barátkoznak. A pedagógusok munkájuk során a diákok szüleivel egyáltalán nem találkoznak, róluk hivatalosan semmit nem tudnak. A szülők nemigen beszélnek magyarul, ezért gyakori, hogy a gyermekek tolmácsolnak nekik. Jellemző, hogy a gyerekeiket fizetett alkalmazottakra bízzák, akik mindenhová kísérik, vigyázzák őket, s ha kell, teljes körű adminisztrációs feladatokat látnak el, míg a szülők dolgoznak. Ebből is látszik, hogy *„a szülők nem akarnak integrálódni, ők el vannak foglalva az üzlettel”* – fogalmaz az egyik általános iskolai pedagógus. Ugyanakkor örömteli, hogy *„a kínai közösség megbízik a pedagógusban és ez a tudásnak a rendkívül nagy tiszteletét jelenti, Kínában nem szokás kérdezni. Ez egy nagyon érdekes dolog, ez az ő kultúrájukhoz tartozik. Ők mosolyognak, kedvesek (...) és megpróbálják megoldani a problémákat saját maguk. Tehát szigorúan oktatási intézményként fogják fel az iskolát.”* a bölcsőde vezetőjének megfogalmazása szerint *„az állami intézménynek a presztízse úgy tűnik, hogy nagyobb az ő szemükben (...) sokkal pozitívabb az intézményrendszerrel a véleményük. Az ő kultúrájukban professzionálisabbnak tekintik, és jobban elfogadják az intézményrendszert, mint nálunk, nekik a legnagyobb segítség az, hogy tudnak dolgozni, és a gyereküket jó helyen tudják.”* „Ebből a szempontból pedagógusként dolgozni ebben az iskolában nagyon kellemes” – így a kínai-magyar iskola vezetője – *„nekem személyesen a bevándorlás jó oldala jutott, mert ezekkel a gyerekekkel könnyű dolgozni”* – erősít meg a lakatos utcai iskola tanárnője.

A kínai-magyar általános iskola vezetője egy speciális, ún. befogadó csoportot hozott létre az intézményében azzal a céllal, hogy így is segítse a diákok beilleszkedését, ahol *„elsődlegesen magyarul tanulnak a gyerekek, de a befogadó csoportnak a programjában természetesen nem csak a magyar nyelvet tanítottuk, hiszen a nyelvtanítással kultúrát is tanítunk. Ők teljesen más kultúrába, teljesen más világba kerülnek be, megtanulják az itteni illetet, s megtartják a maguk kultúráját otthon, a családon belül.”*

Az integráció elősegítése kiemelt célja a kínai-magyar általános iskola pedagógiai programjának. Az igazgatónő megfogalmazása szerint *„nevelési célunk volt mindig, hogy a magyar és kínai gyerekek lehetőleg együtt játszanak, legyenek egymás között barátságok, és ez az utóbbi időben nagyon szépen megvalósult (...) emberközelbe kell hozni ezeket a közösségeket. Mi rendszeresen részt vettünk multikulturális, idegengyűlölet elleni rendezvényeken is. Tehát össze kell hozni őket, és kis korban. A felnőtteket már nagyon nehéz megváltoztatni, de a gyerekek, ha ahhoz szoknak hozzá, hogy mi mind egyformák vagyunk, akkor az én szerintem működik.”* *„Ez tehát nem kifejezetten kínai iskola, hanem multikulturális iskola bevándorlóknak. Persze ehhez hozzá tartozik a tantestületnek a rendkívüli elkötelezettsége.”*

A kínai közösség egyetlen kritikája a kínai-magyar általános iskola intézménye felé az, hogy véleményük szerint túl kevés órájuk van a gyerekeknek, s azt szeretnék, ha reggeltől estig foglalkoztatnák őket. *„Van olyan tanító nénim, aki közölte, hogy ő pedig törvényellenesen ad házi feladatot hétfélig. Ami a kínaiak számára abszolút természetes, sőt, sokkal többet kívánnának. Emellett nincsenek megelégedve azzal sem, hogy kevés a kínai óra.”*

A bölcsődei vezető tapasztalata szerint nincsen a külföldi gyermekek gondozásban különbség, nincsenek a szülőknek külön kívánságai, egyet kivéve: az arab szülők vallási okokból kérnek másfajta étkeztetést, de ez nem okoz problémát az intézménynek. A kínai gyerekek azonnal beszoknak az óvodai csoportokba, szemben a magyar gyerekekkel, s *„másfél-két hónap múlva akcentus nélkül beszélnek magyarul, de addig is jól érzik magukat”*. A bölcsőde törekszik a külföldi és magyar szülők közös bevonásával különböző programok kialakítására, ám *„a kommunikációra nem mondhatom, hogy olyan jól megy, és az intézményen kívüli barátkozás sem túlzottan gyakori”* – mondja a bölcsőde vezetője. Emellett fontosnak tartja, hogy a gyerekek környezete, játékaik is tükrözzék a másságot, a sokszínűséget, *„például kínai kisfiú és kislány babát, fekete és fehér babát”* is vásároltak a gyerekeknek. A bölcsődei igazgatónő távlati tervei között szerepel, hogy a gyerekek kisebb csoportokban, egy-egy önkéntes szülő közreműködésével játszva, énekelve megismerjék egymás kultúráját, szokásait, ételeit, énekeit, ez a csoport tehát *„ilyen interkulturális mikro-közegként működhetne.”*

Az intézmény más szervezetekkel való együttműködésére rákérdezve a bölcsődei vezető elmondta, hogy minden próbálkozása ellenére még nem sikerült kapcsolatba kerülnie a különböző kínai civil szervezetekkel, *„de a hivatalokkal van kapcsolatunk, például a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal, vagy a Menedék Egyesülettel is. Az ügyfelek egy részét ők szokták ideirányítani. Akiknek menekült státuszuk van, még segítjük is van a Hivatalon keresztül vagy az utána őket mentoráló szervezeteken keresztül.”*

Az integrációban érintett intézményi kapcsolatok elősegítéséről kérdezve az OKM szakértője elmondta, hogy *„vannak olyan speciális helyzetben lévő migráns gyerekek, hogy az állami támogatások és az állami eszközök nem mindig képesek arra, hogy bizonyos speciális helyzetben lévő gyerekeket elérjenek. Ezért helyezünk nagy súlyt arra, hogy a civil szervezetekkel való együttműködést erősítsük, mert úgy látjuk, hogy a nehéz helyzetben lévő migráns gyerekek beillesztése abszolút egyedi megközelítést igényel, melyet az esetek nagy részében, vagy nagyon gyakran az iskolák helyzetüknél, vagy tevékenységüknél fogva nem tudnak megtenni.”*

A bevándorlók kapcsolatai

Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy az ázsiai bevándorlók általában együtt élnek, szabadidejüket együtt töltik, mindenben segítik egymást, saját köreikben tartják ünnepeiket, s ezt nem akarják kivinni az emberek közé. Azt is megfigyelték, hogy *„a vietnámiak nem szeretik a kínaiakat. Ők magasabb státuszúnak érzik magukat. A japánok nagyon elfogadóak. Ők sokkal magasabb státuszúak, de rájuk nem volt jellemző ez a magatartás senkivel szemben.”*A bölcsőde vezetője érdekes, új tendenciaként számolt be arról a megfigyeléséről, miszerint az *„itt született, itt élő gyerekeket 2-3 éves koruk körül – de nem a család összes gyerekeit, hanem egyet-egyet – hazavisznek az anyaországba. Ott van 1-2 évig, és utána visszahozzák. Másik tendencia, hogy újabban nagyszülők is jönnek, és egyre hosszabb időt töltenek itt.”* A lakatos utcai iskola tanárnője úgy tapasztalta, hogy a szülők ritkán járnak haza az anyaországba, kb. két évente. A családok rendkívül nagy összetartását hangsúlyozza a kínai-magyar iskola vezetője is. Ő úgy látja, hogy *„oly mértékben tartják a családi kapcsolatot, hogy ugye Kínában az a szokás, hogy ha egy öreg haldoklik, akkor a család körülötte van (...) ez nehezíti ugyan az integrációt, de nagyon szép (...) az erős családi kötelék megmarad annak ellenére, hogy itt él 10-20 évig is.”* Ha megöregszenek, haza mennek, *„holott nincsen semmilyen szociális háló. Nincs nyugdíj, a család tartja el őket, de ő haza megy.”*

A migránsok foglalkoztatása, életkörülményei

A pedagógusok valamennyien úgy látják, hogy az ázsiaiak alapvetően gazdasági okokból hagyták el származási országaikat, jellemezően kereskedelemmel foglalkoznak, jó anyagi körülmények között élnek itt, *„egyre többen vannak azok, akik nem bérelnek, hanem megvették a lakásokat”.* A gyerekeiket szépen öltöztetik, általában autóval járnak. *„Az ide járó gyerekek többségének szülei a kereskedők és a vendéglátósok. Tudok olyanról, hogy végzett orvos és büfét tart fenn, vagy kiváló mérnök (...) tehát semmit nem jelent, hogy mi volt otthon, milyen végzettséggel rendelkezett. A gyerekekkel kapcsolatos ambíciókban ez azt jelenti, hogy aki otthon orvos volt, az szeretné, hogy a*

gyerek is orvos legyen, és ne kereskedő, hogyha megteheti, akkor tanuljon” – fogalmazta meg tapasztalatát a kínai-magyar iskola igazgatónője. A bölcsődei vezető is úgy látja, hogy rendkívül szorgalmasak, rengeteget dolgoznak, és „az igényeik alacsonyabbak. De feltehetően ez nekik még akkor is egy sokkal magasabb életszínvonalat jelent, mint 2-3 család (...) státuszukra nézve leginkább munkavállalási engedélyük van, jellemzően az egyik félnek, az apukának. Többnyire nem magyar, hanem kínai cégek alkalmazottjai, de az itt tartózkodásra mindenképpen van engedélyük.” A kínai-magyar iskola vezetője szerint „a legapróbb profittal is hajlandók dolgozni, Kínában a jelenlegi átlagfizetés 30-35 ezer forint átszámítva, tehát itt a mi viszonyaink között, hogyha ők már 1-2 ezer forintot tudnak félre tenni, akkor ez már haszon nekik.”

A befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya

A pedagógusok tapasztalatai szerint a migráns gyerekeket a többiek előítélet nélkül fogadják, a lakatos utcai iskolában a legnagyobb sérelme az egyik vietnámi kislánynak az volt, hogy őt kínainak nézték. A bölcsődei igazgatónő kiemelte, hogy „amikor a gyermek kicsi, elfogadóbb vele szemben a társadalom”. Ezzel együtt „a romák állnak a megkülönböztetés legmagasabb fokán. Ha elutasításról beszélünk, akkor mindenképpen ezt kell megemlíteni, de az ázsiaiakkal szemben nem éreztünk ilyet, és az arabokkal szemben sem. Ők nagyon kedves népek, és maximálisan alkalmazkodnak, feltehetően a nyelvi nehézségek miatt is.” Ugyanígy a lakatos utcai iskola tanárnője „a cigánygyerek iskolai beilleszkedését, társadalmi integrációját sokkal nehezebb kérdésnek tartja”. Társadalmi befogadás jeleként értelmezhető az is, hogy a kínai-magyar iskolában a diákok 53%-a már magyar anyanyelvű, „tehát a kínai nyelv iránt, és a kínai kultúra iránti érdeklődés nálunk is rohamosan nő, mint ahogy az egész világon” – fogalmazott az igazgatónő.

A Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék vezetője arról számolt be, hogy nagyon kevés, a külföldieket elutasító véleményt hallani a lakosságtól. „A kínaiak a józsefvárosi piaccal és egyébbel együtt egy nagyon erős szociális hálót vonnak a józsefvárosiak köré, a Józsefváros egyes része tőlük él jól, anyagilag is. Ők gazdaságilag elég aktívak, tehát nem váltják ki azt a fajta ellenérzést, hogy bármit is elvesznek az itt lakóktól, akár munkalehetőséget, akár szociális ellátást, sem a segélyezés, sem a családgondozás őket nem érinti. Azt gondolom tehát, hogy ez segíti a befogadásukat. Mindez kifejezetten a kínai és vietnámi családokat érinti, ők vannak itt többségben (...) a pozitív hozzáállás a lakosság részéről a fekete és arab, illetve más ázsiai vagy közép- és közel-keleti országokból érkezettekre nem igaz, ott azért differenciáltabb a kép. Ők sokkal kevesebben vannak, és nem is élnek ennyire zárt közösségben.” Talán azért is

elfogadóbb ez a közösség, mert *„a Józsefvárosban a multikulturális sokszínűségnek van hagyománya, valószínűleg van a kerület lakosságában egy, az országos átlagtól nagyobb mérvű elfogadása a másságnak.”* A kínaiakkal egyetlen probléma szokott lenni, ha valami bűdöset főznek. A bölcsőde igazgatónője elmesélte egyik legpozitívabb élményét is: *„volt például egy pakisztáni család, az apuka azt monda, hogy mióta a gyerekek bölcsibe, és oviba járnak, náluk már van karácsonyfa”.*

A kínai-magyar iskola nehezen integrálódott a kerületi iskolák közé. Az igazgatónő nehezen érte el, hogy a helyi kulturális programokba be tudjanak kapcsolódni, mert a kerület iskolái részéről tartózkodást érzékelt. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy néhány év alatt elérték, hogy sok mindenben versenytársai lettek a kerületi iskoláknak. Volt arra is példa, hogy a szomszédos iskola diákja tojást dobáltak be az ablakokon, de hasonló esemény az elmúlt tanévben már nem volt tapasztalható. Az igazgatónő arról is beszámolt, hogy olykor kihívást jelent mindenféle atrocitás nélkül, tömegközlekedési eszközökkel utaztatni a diákokat, annak ellenére, hogy a gyerekek csendesen és jó nevelten viselkednek. Ezt a nehézséget a kollégák iskolabusszal való szállítással oldják fel. Úgy érzi, ennek a kihívásnak még meg kell felelniük, nem szabad megfutamodniuk a nehézségek előtt, hiszen egy gyermek nem tehet arról *„hová tette őt le a gólya.”*

A kínai-magyar iskolát az igazgatónő elmondása alapján felsőbb politikai akarat hozta létre, s a felsőbb vezetés részéről ma is támogatást élvez, hiszen kerület polgármestere az országgyűlés interparlamentáris unió magyar-kínai tagozatának a tagja, tehát nyitott a kínai kultúra felé. S emellett van egy elkötelezett kínai igazgató helyettese is az intézménynek, aki nagyon jól tud magyarul, egyben elismert tagja a kínai közösségnek. Ugyanakkor az igazgatónő számára *„az elmúlt öt év iskolai története arról szól, hogy a politika létrehozta ezt az iskolát, majd magára hagyta, a fenntartó, akire rábízták az iskolát, az nem nagyon akarja fenntartani. (...) De ez benne volt a pakliban, hiszen ez egy nagyon drága iskola, mert nem egyszerűen kéttannyelvű, hanem kétszer kéttannyelvű. A neve szerint magyar-kínai kéttannyelvű iskola. Na, de előtte a gyereket meg kell tanítani magyarra, tehát nem csak a kínai a célnyelv, hanem a magyar is célnyelv.”* A jövőbeni magyar-kínai kapcsolatok szempontjából jelentős eredménynek tekinti, hogy az iskolában olyan jól megtanulnak a magyar gyerekek kínaiul, hogy *„innen fognak kikerülni azok a gyerekek – ha él tovább az iskola –, akik Kínával a kapcsolatot, a gazdasági kapcsolatokat anyanyelvi autentikus kiejtéssel elsajátított nyelven fogják tudni.”*

Az OKM szakembere szerint kérdéses, hogy egy ilyen típusú iskola mennyire segíti a tanulókat, és általában a migránsok szüleinek beilleszkedését.

Milyen migrációs politikát tartana jónak?

A megkérdezett pedagógusok keveset foglalkoznak ezzel a kérdéssel, szakmai kompetenciájukon kívül eső területként értékelik. Annyit azért a kínai-magyar iskola vezetője elárult, hogy szerinte a migráns csoportokat érdemes volna külön kezelni, hiszen minden népcsoportnak megvannak a saját jellemzői, tehát külön stratégiája van arra vonatkozóan, hogy hogyan él egy idegen országban, és ahhoz kellene idomulnia a migrációs politikának. *„Én azt hiszem, hogy specifikusan kellene, meg kell ismerni az adott közösséget, és ahhoz kellene igazodni.”* Ugyanakkor az is fontos szempont, hogy *„a migrációs politikának igazából nem egyedülállónak kell lennie, hanem összefüggésben kell lennie az oktatáspolitikával, minden mindennel összefügg. Ezt nem lehet másképp csinálni.”*

Magyarországnak nincsen migrációs stratégiája, s *„tulajdonképpen csak az általános nemzetközi konvenciókból és az európai uniós tagság adta követelményekből kiindulva tudjuk a saját politikánkat és gyakorlatunkat alakítani”* – állítja az OKM főtanácsosa. Ugyanakkor nagy szükség volna migrációs politika kidolgozására, hiszen *„még nem adtunk egyértelmű választ, de előbb vagy utóbb ezt meg kell tenni, hogy mi a célja, és miért jönnek ide ezek a tanulók, és mi a mi célunk. Szerintem nem lehet más a cél, minthogy ezek a gyerekek a saját országukba előbb vagy utóbb hasznos állampolgárokká legyenek, és ott tudjanak boldogulni. Tehát nagyon fontos például olyan szakképzettséget, képesítést nyújtani nekik, amit a saját országukban tudnak hasznosítani.”* A szakember meglátása szerint rendkívül fontos lenne az iskolákkal egy határon átnyúló együttműködés keretében kapcsolatok kialakítása, *„ami lehetővé tenné azt, hogy az ilyen gyerekeket nagy létszámban kibocsátó iskoláink a kinti tantervekre, követelményekre figyelemmel dolgozzák ki a saját programjukat is. Mert leginkább, illetve legnagyobb létszámban szakközépiskolások tanulnak itt, nyilván való, hogy a nyelvi akadályok fontos szerepet töltenek be.”*

Az interjú során a szakértő felhívta a figyelmet az EIA és a NFÜ vonatkozó pályázataira is, melyek egyebek mellett más országok tapasztalatainak, gyakorlatainak a megismerését is támogatják, hiszen a nyugat-európai országok tapasztalatainak megismerése alapvető feltétele annak, hogy a hazai feladatokat is eredményesen tudjuk megoldani – hangsúlyozza a szakértő. Ugyanakkor úgy látja, hogy *„figyelembe véve Magyarországon a migráns tanulók alacsony létszámát, s azt a tényt, hogy a migráns tanulók oktatásnak, nevelésének kérdése nem tárgya a politikai közbeszédnek, a bevándorlás nem társadalmi értelemben vett probléma, hanem egyéni probléma, s ennek az egyedi problémáknak az eredményes megoldásához kell segítséget nyújtani. Tehát olyan módszereket kell alkalmazni, amely nem arról szól, hogy sok ezer gyermek*

beilleszkedését segíti, hanem olyan megoldásokat kell preferálni, amely lehetővé teszi a migráns gyerekek oktatásával kapcsolatos egyedi, személyre szabott megközelítést.”

2. Egészségügy

A megkérdezett betegjogi képviselő végzettsége szerint gyógypedagógus, szociális munkás, mentálhigiénikus, jelenleg a Betegjogi, Ellátottjogi és Gyermekjogi Közalapítvány munkatársa. Húsz éve dolgozik az egészségügyben, több mint 10 éve a szociális szférában. Munkája során elsősorban a pszichiátriai betegek egészségügyi és szociális ellátásában szerzett tapasztalatot, jelenleg is több olyan civil szervezet munkájában vesz részt, amely érdekvédelemmel foglalkozik.

Bevándorlás jelentőségének megítélése

A betegellátásban dolgozó interjúalany megítélése szerint nyugat-európai államokhoz viszonyítva Magyarországon kevésbé jelentős a bevándorlás, de egyre fokozódó probléma, miután köztes célországgá váltunk az Európai Unió csatlakozás révén. *„Egyre vonzóbbá válunk, miután itt lehetőség nyílt más európai országokba való áttelepülésre, ha Magyarországon már a státuszukat megszerezték. Jellemzően a kínaiak, a távol-keleti országok esetében vagyunk célország, az afrikaiak esetében már kevésbé.”* Nem vagyunk befogadó társadalom, *„még talán egy nagyvárosban, ahol az emberek talán befogadóbbak, de egy kis közösségben, hát ugye a saját kisebbségünket nem fogadjuk el, nem hogy egy más kultúrát. Úgyhogy szerintem nem könnyű a helyzetük Magyarországon.”*

A bevándorlók az egészségügyben

A betegellátásban a migránsok a stressz, és egyéb terhelés hatására gyakran jelennek meg a pszichiátriákon. Ugyanakkor a migránsok jelentős része fiatal férfi, akik ha konfliktusba keverednek, a traumatológiákon kötnek ki. A szüléseteken is előfordulnak, *„ahol a mohamedán nők esetében például sajtóságos ellátást kell adni, hiszen itt női szülész-nőgyógyász közreműködése szükséges, speciális étkezést, és a vallásgyakorlás szabadságát is biztosítani kell”.* A pszichiátriai betegek egyrészt a különböző táborokból, rendőrségi fogdákból kerülnek be ellátásra, illetve kaphatnak egy speciális ellátást az Igazságügyi Elmemegfigyelő Intézetben, ahol bűnelkövetéssel vádoltak, illetve már a börtönbüntetéseket töltő külföldiek megjelennek. A pszichiátriai szakkórházakban, klinikákon is találkozhat velük az ember. A kínai betegek nem jelennek meg a magyar kórházakban, kivéve a nők terhes-gondozását. *„Ez itt egy fiatal populáció,*

a bevándorlók 35, maximum 40 évesek. Nyilván aki beteg, aki elesett, azt egyrészt nem hozzák el, akik itt vannak, azok pedig a munkaképes korúak.”

Nyelvi, kommunikációs probléma a betegellátásban ritkán adódik. A kórházakban tolmácsszolgálat biztosított, és ma már az egészségügyben dolgozók jelentős része beszél angolul is, ráadásul szinte minden intézetben van afrikai származású, vagy arab orvos, aki sokat segít a betegellátásban. Ők jellemzően itt, Romániában, vagy a volt Szovjetunióban végezték el az egyetemet. Emellett ha tisztázott, hogy melyik állam polgáráról van szó, akkor minden képviselőt készséggel áll rendelkezésre, ezzel együtt a hatékony tájékoztatás elengedhetetlen. *„A betegjogi képviselőt esetében van egy szolgálat, ahol négy nyelven adnak tájékoztatást a betegeknek telefonon, melynek rengeteg helyen megjelenik az elérhetősége, de még így is kevesen tudnak erről. Erről is és az egészségügyi ellátás felépítéséről is kellene egy szórólap, ami például a BÁH ügyfélszolgálatain lenne elérhető, hiszen a hivatalnak van tájékoztatási kötelezettsége.”*

Intézményi együttműködés

A civil szervezetekkel a kórházak nem igen szoktak együttműködni. *„A Józsefvárosban működik például az afrikai egyesület, van egy mohamedán közösség is a Bartók Béla úton, de ők az érdekképviselőben, betegségerelemben, problémában még soha nem kerestek meg engem.”* Magyarországon Multikulturális ápolás címmel akkreditáltak egy képzést az Egészségügyi Továbbképző Intézet szervezésében, ami tulajdonképpen egy továbbképzés ápolók számára, s ez nagyban hozzájárulhat a multikulturális helyzetekben felmerülő problémák kezeléséhez. Saját kezdeményezésként ún. *Tanuljunk magyarul élni* foglalkozásokat szerveztek külföldieknek, a lyoni menekülttáborban alkalmazott gyakorlat alapján.

A migráció okai

A háttérben *„egyrészt politikai, másrészt gazdasági okok állnak. Amióta világ a világ, mindig oda mennek, ahol jobbak a lehetőségeik.”* Az interjúalany tapasztalatai szerint jelentős különbségek figyelhetők meg a beilleszkedésben aszerint, hogy ki honnan jött. *„A kínaiak problémamentesek, vagy legalábbis Józsefvárosnak nem jelentettek semmilyen jellegű ilyen problémát. Ők a saját kolóniájukon belül, házasodnak, együtt maradva, egymást segítve élnek. Ugyanilyen erős közösség rajtuk kívül nem volt.”*

A beilleszkedés sikeressége személyfüggő és elsősorban motiváltság kérdése. Akik egyedül jönnek, azoknak sokkal több az igényük arra, hogy kialakítsanak itt is egy magyarokból álló hálózatot, egy baráti kört, akikkel a családot, a hiányzó szociális hálót

pótolhatják maguk körül. Munkavállalásuk problémás, szinte csak úgy találnak munkát, hogy saját vállalkozást alapítanak, vagy pedig valakinek a vállalkozásában dolgoznak.

Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?

A megkérdezett a bevándorlási politikát illető kérdés kapcsán megfogalmazta azt véleményét, miszerint *„az Európai Unió előnyeit, az Európai Unió befogadó politikáját Magyarország nem fogadja be. Erre mi nem vagyunk vevők, politika szintjén sem.”* Az iskolarendszer sem befogadó, de az új TÁMOP pályázati kiírás jó lehetőség a migráns tanulók beilleszkedését segítő programok kialakítására. *„Az integrált oktatás lenne jó, a nyelvi és egyéb képzésük, a nyelvi kompetenciák fejlesztése lenne jó, ez segítené a beilleszkedésüket.”*

3. Foglalkoztatás

A migránsok foglalkoztatását érintő kérdésekben megszólaltatott szakértők egyike az Állami Foglalkoztatási Szolgálat, Közép-Magyarországi Regionális Munkaügyi Központ (KMRMK), Engedélyezési Osztály külföldiek magyarországi munkavállalásért felelős ügyosztályának vezetője. ÁFSZ KMRMK Engedélyezési Osztálya felelős a külföldiek magyarországi munkavállalásért, ellátja egyebek mellett a külföldiek munkavállalásával, annak engedélyezésével kapcsolatos feladatokat, első fokú hatósági jogkört gyakorol. Kutatásunkban kíváncsiak voltunk a munkáltatók tapasztalataira is, ezért felkerestünk egy építőipari vállalkozást is, mely jellemzően határon túli magyarokat foglalkoztat több mint 10 éve.

Jogi szabályozás

A KMRMK illetékesének összefoglalása szerint a külföldiek által benyújtott munkavállalási kérelmek engedélyezésének mai formája a rendszerváltást követően a munkanélküliség megjelenésével alakult ki, s a jogalkotó a hazai munkaerőpiac védelmében kötötte engedélyezési kötelezettséghez a külföldiek magyarországi foglalkoztatását. Ezt a szándékot a munkáltatók is pontosan látják, ám a szabályozást ők rendkívül szigorúnak ítélik, szemben felelős hivatali szakértővel, aki úgy látja, hogy *„Európában mi vagyunk a legkevésbé szigorúak jogszabályozás szintjén.”* A munkavállalási engedélyek kiadásához *„nem egészen hosszú a lista, amit itt teljesíteni kell, mert egyszer a cég legitim működését igazoló iratokat kell benyújtani. (...) Orvosi munkaköri alkalmasságit (...) és a szakképesítést igazoló munkakönyv hiteles fordítását. Ennyit kérünk. (...) mítosz a külföldi engedély megszerzésének a nehézsége, ennek a*

terjesztése az erre szakosodott cégek kedvenc érve, hogy csak ő tudja elintézni, mert bonyolult, pedig nem igaz.” Ezzel szemben a munkáltatók nem közvetítő cégen keresztül szerzett, hanem saját tapasztalata az, hogy „nem írja elő egy úrlapon, hogy mi az, aminek feltétlenül rajta kell lennie, tehát nem tudod, hogy mihez igazodj. S mivel legalább tizenhárom-tizennégy fajta papírt visznek, az adóigazolástól kezdve mindent, valamibe mindig találnak hibát. Tehát, komoly nagy sikernek könyvelem el, ha valaki engedélyt kap. Ezt ma valakinek elintézni, a mai hivatalokban, a Vívó utcát, a Kisfaludy utcát, az egy siker. Ezt komolyan mondom.”

A kötelező ügymenettel kapcsolatban a KMRMK illetékese kiemeli a kínaiak rendkívüli rugalmasságát. „Évekkel ezelőtt előfordult az, hogy a Külügyminisztériumnak volt egy leirata a kínai szakácsokkal kapcsolatban, hogy csak bizonyos okmány, szakácsbizonyítvány fogadható el. És akkor új belépőknél hiánypótlásként ezt az iratot kértük. Talán egyetlenegy fellebbezés érkezett, s mindenki produkálta, amit kértünk. Nincs jogvita, a kínai megcsinálja.”

Rákérdezve KMRMK képviselője úgy látja, a jelenlegi jogszabály „nem biztos, hogy betölti azt a funkciót, hogy megvédje a magyar munkaerőpiacot a külföldi munkavállalóktól, de ezt nem a magyar jogszabályokon kellene számon kérni. (...) Ez egy rendszerprobléma, hiszen ez az egész rendszernek csupán az egyik eleme.” A bejelentett állásigényre a munkaügyi központ kirendeltsége összeveti a listája alapján, hogy arra a helyre tud-e magyar munkaerőt közvetíteni. Tehát fontos lenne, hogy „az állományába levő munkanélküliek ne csak regisztráltak legyenek, hanem ténylegesen kiközvetíthetőek, alkalmasak legyenek, tehát nem könnyű a kirendeltség helyzete, hogy kit közvetít ki és hová. (...) Alapvetően újragondolást igényel az egész közvetítési rendszer.” Emellett egy másik probléma, hogy „van egy olyan törekvése is a jogszabálynak, hogy nem csak a klasszikus alkalmazotti jogviszonyt köti engedélyezési kötelezettség alá, hanem valamennyi munkavégzéssel járó jogviszonyt. Ad absurdum, a betéti társaság személyes közreműködő külföldi belfeljárója is munkanélküli bejelentési kötelezett és vele szemben is a közvetítési szabályokat alkalmazni kell. Hogyan kezeli ezt a kirendeltség, igazi munkaerő igényként vagy a helyén. Nem könnyű helyzet.”

Harmadik problémaként említi a szakértő azt a rendszerszintű hiányosságot, hogy „nem illeszkedik a rendszer olyan módon, mint például a németeknél, hogy a külföldi megkapja az engedélyt, és az engedéllyel történő belépésével az országba egy kör bezárul. Tehát visszaigazolás, munkáltató részéről nyomon követik a mozgását, tehát tudják, hogy belépett, tudják, hogy ott helyezkedett el, tudják, olyan feltételekkel, tudják, hogy ennyi adót fizet. Ez a magyar rendszerben ugrás a sötétbe. Mi kiadjuk az engedélyt, aztán többet...” A közvetítő cégek, nepperek tevékenységével kapcsolatban a hivatali szakértő elmondta, hogy „igen problémás, hogy a cégek ügyeit nem maguk a cégek, hanem strómanok, nepperek intézik. Az államigazgatásban bizonyos technikai

cselekményeket bárki elláthat, mint képviselő, adót befizeti helyettem, ez egy technikai jellegű kérdés, de hogy én helyettem beadványt fogalmazzon, jogvitát kezdeményezzen, nevemben eljárjon, ezek jogi feladatok, ezt csak ügyvéd láthatja el.” Emellett hangsúlyos az a probléma is hogy „nincs arra apparátus a munkaügyi szervezetben, hogy kiszűrje a nem munkavállalási célból, de a munkavállalási engedély megszerzését célul tűző külföldi kérelmeket. Ereje se, meg hatalma se.”

A jogi szabályozással kapcsolatban a hivatali oldalról nem, de a munkáltatók részéről igen hangsúlyosan jelent meg a magyar piac védelmének igénye, *„mert ha ez az országban le lenne fegyelmezve egész Európa szinten, akkor nem lenne ez a sok gagyi sz., amit ide behoznak, akkor az egész európai termelés sokkal előrébb lenne. Mert most mi azt csináljuk, hogy a kínai gazdaságot visszük előre. Miért nem lehet egy európai védővámot bevezetni? Odafelé [a kínaiak felé] nem tudod ezt megcsinálni, mert oda például nem tudsz eladni fokhagymát. Nem tudsz! Semmit. (...) Tehát ők [a kínaiak] nem engedik azt, hogy bármilyen szinten mi hozzájuk be tudjunk férni. Mi vegyünk tőlük, addig mosolygás van, de ha azt mondom, hogy figyelj ide, az én csirkémet vedd meg, azt biztos nem fogják. És ezt nem értem, hogy állami szinten miért engedik. És ez egy óriási probléma. Ezt valahogy meg kellene állítani.”*

Intézményi kapcsolatok

A KMRMK illetékese úgy látja, nem lehetséges az intézményi együttműködések fokozása, mert *„Magyarországon minden szervezetnek csőllátása van, és leterheltsége miatt bőven meghaladja az erejét az is, hogy a saját feladatát el tudja látni, nincs affinitása arra, hogy egy közös feladatmegoldásba gondolkodjanak. Néha csak személyes kapcsolatokon működik valamiféle együttműködés, de ez a személyes kapcsolat megszakadásával megszűnik.”* Kapcsolataik terén egyedül a BÁH-hal való együttműködést említette, de a járulékfizetési információkat tekintve például *„az APEH mindig mereven elzárkózik. Bár nyilván én ilyen adatot sosem kértem, mert ez nem rám tartozik, de az APEH mereven elzárkózik minden ilyen kereséstől.”*

A bevándorlók megítélése

A megkérdezett munkáltató tapasztalata szerint a határon túliak nagyon szorgalmasak, munkabírásuk nagy. *„Hiába próbáltuk mi azt meg, hogy magyar embereket fölvegyünk, nem tudtuk velük azt a minőséget, azt a fajta rendszert elérni, hogy ők ezt a fajta állandó munkát, akár szombat-vasárnapos munkát, nem voltak rá képesek, és a mai napig nem képesek a magyarok erre. (...) Azért nem, mert egyszerűen ellustultak és megszűnt a magyarországi szakképzés is. Ha ma fel akarsz venni valakit,*

idejön, azt mondja, hogy én ács vagyok, én nem tudok tetőt csinálni, csak zsaluzni tudok.”

Különbség a bevándorló csoportok között

A KMRMK hivatali munkája során – szemben a BÁH megkérdezett munkatársaival - képes a különböző migráns csoportokat azonosítani aszerint, hogy milyen úton indulnak el a magyarországi munkavállalás felé. Az ázsiaiak, a vietnámiak főleg vállalkozás útján, *„a kínaiak a szakácsruhából indulnak el, és azután később tévednek ki a piacra.”* Ugyanakkor határon túli magyarok csoportjai nem mutatnak észrevehető különbségeket. Ezzel együtt *„mi nem teszünk köztük különbséget, beosztás szerint se, nincs olyan ügyintézés, mint a BÁH-nál, amit a szemünkre vetnek, hogy VIP ügyintézés, hogy kiemelünk ügyfeleket és azoknak soron kívül megcsináljuk.”* Nincsen tehát megkülönböztetés etnikai vagy kibocsátó ország szerint a hivatal ügyfelei között, de *„amikor a tényállás szerint fiktív foglalkozásnak néz ki, akkor ott egy alaposabb hiánypótlást kérünk”.*

A munkáltatók tapasztalatai a határon túli magyarokkal kapcsolatban az, hogy *„a felvidékiek különböznek, ők mindig magasabbnak tartották magukat minden tekintetben. Ők jobb magyarok voltak mindenkinél, ők jobb kőművesek voltak mindenkinél.”* Különbségek vannak az ukrainaiak meg az erdélyiek között is. *„Az erdélyiek sokkal jobban összetartóak, és a lelkületük is, az erdélyieknek sokkal finomabb, közvetlenebbek, és jobban megnyílnak.”* Ünnepekre, vagy ha temetés van, ők a világ minden pontjáról hazamennek, de hasonló összetartást az ukrán munkavállalók között nem tapasztalható. Képzettség tekintetében a székieknek és az erdélyieknek sokkal nagyobb a szakmai tudásuk. *„Délvidéki magyarokkal nem dolgozunk. Azokkal egyszer próbálkoztunk, de nem. Simliskedtek, tehát nem dolgoztak rendesen, nem volt elfogadható a munkájuk, megígérték, jönnek, de nem jöttek.”*

A bevándorlók foglalkoztatása

A KMRMK illetékese szerint a bevándorlók végzettségét tekintve *„most, hogy kiesett belőle az EU-s kör, szerintem nagyon erősen a képzetlen segédmunkások, képzettség nélküli munkakörök szaporodtak el. Lengyelországból a képzetek jöttek, rengetek vasszerelő, hegesztő. Tehát a saját szakmája, szakképzett munkaerő, és akkor körülbelül ugyanabban a státuszban volt társadalmilag. Az egy rejtély, a harmadik országokból érkezők. Ott egyáltalán a cél, hogy mi ..., meg hogy valóban azt a tevékenységet végzik-e. Abba már bele se menjünk, hogy az-e akinek mondja magát, tehát... az olyan országokban, ahol nincsen születési dátum...”*

A bevándorlók kapcsolatai

A munkáltatók szerint a határon túli magyarok nagy része rendszeresen visszajár otthonába, nem akarják teljesen elszakítani magukat a hazájuktól. *„Kevésbé vegyülnek magyar közösségekkel, összetartóak, inkább a maguk társaságát keresik.”* Nem nagyon akarnak beilleszkedni, egyetlen ambíciójuk az, hogy pénzt keressenek, és azt hazavigyék. *„Nem akarnak itt letelepedni, egy-két kivétellel, akik már eleve olyan szándékkal jöttek, hogy majd állampolgárságot szereznek, és így tovább. Bár ezekben a helyzetekben inkább az a motiváció azért, hogy a nő, tehát a feleség magyar.”* Az itt megszerzett jövedelemből jellemzően otthon házak épülnek, vagy bővülnek, esetleg a gyerekek vesznek lakást.

„A fiatalabb kollégáink, akik nősüléssel, barátnővel rendelkeznek, hát, sosem szerették azt, hogy jönni kell, és itt lenni, de ezen túltették magukat a pénz érdekében... Már az idősebb házások, akiknek érdekes módon előbb-utóbb a feleségük is kikötött itt... Mert tudvalévő, hogy takarítanak házaknál, ők könnyebben viselték. De olyanról is tudunk, aki teljesen föladta a működő háztájját, tehát nem tartott már állatokat, és a feleség is együtt érkezik a férjével, itt bérelnek egy tisztességes albérletet. A családok tehát lassan már együtt jönnek.” A gyerekekkel kapcsolatban majdnem mindenkinek az az elképzelése, hogy ők maradjanak otthon. Azok, akik nagyon jó szakemberek, akik angolul beszélnek, mennek tovább nyugatra, nem állnak meg itt, *„ott azonban nincs akkora hazajárkálás, szorosabban fogják őket a nyugati országokban, közel nem olyan lojálisak velük, mint mi. Többségük viszont nem ment tovább, mert azért innen hat-hét órán belül haza tudnak jutni.”*

Befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya

A KMRMK képviselője úgy látja, hogy leginkább a megszerzhető legális jövedelem nagysága vonzza ide az ukrán építőipari munkavállalókat, bár pontosan nem tudja megítélni, hogy *„ott [az építőiparban] ténylegesen közteherfizetés történik-e. Talán nem, és pont ettől versenyképesek? Ez nem feltétlenül biztonságos a számukra [ti. a bevándorlók számára], tehát kiszolgáltatottabbak, mint a magyarok, többszörösen kiszolgáltatottak.”* Megítélése szerint az ázsiaiak azért jönnek ide, mert közelebb szeretnének kerülni Európához valamilyen módon. Társadalmi befogadottságukat tekintve az építőipari segédmunkások jelenlétét mindenki elfogadja, ezzel kapcsolatban nem érzékel problémát. A kínaiakkal, színes bőrűekkel kapcsolatban már megjegyzésekben tapasztalja az idegenellenességet. *„Meglehetősen sok zűrös ügye van a színeseknek, a kínaiaknál meg, ott az életrevalóságukat irigylik az emberek, az hogy a jég hátán is megélnek, és mindig valahogy boldogulnak. Különös náció.”* Kérdésünkre, hogy miként könnyítené a bevándorlók integrációját a KMRMK képviselője azt válaszolta,

hogy „ha mindent megtettünk, akkor lehet gondolkodni a külföldiek munkához juttatásában, de nem vagyok benne biztos, hogy mindent megteszünk.”

4. Jogi képviselet

A felkeresett Péteri Ügyvédi Iroda fő profilja a külföldiek részére nyújtott komplex jogi segítségnyújtás. Ők az itt tartózkodás legalizálásában segítenek, ám akinek rendben van minden papírja, az is jelentkezik náluk, mert az integráció egy sok feladatot adó, igen hosszú folyamat. Az iroda hivatali gyakorlatában a legálisan itt tartozódók csoportján belül a bevándorlás két személyi kört érint, egyrészt a menedék vagy menedékjoggal kapcsolatos ügyfélkört, illetve az üzleti vagy kereső tevékenység céljából Magyarországra települők körét. Ez a két személyi kör jellemzően más-más problémákkal keresi fel az irodát.

A megkérdezett ügyvéd véleménye szerint igen problémás, hogy nem lehet előre látni, hogy például mekkora összeget szükséges befektetni Magyarországon ahhoz, hogy valaki bizonyosan megszerezhesse a szükséges papírokat, ugyanígy nem lehet tudni, hogy mekkora keresetet kell felmutatni a megélhetés biztosítására. Nehezen kezelhető az is, hogy a tartózkodási engedélyt csak a harmadik országból érkező személy hazájában lehet kezdeményezni, annak ellenére, hogy a kérelmet Budapesten bírálják el, ráadásul vannak olyan országok, ahonnan gyakorlatilag lehetetlen Magyarországra jönni. Hiába szeretne valaki nálunk vállalkozást indítani, tőkét befektetni, lakást venni, nem tud.

Intézményi kapcsolatok

Az iroda működésében széles körű kapcsolatot tart fent más intézményekkel. Munkájuk során együttműködnek a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal, ahova a kérelmek befutnak, illetve ahol döntenek az ügyekben, ezt megelőzően a Fővárosi Munkaügyi Központtal, ahol a munkavállalási engedélyt állítják ki, cégek esetében a Cégbírószággal is kapcsolatba kerülnek. Tevékenységük társadalombiztosítási területre is kiterjed, hiszen egészségbiztosítással kell, hogy rendelkezzenek az ide érkezők. Az iroda eredményességét illetően, az ezzel az ügýttípussal foglalkozó kollegákhoz képest jó statisztikával rendelkezik a megnyert perek tekintetében, de a legfontosabb visszajelzés számukra az ügyfelek elégedettsége.

Bevándorlók kapcsolatai

Az ügyvéd megítélése szerint a külföldiek kapcsolathálója igen nagy. Minden itt Magyarországon, de főleg Budapesten élő külföldi számára elsősorban az otthoni, vagy

legalábbis származási országbeli kapcsolati háló a legjelentősebb. A diaszpóra közösségek jelenléte azonban hátrányt is jelenthet az integrációjuk szempontjából, például a nyelvtanulás területén.

Az ügy sikere

Az ügyvédi iroda tapasztalata szerint egy-egy ügy esetében nincsen garancia arra, hogyha az ember a jogszabályokat betartja és megfelel az előírtaknak, akkor biztosan sikert ér el, mert esetleges a döntéshozó gyakorlata. A legfontosabb probléma az, hogy nem lehet előre kiszámítani, hogy ki milyen döntést fog kapni. Elvileg ugyanaz a jogszabály vonatkozik mindenkire, amikor Magyarországra szeretne jönni például vállalkozást alapítani, de a kibocsátó ország befolyásolja az ügy eredményét. A hatóságok nyilvánvalóan próbálják kiszűrni azokat, akik valamilyen szempontból veszélyt jelenthetnek az itteni rendszerre, a magyarországi szociális rendszerre, vagy az itteni közbiztonságra. Ez érthető és nehéz feladat, bizonyosan vannak országok, ahonnan érkezve magasabb a kockázata annak, hogy ő itt is marad, de érthetetlen az, hogy abban az esetben, amikor bizonyíthatóan több millió forintot szeretne valaki befektetni, magasan képzett, esetleg hiányszakmában helyezkedne el, miért utasítják el. Pedig könnye belátható, ha valaki Magyarországon több millió forint értékű ingatlannal rendelkezik, vagy bizonyítható módon befektetni kíván, akkor annak könnyebben kellene Magyarországra bejutnia, mert ő munkahelyeket fog generálni, járulékokat fog fizetni.

A bevándorlás háttérében álló okok

Azokat a menekülteket, akik kényszerűségből, vagy politikai háttér miatt kénytelenek elhagyni hazájukat, Magyarországnak nemzetközi jogi kötelezettsége befogadnia, tehát vannak, akiknek már az is segítség, ha tető van a fejük felett. A keresőtevékenység céljából Magyarországra érkezőknél a motiváció ugyanaz, boldogulni szeretnének, itt akarnak munkát vállalni, céget működtetni, ám a mai válságos helyzetben ez nem egyszerű, érdekek ütköznek, így elsődleges lenne egy mindenki számára elfogadható megoldást találni.

A bevándorlók foglalkoztatása

Leszűkíti a legális munkavállalók számát, hogy nagyon kevés munkáltató teszi meg a munkavállalója érdekében, hogy vállalja a vele járó adminisztrációs terheket, az ezzel járó plusz időt, költséget, utánajárást. Munkavállalási engedélyt kell szerezni a munkaügyi központoknál (kivételek, hogyha menekült státuszt kap, mert akkor nincs erre szükség), ami csak egy bizonyos munkakörre, egy bizonyos munkáltatóra érvényes.

Megesik, hogy egy munkáltató első körben a külföldi munkavállalókat küldi el, mert ők kiszolgáltatottabbak, és rosszabbak az igényérvényesítési lehetőségeik, vagy sokakat közülük feketén foglalkoztatnak, de ennek aránya nem több mint a befogadói társadalomban.

A befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya

Ha gazdaságunk fejlődik, változhat a befogadók és a bevándorlók rossz viszonya. A külföldiek befogadásának mértéke sok mindentől függ, így például attól is, hogy Budapestről, vagy vidékről beszélünk-e. Az iroda ügyfeleinek többsége Budapesten él, ahol ritkább a bőrszín vagy származás szerint hátrányos megkülönböztetés. De az is igaz, hogy azok a külföldiek, akik a sport vagy a kultúra területén nyújtott kiemelkedő teljesítmény révén érkeznek, ha valaki például a magyar kézilabda válogatottban játszik, egész más hatósági, ügyintézői és lakossági hozzáállást generál. Az irodában megforduló kliensek többsége igyekszik beilleszkedni, magyarul megtanulni, magyar barátaik vannak, próbálják elfogadni az itteni dolgokat, mint például a magyar konyhát, vagy a zenét.

Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?

A megkérdezett ügyvéd úgy látja, nagyon fontos volna, hogy legyen egy kiszámítható és egységes migrációs politikánk, a kormány feladata lenne lefektetni az alapköveket, fő irányelveket, mert sokkal egyértelműbb, konzekvensebb rendszerre és szabályokra van szükség. Emellett az állampolgársági kérelmezés körül is komoly problémák vannak, hiszen itt egy olyan eljárásról van szó, ami ellen nincs jogorvoslat. A megélhetés tekintetében az egyik állampolgár esetében még elfogadható a minimálbér, a másikonál a duplája sem. A sorok között olvasva a visszautasítások okai sejthetőek. A bírói gyakorlat tekintetében is nehezen elfogadható, hogy valaki soha nem dönt a külföldi javára, tehát a bíróságnak is nagyon komoly szerepe van abban, hogy egy olyan joggyakorlat alakuljon ki, ami elvárható lenne.

5. Civil szervezetek

Több, a bevándorlók integrációjában érintett nonprofit szervezetet is felkerestünk. A 1/ Helsinkai Bizottság menekültügyi koordinátorával, 2/ Menedék Migránsokat Segítő Egyesület projektmenedzserével és szociális munkásával, valamint a 3/ Szociális Szakmai Szövetség (3SZ) ügyvezető igazgatójával beszélgettünk.

Az intézmények bemutatása

A Menedék - Migránsokat Segítő Egyesület állami intézményektől független, non-profit intézményként működik, céljai a Magyarországon élő bevándorlók, menedékkérők, menekültek és más külföldiek társadalmi beilleszkedésének segítése szociális, oktatási és kulturális programokon keresztül. A Magyarországon maradni szándékozó migránsok és családtagjaik jogi, társadalmi, kulturális, szociális integrációjának segítése célzott programokon keresztül zajlik. Feladatuk a migránsok érdekeinek és jogainak helytálló képviselése a politikai, az igazgatási, a kormányzati és az önkormányzati szervezetek előtt, valamint a tömegtájékoztatásban, emellett sürgetik és szakértői támogatásukkal segítik a magyar migrációs és anti-diszkriminációs politika kidolgozását és megvalósítását. Védelmeyik a migránsok jogait a hatósági eljárásban, a közszolgáltatásokban és a közvélemény előtt különböző célzott programokkal, kampányokkal is. Feladatuk továbbá a migrációra vonatkozó statisztikai adatok, tudományos kutatási eredmények, a migráció hazai és nemzetközi, európai uniós szabályozásának hozzáférhetővé tétele, elsősorban a migránsok segítségével, kutatásával, a tömegtájékoztatással és oktatással foglalkozó szervezetek, személyek számára, az *Oltalomkeresők* migrációs hírlevél útján is. Emellett együttműködés kialakítására és fenntartása törekszenek a hasonló célokért tevékenykedő emberi jogi és egyéb társadalmi szervezetekkel, nemzetközi szervezetekkel, Magyarországon és külföldön egyaránt. Összefoglalóan az alábbi tevékenységeket végzik: működtetnek egy segítőkéből álló országos hálózatot, amely meghatározott rendszerességgel tanácsadást, egyéb személyre szabott segítséget nyújt a migránsok beilleszkedésének elősegítésére, a migránsok hatósági és a közszolgáltatóknál folyó ügyeikben, jogvédelmük, érdekeik biztosítására. Részt vesznek a migrációs politika, a migránsok alapvető érdekeit és jogállását érintő kormányzati, jogalkotási döntések és a jogalkalmazás formálásában, párbeszédet folytatnak a migrációért felelős kormányzati szervekkel, hatóságokkal és helyi önkormányzatokkal. A Magyarországon élő, nemzetközi védelemre szoruló társadalmi integrációját elősegítő szociális, kulturális, ifjúsági, információs és mentálhigiénés programokat szerveznek és koordinálnak. Rendszeresen tájékoztatást nyújtanak a migráció hazai kérdéseiről, adatairól, rendezvényeiről a sajtó és a migránsokkal foglalkozó társadalmi szervezetek, intézmények és más érdeklődő szervezetek számára, elsősorban az *Oltalomkeresők* havi migrációs hírlevél útján. Gyűjtik és az interneten hozzáférhetővé teszik a migrációra vonatkozó hazai és a fontosabb célországok szerinti jogi, igazgatási szabályozást, a migrációs mozgást feldolgozó statisztikai adatokat, a beilleszkedéshez szükséges gazdasági, szociális, munkaügyi és egyéb feltételeket tárgyaló információkat, a magyar és a nemzetközi migrációs szervezetek főbb adatait, valamint a migrációs hazai kutatásokra és publikációkra vonatkozó információkat. Rendszeresen együttműködnek a

migránsok egyes csoportjait támogató hazai emberi jogi, karitatív, érdekképviseleti szervezetekkel, oktatási és tudományos intézményekkel, hír- és információcserét biztosítva a kölcsönösség alapján. Kapcsolatokat létesítenek a migrációval foglalkozó nemzetközi szervezetekkel, ezen együttműködés keretében közös eszmecserét, tapasztalatcserét, szakmai programokat szerveznek. Oktatást, képzést szerveznek a migránsok és a velük foglalkozók és segítők, önkéntesek, civil szervezetek és hatóságok számára a beilleszkedés, a jobb magyarországi eligazodás, konfliktuskezelés, a tolerancia erősítése, a munkaerő piaci bekapcsolódás érdekében, a migrációval kapcsolatos ismeretek elmélyítésére. Közreműködnek hazai és nemzetközi tudományos kutatásokban.⁵

A Szociális Szakmai Szövetség 1995-ben alakult, jelenleg 10 tagszervezettel, országos hálózattal működik. Közvetlen kapcsolatuk a szociális szakmával, vagy a szociális munkásokkal csak az egyes tagszervezeteken keresztül van, tehát a 3Sz-nek nincsenek önálló vagy egyéni tagjai. Fő célja a szociális szakma képviselete, illetve a szociális szakmában dolgozó szociális munkásoknak az érdekképviselete, a szervezet finanszírozása projektekből történik. Képviseli és segíti a szociális munka professzionalizációját, a szociálpolitika alakulását. A 3Sz a szociális szféra szakmapolitikai tevékenységét és érdekképviseleti funkcióját látja el, továbbá a Szociális Szakmai Szövetség gyorsan és rugalmasan reagál a szociális és gyermekjóléti szolgáltatásokat érintő intézkedésekre, és reflektál a felmerülő társadalmi problémákra. Eléri az érintett szakembereket, nyitott a különféle véleményekkel és szakmai szükségletekkel szemben. A 3Sz figyelemmel kíséri a szociális szakembereket érintő intézkedéseket.⁶

A Magyar Helsinki Bizottság 1989-ben alakult kiemelkedően közhasznú egyesület. A Magyar Helsinki Bizottság figyelemmel kíséri a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban biztosított emberi jogok magyarországi érvényesülését, és a közvélemény tájékoztatása mellett jogi segítséget nyújt mindazoknak, akik a Bizottság tevékenységi körébe tarozó jogsérelemmel fordulnak hozzá. Erőfeszítéseket tesz, hogy a hazai jogszabályokban következetesen érvényesüljenek az emberi jogi normák. Működési területén elősegíti a jogi oktatást és továbbképzést Magyarországon és a régióban. Tevékenységük két fő területe a menekülők és a más nemzetközi egyezmények alapján oltalomra szoruló külföldiek jogainak védelme, továbbá a rendvédelmi szervek és az igazságszolgáltatás működésének nyomon követése. Megkülönböztetett figyelmet fordít a fogvatartottak helyzetére, a védelemhez való jog és a törvény előtti egyenlőség elvének tényleges érvényesülésére.⁷

⁵ Forrás: <http://menedek.hosting1.deja.hu/bemutatkozas> - letöltve: 2009. november 4.

⁶ Forrás: <http://www.3sz.hu/> - letöltve: 2009. november 5.

⁷ Forrás: <http://helsinki.hu/> - letöltve: 2009. november 5.

A bevándorlás súlyának megítélése

A nonprofit intézmények szereplői szerint Magyarországon nem jelent problémát a bevándorlás. *„Egyrészt azért, mert nincs igazán jelentős bevándorlás, tehát az itt élő külföldiek aránya elenyésző a legtöbb európai országhoz képest. Amit kiegészít az a speciális helyzet is, hogy az ideérkező migránsok túlnyomó része határon túli magyar, vagy azon kívül is, a szomszédos országok nem magyar etnikumú állampolgára, tehát nyelvtől sincs semmi különbség, de ha még van is, akkor is kulturálisan, külsőre semmi különbség nincsen. Semmifajta olyan társadalmi szerepet nem töltenek be, ami igazi kihívás lenne.”* (Helsinki B.) A bevándorlók alacsony számától függetlenül a *„társadalomban élő egyének jelentős hányadának a reakciója hangsúlyos, nagy idegenellenesség, a befogadás körül sok probléma tapasztalható.”* (Menedék E.)

A befogadó társadalom és a bevándorlók kapcsolata

Amegkérdettek véleménye szerint a magyar társadalom nem, vagy nehezen fogadja be a külföldieket. *„Az Eurobarométer szerint Magyarország a legidegengyűlöltbb ország az egész EU-n belül, beleértve a tagjelölt államokat, Törökországot, Macedóniát és a többieket is. Ami valami elképesztő, figyelembe véve, hogy talán itt van az egyik legkevesebb migráns Európában.”* *„Akárhányszor fölmerült, hogy Ön szerint hány menedékkérő van Magyarországon, akkor mindig volt egy tipp, hogy ötszázezer, és azt mindenki bejelölte, és hogy hány kínai jön Magyarországra, ötszázezer, egymillió. Egyszerűen nem hiszik el, hogy itt százaz, meg ezres számokról van szó.”* (Helsinki B.) *„Most tavasszal három iskolában szerveztünk szakmai szemináriumot, és megdöbbentő volt számomra, hogy a pedagógusok zsigerből milyen előítéletesek tudnak lenni.”* (Menedék E.)

Az idegengyűlölet hátterében több ok is sejthető. *„Azokban az országokban, ahol nagyon magas az idegengyűlölet, ott eleve a saját kultúrájukkal nincsenek tisztában. Tehát, aki saját magát jól tudja definiálni, saját magában biztos, azt nem zavarja annyira a másság semmilyen tekintetben. Nálunk is hiányzik egy ilyen pozitív magyar önmeghatározás, hogy a magyarság mit jelen. Itt valami pozitívából kellene kiindulni, aminek esetleg még valami alapja is van, tehát nem valami legenda, hogy ezer évvel ezelőtt mi történt, hanem most mi jó itt Magyarországon. Hogy szép Budapest, hogy szépek a lányok, hogy finom a kaja, vagy bármi ilyesmi, ami pozitív. Ha ez meglenne, akkor az embereket valószínű kevésbé zavarná a külföldi, vagy a másfajta.”*

Emellett a közvetlen tapasztalatok hiánya is táplálja az idegengyűlöletet, hiszen *„aki személyesen ismer kínait, vagy zsidót, vagy meleget, vagy romát, vagy akárkit, ott mindig pozitívabb volt az attitűd.”* (Helsinki B.) A legtöbben azt sem tudják, hogy a

bevándorlók nagy része dolgozni tudó és akaró ember, akik azért jönnek, hogy gazdasági tevékenységet folytassanak itt, és adót fizetnek.

Az intézmény szerepe

A Menedék Egyesület fő profilja a beilleszkedés segítése, *„munkánk az itt lét legális voltának megteremtése”,* főként menekültekkel foglalkoznak, de minden olyan külföldi, aki segítségre szorul, fordulhat hozzájuk. *„A szociális munkás munkaeszközeivel az egyéni esetkezelésen keresztül tulajdonképpen úgy működünk, mint egy speciális családsegítő szolgálat csak külföldiek részére. (...) A feladatok, amelyeket leginkább hozzájuk kapcsolhatunk a munkakeresés, státusz ügyintézés, okmánybeszerzés, munkavállalási engedély beszerzés.”*

A Szociális Szakmai Szövetség 2009-ben két, Európai Integrációs Alapból finanszírozott projektet valósított meg, ami kifejezetten a bevándorlók integrációjához kapcsolódott. Az *Oktatással a migránsok integrációjáért* projekt célja, hogy a szociális munkások betekintést nyerjenek a különböző migrációs trendekbe, gyakorlati felkészítést kapjanak, hogyan lehet kezelni azokat az ügyfeleket, akik más kulturális háttérrel érkeznek. A másik projekt a civil szervezetek integrációban betöltött szerepének erősítését tűzte ki célul. A civil szervezetekben dolgozó személyeket készíti fel arra, hogy még több információt tudjanak áramoltatni a hivatalok és a migránsok között, elősegítve ezzel a migránsok integrációját. *„A képzés célja, hogy kommunikációs technikákat alkalmazva kvázi tolmácsként szolgáljanak a bürokrácia és az egyén között, azokat a kérdéseket, hivatalos formulákat jobban, értelmezhetőbben tudják továbbadni, másrészt fontosnak tartjuk, hogy a szervezetek is erősítsék a saját kommunikációs stratégiájukat, jobban megjelenítsék azoknak a közösségeknek az érdekeit, akiket képviselnek.”*

A Helsinkai Bizottság a migrációval általánosságban nem, csupán a migráció emberi jogokhoz kötődő vetületével foglalkozik, mint családegyesítéssel, továbbá nemzetközi védelemhez kapcsolódó témákkal, mint a hontalanság kérdése, vagy az állampolgárság megszerzése abban az esetben, ha jogsérelmet, vagy indokolatlan és diszkriminatív döntést észlelnek. A befogadott státuszúakat kiemelten kezelik. *„Sok olyan ügyben látunk el a jogi képviseletet, illetve nyújtunk jogi tanácsot, ahol valakit befogadottként ismernek el, annak ellenére, hogy szerintünk, illetve a jogszabály szöveg szerinti értelmezése alapján őket oltalmazottként, vagy menekültként kellett volna elismerni. Most érnek be az első ilyen ügyek a Fővárosi Bíróságra, és már volt olyan, ahol a bíróság pozitívan döntött, tehát elfogadta a mi érvelésünket.”*

Intézményi kapcsolatok

A Menedék Egyesület folyamatos és széleskörű kapcsolatot tart fent más, a területen működő állami és civil szervezetekkel. A Szociális Szakmai Szövetség országosan fogja össze a szociális szakmában dolgozókat. A Helsinki Bizottság a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal partnerként egy EIA támogatta projektet valósít meg, melynek keretében újságírók számára tartanak migrációs kérdésekben szemináriumokat. Ezen kívül sok más szakmai jellegű képzést tartanak rendőröknek, tanároknak, bírácoknak, ügyvédeknek. *„Érdekes, hogy a rendőrök között nagyon vegyes a hozzáállás, az erősen idegengyűlölő attitűdtől a nyitott, megértő attitűdig minden előfordul.”*

Az intézmény támogatottsága

„Mi kis szervezet vagyunk, kis vizet zavarunk, így nem érzem, hogy bármelyik politika is különösebben e mögé állna. Azt többször éreztük, hogy ez nem az a téma, amivel a politikusok kardoskodni akarnak akármilyen fórumon, mert elég kényes ez a téma, és egyik politikai párt sem vállalja föl ezt. Egyrészt, mert attól fél, hogy ez szavatzvesztést generál, másrészt meg nem érzi, hogy ez aktuális és hangsúlyos. Nem látja ennek a pozitív oldalát, viszont a negatív oldalától meg fél. Én azt érzem, hogy ott, ahol politika-semleges a légkör, ott rendben van a dolog.” „Nincs mögöttünk sem politikai, sem anyagi támogatás. Nulla. Semmilyen állami támogatást nem kapunk. Segítség volna, ha nem pályázati pénzből tartanánk fel magunkat évről-évre, így sokkal, de sokkal könnyebb lenne.” (Menedék E.)

Az integráció megítélése

Nehéz megmondani, hogy mikor integrálódott valaki. *„Ha állampolgárságot szerzett, vagy amikor munkája van, vagy lakáshoz jutott, vagy a gyerekei iskolába járnak, és ő maga is kommunikál már magyarul? Vagy amikor épp olyan depressziós, mint az egész magyar társadalom? Vajon ez az integrációnak a végkifejlete?”* Mások a beilleszkedési esélyei annak, aki valamit *„ide tudott hozni, be tudott fektetni és nem a mindennapi létfenntartásra megy rá az energiája, akkor akár tényleg sikerül is ez a dolog. Mondjuk fekete, színes bőrűként Budapesten élni, férfiként vagy nőként, ez is más. Ha bele tud olvadni a környezetbe, mert nincsenek olyan feltűnő külső jegyei, amik hátrányosan elkülönítik, akkor gyorsabban megy a dolog.”* (Menedék E.)

Nagyon sokan nem tervezik azt, hogy itt maradnak. Ideérkeznek tanulni, pár évet dolgozni, és tudja, hogy pár év múlva tovább fog állni. Van, aki jól be tud illeszkedni, van, aki gyorsan megtanul magyarul, szereti a magyar kultúrát, de a legtöbbeknek nagyon nehéz. *„Nagyon monokultúrás, elutasító társadalom a magyar. Még ha az ember Budapest belvárosában él, olyan emberek között, olyan szakmában mozog, akkor még*

van esély arra, hogy nyitott közegre lel, de a legtöbb esetben ez nagyon nehéz. Ha csak valakiben nincs az a kifejezett vonzalom a magyar emberek, vagy a magyar kultúra, a magyar nyelv iránt, akkor ő, mint egy expatrióta fog itt élni, és a saját külföldi közösségében, vagy olyan magyarokkal barátkozik, akik jól beszélnek valamilyen idegen nyelvet, és nem fog beilleszkedni. Lehet, hogy megszereti a magyar konyhát, de körülbelül ennyi. Abszolút nem lesz egy ilyen szerves kötődés.” (Helsinki B.)

Bevándorlók foglalkoztatása

Általános tapasztalat, hogy azok tudnak jól elhelyezkedni, akik itt tanultak, illetve akinek jó társadalmi hálójuk van. A többségnek borzasztóan nehéz, szinte lehetetlen állást találni, s csak egyszerű, rosszul fizetett munkákat tudnak elvállalni, tehát az esetek többségében nem tudja ugyanazt a munkát végezni, amit a kibocsátó országban.

Emellett a munkáltatók többségét „elriasztja ez a tény, hogy az egész munkavállalási procedúrát intéznie kell. Tehát eleve tízből kilenc azt fogja mondani, hogy munkavállalási, nem, köszönjük szépen, találunk helyette valakit, akivel ezt nem kell végigcsinálni. (...) A nagy cégek, a multik esetében, ahol érezhető a munkaerőhiány, ott nem bánják, hogyha valaki fekete bőrű, nem filozofálnak különösebben. A kisebb cégeknél, ott már érezhető az, hogy ha van is munkaerőhiány, hát nem biztos, hogy ezt bevállalják.” (Menedék E.)

Azokat, akik nem motiváltak, gyakorlatilag lehetetlen álláshoz juttatni. A nőket is sokkal nehezebb munkába segíteni, „voltak olyan nők, akiknek négy gyerekük, és míg a maga védett közegében elvoltak, a munkaerő piacon ők már nem tudtak boldogulni.” (Menedék E.) Változó az is, hogy a munkáltatók mennyire elégedettek a migráns alkalmazottakkal. „Volt olyan vajdasági nő, aki elhelyezkedett és minden teljesen jól működött, és dolgozik. Volt olyan afgán fiatal lány, aki két évig dolgozott a TESCO-ban pénztárosként, iszonyúan szerették, nagyon meg voltak vele elégedve, ő is nagyon meg volt elégedve, nagyon törekvő volt és nagyon megbízható. De volt olyan férfi, aki egyik munkahelyről a másikba bukdácsolt, mert egy idő után nem ment be, mert túl nehéz, mert baja volt, mert táppénzre ment. Őt nagyon nehéz volt, mert nem volt kellően motiválva, így tényleg nehéz, de hogyha valaki motivált, akkor azért, ha nehezen is, de lehet találni olyan munkát.” (Menedék E.)

A migránsok körében jellemző a feketemunka. „Hogyha tudjuk egy munkáról, hogy feketemunka, akkor nem szoktuk odaküldeni az ügyfeleinket. Hogyha az ügyfél feketemunkát akar vállalni, akkor azt nélkülünk tegye, mert nem származik belőle haszna se neki, se nekünk. Igyekszünk az ügyfeleinknek olyan munkát keresni, ami legális. (...) A hozzánk fordulóknak többsége törekszik a legális munkára, a feketemunka sokszor csak

kényszer, hogyha nem talál mást, akkor lehet, hogy ideig-óráig azt mondja, hogy ha semmi nincs, akkor addig is.” (Menedék E.)

Hogyan lehetne könnyíteni a bevándorlók integrációját?

„Fontos a civil társadalom megerősítése és szerepvállalásának növelése, másrészt pedig egy önsegítő folyamat ösztönzése a bevándorlók szervezete, vagy szervezetkezdeménye segítségével.” (3SZ) Segíteni szükséges az adminisztrációs rendszerben való eligazodást is. Több szóróanyagra lenne szükség, tehát újabb, a hivatali tájékoztatási rendszerébe beépített segítő elemekre, amelyek megkönnyítik a mindennapi tájékozódást. Emellett a hivatalok munkáját hatékonyabbá lehetne tenni külső társszervezetek bevonásával, és fontos lenne az is, hogy a hatóságok részéről bizonyos információk pontosan, tényszerűen legyenek közölve. (3SZ)

Sokat segítené a „munkavállalás könnyítése, képzések, olyan társadalmi kampányok szervezése, amelyek elősegítik azt, hogy kevésbé legyen diszkriminatív és előítéletes ez a társadalom.” (Menedék E.) „Az Európán kívüli bevándorlók integrációjában nagy segítség lenne, ha ők is jogosultak lennének az ingyenes anyanyelvi képzésre, amire a menekültek és az oltalmazottak jogosultak. (...) Hogyha elérhető lenne számukra a munkaügyi központok szolgáltatásai, önkormányzatok szolgáltatásai, illetve a lennének olyan képzések vagy átképzések, melyeket ők is jogosultak díjtalanul igénybe venni. Segítség volna, hogyha szakmát, nyelvet tanulhatnának, illetve, ha azt a nagyon, nagyon kevés támogatást, ami nekik jár, azt egyszerűbben megkaphatnék. Illetve, ha befogadottaknak nem kellene munkavállalási engedély, az nagyon jó lenne, és ha a nekik járó támogatást a Bevándorlási Hivatal direkt nekik kifizethetné. Valami egyszerűbb és nem egy több hónapig húzódnó eljárás után.” (Menedék E.)

A Helsinki Bizottság munkatársa úgy ítéli, hogy „teljesen abszurd az alkotmányos alapismeretek vizsga magyar nyelven. Az egész egy elképesztően antik, archaikus és haszontalan koncepció. Nagyon-nagyon nehéz állampolgárságot szerezni, nagyon sokakat elutasítanak mindenfajta megismerhető és értelmes indok nélkül. De nem csak az állampolgársági eljárásban van ilyen, hogy nem lehet megismerni az indokokat, hanem ennek egy enyhébb verziója előfordul a tartózkodási engedély iránti kérelmek elbírálása esetén is. Például, mit tekint az Idegenrendészeti Hatóság a megélhetés biztosítottságának? Annak idején javasoltuk, de a jogalkotó ezt nem fogadta el, hogy legyen egy konkrét határozat. Mondja azt, hogy a mindenkori minimálbér másfélszerese, vagy valami konkrétat. Átláthatóbb, a jogállamiság egyik alap ismérve, hogy kiszámíthatók az eljárások, de ez most egy kvázi önkényes ügyintézői diszkrécióra van bízva. Ez persze egyrészt olyan szempontból jó is lehet, hogy ilyen rugalmasság, minden egyéni körülményt figyelembe vehet, egy jóhiszemű intézés kapcsán, ezt lehet

kérelmezni, vagy a külföldi javára is értem. Azt mondja, hogy „Hát jó, itt nála nincs meg, az, amit másnál várunk, de hát egyébként minden más tekintetben pedig annyira mintaszerű”. Természetesen nem így történik. De ehhez más hagyományok kellene, meg más hozzáállás a hatóságok részéről. Mindent a lehető legmegszorítóbban próbálnak értelmezni. Különösen az idegenrendészet terén.” (Helsinki B.)

Valamennyi megkérdezett hangsúlyozta a média szerepét és felelősségét a bevándorlók beilleszkedésének segítésében. Úgy látják, hogy a sajtó az egyik oka annak, hogy Magyarországon nagy a tudatlanság a migrációval kapcsolatban, hogy negatívak az attitűdök. *„A média ahányszor beszámol, mindig úgy számol be ezekről a kérdésekről, hogy teljesen összekeveri a fogalmakat. A sajtó nagyon sokat tehetne a korrekt, pontos tájékoztatással. Persze nem kell propagandát űzni a külföldiek szeretetére, de tenni kell annak érdekében, hogy ez a ténylegesen alaptalan gyűlöletet valahogy csökkenjen a magyar társadalomban.” (Helsinki B.)*

Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?

Jelenleg nincsen egy összefogott integrációs politikája Magyarországnak, nincsen migrációs stratégiája, *„ami sok mindent magában foglalhatna: egy kerettörvényt, egy intézkedés csomagot, egy policy dokumentumot, egy szakértői testület felállítását. (...) Évek óta van erre törekvés, de semminek semmi eredménye nem lett soha.”* Tehát több ágazati jogszabályt kellene itt összefogni, mint például az oktatással foglalkozó jogszabályokat, munkaügyet, szociális ellátást. (Helsinki B.) Ebben az országban *„még mindig nem mondták ki, hogy a határon túli magyarokkal mit is akarunk. (...) és azok a misztériumok, amik meg kénytelenek, mert feladatuk ezzel foglalkozni, azok meg próbálnak lavírozni, hogy megfeleljenek az EU felé, megfeleljenek az EU standardoknak.”*

„Én azt gondolom, hogy Magyarországnak egyszerűen első körben el kellene döntenie azt, hogy mit akar a bevándorlókkal, akar-e valamit a bevándorlókcal, kellene-e neki valóban ide bevándorlók, tehát egyszerűen mérlegre kell rakni, hogy például gazdasági szempontból, népességi szempontból, szociológiai szempontból, és egy csomó más szempontot figyelembe véve, tényleg milyen hasznot hozhatnak, milyen hátrányt?” (Menedék E.) Ugyanakkor nagyon fontos a befogadó társadalmat is valahogy védeni, tehát olyan megnyugtató bevándorlás politikát kell találni, amiben a bevándorlókat befogadó közeg is megtalálja a számításait, az érdekeit, a nyugvó pontokat. *„Magyarországnak szüksége van a bevándorlásra, mert a magyarok egyszerűen nem akarnak több gyereket vállalni, 5-10 év múlva az egyébként is bukducsoló nyugdíjrendszerünket semmiképpen sem tudjuk fenntartani.”* (Helsinki B.)

Ezen felül nagyon fontos az állampolgársági szabályok felülvizsgálata. *„Mi nagyon problémásnak látjuk az állampolgársági eljárást, ami az integrációnak a legfelsőbb foka,*

vagy a legszimbolikusabb foka. Szinte egyedülálló Európában, nagyon kevés olyan ország van, ahol semmifajta felülvizsgálat nem kérhető az állampolgársági döntésekkel szemben, és az indoklás nem megismerhető, mert, ez nem egy hagyományos közigazgatási döntés, ez a Köztársasági Elnök döntése, ezért nincs vele szemben semmifajta felülvizsgálat, se közigazgatási, se bírói. Ami szerintem alapvetően jogállami kérdéseket vet föl. Ezt mindenképpen megváltoztatnánk.” (Helsinki B.)

6. Hatóságok

Ahhoz, hogy az illetékes hatóságok tapasztalatait is összegyűjthessük, három hivatal képviselőjét kerestük fel. Az 1/Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Bel- és Igazságügyi Együttműködési és Migrációs Főosztály vezetőjét, (továbbiakban: IRM) a 2/Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Idegenrendészeti Igazgatóság ügyintézőjét (továbbiakban: BÁH I), és a 3/ BÁH Állampolgársági Igazgatóság vezetőjét (továbbiakban: BÁH Á) szólaltattuk meg a kérdésben.

Az intézmények bemutatása

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Bel- és Igazságügyi Együttműködési és Migrációs Főosztály a Rendőri és Büntető-igazságszolgáltatási Együttműködési Osztályra, a Polgári-igazságügyi és Belügyi-igazgatási Együttműködési Osztályra, a Migrációs Kodifikációs Osztályra és a Migrációs Igazgatási Osztályra tagozódik. A Főosztály egyebek mellett ellátja a letelepedés szabadságáról, a szabad mozgás és tartózkodás szabályozásáról, a menedékjogról, a menedéket kérő külföldiek menekültként, menedékesként vagy kiegészítő nemzetközi védelemre jogosultként való elismeréséről és ellátásáról, a külföldiek társadalmi beilleszkedésének elősegítéséről, a migrációról szóló jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei előkészítését. Közreműködik a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal irányításával kapcsolatos döntések előkészítésében menekültügyi és idegenrendészeti ügyekben, és szakmai irányítást gyakorol a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal tevékenysége felett menekültügyi és idegenrendészeti ügyekben. Előterjeszti a két- és többoldalú migrációs tárgyú nemzetközi szerződéseket, így különösen a személyeknek az államhatáron történő átadásáról és átvételéről szóló nemzetközi szerződéseket, az azokhoz kapcsolódó előterjesztéseket és jogszabálytervezeteket. Szakmai irányítást gyakorol az Európai Unió migrációt érintő támogatási alapjainak felhasználása felett, és részt vesz a monitoring bizottság munkájában, előkészíti a Magyar Köztársaság migrációs stratégiáját, és a stratégia alapján összeállítja a hosszú távú migrációs politikára vonatkozó javaslatot,

összehangolja a külföldiek társadalmi beilleszkedésének elősegítésével kapcsolatos kormányzati intézkedéseket, és koordinálja azok végrehajtását, migrációs témájú elemzéseket, értékeléseket és előrejelzéseket készít, meghatározza a statisztikai adatgyűjtés rendjét.

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal a Regionális Igazgatóságokból, illetve egy központi szervből, központi hatóságból áll. A Hivatal az egész ország területére kiterjedő illetékességgel látja el a magyar állampolgárságról szóló jogszabályokban a igazságügyi és rendészeti miniszter feladatkörébe utalt állampolgársági feladatokat, a hazai anyakönyvezéssel összefüggő feladatokat, központi idegenrendészeti hatóságként a jogszabályokban a hatáskörébe utalt idegenrendészeti feladatokat, menekültügyi hatóságként a jogszabályokban a hatáskörébe utalt menekültügyi feladatokat.

A Hivatal feladatkörébe tartozik továbbá a nemzetközi szerződésekből adódó migrációs feladatok végrehajtása, a migrációs kérdésekkel foglalkozó nemzetközi szervezetekkel, a magyarországi kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel való együttműködés, a befogadó állomások, ideiglenes szálláshelyek és a közösségi szállások irányítása és működtetése.

A Hivatal Idegenrendészeti Igazgatósága irányítja az idegenrendészeti hatósági tevékenységet. Elbírálja a hatáskörébe utalt vízumkérelmeket, továbbá az I. fokú idegenrendészeti hatóságok határozatával szemben benyújtott fellebbezéseket. Megszervezi és végrehajtja a kiutasított külföldiek légi úton történő kitoloncolását, közreműködik a kétoldalú visszafogadási egyezmények végrehajtásában. Szakmailag irányítja az idegenrendészeti adattárak üzemeltetőjét. Együttműködik az idegenrendészeti feladatok ellátásában érintett társszervekkel, társszolgálatokkal, valamint a minisztériumok és főhatóságok illetékes szerveivel. Együttműködésben a Nemzetközi Migrációs Szervezettel szervezi a tartózkodás feltételeivel nem rendelkező külföldiek önkéntes hazatérését.

A Hivatal Állampolgársági Igazgatósága döntésre előkészíti a magyar állampolgárság megszerzésére, visszaszerzésére és megszüntetésére irányuló kérelmeket. Kiadja a magyar állampolgárság fennállásáról, megszűnéséről szóló bizonyítványokat, hivatalos megkeresésre állampolgársági státuszvizsgálatot végez. Szakmai irányítást gyakorol az állampolgársági eljárásokban közreműködő szervek ez irányú tevékenysége felett.⁸

A bevándorlás megítélése

Hatósági oldalon úgy látják, alapvetően Magyarország gazdasági és egyéb helyzetétől függ az, hogy mennyire vonzó egy külföldi számára. Jelenleg a

⁸ Forrás: <http://www.bmbah.hu> - letöltés: 2009. július 22.

Magyarországon élő vagy tartózkodó külföldiek száma, aránya az anyaországi népességhez viszonyítva jelentéktelen, jellemző továbbá, hogy azok is, akik állampolgárságot szereztek, hazánkat nem tekintik célországnak, hanem továbbhaladnak Nyugat-Európába, Amerikába.

Intézményi kapcsolatok

A BÁH Idegenrendészeti Igazgatósága egyebek mellett koordinálja más szervezetek, társulások munkáját. Az idegenrendészeti feladatok ellátásában együttműködik az érintett társszervezetekkel, társszolgálatokkal, valamint minisztériumok, és főhatóságok illetékes szerveivel. Bizonyos ügytípusok kapcsán a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalával is tartja a kapcsolatot.

Az Európai Unió csatlakozás után történt szemléletváltás részeként a civil szférával való együttműködést az IRM bővíteni igyekszik. A Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata értelmében a főosztály egy koordinatív szerepet tölt be, tehát ezen a szakterületen tevékenykedő civil és kormányzati szervezetek közötti tapasztalat és információ cserét segíti elő, továbbá ügyel arra, hogy az ágazati jogszabályok egymással összhangban legyenek. Tulajdonképpen ennek segítségével kezdeményezte a Minisztérium az integrációs szakértői Munkacsoportnak a felállítását 2008 elején.

Az intézmény szerepe a bevándorlók integrációjában

A BÁH Állampolgársági Igazgatósága - interjúalanyunk bemutatása szerint - azokkal az ügyfelekkel foglalkozik, akik magyar állampolgárságot kérnek, itt az eljárásnak döntés előkészítése zajlik, az ügyfelekkel személyesen nem találkoznak. Alapvetően iratokból, illetve a hivatalból kötelezően beszerzett dokumentumokból dolgoznak, tehát közvetlenül nem vesznek részt a Magyarországon élő külföldiek integrálásában, illetve az integrációjuk elősegítésben, ám maga a jogintézmény, az állampolgárság megszerzése azonban hozzájárul az integrációhoz, az utolsó lépésnek tekinthető ebben a folyamatban.

Az IRM munkatársának elmondása szerint a Minisztérium a bevándorlás terén egyrészt policy formáló, másrészt kodifikációs szerepet tölt be, azaz a magyar álláspontot képviseli az Európai Unióban és más nemzetközi szervezetekben. Azokat a momentumokat, amelyek a kormányzati viszonyulást meghatározzák nem közvetlen bevándorlókval fenntartott kapcsolatokból alakítják ki, hanem sokkal absztraktabb információs forrásokból.

A bevándorlók foglalkoztatása

A Minisztériumnak a bevándorlók társadalmi beágyazottságáról, a munka világába történő beilleszkedéséről a KSH, TÁRKI és az OKM kutatásaiból vannak információi. Most az EIA keretében lehetőség van hasonló jellegű kutatási projektekre is pályázni. A munkaügyi hatóság által kiadott munkavállalási engedélyek alapján a hatóságok úgy látják, rendkívül változatosak a bevándorlók által betöltött munkakörök, melyek betöltésének feltételeit a vonatkozó jogszabályok meghatározzák, így az IRM hatásköre szerint nem vizsgálja a megfelelő végzettséget igazoló okmányokat. A BÁH illetékesek szerint jól látszik az is, hogy kevesen dolgoznak magas végzettséggel, kiemelkedően magas jövedelemért, és sokan feketén foglalkoztatottak.

A befogadó társadalom és a bevándorlók viszonya

A befogadó és bevándorlók viszonyának alakításában a média és a kutatói társadalom felelősségét hangsúlyozzák a megkérdezettek. A BÁH szakemberének az a meggyőződése, ha nem lenne hangulatkeltés, nem lenne ellenségeskedés sem. A minisztériumi illetékes úgy ítéli meg, hogy előbb-utóbb a magyarok szemléletében változásnak kell eljőnie, és tudomásul kell venniük, hogy egyre több külföldi él Magyarországon, és ezzel el kell fogadniuk más kultúrköröket is. Mindannyian kiemelték, a bevándorlók befogadásánál súlyosabb kérdés a roma lakosság és a magyarok viszonyának rendezése.

Milyen bevándorlási politikát tartana jónak?

A kormányprogramból és a parlamenti pártoknak a programjaiból kiderül, hogy jelenleg a magyar politikai napirenden nem ez a legfontosabb kérdéskör, mert kevés bevándorló van hazánkban. Magyarország nem hasonlítható azoknak az Európai Unió országok helyzetéhez, melyek az európai bevándorlás politika fő irányait megszabják. Jelenleg nincs jól körvonalazható magyar integrációs politika, az mindig az adott irányelvből, illetve más EU-s jogforrás tárgyalása folyamán alakul ki, ugyanakkor vannak olyan pontok, melyek visszatérően megjelennek. Például közösségi preferencia, hogy előnyben részesítik az Európai Unió polgárok munkavállaláshoz való hozzáférését a harmadik országbeli állampolgárhoz képest. A másik elv szerint azon országokkal kapcsolatban, ahol határon túli magyarok élnek és mely országok még nem rendelkeznek Európai Unió tagsággal, ne szigorodjanak a beutazási, tartózkodási, illetve státuszbeli szabályok. Az Európai Unióban egyre inkább a figyelem középpontjába kerül a közös integrációs politikát mérő indikátorok bevezetése is. Itt Magyarországon az EIA

támogatásával, a KSH szervezésében folyamatban van egy projekt, ami az integrációs politikát mérő indikátorok kidolgozására irányul.

Az IRM illetékesek szerint több kormányzati cikluson túlnyúló, az egész magyar idegenrendészeti, menekültügyi politikának a betetőzése akkor lesz, hogyha az egyenlőbánságmód szintjéről tovább tudnánk lépni egy pozitív cselekvés irányába. Itt elsősorban nem azon van a hangsúly, hogy kell, hogy legyen egy integrációs stratégia, egy integrációs törvény, bár ez is rendkívül sürgető, ám a *de facto* megvalósítás sokkal problémásabb, ráadásul a végrehajtás alapvetően nem központi kormányzati szinten kell, hogy történjen, hanem helyben.

Összefoglalás

A migráns integráció körülményeit vizsgáló kutatásunk során számos olyan intézményt kerestünk fel, melyek érintettek a bevándorlás valamely aspektusában. Ezek az interjúk azzal a céllal készültek, hogy felmérjük, az érintett intézmények képviselői milyen súlyú problémának tartják a bevándorlást, hogyan látják a befogadó társadalom és a bevándorlói csoportok kapcsolatát, hogyan értékelik saját intézményük integrációban való érintettségét, szerepét, a bevándorlás milyen szakmai kihívások elé állítja őket feladataik ellátásában. Ezen kívül megkérdeztük a szakértőket, hogyan lehetne megkönnyíteni a migránsok beilleszkedését, s egyáltalán, milyen bevándorlási politikát tartanának kívánatosnak. Itt fontos hangsúlyoznunk, hogy nem kívántunk általános következtetéseket levonni az érintett intézményekre vonatkozóan.

A bevándorlás rendkívül összetett folyamat, mely a befogadó társadalom jogi, gazdasági, és szocio-kulturális rendszereihez egyaránt kapcsolódik, ezért interjúalanyainkat az oktatás, a munkaerőpiac, az egészségügy, a jogi képviselet, a civil szféra, a hatósági, és rendészeti intézmények munkatársai közül választottuk ki, összesen tizenöt főt.

Az interjúalanyok értékelése szerint más európai országokhoz képest hazánkban jelenleg kevés a bevándorló, s emiatt jelenlétük nem jelent problémát, a migráció nem tárgya a politikai közbeszédnek, ráadásul az idevándorlók nem tekintik Magyarországot célországnak. Ennek fényében különösen súlyos és szembetűnő a társadalomban tapasztalható idegenellenesség, aminek háttéréként jellemzően a magyar gazdaság alulteljesítését, a média hatását, s általában, az ismeretlentől való félelmet azonosítják.

Az interjúkból úgy tűnik, hogy a betegellátásban alig jelennek meg a migránsok, de a civil szervezetek és az oktatási intézmények igen sikeresen vesznek részt a

bevándorlók beilleszkedésének elősegítésében.⁹ Kérdéses azonban, hogy az oktatási intézmények az integrációs, vagy inkább az asszimilációs mechanizmusoknak kedveznek-e. Az interjúalanyaink tapasztalata szerint a bölcsődében, iskolában a migráns gyermekek könnyen és gyorsan alkalmazkodnak, megkönnyítve ezzel a pedagógusok munkáját, de a szülőkkel való kapcsolattartás lehetősége minimális. A szakértői interjúkból látszik az is, hogy az iskolai pedagógiai programok kidolgozása sürgető feladat.

A legtöbb megkérdezett általános tapasztalata az, hogy a bevándorlók gazdasági céllal, személyes kapcsolataik révén hagyják el hazájukat, az otthonmaradókhöz mindvégig erősen kötődnek, a beilleszkedésük honfitársaik segítségével történik. Különösen az ázsiaiak esetében hangsúlyos a diaszpóra közösségek jelenléte, melyek sokkal inkább a szegregáció, mint az integráció irányába hatnak.

A külföldiek munkavállalási engedélyének megszerzését szabályozó gyakorlat körül ellentmondásos kép rajzolódik ki az interjúkból. Míg az illetékes hivatal képviselője egyszerűnek ítéli az engedélyeztetési eljárás kezdeményezését, addig a munkáltatói oldal, s más, a foglalkoztatásban közvetítő szerepet vállaló civil szervezetek tapasztalata az, hogy rendkívül nehéz és bizonytalan az engedélyek megszerzése. Összességében úgy tűnik, a munkavállalás a legfontosabb mozzanat az integráció folyamatában, s egyben a legproblematisabb is, hiszen legtöbbször nem találnak a végzettségüknek megfelelő munkát, és/vagy feketén kénytelenek dolgozni. A civil szervezetek tapasztalatai alapján az is látszik, hogy a magyar munkaerőpiacon a legnagyobb eséllyel azok indulnak, akik a magyar oktatási rendszerből kerülnek ki, illetve kiterjedt kapcsolathálóval rendelkeznek. Emellett a sikertelen elhelyezkedés hátterében egyebek mellett a - gyakran a migrációs megpróbáltatások következtében kialakuló - személyes motiválatlanság is megmutatkozik.

Az interjúalanyok a bevándorlás kezelésével kapcsolatos legnagyobb problémát abban látják, hogy hazánkban nincs kialakult migrációs stratégiája, mely összefogná az érintett területeket, s állásfoglalást tartalmazna arra vonatkozóan, hogy Magyarország miként viszonyul a bevándorlók különböző csoportjaihoz. A megkérdezett ügyvéd, és más, jogi képviselő területén dolgozó civil szervezet hangsúlyozta, hogy a vonatkozó policy hiánya kiszámíthatatlanságot, már-már a jogállamiság ellen ható helyzeteket teremt. Ők úgy értékelik, a hatósági döntés a származási ország tekintetében eltérő lehet, míg a hivatali oldal ennek ellenkezőjét hangsúlyozza: döntési gyakorlatuk nem tesz különbséget a bevándorlók egyetlen jellemzője mentén sem, az eljárások során semmiféle diszkrimináció nem tapasztalható.

⁹ Ez utóbbi területet illetően eltérő eredményeket hozott egy korábbi kutatás, mely eredményei szerint az oktatási rendszer nem képes a migráns gyerekek integrációját megvalósítani. Vö. Feischmidt – Nyír (2006)i: Nem kívánt gyermek? Migráns gyerekek a magyar iskolákban, Budapest

Az érintett intézmények, civil szervezetek képviselőivel készített interjúk tehát azt mutatják, hogy Magyarország nem vonzó a bevándorlók számára, ám azon intézmények működését, amelyek a migránsok integrációjában részt vesznek, megnehezíti egy egységes, migrációs stratégia hiánya. Jól látszik, hogy több egyeztetésre, aktívabb együttműködésre van szükség az érintett intézmények között, és szakpolitikai beavatkozás két területen tűnik legsürgetőbbnek: a hivatali ügyintézés racionalizálása, és a bevándorlókkal szembeni előítéletesség csökkentése terén.

V – Az Állampolgári Tanácskozások eredményei

Bevándorlói és befogadói csoport tanácskozásának leírása

Bevezetés

Az Állampolgári Tanácskozás az egyike a leggyakrabban használt deliberatív technikáknak, amelyek azzal a céllal jöttek létre, hogy egy aktuális téma érintettjeit bevonják a döntéshozatal folyamatába. Az ilyen jellegű folyamatok egy olyan kommunikációs tér létrehozását kísérik meg, ahol a közösség tagjai megvitathatják a számukra nagy fontossággal bíró ügyeket, kifejezhetik nézeteiket és a többiek véleménye által formálhatják saját véleményüket. Mindezek eredményeképpen képesek lehetnek tájékozott döntéseket hozni és ajánlásokat adni az őket érintő kérdésekben. Az Állampolgári Tanácskozás egy már kifejlett és sokszor kipróbált technikának tekinthető, amelyet a fejlett és fejlődő országokban egyaránt alkalmaztak. Egyrészt jellemző azokban az esetekben, amikor az állampolgári közösség bevonása egy ügy megvitatásában érintettségük miatt erősen javasolt (pl. szeméttégető építése egy falu közelében, génkezelt élelmiszerek engedélyezése egy országban); másrészt megfigyelhető azokban az esetekben, amikor egy szakpolitikai döntés vagy program kimenete nagymértékben függ a 'végfelhasználók' egyetértésétől és kooperációjától (pl. egészségügyi rendszer átalakítása, info-kommunikációs fejlesztések).

Ezen kutatási jelentés célja, hogy a módszer elméleti hátterét és jellemzőit bemutassa egyfelől, másfelől pedig leírja és elemesse az 'Állampolgári Tanácskozás a Bevándorlók Integrációjáról' program folyamatát és kimenetét, az állampolgárok/migránsok által összeállított ajánlásokat.

A jelentés első részének célja, hogy egy komplex keretet biztosítson a további részeknek, így az alkalmazott kutatási projektet, annak elméleti megalapozottságában ismerheti meg az olvasó. Elsőként Habermas elméleti munkáját – mint a fejlett országokra jellemző demokrácia deficit értelmezésének egy lehetséges megközelítését – ismerteti az írás. Ezután ezt az elméleti keretet használva rátér az állampolgári tanácskozás módszerének általános ismertetésére és potenciális alkalmazási körének feltérképezésre. Bár az állampolgári tanácskozásnak, és egyéb deliberatív technikáknak még nem alakult ki formális intézményi háttere, terjedésük és a társadalmi témák széles körében való felhasználásuk lehetővé és egyben szükségessé teszi elemzésüket. Annak érdekében, hogy az állampolgári tanácskozásról egy kiegyensúlyozott képet kaphasson

az olvasó, a jelentés a módszerrel kapcsolatos fő kritikákat is bemutatja, felmérve a mechanizmus előnyeit és hátrányait.

Ezt követi az empirikus tapasztalatok bemutatása, hiszen minden érintetti bevonásra épülő módszer igazi próbája a 'valódi' körülmények között való alkalmazás. A kutatási jelentés az Európai Integrációs Alap által támogatott 'Állampolgári Tanácskozás a Bevándorlók Integrációjáról' című projekt során szervezett állampolgári és migráns tanácskozások tapasztalatait írja le és elemzi. Az állampolgári tanácskozás módszerének projekten belüli alkalmazási módja több szempontból is innovatív és formabontó volt:

Egyrészt a magyar társadalom a bevándorlók integrációjával kapcsolatos erősen elutasító álláspontját ismerve különösen fontos azt vizsgálni, hogy egy olyan folyamatban, amely a téma mélyebb megismerését és egy árnyaltabb perspektíva kialakítását teszi lehetővé, hogyan változnak vagy egyáltalán változnak-e a berögzült álláspontok.

Másrészt egy nagyon fontos innovációnak tekinthető a bevándorlók paneljének tanácskozása. Mint ahogyan azt a módszer neve is mutatja az állampolgári tanácskozás elsősorban a már egy politikai közösséghez tartozókat kívánja bevonni a szakpolitikai döntéshozatal formálásába. Ritkán szerveznek állampolgári tanácskozást azoknak a csoportoknak, akik a politikai akaratnyilvánítás hagyományos formáiból is kizorulnak. A bevándorlók számára szervezett tanácskozás azonban nem csak az általában nem megszólítottak bevonása miatt jelentett kihívást, hanem a Magyarországra irányuló migráció sajátos jellege miatt is. Ahogyan azt a résztvevők számára írt tájékoztató anyag is kiemeli (GÖNCZ & TÓTH, 2009) a bevándorlási szándékkal Magyarországra érkezők legnagyobb arányban határon túli magyarok. Mivel a kutatás során a szervezők törekedtek arra, hogy a panelek összetétele leképezze a valós társadalmi arányokat, a bevándorló panelben egyaránt voltak olyanok, akik a magyart, mint anyanyelvüket, valamint olyanok, akik mint idegen, tanult nyelvet beszéltek. Az ebből fakadó nehézségek kezelésének kérdésére a jelentés külön fókuszál a bevándorlói tanácskozás ismertetésénél.

Harmadrészt módszertanilag egy nagyon fontos újításnak tekinthető az is, hogy a projektben egyaránt lehetőség nyílt a bevándorlók és a befogadó társadalom paneljének összehasonlítására is. A két panelben egymástól függetlenül tapasztalható csoportdinamika, a vélemények és tematikai változások összehasonlítása és nem utolsósorban a két csoport ajánlásainak egymásra 'tükrözése' értékes tapasztalatokkal szolgálnak, és további elemzési lehetőségeket rejtenek magukban.

Mindezekon túl érdemes érinteni a módszer további magyarországi sorsának kérdését is, amelyet az írás végén tesznek meg a jelentés készítői. Fontos ez azért, mert lévén szó egy relatíve fiatal demokráciáról, Magyarországon a politikai elit és a politikai intézményrendszer oldaláról még kevéssé jelentkezett igény az érintetti párbeszéd

különböző formáira. Továbbá, mint minden deliberatív módszer, az állampolgári tanácskozás is 'bevándorló' a hazai politikai kultúrában, így a 'befogadó társadalom' tagjainak is meg kell tanulnia, hogy hogyan kezeljék, valamint a módszernek is változnia, alakulnia kell, hogy a helyi viszonyokhoz adaptálható legyen. Az írás vége így mind a szakpolitikák által generált potenciális keresletet (vagy esetleg annak hiányát) oldalát, mind pedig a módszer 'honosítási' folyamata által felvetett kérdéseket figyelembevéve fogalmazza meg a lehetséges konklúziókat.

Deliberatív demokrácia és részvétel, azaz az elméleti háttér vázlata

Helyzetkép

Azt mondhatjuk, hogy a részvétel témaköre, az állampolgári részvétel kérdése reneszánszát éli napjainkban. Részvételi demokrácia, participáció, deliberatív demokrácia, érintetti bevonás, közös konszenzuskeresés, ezek mind olyan hívószavak, amelyek a hagyományos részvételi mechanizmusokon túlmutató, mélyebb és egyben a résztvevőktől nagyobb elkötelezettséget kívánó folyamatokat takarnak. Számos okot említhetünk, amelyek újból előtérbe helyezték a részvétel problematikáját.

A demokratikus döntéshozatali rendszer és annak alapját, legitimitását jelentő társadalom közötti szakadék mélyülése az egyik legfontosabb ilyen probléma, amely ma Magyarországon is egyre inkább kitapintható (az alacsony választási részvétel, az állampolgárok politikai intézményekbe vetett bizalmának csökkenése, illetve a politikai iránt tanúsított szkeptikus és közömbös hozzáállás mind jelzésértékűnek tekinthető). Ez a legitimitációs-deficit, mind nemzeti, mind európai szinten kihívást jelent a politikai elit és a politikai intézmények számára.

Maga a kifejezés arra utal, hogy az emberek nem bíznak többé a demokratikus politikai intézmények működésében. Ez a bizalomhiány egy általánosabb, a politikai rendszer egészét érintő legitimitáció-hiányt takar. Ha a közbizalom alacsony fokú, akkor sem a különböző társadalmi csoportok érdekegyeztetésén alapuló pártok, sem a társadalmi részvétel hagyományos csatornái – mint a választás és a népszavazás – nem képesek megfelelően ellátni a feladatukat, hiszen beágyazottságuk és elfogadottságuk is alacsony fokú. Az emberek mind a nemzeti, mind az európai szinttel kapcsolatban úgy érzik, hogy az aktuális gazdasági-politikai – vagy éppen tudományos-technológiai – folyamatok túlnőttek rajtuk és azokat már nem képesek semmilyen módon befolyásolni, alakítani. Válaszul elfordulnak a számukra elérhetetlen folyamatoktól és cselekvési-gondolkodási fókuszukat igyekeznek személyes terükre leszűkíteni, amelyből így kiszorulnak a közösség egészét érintő problémák.

A demokratikus intézményrendszer másik fontos pillére, a reprezentáció ezzel szorosan összefüggő kérdés. Ha a tág értelemben vett politikai közösség tagjai a személyes életterükbe húzódnak vissza és nem nyilvánítanak véleményt az őket érintő kérdésekben, akkor létrejön egy kibékíthetetlen ellentét a képviselők és az őket politikai hatalommal felruházó tömegek között. Az apolitikus, a közös kérdésektől elforduló állampolgár és a látszólag 'önjáró', a saját érdekeit követő politikus egymással ellentétes, de egyben egymást feltételező sztereotípiái sokszor túlzottan dominánsan jelennek meg a nyilvános gondolkodás mindkét oldalán. A politikai folyamatok két 'tipikus' szereplője közötti ellentét pedig csak még jobban elmélyül a döntéshozatal szintjének folyamatos emelkedésével. Fontos kérdések megvitatása és sokakat érintő döntések kerülnek át nemzetén túli szintre, amely még távolibb, még megfoghatatlanabb a közemberek számára, mint saját országuk politikai intézményrendszere.

Magyarország az eddig említett jelenségekben még inkább hátrányos helyzetben van, hiszen csak 20 éve volt rá, hogy létrehozson olyan, a demokratikus működés garanciáját nyújtó és azt megalapozó, politikai intézményeket, amelyek a nyugati társadalmakban hosszú, szerves fejlődés során jöttek létre. Tehát hazánk esetében még az sem teljesen egyértelmű, hogy még nem alakult ki vagy már el is vészett a demokratikus intézményrendszerbe fektetett bizalom.

A megbízható és kiszámítható demokratikus működés kialakulásának ellenében hat még Magyarországon egyrészt a nyilvános vita tereinek hiánya, másrészt a civil társadalom alacsony szintű szervezettsége és korlátozott érdekérvényesítő képessége is, amelyek bár nem képezik az írás tárgyát, fontos tényezőt jelentenek a társadalmi részvétel alacsony fokának magyarázatában.

A nehézségeket csak elmélyíti az a tény, hogy hazánk EU-csatlakozásával a nemzeti és a nemzetén túli döntéshozatali folyamatok dinamikája még összetettebbé és átláthatatlanabbá vált. Összességében tehát megállapítható, hogy miközben egyre problematikusabbá válik, hogy az állampolgárok hol és milyen módon vehetnének közvetlenül részt a közpolitika alakításában, több szinten (helyi, nemzeti, európai) és több szférában (kutatói, politikai, üzleti) elindult egy közös gondolkodás arról, hogy milyen valódi részvételt biztosító társadalmi mechanizmusok egészíthetik ki a politikai akaratnyilvánítás hagyományos formáit.

Elméleti háttér

A képviseleti elv keltette feszültségre és az értelmes, valódi tartalommal bíró részvétel modern plurális társadalmakban való korlátozottságára keresett válaszokat Jürgen Habermas, társadalomelméleti gondolkodó is. Többek közreműködésével kidolgozta a deliberatív demokrácia elméletének egy változatát, amely az ideális

kisközösségre és a képviseleti demokráciára – mint a politikai spektrum két végpontjára – jellemző politikai részvételi formák alternatíváját kívánja nyújtani (Habermas, 1996).

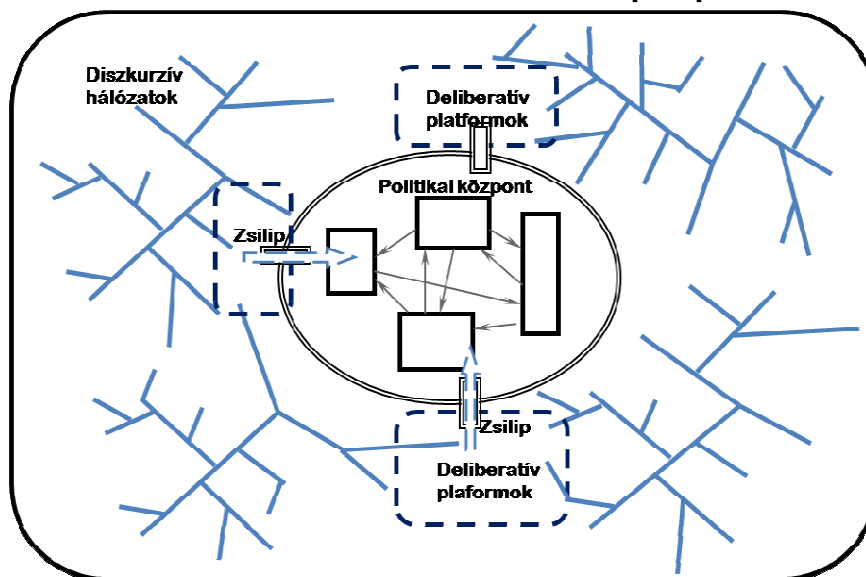
Az *ideális kisközösségben* minden közös problémát az érintettek bevonásával vitatnak meg; vagyis a tagok a közösséget érintő ügyekkel kapcsolatos döntéseket közösen, egy tárgyalási folyamat eredményeképpen hozzák meg. Az ilyen ideálisközösségek jellemzője, hogy tagjai személyes kapcsolatban állnak egymással és a politikai folyamatok szemtől szembeni szituációkban zajlanak, ahol mindenkinek joga és kötelessége részt venni a közös döntéshozatalban, amely így egy konszenzusos megegyezéshez vezet. Ez egy aktív állampolgári modellt feltételez, amelyben a politikai közösség tagjai érdeklődőek saját ügyeikkel kapcsolatban és érdekeltek azok megvitatásában, megoldásában is.

Ezzel szemben a *képviseleti demokrácia* a komplex, plurális társadalmakra jellemző, ahol minden egyes állampolgár közvetlen részvételének biztosítása megoldhatatlan. Egyrészt a társadalom heterogenitása miatt képtelenség olyan döntéseket hozni, amelyek a társadalom minden tagja számára elfogadhatóak. A döntések ezért alapvetően nem konszenzussal jönnek létre, hanem kompromisszumok sorozatának eredményeként. Másrészt, a modern politikai közösségek tömeges jellege miatt nem lehetséges olyan fórumot biztosítani, ahol a társadalom minden tagja személyesen részt vehet az őket érintő folyamatok irányainak meghatározásában, így a döntéshozatal közvetlen részvétel helyett a közvetett képviseleten alapul.

A képviseleti demokrácia elve egy látszólag feloldhatatlan dilemmára kíván választ adni. Hogyan lehetséges a társadalom legnagyobb része számára biztosítani a részvételt a politikai folyamatok befolyásolására, és egyúttal megtartani a részvétel elvének valódi tartalmát és értelmét? A képviseleti demokrácia válasza a dilemmára a részvétel formalizálása és időben és térben való korlátozása a választások és a népszavazás csatornáira.

Habermas kiemeli, hogy a nehézségeket nem lehet egyszerűen az ideális kisközösség közvetlen demokratikus modelljéhez való visszatéréssel megoldani. A komplex, plurális társadalmak nem képesek többé bonyolult politikai folyamataikat úgy leegyszerűsíteni, hogy azok beleférjenek szemtől szembeni tárgyalásos mintákba. A politikának kialakult egy rendszerszintű adminisztratív saját logika mentén működő dimenziója, amelyet többé már nem lehet figyelmen kívül hagyni. Mindazonáltal, emeli ki a társadalomtudós, ha az állampolgárok közvetlen részvételének lehetősége hiányzik egy politikai rendszerből, akkor a politikai intézmények – a közösség támogatása nélkül – mindig egyensúlyhiányban fognak szenvedni. Ahogy Habermas írja, a rendszerrel szembeni lojalitást nem lehetséges rendszerszinten „termelni”, a politikai intézményrendszer legitimitációja csakis a szemtől szembeni tárgyalásos folyamatokból származhat.

1. Ábra: Zsilip-kapu modell

Habermas megoldását a *zsilipkapu-modell* alapján dolgozta ki. A modell szerint, hogyha egy adott témával kapcsolatos társadalmi vita és aggodalom elér egy bizonyos kritikus szintet, akkor ez átlépi a zsilip szintjét és becsatornázódik a politikai centrumba, elérve a döntéshozókig. Más szavakkal tehát mindaddig, amíg egy adott témával kapcsolatos nyilvános elégedetlenség, aggályok vagy viták nem érik el a szükséges 'észlelési' küszöbértéket, nem képesek bejutni a politikai centrumba, ahol a döntések születnek (HABERMAS, 1996, 354-359 o.).

Ez egyben azt is feltételezi, hogy van egy munkamegosztás a politikai centrum és a nyilvánosság terei között. A politikai központ legyen bármennyire is hatékony a társadalmi kérdések kezelésében, nem képes saját legitimitációját kitermelni, így mindig is rá lesz utalva a nyilvánosságból kapott igazolásokra. Másik oldalról a nyilvánosság nem képes átvenni a politikai centrum irányító funkcióit, de képes társadalmi problémák azonosítására és azok lefordítására a formálisan szabályozott politikai intézmények nyelvére.

Ennek megfelelően az elmélet központi fogalma a *problematizáció*. A nyilvánosság szétterjedt hálózatai képesek felismerni, megvitatni és újra definiálni a problémákat. Azonban azoknak a bürokratikus intézményeknek,

„...amelyeknek szűkös idő áll rendelkezésére döntéseik meghozatalára, gyenge a rejtett problémákat érzékelő képességük. (...) És kevés a kezdeményező erejük újonnan felmerülő problémák eredményes és drámai módon való bemutatására. (HABERMAS, 1996, 358 o.)”

A kérdés tehát az, hogy milyen olyan – mérlegelő mechanizmusokra nyitott – tereket lehet létrehozni a politikai centrum és a politikai periféria között, amelyek

biztosíthatják az állampolgári vélemények bekerülését a politikai adminisztráció rendszerszerű intézményeibe. Ilyen platformok, ilyen fórumok lehetnek a részvételi módszerek is, amelyek hidat képeznek a politikai központ intézményei és az állampolgárok közössége között. A részvételi módszerek nem próbálják meg valódi döntési jogkörökkel felruházni az mindennapi állampolgárokat szakpolitikai kérdésekben, de lehetőséget kívánnak számukra biztosítani, hogy az őket érintő témák kapcsán tájékozódhassanak, véleményt formálhassanak, illetve becsatornázhassák ezeket a döntéshozatali folyamatba.

Részvételi mechanizmusok jellemzői

A részvételi módszertannak számos különböző formája és technikája van, amelyek a döntéshozatal szintje, a téma és a bevont szereplők mentén térhetnek el egymástól.

Általánosságban elmondható, hogy minden részvételi mechanizmus három különböző – egymást kölcsönösen kiegészítő – dimenzióból épül fel: a projektek *kutatási, ismeretterjesztő és politikai* jellemzőjéből.¹ A részvételi módszerek többek között abban is különböznek egymástól, hogy melyik dimenziójuk kap több hangsúlyt a másik kettő ellenében. A társadalomtudományos kutatási és az ismeretterjesztő szinten túllépve ezek a módszerek attól válnak politikaivá, hogy az állampolgárok olyan ajánlásokat fogalmazznak meg, amelyeket aztán az őket képviselő politikai közeg 'ideális esetben' figyelembe vesz.¹

A deliberatív folyamatok tehát társadalomtudományos *kutatási* eszközök abban a tekintetben, hogy véleményeket, reményeket és félelmeket kívánnak feltárni. Ezt azonban úgy teszik, hogy segítenek a részt vevőknek felkészülni a témával kapcsolatban. Hozzásegítik őket azokhoz a szükséges *ismeretekhez*, amelyek előfeltételezik, hogy laikusok saját álláspontot alakíthassanak ki egy komplex kérdéskörrel kapcsolatban. Ennek a tanulási, tárgyalási és mérlegelési folyamatnak a végén a résztvevők ajánlásokat is kidolgoznak, amelyeket aztán átadnak a témában érintett döntéshozóknak. Ilyen módon részt vesznek a *közpolitika formálásában*, hiszen „hallatják a hangjukat” olyan politikai közegekben is, ahová a közönséges emberek szava sokszor már nem ér el.

Ebben az értelemben tehát a részvételi módszereknek egyszerre van egy kutatási/véleményfeltáró, egy tanulási és egy politikai dimenziója.

A részvételi folyamatok jellemzésének fontos eleme ezeknek a módszereknek a felhasználása, vagyis, hogy milyen célra alkalmazhatóak ezek a technikák. Pontokba szedve a részvételi módszerek fő céljai a következők lehetnek:

- a *párbeszéd elősegítése* az állampolgárok, a téma szakértői és a politikusok között;
- egy komplex témával kapcsolatos *döntés előkészítése* és a különböző állampolgári álláspontok bemutatása;
- a *társadalmi tanulás* ösztönzése;
- a *civil társadalom* szerepének erősítése;
- *új állampolgári minták* terjesztése, amelyek a politikai részvételen és vitán alapulnak;
- a *kormányzás támogatása* kormányzat helyett, ami azt jelenti, hogy a döntéseket ne egy egyedüli, független politikai centrum hozza, hanem azok társadalmi szereplőkkel és az érintett felekkel való tárgyalás eredményei legyenek;
- és végül, de nem utolsósorban, a részvételi folyamatok, *visszacsatolást* jelentenek a politikusok, a tudósok, és a szakértők számára, hogy jó-e amit csinálnak; amerre haladnak, az elnyerte-e a társadalom támogatását vagy sem.

A különböző mechanizmusok sajátosságairól számos bemutató jellegű írás született (ANDERSEN&JÆGER 1999; DANISH BOARD OF TECHNOLOGY 2006; EUROPTA 2000), az alábbiakban terjedelmi okok miatt a részvételi módszertannak csak egyik típusa, az állampolgári tanácskozás kerül bemutatásra, amely módszertan az 'Állampolgári tanácskozás a bevándorlók integrációjáról' elnevezésű projekt alapjául is szolgált.

Állampolgári Tanácskozás módszerének ismertetése

Az állampolgári tanácskozás viszonylag korán megjelent a deliberatív módszerek piacán, ami nagymértékben hozzájárult széleskörű elterjedéséhez és népszerűségéhez a részvételi módszerek között. A módszert Ned Crosby fejlesztette ki 1971-ben válaszul az amerikai demokráciái működésének hiányosságaira. A rendszert jellemzőbizonytalan politikai részvétel, a lobbisták túlzott befolyása a politikai döntéshozatalban és a növekvő mediatisáltság együttes jelenléte egyre inkább megnehezítette az átlagember részvételét a közös ügyek megvitatásában (JEFFERSON CENTER, WP.), és így megnehezíti a közös cselekvés és problémamegoldást a politikai közösségekben.

Bár a módszer elsődlegesen a hosszú demokratikus múlttal visszatekintő országok, az intézményesült demokráciák problémáira keresett választ, manapság már gyakran használatos fejlődő országokban mint India, illetve újonnan alakult demokráciákban is mint Oroszország, vagy mint esetünkben Magyarország (WAKEFORD, 2002). Ez a „technológia transzfer” nem mindig problémamentes, hiszen eltérő politikai kultúrákban a társadalom eltérő módon reagál a deliberatív folyamatokra: kérdéses a döntéshozók nyitottsága deliberatív szemlélet és módszer iránt, az állampolgárok együttműködési hajlandósága és az eredmények hasznosíthatósága is. Sok esetben szükség lehet a módszer helyi sajátosságokhoz történő átalakítására, hogy jobban megfeleljen az eltérő környezetből adódó különbségeknek. Az alábbiakban először az állampolgári tanácskozás klasszikus struktúrájának és ütemtervének bemutatására kerül sor, majd a módszer gyakorlati alkalmazása következik, az „Állampolgári Tanácskozás a Bevándorlók Integrációjába” projekt lebonyolításának bemutatásán keresztül.

Az Állampolgári Tanácskozás folyamata

Az Állampolgári Tanácskozás (továbbiakban: ÁT) egy összetett és hosszú folyamat, ami akár több napot is igénybe vehet. A többi deliberatív módszerhez hasonlóan az ÁT célja, hogy lehetőséget nyújtson az állampolgárok számára egy bizonyos kérdés, ügy megismerésére, megvitatására, majd ennek kapcsán ösztönözze őket egy konszenzusra épülő megoldás kidolgozására. Az ÁT főbb jellemzőinek összefoglalása Crosby nyomán (1991, 1996) az 1. táblázatban található.

1. Táblázat **Az Állampolgári Tanácskozás jellemzői**

- a. a tanácskozás témája a nagyobb közönség érdeklődésére számot tartó ügy és nem pedig egy részkérdés megvitatása,
- b. a 12-24 fős panel egy konkrét vádat vizsgál;
- c. a vádnak egyértelműnek és tömörnek kell lennie;
- d. a folyamat facilitált;
- e. a résztvevőket véletlen mintavétellel vagy rétegzett mintavételi eljárással választják ki;
- f. a kiválasztás történhet demográfiai ismérvek vagy a vélemény megoszlások vagy a kettő együttes figyelembevétel alapján
- g. a tanácskozáson résztvevők költségtérítést kapnak;
- h. az üggyel kapcsolatos információkat tanúk ismertetik az állampolgári panel tagjaival, akik különböző álláspontot képviselnek az ügyben,
- i. a panel tagjainak megfelelő idő áll rendelkezésére a tapasztalataik és javaslataik megvitatására és áttekintésére,
- j. így a panel általában 2-4 napig működik és a végső jelentés a tagok folyamatról alkotott véleményét is tükrözi.

A módszer használata lehetőséget nyújt a kiválasztott közügyekkel kapcsolatos vagy eltérő érdekek mentén kialakuló viták levezetésére, továbbá tájékozott és alaposan megtárgyalt állampolgári nézetek kidolgozására, artikulálására, a döntéshozók vagy kormányzat számára történő kommunikálására.

CROSBY (1991, 1996)

Annak érdekében, hogy az ÁT megfeleljen a fenti követelményeknek és elvárásoknak, mind az adott kérdéssel kapcsolatos tájékoztatás biztosítása, mind a vita lehetőségének megteremtése kiemelt cél a folyamat tervezése és lebonyolítása során. Az alábbiakban először a tájékoztatás, majd a vitafeltételek biztosítására használt eszközök rövid ismertetése következik.

Az ÁT módszere arra az alapfeltételezésre épül, hogy az állampolgárokat meg kell ismertetni az üggyel kapcsolatos különböző nézetekkel és érdekekkel, hogy megalapozott véleményt tudjanak formálni az adott problémával kapcsolatban. Éppen ezért a módszer kritikus kérdése a különböző, sokszor eltérő tartalmú információforrások kiegyensúlyozott megjelenítése a folyamatban, hiszen az állampolgárok széleskörű tájékoztatása a deliberációs folyamat egyik alapfeltétele.

A megfelelő tájékozottsági szint elérése érdekében az információ-áramlást több csatornán keresztül is érdemes biztosítani: Az első információforrás az úgynevezett *tájékoztató füzet*, amit az állampolgárok általában már az esemény előtt kézhez kapnak. Ez a füzet tartalmazza a témával kapcsolatos alapvető információkat, definíciókat, illetve pro és kontra érveket, így a résztvevők még az esemény előtt megismerkedhetnek a fő dilemmákkal és a vitás pontokkal. A panel munkáját nagymértékben megkönnyíti, ha a tájékoztató füzet tartalmazza a legfontosabb szakszavak magyarázatát, hiszen a második

„információs csomagot” a meghívott szakértők szolgáltatják majd, akik sokszor nem képesek teljesen elszakadni a területük szakzsargonjától.

Másodsorban tehát a tanácskozás alatt a panel úgynevezett „meghallgatásokat” tart, amelyeken szakértők vagy civil szervezetek képviselői – a módszer terminológiája szerint „tanúk” – osztják meg tudásukat az adott ügy kapcsán. A harmadik információforrásnak pedig a *többi résztvevő* számít, hiszen a folyamat nagy hangsúlyt helyez a hallottak megvitatására és felmerülő ügyek megbeszélésére.

A folyamat egy *laikusokból álló panelra* épül, amelynek tagjai kb. 20-50 órában megvitatnak egy közérdekű ügyet. A tájékozottság biztosításán túl az ÁT kiemelten fontosnak tartja a felmerülő kérdések és dilemmák megvitatását, vagyis az állampolgárok részvételét a deliberatív folyamatban, amelynek levezetését hozzáértő moderátorok biztosítják. Az ÁT keretén belül folyó vita sosem öncélú, hanem a folyamat eredményeképpen megszülető állampolgári javaslatok megfogalmazását szolgálja. Egy komplex és átfogó javaslatcsomag kidolgozásához pedig elengedhetetlen a különböző vélemények felszínre hozása és a kritikus kérdések megvitatása, a közös álláspontok kidolgozása.

A *moderátorok* szerepe többrétű: a vita levezetése során fontos, hogy törekedjenek a résztvevők kommunikatív kompetenciái közötti különbségek kiegyenlítésére, azaz a dominánsabb személyek túlsúlyának kezelésére. A folyamat során egy olyan kommunikációs teret kell teremteni, amelyben minden résztvevő lehetőséget kap álláspontja kifejtésére, hiszen ez biztosítja, hogy a paneltagok többféle véleménnyel és érdekekkel is megismerkedjenek, amely segíti őket abban, hogy saját érdekeiken túlmutató, összetett képet kapjanak az adott problémáról. Ideális esetben a végső javaslatok így az egész panel véleményét tükrözik és nem csupán a „leghangosabb” tagokét.

Az ÁT általában a következő szakaszokból áll: a folyamat elején egy *orientációs rész található*, amely során a meghívott résztvevők megismerkednek egymással, a megbeszélendő témával, valamint a használt módszerrel. A második szakasz a *meghallgatásokból* áll, amikor a tanúk, azaz a szakértők előadásokat tartanak a résztvevőknek, valamint válaszolnak az üggyel kapcsolatos kérdéseikre. Ebben a szakaszban különösen fontos, hogy a prezentációkon túl a résztvevőknek elég idejük legyen kérdéseik megfogalmazására, és a szakértőkkel való párbeszédre. A szakértők passzív meghallgatása sokszor nem elégséges az információk feldolgozásához, az aktív részvétel – visszakerdezés, példákön keresztüli szemléltetés – sokkal jobban segíti az információk megértését. Érdemes minden tanú meghallgatása után egy kis időt adni a résztvevőknek, hogy megfogalmazzák saját benyomásaikat és véleményüket a szakértői előadások alapján. A legjobb, ha ez a beszélgetés már nem a szakértő jelenlétében

zajlik, hiszen így a résztvevők szabadabban értékelik a szakértő előadását és kritikusabban állnak hozzá az elhangzott információkhoz. A folyamat harmadik szakaszában a *téma átfogó megtárgyalására* kerül sor, amely során a résztvevők meghatározzák a kérestervező azon kritikus pontjait, amelyekkel kapcsolatban javaslatokat szeretnének megfogalmazni. A végső fázis pedig maguknak az *állampolgári ajánlásoknak a megfogalmazása*, a résztvevők döntései alapján.

A tanácskozások megtervezésének három kritikus pontja van: az első a vita témájának kiválasztása, a második a tanúk kiválasztása, míg a harmadik a tanácskozás résztvevőinek a kiválasztása. A legtöbb esetben a *téma kiválasztásánál* figyelembe kell venni a megrendelő elképzeléseit, aki általában egy meghatározott kérdést szeretne megvitatni az érintett közösséggel, vagy egy adott döntéshozatali folyamatba szeretné bevonni az állampolgárokat. A szerződés kötést követően általában egy hosszabb egyeztetési folyamat szükséges, amely során a felek megállapodnak a konkrét kérdéscsoportban, ami a megbízó igényeinek és a módszer feltételeinek is megfelel. A pontos kérdéscsoport kritikus a tanácskozás sikeréhez, mert a túl tág témában könnyen elveszhetnek a résztvevők, míg a szűk kérdéscsoport túlságosan irányítja a gondolkodást. Az ÁT célja pedig nem egy adott közösségben jelen levő különböző érdekek vagy elvárások összegyűjtéséről szól, a cél nem egy „kívánságlista” összeállítása. Az ÁT arra sem megfelelő módszer, hogy egy már megszületett döntést megismertessünk, esetleg elfogadtassunk egy közösséggel. A téma meghatározásánál sokkal inkább az ÁT döntéstámogató funkciójára érdemes fókuszálni, vagyis arra, a döntéshozatali eljárás során milyen kérdésekben hasznos a civil visszacsatolás, hol jelentkezik információhiány, illetve hol van szükség az érintettek álláspontjának megismerésére, felszínre hozására.

A kiválasztott témának olyan kérdést vagy kérdéseket kell érintenie, amelyek relevánsak az adott közösség számára, több lehetséges megoldással rendelkeznek, valamint jól megvitatható és azonosítható dilemmákat vetnek fel. Nagyon hasznos a felvetett téma kérdés formában történő megfogalmazása, ami orientálja a beszélgetés folyamatát. A kérdéseknek jól strukturálnak kell lenniük, hogy a résztvevők a témára fókuszáljanak, de mégsem szabad túlságosan korlátozniuk a különböző álláspontok kialakulását.

A téma meghatározása egyben a *tanúk kiválasztására* is hatással van, hiszen nekik kell megfelelő háttérinformációt nyújtaniuk és a különböző álláspontokat képviselniük az ügyvel kapcsolatban. Mivel az állampolgárok többsége elég keveset tud a politikai döntéshozatalról és a döntések megvalósításáról, fontos, hogy ne csak a témával kapcsolatban kapjanak felvilágosítást, hanem, átlássák az adott területen jellemző döntéshozatali mechanizmusokat is. Összetett problémák tárgyalása esetén hasznos

lehet olyan szakértők bevonása, akik a pusztán tények és saját véleményük ismertetésén túl átfogó képet is adnak a problémáról. Az egyes álláspontok mellett elkötelezett tanúk feladata, hogy bemutassák a pro és kontra érveket illetve, hogy érveljenek saját álláspontjuk mellett. A kiegyensúlyozott tájékoztatás jegyében lehetőleg minden releváns érdekcsoportnak teret kell adni érveik bemutatására. Fontos megjegyezni, hogy a tanúk feladata túlmutat saját véleményük előadásán; a hatékony kommunikáció érdekében párbeszédet kell folytatniuk a résztvevőkkel, és válaszolniuk kell a feltett kérdéseikre is. *A résztvevők kiválasztása* során a cél egy olyan csoport kialakítása, amely tükrözi az adott közösség összetételét. A kiválasztás ugyanis azon az alapfeltevésen alapul, hogy egy reprezentatív csoport leképezheti az adott közösség attitűdjeit és véleményét. A panel reprezentativitását illetően erősen kétséges, hogy egy kis csoport mennyire tud reprezentálni (akár a szó politikai, akár statisztikai értelmében) egy nagyobb közösséget, vagy akár egy kisebb közösséggel rendelkező kis települést. A reprezentativitás kérdése akár az állampolgári javaslatok elfogadását is megkérdőjelezheti. Wakeford erről a következőket mondja:

“A kvantitatív kutatások statisztikai reprezentativitása a megfigyelések nagy számán alapszik. Az állampolgári tanácskozás elképzelése ezzel szemben a résztvevő 12 állampolgár participatív reprezentativitásán alapul. Mivel a döntést kimerítő deliberálási folyamat előzi meg, érvelhetünk azzal, hogy az eredmény nagyobb érvényességgel bír, mint ezer, alul-informált állampolgár átgondolatlan válaszadása. A közvéleménykutatásokkal és fókuszcsoportokkal ellentétben, az állampolgári tanácskozás módszere lehetővé teszi, hogy az állampolgárok közvetlen módon jutassák el véleményüket a döntéshozókhoz.” (WAKEFORD, 2002, *Wp.*).

Az állampolgári tanácskozások során leggyakrabban használt kiválasztási technika a véletlenszerű kiválasztás vagy a rétegzett mintavételi eljárás. A témától függően különböző változók, úgymint életkor, nem, iskolázottság, lakhely, mentén épül fel a minta. Nehezen „megközelíthető” csoportok esetén, mint például a bevándorlók csoportja, indokolt lehet a kvótás vagy hólabdás mintavételi eljárás alkalmazása is. Még abban az esetben is, ha különböző eszközökkel – úgymint utazási költség visszatérítés vagy más típusú kompenzáció – motiválják a részvételt, fontos, hogy megfelelő számú pótrésztvevőről gondoskodjunk, akik szükség esetén ott tudnak lenni a tanácskozáson, így biztosítva a panel optimális összetételét. Az ÁT reprezentatív volta még így is erősen vitatott lehet, hiszen még a legnagyobb figyelem mellett összeállított kiválasztási mechanizmus sem tudja garantálni egy tökéletesen reprezentatív csoport létrehozását. Mégis ha a résztvevők csoportja megfelelően heterogén, valószínű, hogy a legfontosabb álláspontok és vélemények előkerülnek a vita kapcsán. A résztvevők ráadásul egyfajta

üzenetvivőként is közreműködhetnek a saját közösségük felé, hiszen tapasztalataikat és a tanácskozás során nyert információkat megosztják a családjukkal és ismerőseikkel, ami még széleskörűbb részvételt generálhat. Még ha a tanácskozáson ténylegesen résztvevők száma korlátozott is, a vita és a párbeszéd nyitott maradhat a közösségben.

Egy sikeres tanácskozás megszervezése sokféle szereplő hozzájárulását és együttműködését feltételezi: a legtöbb esetben van egy szűk kutatócsoport vagy projekt-csapat, akit egy adott projekt megvalósítására szerződtetnek a szponzorok – vállalatok, kormányok, ügynökségek vagy nem kormányzati szervezetek (NGO). A kutatócsoport munkáját egy tanácsadói bizottság segíti, amelynek szakértő tagjai módszertani és tartalmi tanácsokkal is támogatják a munkát. Amint az már fent említésre került, a tanácskozás lebonyolításához jól képzett moderátorokra is szükség van. A szervezés néhány fázisát, mint például bizonyos operatív kérdéseket (például étkeztetés, logisztika) vagy a mintavételt, kiszervezéssel is meg lehet oldani. Mialatt maga tanácskozás kb. 20-40 órán keresztül tart, az előzetes szervezési feladatok és az utómunkák több hónapot is igénybe vehetnek. Az előkészítési munkálatok szükségessége egyértelmű, viszont az utómunka sokszor csak a kutatási jelentés megírására terjed ki. Pedig az ÁT koncepciójában a javaslatok megfogalmazása és kommunikációja mellett nagyon fontos szerepet kap a teljes közösség tájékoztatása és tudatosságának növelése, illetve az eredmények széleskörű elterjesztése. A módszer továbbfejlesztése illetve a további projektek sikeres lebonyolítása érdekében, érdemes a résztvevőket hosszabb távon is bevonni: tájékoztatni kell őket az ajánlások sorsáról, illetve meg kell mutatni, hogyan járultak hozzá munkájukkal a közösség fejlődéséhez.

Az állampolgári tanácskozás előnyei és hátrányai

A tanulmány eddigi fejezeteiben általánosságban mutattuk be a deliberatív módszerek sajátosságait és az ÁT jellemzőit. Az elméleti bevezetőből is láthattuk, hogy a módszer alkalmazásához, mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek nagy reményeket fűznek. Bár a deliberatív folyamatok nem pótolhatják az intézményesült és működő politikai rendszert, azaz a képviselői demokráciát, mégis nagymértékben hozzájárulhatnak a demokratikus idea életben tartásához a modern társadalom keretei között. Ahogy azt az írás már korábban említette, a deliberatív demokráciára épülő módszerek támogatói a konkrét eredményeken túl a módszerek alkalmazásának hosszú távú hatásait is hangsúlyozzák. Ez a megközelítés az ÁT módszer előnyeit emeli ki. Mire is jó tulajdonképpen egy ilyen tanácskozás? A 2. táblázat a Jefferson Központ munkatársai által összegyűjtött eredményeket mutatja be.

2. táblázat. **Az Állampolgári Tanácskozás eredményei**

Hasznos állampolgári input. Az Állampolgári Tanácskozások átgondolt, tájékozott és konstruktív állampolgári ajánlásokat eredményeznek, amelyek összetett kérdések esetén támogathatják a szakpolitikai intézmények döntéshozatali folyamatát.

Közös alapokon nyugvó megoldásokat kínál nehéz problémákra. A közös tanácskozások során az állampolgárok tájékozódnak a többi állampolgár érdekeiről és véleményéről, így az állampolgári tanácskozás során azonosítani lehet a közös álláspontokat és ezekre építve konszenzusos megoldások megfogalmazására nyílik lehetőség.

Megismerhetővé válnak a közösség értékei, kétségei, ötletei. Az állampolgári tanácskozás lehetővé teszi, hogy a döntéshozók közvetlen kapcsolatba lépjenek az állampolgárokkal. Egy tanulási folyamat során megérthetik a közösség értékeit, a probléma kapcsán felmerülő kétségeket, illetve ötleteket.

A média és a nyilvánosság figyelmének a témára irányítása. Az állampolgári tanácskozás folyamata során a média és a közösség figyelmét a megvitatandó ügyre irányíthatjuk. A hagyományos médiafelületek mellett a digitális fórumok használata lehetővé teszi, hogy az állampolgárok a tanácskozáson túlmutatóan is dialógust folytassanak egy adott témakörben.

Informál arról, hogy az állampolgárok mit akarnak és miért. Az állampolgári tanácskozás folyamán, illetve a megfogalmazott jelentésben a panel tagjai a döntéshozók és szélesebb közönség számára is bemutatják kidolgozott ajánlásaikat és a mögöttük húzódó érveket.

Egymás nézeteit tiszteletben tartó és fókuszált közös beszélgetés. Az állampolgári tanácskozásokat két moderátor vezeti, akik egy nyugodt, egymást tiszteletben tartó és fókuszált kommunikációs környezet létrehozására törekszenek. A folyamat során minden résztvevőt és tanút megfelelő tisztelettel kell kezelni. A napirend meghatározásánál fontos szempont, hogy elegendő idő jusson a panel munkájára.

Lehetővé teszi a megfelelő tájékoztatást az állampolgárok számára. Az állampolgári tanácskozás résztvevői a különböző tanúktól tájékozódnak a probléma háttéréről és képviselt álláspontokról. A média által közölt és a weben megjelent tudósítások biztosítják a közösség többi tagjának tájékoztatását.

Minden oldal bemutathatja saját álláspontját. Az állampolgári tanácskozás lehetővé teszi a különböző álláspontot képviselő szervezetek számára, hogy bemutassák véleményüket a panel tagjai számára.

(JEFFERSON CENTER, 2004)

Az eredmények listája az sugallja, hogy a Jefferson Központ leginkább tanulási folyamatként értelmezi a módszert. Érdemes kiemelni azonban, hogy a folyamat nemcsak a résztvevő állampolgárok számára jelent tanulási lehetőséget, hanem a döntéshozók, illetve a médián keresztül egy szélesebb közönség számára is. A deliberatív folyamat során először a panel tagjai tanulnak és tájékozódnak egy adott ügy vonatkozásairól. Másodsorban, a döntéshozók és a hatóságok tájékozódhatnak a résztvevők és egyes szakértők álláspontjairól, értékeiről és aggodalmairól a viták során. Végül pedig az ÁT egy szélesebbkörű társadalmi tanulási folyamat kialakulását is eredményezheti, hiszen a vita folyamata egyrészt ráirányíthatja a figyelmet egy bizonyos ügy megvitatására, másrészt megfelelő média figyelem jelenlétében további társadalmi vitát is generálhat.

A módszer tanulási dimenzióján túlmutató elemeket is azonosíthatunk a listán. Először is az ÁT során minden álláspontban helyet kell(ene) kapnia, ami már önmagában is érték, hiszen így a tanácskozás modellezi és megjeleníti a társadalom szintjén zajló vitákat is. Másodsorban a problémák összetett vizsgálata hozzájárulhat az egyes, önös érdekek meghaladásához, azáltal, hogy a résztvevők megismerik a saját álláspontjukkal szembenálló érveket, és ha nem is tudják elfogadni azokat, legalább megértik motivációikat. Harmadsorban pedig az ÁT egyik erőssége, hogy a problémák elemzésén és a szempontok bemutatásán túl megoldást is kínál, méghozzá konszenzuson alapuló megoldást, és így a tanácskozás fontos döntéstámogatási eszköz lehet a politikai folyamatokban, a politikaformálásban.

A tárgyalt ügyek kapcsán kialakuló társadalmi tanulási folyamat és a közösségi vita jelentősége messzemenő hatásokkal bírhat a társadalomban. Ha visszatérünk Habermas eredeti elgondolásához az állampolgárok döntéshozatali részvételével kapcsolatban, akkor megállapíthatjuk, hogy a tanácskozás által egy olyan részvételi és véleményformálási lehetőséget nyitunk meg az emberek előtt, amely az egész politikai arénát állampolgár-barátabbá teszi. Egy, az érintetteket befogadó és támogató, politikai vita olyan nyitott közeg jelenlétét feltételezi, amelyben az állampolgár gyakorolhatja demokratikus jogait és így elsajátíthatja a demokratikus politikai rendszer alapját jelentő demokratikus értékeket és játékszabályokat, amelyeket a mai modern társadalmakban élők többsége már kevésbé érez érvényesnek.

Az előzőekben ismertettük az ÁT-vel kapcsolatos pozitív elvárásokat és azokat az előnyöket, amelyeket a szakértők a módszer alkalmazásától remélnék. A kép azonban nem lenne teljes az ÁT folyamatát és eredményeit kísérő kritikus hangok bemutatása nélkül. Glasner (GLASNER, 2001) és a Kasteren-McKenna (KASTEREN & MCKENNA, 2006) szerzőpáros a módszer alkalmazásának lehetséges árnyoldalaira hívják fel figyelmet. Egy az Egyesült Királyságban lebonyolított ÁT értékelése kapcsán Kasteren és McKenna több szempontból is megkérdőjelezte az állampolgári tanácskozás módszerében rejlő lehetőségeket, illetve azt, hogy képes lenne megfelelni a vele szemben állított követelményeknek.

A legalapvetőbb kritikájuk szerint a tanácskozás résztvevői nem képviselik az adott közösség tagjait. 14-20 állampolgár ugyanis statisztikai értelemben semmiképpen sem tudja lefedni az adott népességet. Ráadásul, még ha túl is lépünk a szigorúan vett statisztikai értelmezésen, Kasteren és McKenna szerint akkor is túlreprezentált lesz néhány társadalmi csoport a tanácskozásban. Akármennyire is pontosak a mintavételi eljárások, szerintük egyes csoportokból mindig túl sokan, míg más csoportokból mindig túl kevesen lesznek jelen a végső panelben. Kasteren és McKenna például arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyugdíjasok körében szinte mindig erősebb elköteleződés él a részvétel felé, illetve, hogy a munkanélküliek például több szabadidővel rendelkeznek és

könnyebben szakítanak időt a részvételre, míg a kisgyermekes édesanyák esetén sokkal gyakrabban számolhatunk akadályozó tényezőkkel, mint például a gyerek megbetegedése. Másodsorban McKenna és Kasteren kétségeket fogalmaznak meg az állampolgárok tájékozottságával kapcsolatban is. Nem tartják valószínűnek, hogy a résztvevők például tényleg elolvassák és megértik az előzetesen kiosztott tájékoztató anyagokat. Az általuk megfigyelt folyamatokban a tájékoztató füzet információira például szinte sosem történt hivatkozás a panel vitái során. Rámutatnak, hogy a paneltagok ahelyett, hogy aktív érvelésre használnák a nap folyamán szerzett információkat, inkább „azokat a véleményeket hangoztatják, amelyeket nemcsak a szakértők, hanem a több előzetes információval vagy a kiforrottabb állásponttal rendelkező paneltagok prezentáltak” (KASTEREN & MCKENNA, 2006:26). A résztvevők informáltsága a tájékoztató füzet kézhezvétele előtt és után más tanácskozások esetén is hasonló eredményt mutat. Amennyiben ez a probléma a tanácskozás egyik kritikus pontjának bizonyul, úgy ezt a szervezők részben kiküszöbölhetik az információ-áramlás megerősítésével, részletesebb viták lefolytatásával és a tényleges, csoporton belüli deliberáció támogatásával.

Kasteren és McKenna harmadik megjegyzése a tanácskozások demokratikus jellegének megkérdőjelezésére vonatkozik. Kiemelik, hogy a „résztvevők jellemvonásai (a domináns és a behódoló szerepek), és konfliktuskezelő képessége nagymértékben befolyásolja a csoportdinamikát” (KASTEREN & MCKENNA, 2006:26). Ezeket a különbségeket a kommunikációban nem lehet áthidalni, és így lehetetlenné válik a szimmetrikus kommunikációs helyzet megteremtése (KASTEREN & MCKENNA, 2006).

Glasner (GLASNER, 2001) még az említett szerzőpárosnál is kritikusabb álláspontot képvisel az ÁT-vel kapcsolatban. Szerinte a tanácskozások bírósági tárgyalást modellező felépítése és igazságügyi terminológiája (tanúk, vád, esküdtek) csupán a folyamat legitimitását biztosító stratégia. Ezek az elemek nem teszik valóban „jelentőségteljessé” a folyamatot, csupán díszletek, amelyek elfedik a háttérben meghúzódó valódi hatalommal bíró aktorokat. Glasner általános ítélete az állampolgári tanácskozás módszeréről meglehetősen negatív. Őt olvasva az az érzése támadhat az olvasónak, hogy a tanácskozásból teljesen hiányzik az önálló vélemények kifejezésének lehetősége. A módszer nem a társadalomban eddig elnyomott hangok felerősítését szolgálja, hanem csupán a fennálló erőviszonyok álcázott megerősítésének eszköze. Kulcsszereplők, erős civil vagy üzleti nyomásgyakorló csoportok bármikor bármilyen tanácskozást megszervezhetnek egy nekik tetsző témában, hogy legitimálják saját véleményüket és az általuk preferált szakpolitikákat. Glasner szerint:

„A kulcsszereplők a PR tevékenységük részeként tanácskozásokat szervezhetnek. A felhasználók bevonása egy legitimálási folyamat része lesz. Ez egy joker lap lesz az erős játékosok kezében (...), akik ezután kijátszhatják a 'felhasználói kártyát'. Ez egyben azt is jelenti, hogy a tanácskozások leginkább oktatási vagy konzultatív

szerepet tölthetnek csak be az aktív állampolgári részvétel ösztönzése helyett. (GLASNER, 2001, p. 44).”

McKenna és Kasteren sokkal megengedőbbek a módszer célkitűzéseit illetően. Kétségeik ellenére kiemelik, hogy a kutatási eredményeik a résztvevők folyamattal való elégedettségét mutatják, és a megfigyelt interakciók és viták, illetve az eredmények is ezt támasztják alá. A résztvevők pozitívan viszonyultak a tanácskozás hosszú távú hatásaihoz is, hiszen úgy gondolták, hogy javaslataikat figyelembe fogják venni, ami megerősítette a módszerrel kapcsolatos elégedettségüket. A szervezők más tanácskozások esetén is általában pozitív visszacsatolásokról és erős elkötelezettségről számolnak be. A kritikák figyelembevételével, McKenna és Kasteren összességében az állampolgári tanácskozást hasznos módszernek ítéli, amely módszertani továbbfejlesztésére érdemes időt és energiát fordítani.

A bevándorlók integrációjáról szóló állampolgári tanácskozás felépítése

Európai Integrációs Alap által támogatott 'Állampolgári Tanácskozás a Bevándorlók Integrációjáról' projekt előkészítő munkálatai 2009 év elején kezdődtek meg. Az előkészítő munkálatok kulcsszereplője egy szűk, a Corvinus Egyetemen tevékenykedő kutatócsoport volt, amelynek munkáját egy szakértői panel segítette. Bizonyos részfeladatok (mint például az étkeztetés) kiszervezésre kerültek, a munka szakmai része azonban a kutatócsoport kezében maradt. A folyamat előrehaladtával a tanácskozásra meghívott szakértők is véleményezték a munkafolyamat egyes elemeit (például a tájékoztató füzet összeállítását) és támogatták a csoport munkáját.

A tanácskozás előkészítő munkája párhuzamosan folyt a projekt részét képező egyéb feladatok megvalósításával, amelyek között egy kérdőíves felmérés és egy fókuszcsoportos vizsgálat készítése a befogadó társadalom tagjai körében, illetve interjúk készítése a bevándorló csoportok tagjaival és érintett szakértőkkel szerepelt. Szerencsésnek mondható, hogy a kutatócsoport tagjai személyes élményeket is szereztek az egyes munkák végzése során, hiszen így többségüknek lehetősége nyílt egy-egy bevándorlóval és/vagy szakértővel történő beszélgetésre. A közös témából fakadóan ezeknek a feladatoknak az eredményei is hozzájárultak az előkészítő munkálatok sikerességéhez, hiszen a kérdőíves felmérés, illetve az interjúk betekintést nyújtottak a bevándorlók integrációjának igen összetett kérdésébe.

A tanácskozás előkészítésében a korábban már bemutatott struktúrának megfelelően három kritikus pont volt: 1. a tanácskozás témájának meghatározása, 2. a tanácskozás szakértőinek kiválasztása, 3. a tanácskozás résztvevőinek kiválasztása.

A *tanácskozás témájának* meghatározása részben adott volt, hiszen az Európai Integrációs Alap pályázati kiírásával összhangban kellett megvalósítani a tanácskozást. A bevándorlók integrációja azonban igen összetett téma, amelyben megfelelő fókuszpontok

nélkül könnyen „szétfolyhat” egy állampolgári tanácskozás. A téma strukturálása a pályázati kiírásra és az interjúk során felhalmozott tapasztalatokra (MELEGH, 2009) épült: kiderült, hogy az integráció területén a bevándorlók jellemzően három típusú problémát említenek. Az első problémakör az ügyintézéshez, a hatóságokhoz kapcsolódott és alapvetően operatív jellegű volt (az ügyintézés hosszúsága és bonyolultsága, a papírok megszerzésének problémája... stb.). A második problémakör a munkaszerzés volt, amely a pályázatban és a bevándorlók körében is hangsúlyos téma volt (a bevándorlók negatív diszkriminációja a munkaerőpiacon, a fekete munka túlsúlya stb.). Ez a problémakör a befogadói társadalom által is érzékelhető volt, bár itt ellenkező előjellel (GÖNCZ-LENGYEL, 2009). A harmadik problémakör a társadalomba való integráció társadalmi-kulturális vonatkozásait foglalta magába, mint az értékrendek különbsége, az alkalmazkodás, a személyes interakciók (barátok, család) és az oktatás világa. Mivel a kulturális integráció igen tág témakör, ennek megfelelő kezeléséhez a tanácskozás kerestében egy szűkebb kérdésre kellett fókuszálni. Mivel mind az interjúk (MELEGH, 2009), mind a fókuszcsoportos munka eredményei (TÓTH, 2009) azt mutatták, hogy a kulturális integráció egyik fontos pillére az oktatás, ebbe az irányba történt a probléma operacionalizálása. Ez a három súlyponti téma adta meg a tanácskozás struktúráját, ez volt a vezető elv a tájékoztató füzet összeállításánál is.

A *szakértők kiválasztása* során is a fent említett struktúra volt a kiválasztás alapja, így három témakör szakértői kerültek kiválasztásra, lehetőleg minden témakörben kettő. Az ügyintézés vonatkozásában leginkább a jogi vonalról érkező szakértők kerültek szóba, főleg olyanok, akik személyes tapasztalattal is rendelkeznek a bevándorlók ügyeinek intézésében. A választás így dr. Pucsok Albertre és Kováts Andrásra esett. Dr. Pucsok Albert európai uniós szakjogászként átfogó rálátással is rendelkező, praktizáló ügyvédként pedig bevándorlói ügyek intézésében is gyakorlata van. Kováts András, a Menedék Egyesület igazgatójaként széleskörű elméleti tudással és gyakorlati tapasztalattal rendelkezik a témában és a civil háttérből fakadóan alternatív szemszögből képviseli a menekültügy és a bevándorlás kérdését. A munkaszerzés témakörében Hárs Ágnes, a Kopint-Tárki Zrt vezető kutatója, a munkapiaci trendek szakértője vett részt a tanácskozás munkájában. A legnehezebb feladat a társadalmi-kulturális integráció témaköréhez kapcsolódó kutatók megtalálása volt, hiszen ide nagyon különböző problémák (család, barátok, szomszédság, iskola) tartoznak. Végül mivel a kulturális integráció kérdéskörének megközelítése az oktatásügyön keresztül történt, két oktatási szakértő, Medjesi Anna a Menedék Egyesület munkatársa és Lindner Gusztávné, a Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola volt igazgatója segítette a tanácskozás munkáját.

A *részvevők kiválasztása* kihívást jelentett a kutatócsoport számára, hiszen a véletlenszerű kiválasztás nem volt követhető módszer a bevándorlói csoport összeállítására

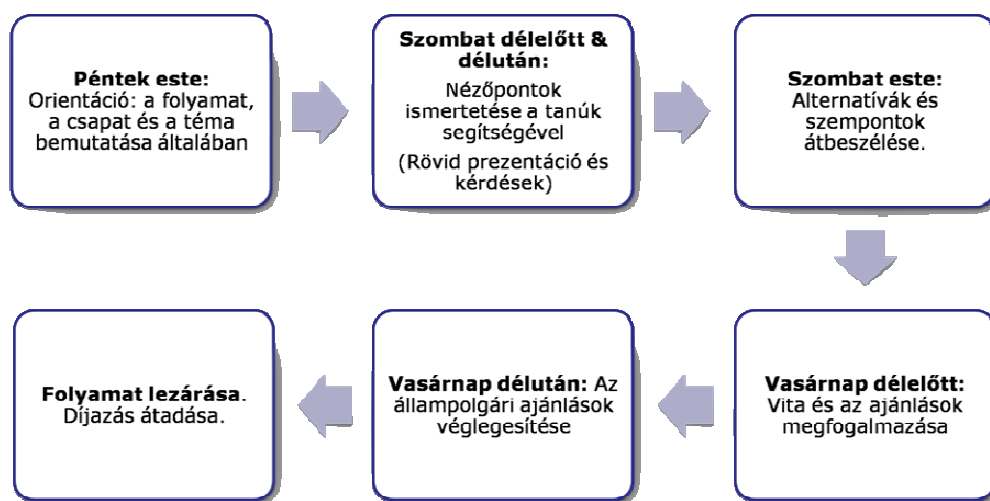
során. A csoport kis létszámára és zártságára való tekintettel hólabdás kiválasztási módszer került alkalmazásra, a bevándorló csoportok arányai szerint meghatározott kvóták figyelembevételével. Egy túlságosan homogén csoport összeállításának elkerülésére, a csoport tagjainak kiválasztása során a cél a magyarországi bevándorló csoportok arányainak leképezése volt. Így került a bevándorlói mintába 6 fő határon túli magyar (4 fő ukrain bevándorló és 2 szerbiai bevándorló), egy fő szerb és egy fő ukrán nem magyar származású bevándorló, egy perui bevándorló, egy nigériai bevándorló, egy amerikai-kínai bevándorló, egy bevándorló Kínából, egy Mongóliából és egy Szíriából. A bevándorló csoport tagjai között voltak viszonylag újonnan érkező bevándorlók és már régen Magyarországon élő külföldiek is, akik közül páran a tanácskozás idején már állampolgársággal is rendelkeztek. A bevándorlás nehézségeit azonban ők is megtapasztalták és az integráció folyamatát széles körben átfogó tapasztalataik értékesnek bizonyultak a tanácskozás szempontjából. A 14 fős bevándorló csoportban 5 nő és 9 férfi szerepelt. A befogadó csoport a nemek arányát tekintve kiegyensúlyozottabb volt, hiszen itt a 15 főből 7 nő és 8 férfi volt. A befogadói csoport kiválasztásánál is a hólabdás kiválasztási módszer került alkalmazásra. Mivel itt nagyobb volt az alapsokaság, nem volt területi szűrés (minden résztvevő budapest-környéki volt), ezért könnyebb volt megtalálni a „megfelelő” embert. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a csoport összetételénél egyszerűbb volt biztosítani a csoport, kor, nem és iskolai végzettség szerinti differenciáltságát.

A résztvevők kiválasztása mellett szólni kell a meghívottak részvételre motiválásáról is. A részvétel előmozdítása érdekében a résztvevők az ÁT módszertani standardjainak megfelelő módon, a folyamat végén díjazásban részesültek. A meghívott állampolgárok és bevándorlók részvételének biztosítása így is nagy kihívást jelentett: a meghívók és a tájékoztató füzetek postázásán túl több megerősítő megkeresésre is szükség volt, hogy a résztvevőkben tudatosuljon a program és saját részvételük fontossága. Részben a kitartó kommunikációnak köszönhető, hogy a végleges meghívotti listán szereplő egyének mindegyike részt vett a tanácskozásokban és nem történt „lemorzsolódás” a folyamat során.

A projekt előkészítő szakasza során kihívást jelentett még a két párhuzamosan folyó tanácskozás struktúrájának meghatározása. A két csoport összetételét tekintve igen különböző volt, így mind a két vita során más súlypontok kialakulásával, más csoportdinamikával lehetett számolni. Az összehasonlíthatóság érdekében azonban a tanácskozást hasonló struktúrában kellett lebonyolítani. Ezért a két csoportban a tanácskozás ugyanazt a forgatókönyvet követte (lásd. 3. ábra), amely nagymértékben hasonlított az állampolgári tanácskozások hagyományos struktúrájához. A folyamat egy orientációs estével indult, ahol a résztvevők egymással, a moderátorokkal és a folyamattal is megismerkedtek. A második nap során került sor a tanúk, azaz a szakértők

meghallgatására és az információk megvitatására. A harmadik nap délelőttjén az ötletek, problémák és megoldások megvitatása és súlyozása következett, majd ennek alapján a javaslatok megfogalmazására került sor. A két csoport moderátorai ebben a megadott keretben szabad kezet kaptak a csoportmunka megvalósítására. A szakértők előadásai ugyanazok voltak mind a két csoportban, így ezek is közös elemet alkottak. Mindkét csoportban jelen volt egy általános szakértő, aki végig támogatta a paneltagok munkáját.

3. Ábra: Az Állampolgári tanácskozás felépítése

Természetesen mind a két csoport munkáját moderátorok segítették (csoportonként két fő), akik a vita vezetésén túl a résztvevők munkáját is strukturálták. Ebben fő szerepet az ötletek, a problémák és megoldások folyamatos gyűjtése jelentette, amihez mind a két csoportban cédulázási technikát alkalmaztak (részletesebben lásd a 4. fejezetben).

A tanácskozás megtervezése mellett az előkészítő munka során fény derült egy fontos módszertani problémára: a dokumentumokban a módszer eredeti angol elnevezésének („Citizens’ Jury”) magyar fordításaként következetesen a már elterjedt „állampolgári tanácskozás” kifejezés szerepelt. A bevándorló csoport természetéből adódóan azonban nem csak állampolgárokból állt, így itt nem volt megfelelő az „állampolgár” terminus használata. Ennek megfelelően a tanácskozás anyagaiban, illetve az ÁT során az „állampolgár” szót sok esetben a „civil” terminus helyettesítette („civil tanácskozás”) illetve a paneltagok résztvevőként és nem állampolgárként voltak megszólítva. Ez a probléma értelemszerűen nem okozott gondot a befogadói csoportban, így itt megmaradtak az eredeti elnevezések.

Az állampolgári tanácskozások lebonyolítására 2009. október 2-4. között került sor a Budapesti Corvinus Egyetemen. Az alábbiakban először a tanácskozások egyenkénti ismertetésére, a csoportdinamika folyamatának leírására és az eredmények ismertetésére kerül sor, majd a két csoport munkájának összehasonlítása következik.

Esettanulmány: Befogadói Csoport

A csoportformálódás modellje

A befogadói csoportban tapasztalható dinamika értelmezéséhez szükséges a csoportformálódás folyamatáról egy pár szót ejteni. A csoport olyan egyének közössége, akiknek közösen kialakított normarendszerük van, egy közös cél érdekében működnek együtt egymással mindeközben eltérő szerepeket vállalva. A csoport kifejlődhet természetes úton alulról szerveződve, vagy valamilyen meghatározott feladatra szervezi meg őket egy vagy több vezető. Első esetben informális csoportról, utóbbi esetben formális csoportról beszélhetünk. Az állampolgári tanácskozásokon résztvevő egyénekből álló panel formális csoportnak tekinthető, hiszen a résztvevők nem ismerték egymást az esemény előtt, egy előre meghatározott cél, feladat ellátása érdekében találkoztak egymással és alakítottak egy ideiglenes csoportot.

A csoport – akár formális, akár informális jelleggel bír – mindenképpen keresztülmegy bizonyos fázisokon kialakulása során. Ennek a csoportképződésnek több modellje van, amelyek közül a Tuckman-féle modell eredeti változata kerül itt bemutatásra. Bruce Tuckman 1960-as években kialakított (FORGÁCH, 2007) elmélete szerint minden kiscsoport kialakulásának szakaszai vannak, amelyek jól meghatározható sorban követik egymást. A csoportformálódás folyamata eszerint a *formálódás* (forming), a *viharok* (storming), a *normaképzés* (norming) és a *működés* (performing) fázisait foglalja magában. A fázisok rövid ismertetése után a jelentés e tipológia alapján mutatja be a befogadói panelben tapasztalt csoportdinamikát.

4. Ábra: A csoportformálódás fázisai

Az első fázis a *formálódás*, amelynek során a csoporttagok megismerkednek egymással. A csoport egyes tagjai még egymástól viszonylag függetlenül végzik tevékenységüket, nem tisztultak le a pontos célok és feladatok, amelyek meghatároznák a csoport működését. A tagok ebben a fázisban határozzák meg és egyeztetik a csoport célját, meghatározzák a feladatokat és felelősöket. A csoport vezetőinek szerepe itt kiemelt fontossággal bír, hiszen elengedhetetlen a kezdeti iránymutatás és célok ismertetése és elfogadtatása a csoport további működéséhez és fejlődéséhez.

A második fázis a *viharok*, aminek során a tagok megismerik egymás elképzeléseit. Felszínre kerülhetnek nézetbeli különbségek, esetleg érdekkonfliktusok, amelyeket a vezetésnek és a tagoknak egyaránt kezelniük kell. Ebben a szakaszban viszonylag sok a konfliktus, a különböző érdekek és a csoport céljaival kapcsolatos különböző elképzelések a csoport szétesése felé hatnak. A vezetés szerepe ebben a szakaszban összeegyeztetni a különböző elképzeléseket és határozott, a csoport minden tagja számára elfogadható irányokba terelni a csoport fejlődését. A csoport fejlődésének elengedhetetlen fázisa a viharok, amely – Tuckman szerint – bármilyen fájdalmas is a csoport egyes tagjai számára, megalapozza a csoportműködés stabilitását.

A harmadik szakasz a *normaképzés*, aminek során rendeződnek az esetleges konfliktusok, csökken a feszültség és kialakul egy kölcsönös bizalom. A feladatok megvalósítása iránt is nő a motiváció, ahogy a tagok egyre jobban átlátják saját szerepüket a meghatározott cél elérésében. A vezetés itt fokozatosan átruházza a felelősséget a csoport tagjaira.

A csoportformálódás utolsó szakasza a *működés*, ami már egy működő, egységes csoportot feltételez, amelyben a tagok mind átlátják és ismerik feladataikat és felelősségeiket, valamint tudnak azonosulni a csoport fő céljaival. Ez a csoportformák közül a leghatékonyabb, amelyben a csoport már külső irányítás nélkül is képes a működésre. A csoport vezetése itt már a csoporttal közösen történik, a csoport önmaga is képes felismerni mi szükséges a meghatározott célok eléréséhez.

Egy kialakulóban lévő csoport a fenti fázisokon – külső hatásokra, a vezetés, a tagság megváltozása vagy a célok újradefiniálása következtében – többször is keresztülmehet. Felmerülhet a kérdés, hogy alkalmazható-e ez a modell egy olyan formális csoportra, amely csak egy nagyon szűk célra szerveződik, nagyon rövid időre, jelen esetben nem egészen két és fél napra. A modell alkalmazása azért lehet indokolt, mert az állampolgári tanácskozás résztvevőinek közösen megtárgyalt, megfogalmazott és elfogadott ajánlásokat kell megfogalmazniuk, és ahhoz, hogy ezt az elvárást teljesíteni tudják, át kell menniük a fenti fázisokon és egy koherens, legalább a fő célokkal egyetértő csoportként kell viselkedniük.

Csoportformálódás alakulása az állampolgári tanácskozáson

Az 'Állampolgári tanácskozás a bevándorlók integrációjáról' című projekt felépítésén látszik, hogy a folyamat egy orientációs szakaszt, egy, a szakértők és a résztvevők interakciójára épülő szakaszt, valamint egy olyan szakaszt foglal magában, amelyben az állampolgárok ajánlásokat dolgoznak ki. Ezek a szakaszok kis átfedéssel, de megfeleltethetők az esemény három napjának: az első este a résztvevők orientációjáról, a második nap a témában való tájékozódásról, míg a harmadik nap az ajánlások kidolgozásáról szól.

Ideális esetben az állampolgári tanácskozás résztvevői viszonylag gyorsan maguk mögött hagyják a csoportformálódás első három szakaszát és eljutnak arra a szintre, hogy közösen tudjanak dolgozni, hiszen a feladat adott, a célok tisztázottak és a folyamatban a szerepek is világosan elkülönülnek egymástól. Három fő szerepkészlet van 'beleépítve' a folyamatba. Ezen ideáltípusok a következők: a résztvevő, aki aktív, érdeklődő és együttműködik a csoport egészével; a szakértő, aki a résztvevők számára érthető módon bemutatja a téma fő kérdéseit, dilemmáit, és a moderátor, aki az egész folyamat háttérszereplője, segíti a kommunikációt és próbálja az adott kérdéskörön belül tartani a beszélgetések témáját.

A folyamat akkor akad meg, ha bármelyik szereplő ki akar lépni ezekből az előre definiált keretektől, és akár a folyamat célját, akár az egyes szerepek létjogosultságát megkérdőjelezi. Ilyenkor a csoport 'visszatér' a viharok fázisába, ellentétek alakulnak ki, és valamilyen kompromisszumos vagy konszenzusos megoldással fel kell oldani a feszültségeket. Csak ezután lehetséges újra az eredeti feladat megoldására koncentrálni.

A most bemutatott projektben éppen ezért a folyamat orientációs része kifejezetten arra irányult, hogy az individuális résztvevőkből egy együttműködő csoport alakuljon ki. Itt tisztázták a moderátorok a csoport feladatait és célját, a folyamatban résztvevő egyéb szereplők feladatait, illetve itt hangoztak el azok a kommunikációra és vitára vonatkozó szabályok is, amelyek mentén a közös munka lehetséges egy deliberatív folyamatban (ld. MELLÉKLET 1.).

A tanácskozás második részében elvileg a résztvevők már tisztában vannak a saját szerepükkel, feladataikkal és a csoportban felmerült konfliktusokat is tudják kezelni. Itt tehát a csoportformálódás modelljéhez képest van egy 'gyorsított eljárás', a moderátoroknak kiemelt szerepük van a *formálódás* és a *viharok* fázisainak gyors lezárásában.

A projekt keretében szervezett állampolgári tanácskozásra is ez volt jellemző: a második napon a résztvevők már együtt tudtak dolgozni és az ajánlások megfogalmazásának végső célját figyelembe véve hallgatták a szakértőket. Részben a

moderátoroktól kapott iránymutatásnak köszönhetően, itt már kialakultak azok a minták, amelyek segítik a közös gondolkodást és a közös munkát a csoporton belül, tehát a *normaképzés* fázisán is átmentek. Általánosságban az is elmondható, hogy a szakértők is megértették feladatukat és a laikus hallgatósághoz alakították előadásukat, válaszaikat. A szakértők és résztvevők közötti kommunikációval egy külön rész részletesen foglalkozik.

A harmadik nap volt a résztvevők közös munkájának igazi próbája, hiszen itt már nem vettek részt előadók. Itt már közösen kellett ajánlásokat kialakítani és egyetértésre jutniuk az általuk meghatározott fő témakörök kapcsán megfogalmazott javaslatokról. A fő témaköröket a résztvevők részben közösen, részben tematikus kiscsoportokban beszéltek át. Ez egyfajta „pulzáló” dinamikát adott a beszélgetéseknek és fókuszálta a beszélgetést. Ez a kettősség a folyamatban lehetőséget teremtett arra, hogy a halkabb, kevésbé aktív csoporttagok ötletei, elképzelései is érvényesülhessenek.

Ebben a szakaszban történt, hogy az egyik résztvevő megkérdőjelezte a folyamat fő célját és megpróbálta újradefiniálni az előre megadott kereteket. A csoport tehát a fenti tipológiában ismertetett fázisok közül visszatért a viharok fázisába.

A konfliktus középpontjában annak a kérdése állt, hogy lehetséges-e a bevándorlás témakörét külön tárgyalni a magyar társadalom általános problémáitól. A viharokat 'kiváltó' résztvevőt az zavarta, hogy egy sok problémával terhelt társadalom nem képes még bevándorlókat is fogadni, amíg az állampolgárokat érintő problémákat nem kezeli a magyar politika megfelelő módon. Ahogyan a résztvevő fogalmazott: nem lehet elvárni egy, az illesztéseknél amúgy is eresztő csónakban ülőktől, hogy maguk közé fogadjon még másokat is, ha nem kapnak garanciát arra, hogy a csónak ki fogja ezt bírni, és hogy a csónakot megjavítják. Eszerint csak akkor lehet ajánlásokat adni a bevándorlók integrációjára vonatkozóan, ha a résztvevői panel ugyanakkor az ország egészére, politikai-gazdasági berendezkedésére vonatkozó ajánlásokat is tesz.

A csoport nagyobbik része ezzel nem értett egyet, de voltak, akik osztották ezt az álláspontot. A moderátorok megpróbálták meggyőzni az 'általános ajánlások' mellett érvelőket, hogy a tanácskozás célja nem a magyar társadalom problémáinak megvitatása és azzal kapcsolatos ajánlások kidolgozása, hanem a bevándorlók integrációjával kapcsolatos kérdések feldolgozása és az ezzel kapcsolatos közös álláspont kialakítása. Ez azonban csak a feszültség növekedéséhez vezetett a csoportban és úgy tűnt, hogy a konfliktus nem megfelelő kezelése akár a csoport felbomlásával is fenyegethet.

A csoport egy része láthatóan úgy érezte, hogy ha nem beszélhet saját helyzetéről, mint befogadó, nincs értelme a bevándorlók integrációjának kérdéseivel sem foglalkozni. A moderátorok úgy oldották fel ezt a feszültséget, hogy a bevándorlók problémáihoz (az ügyintézés, tájékoztatás és nyelvtanulás témáihoz) kapcsolódó ajánlásokat megfogalmazó kiscsoportok mellé, még egy negyedik csoport is társulhatott, amely a

magyar társadalommal kapcsolatos ajánlásokon dolgozott. Ebben a „kiegészítő csoportban” bárki részt vehetett, aki akart és végül összességében azok voltak a tagjai, akik nem értettek egyet a bevándorlók integrációjának ’elkülönített’ tárgyalásával. Bár a javaslatok egy része így nem foglalkozott célzottan a problémával, mégsem tekinthetők haszontalannak, hiszen tükrözik a lakosság általános vélekedését (lásd survey eredmények, Göncz-Lengyel, 2009) miszerint a bevándorlás kérdésénél sokkal fontosabb a nemzetgazdaság egészét sújtó munkanélküliség és korrupció. Ráadásul a panel így maga is „magyarázta” a bevándorlók irányában érzékelhető negatív véleményeket (lásd uo.), amelyek egy része összefügghet a nemzetgazdaság problémáival (például az a vélemény, hogy a bevándorlók elveszik a munkát az itt élő magyaroktól).

Ezzel a megoldással a csoport egésze visszatért az eredeti célhoz, amely így egy kis mértékben módosult. Érdekes módon a „kiegészítő csoport” végül nem dolgozott ki olyan ajánlásokat a magyar helyzetre vonatkozóan, amelyet a többi tematikus kiscsoport létrehozott, és amelyet aztán együttesen megvitattak volna. Ajánásaik többsége szintén a bevándorlók integrációjára vonatkozott és végül csak az ajánlásokhoz csatolt előfeltételekben jelentek meg az általános magyar helyzetre való utalások. Mindazonáltal, a csoporton belüli, valamint a csoport egy része és a moderátorok közötti ellentét kialakulása és kezelésének kérdése nagyon fontos módszertani kérdéseket vetett fel, mint például megszabhatja-e egy moderátor a tanácskozás témájának határait, ha igen hogyan lehet ezt akár a csoport egy részével, akár a csoport egészével szemben úgy érvényesíteni, hogy a résztvevők ne érezzék magukat korlátozva a folyamatban. Ezeknek a kérdéseknek a tárgyalása terjedelmi okok miatt nem lehetséges ennek a kutatási jelentésnek a keretei között, de az eseményről készült felvételek elemzésének kiindulópontjául szolgálhatnak.

A panel és a szakértők közötti interakció

Nagyon érdekes momentum volt a résztvevők és a szakértők közötti interakció is. Mint az az előző részben már bemutatásra került, a projektben közreműködő szakértők kiválasztása megfelelt a panel által megtárgyalt témacsoportoknak, vagyis az integráció fő terepeinek. Ezek az oktatáson keresztüli integráció, a munkaerőpiaci integráció és az ügyintézés témái voltak.

A résztvevőknek nem okozott nehézséget az oktatás témájával kapcsolatban kérdéseket megfogalmazni. Általában ez az a ’világ’, amellyel kapcsolatban majdnem mindenkinek van valamilyen tapasztalata: a fiatalabbak esetében még friss, közvetlen tapasztalatról beszélhetünk, az őket megelőző generációk pedig már, mint szülők vagy nagyszülők kerülnek kapcsolatba oktatási intézményekkel. Ennek megfelelően Medjesi Annával (szociális munkás, projektmenedzser) és Lindner Gusztávnéval (nyugalmozott

igazgató) a beszélgetés élénk volt és a csoport sok potenciális javaslatot, ajánlást gyűjtött össze a folyamat utolsó szakaszára.

A munkaerőpiaci integráció kérdéskörén már sokkal nehezebben 'találtak fogást' a panel tagjai. Eleve a téma sokkal absztraktabb és sokkal nehezebben köthető a mindennapi tapasztalatokhoz. A panelben volt ugyan egy résztvevő, aki beszámolt annak a folyamatnak a nehézségeiről, ha valaki külföldi munkavállalót szeretne felvenni, de a többség számára ez kevésbé tűnt releváns témának. Nehézséget jelentett, hogy maga a szakértői előadás is főleg a munkaerőpiaci integrációnak a statisztikai és kvantitatív eszközökkel megragadható oldalára összpontosított, amely nehezen érthetőnek bizonyult a csoport jelentős részének. Sajnos ez a csoport és a szakértő, Hárs Ágnes, közötti beszélgetésre is rányomta a bélyegét. A panel kevésbé volt aktív, kevésbé kérdezett szabadon, és a kérdések sem egyértelműen az előadáshoz, mint inkább általánosan a bevándorlás témaköréhez kapcsolódtak.

Az ügyintézés témájában Dr. Pucskó Albert ügyvéd és Kovács András szociálpolitikus adott elő. Míg Dr. Pucskó Albert a különböző státuszokról és ezek kapcsolatáról adott elő, addig Kovács András a fő dilemmákat vetette fel, amelyek a bevándorlással kapcsolatos eljárások mögött húzódnak, anélkül, hogy bármilyen kérdésben is állást foglalt volna. A beszélgetés itt is nehezen indult, a résztvevők nem kérdeztek közvetlenül az előadások után, de mivel több kérdés felmerült ügyintézésrel kapcsolatban, amelyet a panel tagjai már korábban összegyűjtöttek (erről bővebben lent) a moderátorok ösztönzésére a paneltagok végül feltették a kérdéseiket. Itt valószínűleg kevésbé az előadások nehézsége jelentette a gátat, mint inkább az a tény, hogy ez a téma volt a legutolsó a nap folyamán és fáradtak voltak már a résztvevők. Ettől függetlenül, mint azt a javaslatok is mutatják, az ügyintézés kérdéskörét az egész tanácskozáson 'szinten tartották' a beszélgetések.

Érvek és vélemények a panelben

A következőkben a jelentés azt mutatja be, hogy hogyan alakultak az érvek az állampolgári tanácskozás folyamatában. Az alább található táblázat összefoglalja ezt a változást, bemutatva milyen új dimenziók és ötletek merültek fel a szakértői előadások és az állampolgári deliberáció hatására. Ezek egyik oldalról láthatóvá teszik, hogy hogyan váltak az ötletekből, felvetésekből állampolgári ajánlások, másik oldalról rámutatnak azokra a súlypontokra, amelyekhez a beszélgetések gravitáltak, vagyis azokra a témákra, amelyeket a paneltagok problematikusnak érzékeltek.

Amint az állampolgári tanácskozást általában bemutató részből is látszik, a folyamat legelső része az állampolgárok orientációja volt. Itt inkább csak a bemutatkozáson, a folyamattal és a témával való megismerkedésen volt a hangsúly és kevésbé a résztvevők egymás közti, vagy a résztvevők és a szakértők közötti

deliberáción. Ebben a szakaszban azonban a moderátorok megkérték a résztvevőket, hogy a folyamat következő szakaszára (másnapra) már olyan feljegyzett problémákkal érkezzenek, amelyeket szívesen megtárgyalnának, vagy amelyekről szívesen kérdeznének a szakértőktől.

Ezeknek a problémáknak a csoportosítása történt meg másnap reggel. A paneltagok a kiscsoportban közösen megvitattott problémákat papírdarabokra, úgynevezett 'post-it'-ekre írták fel, amelyeket egy papírtömbös táblára ragasztottak fel. Mivel már az elején láthatóvá vált, hogy a felmerült problémák és elvárások egy csoportja a befogadó társadalommal, míg a másik csoportja a bevándorlókkal kapcsolatos, a moderátorok és a paneltagok együtt alakították ki azokat a kategóriákat, amelyekhez a leírt szempontokat hozzárendelték.

Az 3. Táblázat bemutatja a fő kategóriákat és a felmerült problémák, kérdések alakulását. Mivel túl hosszadalmas lenne egészében bemutatni a folyamat során felmerült szempontokat, az alábbiakban az írás csak a legérdekesebb mozzanatokot mutatja be. A kapcsos zárójelek azt jelzik, hogy milyen témák és kérdések merültek fel, a szakértői előadások és beszélgetések után.

Amit mindenképpen érdemes kiemelni az az, hogy a résztvevők a kezdetektől fogva reflektáltak saját helyzetükre és az ő saját elvárásaikra az állami szereplőkkel szemben, vagyis arra, hogy a befogadó társadalom bizonytalan léthelyzetét is kezelni kell. Ez a szempont folyamatosan háttérbe szorult a beszélgetések során, mígnem újra elő nem jött a folyamat végső szakaszában, amelyről fentebb bővebben olvashat az olvasó.

Emellett a bevándorlókkal szemben már a folyamat elején nagyon határozott elvárások merültek fel, mint az adózási kötelezettség, a lakáshelyzet megoldásának kérdése (több család lakik egy túlzásúlt lakásban), a kulturális zárkózottságuk miatti elkülönülésük. A külföldiek által létrehozott vállalkozások zártságát a magyar munkavállalók elől, valamint a mozgóárusok felszámolásának kérdését (pl. Józsefvárosi piac) a paneltagok köztes, vagyis olyan problémaként helyezték el ebben a koordinációs rendszerben, amelynek kezelését egyaránt 'várjuk tőlük', és 'saját magunktól' is.

3 Táblázat. A résztvevői kategóriák és a beszélgetés menete

Tőlük várjuk		Saját magunktól várjuk
<ul style="list-style-type: none"> • kulturális • zárkózottság • lakásprobléma (több család, hozott alkalmazottak) • adózási kötelezettség • építőiparban való foglalkoztatás (ukránok) 	<p>a vállalkozás nem munkahelyteremtő</p> <p>mozgóárusok felszámolása</p>	<ul style="list-style-type: none"> • a honi belső bizonytalanság • lakáshitel • tájékozatlanság
Nekik szükséges		Nekünk szükséges
<ul style="list-style-type: none"> • ügyintézés és bürokrácia • társadalmi biztonságérzet • nyelvi probléma • oktatás • nyelvtudásban és munkavállalásban segítségnyújtás • felnőtt nyelvoktatás megoldása • tanárok, oktatók szakképzettségének elismertetése <p>1. Oktatási kérdések megvitatása után</p>	<p>integráció kezelése ne különüljön el a fogyatékkal élők, hátrányos helyzetűek és a migránsok esetében</p> <p>1. Oktatási kérdések megvitatása után</p>	<ul style="list-style-type: none"> • nem vagyunk nyitottak? • kultúrájuk megismerése • bevándorlás menetének megismerése • munkahelyi konfliktuskezelés
Kérdések		
<ul style="list-style-type: none"> • hogyan zajlik a bevándorlás folyamata? • min megy keresztül a leendő bevándorló a döntés meghozatalától az eljárás megkezdéséig? • mi kell a tartózkodási engedélyhez? • jogilag hogyan különül el: menekült, bevándorló, tartózkodási engedély? • a munkavállalói engedély megszerzése? • politika jobban foglalkozzon a jogi és egyéb szabályozással, az alacsony létszám ellenére is? • az idegen országból érkezők integrációját segítse az anyaország • jogi személy, aki bevándorol? • a politika miért nem foglalkozik a migránsok kérdésével és most azért foglalkozik vele, mert az Unió rákényszeríti? • felsőoktatásban hallgató diákok éveit beszámítani amennyiben szeretne letelepedni • letelepedési engedély megkérésekor nyelvvizsga vagy nyelvtanfolyamon való részvételre való kötelezettség • határon túliak esetén kedvező álláspont <p>2. Munkaerőpiaci integráció tárgyalása után</p> <p>3. Ügyint. kérdés-körének tárgyalása után</p>		

Ezeknek az elvárásoknak a mélyebb olvasata és a panelbeszélgetések egyértelműen rámutattak, hogy kit is tekintettek a paneltagok tipikus bevándorlónak. Röviden, a tipikus Magyarországon élő külföldi: kínai. A tájékoztató anyag olvasása és a szakértői előadások ellenére – amelyek szinte kivétel nélkül kiemelték, hogy a magyar bevándorlás sajátossága, hogy a migránsok nagy része magyar nyelvű és kultúrájú – a panel tagjai főleg a valószínűleg eltérő rasszjegyei miatt társadalmilag leginkább érzékelhető és azonosítható csoporttal foglalkoztak, a kínaiakkal. A határon túli magyarok bevándorlási kérdéseiről sokkal kevesebb szó esett, és az is csak a legutolsó,

az ügyintézésrel kapcsolatos szakértői előadások után jött elő. A legtöbb felmerült probléma és elvárás egy olyan csoportról szól, amely kulturálisan és gazdaságilag zárt, nyelvi nehézségei vannak és a magyar társadalomtól több szempontból elkülönült, hiszen nekünk befogadóknak is meg kell ismernünk.

Ez egy nagyon fontos tapasztalat, hiszen egyrészt azt mutatja, hogy valószínűleg a befogadó társadalom egésze messze túlbecsüli a kínai és egyéb ázsiai migránsoknak a magyar gazdaság és társadalom egészére gyakorolt hatását, és ennek megfelelően a jelenlétükből fakadó problémákat. Ezt támasztja alá a projekt kereteiben készült kérdőíves elemzés is, amely többek között feltárta, hogy az összes releváns bevándorló csoport közül a kínaiakkal szembeni elutasítás az egyik legerősebb a befogadó társadalom tagjai körében.

A másik fontos megállapítás, hogy a határon túli, nem EU-s országból érkező magyarok bevándorlásának súlyát nem érzékelték jelentősnek és ezért nem is tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget, nem foglalkoztak azokkal a szempontokkal, amelyek inkább ezt a szintén speciális csoportot érintenék. Mint ahogyan a fenti ábrán is látszik, van a társadalomban egy erős konszenzus arról, hogy a magyar állampolgársággal nem rendelkező, de magyar nemzetiségű migránsokat el kell fogadnia a társadalomnak (ezt megerősítik a fókuszcsoportos beszélgetések eredményei, TÓTH, 2009). Ez a vélekedés összhangban volt a panelbeszélgetésekben elhangzottakkal. Azt viszont kevésbé vitatták meg a résztvevők, hogy ez az elfogadás milyen előnyökkel járjon a többi migráns csoporthoz képest. Az 3. táblázat 'Kérdések' kategóriájába is csak a második nap legvégén, az ügyintézésrel kapcsolatos előadások után került be az a szempont, hogy a határon túli magyarok kedvezőbb elbánásban részesüljenek-e a különféle tartózkodási jogcímekekkel kapcsolatos eljárásokban.

A szakértői előadások után a résztvevők tehát a 3. Táblázat 4 fő kategóriáját használva újra kiscsoportokba rendeződtek és az addigi beszélgetések és a kérdéseikre kapott válaszok alapján összegyűjtötték, hogy milyen témákkal kapcsolatban szeretnének ajánlásokat megfogalmazni. Ezeket nagy lapokra írták fel, amelyeket egy összefoglaló táblázat tartalmaz a mellékletben (MELLÉKLET 1.). Ezeket a témákat a tanácskozás harmadik, befejező napjára a moderátorok tematikus kategóriákba rendezték. Ezt az alábbi 4. táblázat mutatja.

4. Táblázat

TEMATIKUS BLOKKOK		
TÁJÉKOZTATÁS:	tolerancia, nyitottság, megismerés, tudatformálás	
NYELVISMERET:	felnőttképzés, gyerekek integrált oktatása, „nyelvvizsga követelmény”	
ÜGYINTÉZÉS:	diplomák/szakképzés elismerése, munkavállalási engedély, jogi státusz feltételei (letelepedés), segítség az ügyintézésben	
SZOCIÁLIS SEGÍTSÉG	?	
DIMENZIÓK		
CÉLCSOPORT:	1) MI	2) ŐK
KITŐL VÁRJUK	(finanszírozás)	

Két olyan dimenziót is bevezettek a moderátorok, amelyeket minden tematikus blokk tárgyalásánál érdemes figyelembe venni. Az első az eredeti (3. TÁBLÁZAT) kategóriának logikai elrendeződését követte és azt célozta, hogy a résztvevők gondolják végig ki is a végső címzettje az ajánlásoknak: a befogadó társadalom számára fogalmaznak meg program és intézkedési javaslatokat, vagy a migránsok számára. A második dimenzió annak a kérdését vetette fel, hogy az általuk megfogalmazott intézkedést vagy programot ki finanszírozza. Ennek a dimenzióknak a bevezetése azért volt szükséges, hogy a javaslatokat, ajánlásokat a panel ne csak általánosságban, hanem konkrét társadalmi szereplők megjelölésével fogalmazza meg.

A fenti témablokkok és dimenziók alapján megfogalmazott állampolgári ajánlásokat a következő fejezet ismerteti.

Ajánlások

Az alábbiakban a résztvevők által megfogalmazott ajánlások pontosan úgy kerülnek bemutatásra, ahogy a résztvevők megfogalmazták azokat. A résztvevők eltérő informáltsága és iskolázottsági szintje miatt így az ajánlások tartalmilag nem egyenletesek (vannak egyszerűbb és részletesebben kidolgozott vélemények), szerkezetileg-nyelvtanilag pedig nem mindig helyesek. A hitelesség kedvéért azonban érdemes az ajánlásokkal így „nyersen” megismerkednünk.

Előfeltételek az Ajánlások megvalósításához

1. A befogadó társadalom együttműködése, aktív bevonódása, elfogadása nélkül nem valósíthatóak meg az alábbi elképzelések és programjavaslatok, valamint a témával összefüggő honi társadalmat érintő területek (adórendszer, oktatás, egészségügy, munkaügyi helyzet, ügyintézés stb.) érdemi kezelése nélkül nem is lehetnek ezek eredményesek.
2. Általában véve szükség van a Magyar Népeségpolitikai Stratégia közzétételére, valamint bevándorlási és integrációs kérdésekkel való kibővítésére.

Állampolgári ajánlások

Tájékoztatás

1. Helyi szintű, migránsokhoz kötődő civil szervezetek ösztönzése, olyan programok végrehajtására, amelyek a helyben élő migránsok kultúráját és problémáit ismertetik meg a helyi lakossággal, befogadó társadalommal. (Közös kulturális programok, sportesemények stb.) A szükséges forrást önkormányzatok biztosíthatnák pályázatok formájában.
2. Állampolgári ismeretek, társadalomismeret tanóra anyagában szükséges a migránsokkal kapcsolatos témákat is érinteni, mind általános, mind középiskolai szinten. Érdemes lenne időt szakítani a jogaik, státuszuk ismertetésére és a velük kapcsolatos előítéletek eloszlására. Ezek az órákon az adott kultúrából meghívott vendégek segíthetnék a gyerekek tájékoztatását.
3. Szükség van olyan kutatásokra, amelyek a migránsok munkavállalásáról szólnak, és ezeknek az eredményeit az egész társadalom számára rendszeresen elérhetővé kell tenni. Pl.: Metro újság, széles körben elérhető médiumok.

Tévhitok eloszlása, tisztánlátás céljából az alábbi kérdések vizsgálatára van szükség:

- ♦Hányan jönnek be?
- ♦Hányan dolgoznak legálisan? Hányan adóznak?
- ♦Itt tartózkodásuk ideje alatt milyen hosszú legális munkavisztonnyal rendelkeznek?
- ♦Mennyire hasznos tagjai a társadalomnak? Mennyire van rájuk szükség?

A kutatások finanszírozása: Európai Integrációs Alap

4. A tanári továbbképzések sorába emeljék be a következő tárgyakat: idegen kultúrák ismertetése, bevándorlók kezelése.

Ügyintézés

5. Többynnyelvű kitöltési útmutató kidolgozása a különféle tartózkodási jogcímek igénylésére szolgáló formanyomtatványok kitöltéséhez.
6. Ekvivalencia szabályok célzott könnyítése a szakképesítések elfogadásának eljárásában. Legyen lehetőség kivételek tételére, mérlegelési lehetősége:
 - ♦idegen nyelven tanító külföldi tanárok esetében;
 - ♦enyhítés: kulcs szakmák, hiányszakmák esetében;
 - ♦ideiglenes, korlátozott időre szóló akkreditáció indokolt esetekben.
7. A külföldön szerzett szakképesítések hazai elfogadásához szükséges különbözeti vizsgára való felkészülés támogatása. Ennek a finanszírozása az alábbiak szerint lehetséges:
 - ♦kedvezményes kölcsön;
 - ♦diákhitel típusú, államilag támogatott kölcsön.
8. Szükség van a fent említett különbözeti vizsgára való felkészítő programok kidolgozásának és fenntartásának támogatására. Ennek a finanszírozása az alábbiak szerint lehetséges:
 - ♦állam;
 - ♦önkormányzat;
 - ♦EU-s pályázatok;
 - ♦magyarországi külképviseletek bevonása.
9. Szükség van a migráns vagy migránsokhoz kötődő civil szervezetek tevékenységeinek támogatására, pályázati kompetenciáik megerősítésére, valamint saját kultúrájú önkéntesek alkalmazásának elősegítésére, ösztönzésére.
10. A Magyarországon magyar nyelven, szervezett iskolarendszerben végzett külföldi diákok gyorsabban szerezhessenek letelepedési engedélyt, a várakozási időbe a tanulmányi célú engedéllyel itt töltött idő is beleszámítson.

11. Szükség van a határon túli magyarok esetében a letelepedéssel és állampolgársággal kapcsolatos eljárás könnyítésére (nem időben, hanem okmányok beszerzésében, feltételrendszerek újragondolásában és egyszerűsítésében).

Nyelvismeret

12. *Iskoláskor:* Mielőtt bekerül valaki a saját korcsoportjának megfelelő osztályba, tanulhasson magyarul. Nyelvi alapismeret megszerzése után kerüljön integrált iskolába a többi gyermek közé.
Iskolák és a lent ismertetett kulturális központok együttműködésével lenne lehetséges a javaslat megvalósítása.
13. *Felnőttek:* Szükség van arra, hogy a tanfolyami lehetőségekről való tájékoztatás minél szélesebb körben történjen. Szükséges a nyelvi alapismeretek megszerzésének támogatása. Lehetséges források:
 - ♦ diákhitel jellegű bevándorlási hitel;
 - ♦ saját forrás

A fent említett szempontokat egy integrált struktúrában lehetne megvalósítani:

Szükség van olyan kulturális központok létrehozására, amelyek a problémákat integráltan képesek kezelni. Az integrált tevékenységi profil kialakítása a régiók igénye szerint történne. Lehetséges szolgáltatások:

- ♦ nyelvtanfolyam;
- ♦ kultúra-közvetítés, „Ismerd meg hazánkat” kirándulások;
- ♦ ügyintézésben való segítségnyújtás;
- ♦ információs segítség;
- ♦ érdekképviselés, jogi segítség;
- ♦ célzott „kulturális találkozások”, fórumok, kerekasztalok.

Néhány gondolat az ajánlásokról

Ennek a kutatási jelentésnek nem célja az állampolgári ajánlások részletes elemzése, ugyanis a téma önmagában kitöltene egy hosszabb tanulmányt. Van pár sajátossága azonban az ajánlásoknak, amelyekre mindenképpen érdemes felhívni a figyelmet.

Az ajánlások áttekintése során az első figyelemre méltó tény a javaslatok laikus jellege. Az ÁT jellegéből adódóan egy részvételi módszer, amelynek célja az állampolgárok bevonása a politikai döntéshozatali folyamat támogatásába, hiszen alapfeltételezése, hogy az érintett közösség tagjai olyan információkkal bírnak, olyan

visszajelzéssel szolgálnak a problémával kapcsolatban, ami segítheti a jobb minőségű döntések meghozatalát.

A laikusok bevonása a probléma feldolgozásába azonban nagyon összetett feladat, hiszen – főleg egy olyan átfogó probléma esetén, mint a bevándorlás – nagyon sok érintett van, akik igen eltérő tájékozottsági szinten vannak. Bár az ÁT nem tartalmaz az előzetes tudás felmérésére alkalmas eszközt, a csoport interakcióinak elemzéséből kiderül, hogy a résztvevő állampolgárok egy része csak a tanácskozás kapcsán gondolkozott először a problémáról, saját tapasztalata, előzetes információja nem volt a bevándorlók helyzetéről. A módszer nemzetközi protokolljában ezért kap kiemelt szerepet a tájékoztatás, aminek azonban még a legoptimistább elképzelések szerint is „csak” a tájékozott állampolgári modell megközelítése lehet az eredménye. A módszer céljától azonban idegen, hogy a „laikus” résztvevők szakértőkké váljanak a folyamat végére, hiszen a megközelítés alapkérdése, hogy hogyan gondolkodna az „utca embere” ha elegendő ideje, információja lenne, hogy véleményt formáljon egy komplex kérdéssel kapcsolatban. Ilyen módon nem is lehet elvárni, hogy az általuk megfogalmazott javaslatok szakértői javaslatok legyenek; a módszer inkább arra keres választ, változik-e és ha igen milyen irányban a résztvevők hozzáállása egy adott ügyvel kapcsolatosan az információk, a viták és a közös gondolkodás hatására.

A tanácskozás során szintén kiemelt szerepet kap a kommunikációs kompetencia eltéréseiből adódó különbségek áthidalása, vagyis a beszélgetések során a szimmetrikus kommunikációs helyzet megteremtése. Az ajánlásokban azonban ezek a problémák újra visszaköszönek: a hétvége során tehát egyik állampolgárból sem lesz szakértő, illetve az ajánlások szerkezeti-tartalmi minősége igen eltérő lehet, attól függően, hogy mennyire tájékozott vagy iskolázott állampolgár javasolta azt. Tartalmi szempontból az ajánlások egy része nyitott kapukat dönget, hiszen például felhívják arra a figyelmet, hogy a Magyarországon végzett külföldi diákok hamarabb kaphassanak letelepedési engedélyt, miközben erre – miként azt az egyik szakértő is jelezte - a jogszabály már kitér (fele időben beszámítva a felsőfokú tanulmányok vagy szakképzés idejét).

Az ajánlások tehát nem tekinthetők közvetlenül inputnak a közpolitika számára, nem alkalmasak a törvényhozásba történő direkt beépítésre, nem is az a céljuk. Jelen formájukban, azaz ahogy az állampolgárok megfogalmazták őket, leghatékonyabban a döntéshozás alacsonyabb szintjén használhatók, mintegy visszajelzésként arról, hogy mit érzékel a lakosság az adott témát érintő kormányzati intézkedésekből, vagy milyen preferenciákkal rendelkezik egy adott közpolitikai témában. Az előbbi példánál maradva a fent említett ajánlás egyértelműen jelzi, hogy a befogadók értékelik a magyar oktatási rendszerben eltöltött időt, és igazságosnak érzik a Magyarországon tanuló külföldiek pozitív diszkriminációját a többi bevándorlóval szemben.

Az ajánlások tematikájában érdekes még a *határon túli magyarok kérdése*, ahogyan az állampolgári deliberációra is kevésbé volt jellemző a téma tárgyalása, úgy az ajánlásokban is csak egyetlen egy pont foglalkozik a helyzetükkel. Láthatóan a határon túli magyarok integrációját nem érzékelték megoldandó feladatnak a paneltagok, míg a hazánkban kevésbé népesebb, de kulturálisan a magyar társadalomtól jobban elkülönülő csoportok (mint például a kínaiak) integrációjának kérdése sokkal hangsúlyosabb szerepet kapott az ajánlások megfogalmazásánál is.

Figyelemreméltó jellemző az *oktatással kapcsolatos ajánlások* túlsúlya az összes ajánlás között. A tizenhárom ajánlásból hét, ha az integrált megközelítést proponáló javaslatot is beleszámítjuk, nyolc az oktatás valamilyen formájával kapcsolatos. Ennek egyik oka, hogy a résztvevők számára az oktatás témája volt a legkézzelfoghatóbb, az oktatással kapcsolatos előadások voltak számukra a legérthetőbbek. Ez tükröződhet az ajánlásokban is.

Közrejátszhatott ebben az is, hogy a bevándorlás témájával és a kulturális különbségekkel kapcsolatban uralkodó információhiányt a résztvevők komoly problémának érzékelték. A kultúrák közötti kapcsolati lehetőségek megteremtése így több ajánlásban is megjelenik, amelynek talán legérdekesebb pontja a különböző migráns csoportokból származó önkéntesek alkalmazásának gondolata a kulturálisan zárt csoportok megközelítésére és segítésére.

A bevándorlók oldaláról a paneltagok magyar nyelv ismeretét tartották az egyik legfontosabb tényezőnek az integrációs folyamatban. A nyelvismeret tehát egyfajta szükséges, de nem elégséges feltételként jelenik meg az ajánlásokban, amely minden további integrációs lépcsőhöz szükséges. Ezt az értelmezést látszik igazolni az az ajánlás is (10.), amely a nyelvismerettel már rendelkező, szakképesítést, diplomát magyar nyelven szerző diákok letelepedési engedélyéhez szükséges várakozási idő rövidítését javasolja.

Résztvevői visszajelzések

Az állampolgári tanácskozás sikerességére vonatkozó egyik fontos információ, hogy résztvevők hogyan értékelik saját munkájukat. A következőkben a folyamat végén kitöltött kérdőívre adott névtelen válaszok alapján a résztvevői visszajelzések összefoglalása található. A kérdőívre adott válaszok pontos, szövegszerű változatát az olvasó a 2. Mellékletben találhatja.

Általánosságban kijelenthető, hogy a résztvevők elégedettek voltak mind a folyamat felépítésével, mind a moderátorok munkájával. Több válaszoló megjegyezte, hogy túl rövid volt az idő egy ilyen összetett probléma megvitatásához. Egy résztvevő kifejezetten elégedetlen volt, mind a folyamattal, mind a moderátorokkal. A tanácskozás

felépítését módszertanilag kiforratlannak tartotta, a moderátorokat pedig felkészületlennek. A csoport többi tagja azonban nagyon pozitívan reagált a kezdeményezés egészére.

Arra a kérdésre, hogy mit változtatnának a folyamaton, többen a két – a bevándorló és a befogadó – csoport együttes kezelésének lehetőségét vetették fel. Miközben kutatás-módszertani szempontból jelenleg éppen a két csoport elválasztása volt indokolt az eredmények összehasonlíthatósága érdekében, további, a témában végzett kutatásokban érdemes megfontolni a közös állampolgári tanácskozás lehetőségét.

Érdekes látni, hogy a résztvevők a rendelkezésre álló információ mennyiségét (szakértők, tájékoztató anyag) nagyon vegyesen ítélték meg: egyesek elegendőnek, míg más paneltagok kevésnek érezték. Ebben közrejátszhatott az is, hogy a panelt eltérő társadalmi háttérű és eltérő iskolázottságú emberek alkották. Nehéz és komoly kihívást jelentő feladat megtalálni azt az információs „terhelést”, amely mindenki számára ideális.

Érdekes azt is áttekinteni, hogy a résztvevők milyen egyéb témákban javasolnának állampolgári tanácskozásokat: legtöbben a roma-kérdés tárgyalását jelezték, valamint több résztvevő válaszában is megjelent az oktatási téma, a munkaügyi és az egészségügyet érintő kérdések megvitatásának igénye. Ezekben a válaszokban tükröződnek a jelenlegi magyar társadalom főbb konfliktusgócjai, amelyekre szintén érdemes reflektálni a további deliberatív kutatásokban.

Esettanulmány: Bevándorlói csoport

A csoportformálódás kérdése: potenciális törésvonalak megjelenése

Az állampolgári tanácskozás során kritikus kérdés a csoport együttműködési képessége, hiszen a folyamat sikere nagyrészt a résztvevők együttműködésén és kommunikációján múlik. A megfelelő csoportdinamika kialakítása – azaz az interakciók motiválása, a kiegyensúlyozott kommunikációs helyzetek megteremtése és az információ-áramlás támogatása – kritikus és kényes kérdés, főleg olyan heterogén csoportok esetében, ahol a résztvevők különböző társadalmi, kulturális, gazdasági háttérből érkeznek. A bevándorlók csoportja, összetételéből adódóan ilyen heterogén csoportnak számít, így már az előkészítő munkálatok idején fontos volt felmérni azokat a nehézségeket, illetve konfliktusforrásokat, amelyek potenciális veszélyt jelentettek a deliberatív folyamat sikeres lefolytatására. Tekintve, hogy konfliktusok főleg a különbségek mentén alakulhatnak ki, a vita során releváns törésvonalak előzetes feltárása hozzájárulhat a problémák kezeléséhez. Mivel a kiválasztás menetében a származási ország ismérvként szolgált, a csoporttagok területi szempontból heterogén csoportot alkottak: a résztvevő 14 főből 8-an voltak európaiak, 3-an ázsiaiak, 1 résztvevő észak-amerikai, egy dél-amerikai és egy afrikai. A származási ország különbsége egyben kulturális különbséget is jelent, ami potenciális törésvonalként jelenhet meg a csoportban. Ráadásul az ázsiai országok esetén az „ázsiai” jelző igen különböző kultúrákat mosott össze, hiszen itt a három résztvevő közül ketten érkeztek a távol-keletről, míg egy résztvevő a közel-keleti arab kultúrkörből jött. A kiválasztás egyik feltétele azonban a nyelvtudás volt, így a résztvevők hasonlóak voltak abban a tekintetben, hogy vagy hosszabb ideje éltek Magyarországon, vagy eleve magyar anyanyelvűnek számítottak. Ez a tény, illetve az európai résztvevők dominanciája együttesen azt sugallta, hogy bár a csoport egyértelműen multikulturális lesz, a viselkedési normáknál az európai minta követése lesz a meghatározó.

A kulturális törésvonalnál így előzetesen sokkal fontosabbnak tűnt a nyelvi törésvonal potenciális kiéleződését a csoportban: a bevándorlói csoportban hatan határon túli magyar területekről származtak és így magyar anyanyelvűnek tekinthetők. Félő volt, hogy ez a csoport, nyelvi kompetenciájának köszönhetően dominálni fogja a beszélgetéseket, ami erősen sérti a deliberációs folyamatok alapelveit. Ráadásul, a határon túli magyar csoport tagjai rendelkezhetnek egy erős közös „magyar” identitással, ami esetlegesen egyfajta „mi-ők” elkülönülés veszélyét is magában hordozza. A csoportdinamika szempontjából így két törésvonal esetleges kialakulásával kellett számolni: egy kulturális törésvonaléval, amely az eltérő kulturális háttérből származhat,

illetve egy nyelvi törésvonalával, amely a magyar nyelv használatához köthető, bár azon túlmutató identitás-elemeket tartalmaz.

A résztvevők viselkedése azonban nagymértékben ellentmondott az előzetes várakozásoknak. A nyelvi törésvonal, amely potenciálisan kritikus pontként jelent meg az előkészítés során, szinte egyáltalán nem jelentkezett a csoportban. Már az első este, a résztvevők elhelyezkedésénél, illetve az ismerkedésnél kiderült, hogy a magyar anyanyelvű csoport nem igyekszik külön csoportot kialakítani a csoporton belül, nem hangsúlyozza ki saját magyar identitását, illetve a többiek sem tekintik ezt a hat embert homogén társaságnak.

Bár a nyelvi kompetenciák tekintetében természetesen előnyösebb helyzetben voltak ezek az emberek, mert könnyebben fejezték ki mondanivalójukat, de ennek ellenére sem lehet azt mondani, hogy a beszélgetések során nyelvi fölényrel rendelkeztek volna. A résztvevők nagy része ugyanis tényleg jól beszélt a magyar nyelvet, illetve a csoport odafigyelő és türelmes módon hallgatott meg minden megszólalót. Ha például a résztvevők interakciós mintáját vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy nem feltétlenül a magyar anyanyelvűek szólaltak meg legtöbbször, illetve a másik oldalról közelítve a kérdést, éppen közülük került ki az egyik „leg halkabb” résztvevő.

Ennek ellenére a csoportban két dimenzióban is megjelentek a különbségek a határon túli magyarok és a többiek között: egyrészt a határon túli magyarok sok közös élménnyel rendelkeztek, aminek eredményeképpen sokkal több megerősítést kaptak egymástól. Másrészt, és talán ez az érdekesebb vonatkozás, sokszor említettek olyan lehetőségeket, amelyek a bevándorlók közül csak számukra voltak elérhetőek a Magyarországra érkezésükkor. Ezek közül az a legjellemzőbb kedvezmények a következők voltak: a határon túli magyarok számára fenntartott ösztöndíj, a diákok számára az egyetemi előkészítőt biztosító Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet működése, illetve a magyar felmenők igazolásával elérhető jogi kedvezmények. A beszélgetések során történtek utalások ezekre a kedvezményekre, de egyik se vált vita tárgyává, például a csoport tagjai közül senki sem kérdőjelezte meg, hogy ez miért csak a határon túli magyaroknak jár, vagy hogy hasonlóra lenne szüksége a többi bevándorló csoportnak is. A magyar származás alapján tehát különbséget tehetünk a bevándorlók között, azonban ez a különbség nem akadályozta meg a csoportot abban, hogy deliberatív kereteken belül közösen gondolkodjon a bevándorlók integrálásának feltételeiről.

A kulturális törésvonal meglétének megítélése nem ennyire egyértelmű a bevándorlói csoporton belül. Elsősorban, érdemes leszögezni, hogy a csoport multikulturális összetétele a deliberációnak inkább előnyére vált, hiszen így sokkal többféle tapasztalatot, élményt és véleményt tudtak megvitatni a résztvevők. Az eltérő normák vagy viselkedési minták a viták folyamán sem okoztak feszültséget, a csoport

tagjai kifejezetten elfogadóak és nyitottak voltak. Mégis voltak olyan kulturális különbségek, amelyek kihívásokat állítottak a vitát segítő moderátorok elé: az egyik, dél-Amerikából származó résztvevőről például a beszélgetés során kiderült, hogy szívesen osztja meg véleményét másokkal, de csak akkor, ha erre „felszólítják”, azaz ha megkérdezik. A megszólítás nem feltétlenül célra vezető a deliberatív folyamatok során, hiszen könnyen zavarba lehet hozni a magukat kevésbé kompetensnek érző résztvevőket, azonban ebben az esetben kifejezetten kívánatos megoldásnak tűnt, amit a vita során többször is alkalmazásra került. Szintén érdekes kihívás volt azoknak a résztvevőknek a moderálása, akik beszédtechnikájukban erősen eltértek a magyar nyelvben szokásostól (például a mondat közepén tartottak hosszabb szüneteket vagy terjedősebben fejezték ki magukat), hiszen itt nehézséget okozott annak megállapítása, hogy pontosan mikor lehet átadni a szót a következő résztvevőnek, illetve milyen hosszúra lehet engedni az egyes megnyilvánulásokat. Egyes résztvevők kultúrája (például a kínai kultúra) idegen az egyéni megnyilvánulásoktól, ami szintén különleges odafigyelést (empátiát és megerősítést) kívánt meg a moderátortól és a csoport tagjaitól. A csoport heterogenitása miatt azonban az itt felsorolt példák csak egyedi példák maradnak, mert egy-egy ember viselkedéséből nem lehet következtetni arra, hogy az adott viselkedés mennyire köthető egy adott kultúrkörhöz, vagy akár bizonyos személyiségjegyekhez. A kulturális törésvonal tekintetében tehát csak annyit lehet megállapítani, hogy egy ilyen multikulturális csoportban léteznek különbségek az egyes emberek kommunikációs kompetenciáiban, amelyeket azonban a csoportban tapasztalható erős együttműködési szándékokra építve kezelhetők.

Összességében tehát a csoport tagjainak a hozzáállása már a munka kezdetén is nagyon pozitív volt. Egymással nyitottan és elfogadóan viselkedtek az egész folyamat során. Az orientációs előadás során ismertetett szabályokat az esetek nagy részében be is tartották, és alkalmazkodtak a deliberációs folyamat struktúrájához. Úgy tűnt, hogy a tanácskozás kapcsán a résztvevőkben két meghatározó hozzáállás volt jelen. Egyrészt mindenkiben megjelent egyfajta kötelességtudat: mint bevándorlók, úgy érezték, hogy ha a többségi társadalom figyelmet fordít az ő véleményükre és kíváncsi arra, hogy hogyan élik meg a bevándorlási folyamatot és az integrációt, akkor nekik kötelességük ebben támogatást nyújtani és részt venni ezen az eseményen. Másrészt, többször is hangot adtak szkepticizmusuknak a folyamat végeredményét és kimenetelét illetően, elmondták, hogy nem bíznak a gyors változásban és abban, hogy az itteni munkájuk szignifikáns változást hoz, bár ezt a tanácskozást jó első jelként értékelik. A hétvége során a pozitív hozzáállás egyébként folyamatosan erősödött (bár a szkepticizmus sosem tűnt el egészen), a csoportkohézió észrevehetően nőtt, ahogy a résztvevők egyre jobban megismerték egymást, így a csoport vasárnap délutánra egyértelműen „összerázódott”. A visszajelzések is ezt erősítették meg, sokan említették a személyes kapcsolatok

kiépítésének lehetőségét, mint a folyamat egyik pozitív részét, illetve egyszerűen azt, hogy „jól érezték magukat” a deliberáció folyamán.

Vélemények alakulása a deliberáció során

A bevándorlók integrációja igen szerteágazó téma, amiben sokféle probléma és vélemény jelenik meg. Az előző fejezetekben leírtaknak megfelelően az előzetesen kiküldött tájékoztató anyag összeállítása során, illetve a tanácskozás felépítésében a vita három dimenzió mentén – munka, jogi ügyek, oktatás-kultúra – lett strukturálva. Bár ez a hármas felosztás egyfajta útmutatóként is szolgál, a tanácskozás során teret kaptak az új ötletek, problémák és álláspontok is. Az állampolgári tanácskozás folyamatának egyik erőssége, hogy „célorientált”, azaz a vita során felmerülő ötleteket és véleményeket a folyamat végén a résztvevők javaslatok formájában is megfogalmazzák. Ezek a javaslatok jelentik a tanácskozás eredményét, ez válik később a tanácskozás üzenetévé, azaz ezt kommunikáljuk a döntéshozók felé. A javaslatok konkrétsága nagymértékben hozzájárul a módszer sikeréhez, azonban egy veszélyt is rejt: a két nap alatt folytatott viták során sok olyan ötlet, gondolat is felmerül, ami aztán nem jut el a javaslatok szintjéig: néha azért, mert a résztvevők nem találják a gondolatot elég fontosnak, de még többször azért, mert figyelmük nem terjed ki minden ötlet feldolgozására. Így sokszor az igen gazdag beszélgetéseket csak pár javaslat megfogalmazása követi. A bevándorlókkal folytatott tanácskozás során a vita gazdagságának megtartása fontos érték volt, hiszen a téma sokoldalú és összetett, így az egyes gondolatok elvesztésének nagy a veszélye. Az ötletek megtartása érdekében egy gondolatgyűjtési módszer került bevezetésre: a

6. ábra: A felvetett gondolatok összegyűjtése

résztevők feladata volt, hogy minden – a viták vagy előadások során felmerülő – ötletet és problémát, illetve megoldási javaslatot írjanak fel post-it cédulákra, amelyek bizonyos időközönként összegyűjtésre kerültek. A cédulák aztán felkerültek egy üres papírlapra, amelyen szabadon bővíthető volt a gondolatok köre (lásd 6. ábra). A cédulák összegyűjtése nagymértékben hozzájárult a vita gondolatmenetének követéséhez is.

A tanácskozás első szakasza (szombat délelőtt) a különböző vélemények összegyűjtésével indult. A résztvevők kiscsoportokba szerveződve szedték össze azokat a problémákat, amelyekkel, mint bevándorlók szembesültek. Érdekes, hogy már ezalatt az első ötletelés alatt kikristályosodtak azok a főbb területek, amelyekkel később mélységében is foglalkoztak a résztvevők (lásd 5 táblázat).

5 táblázat: Az integráció főbb problémái

TEMATIKUS BLOKKOK	
NYELVISMERET:	nehéz nyelv, kevés ingyenes tanulási lehetőség
MUNKAKERESÉS:	a munkaadó számára bonyolult egy bevándorló alkalmazása, túl sok papírmunka
KULTURÁLIS KÜLÖNBBSÉGEK:	saját kultúra megőrzése, befogadó társadalom elutasító magatartása
EGYÉB	a szokásostól eltérő kinézet

Ebben a szakaszban jellemzően még nagyon általános probléma-megfogalmazással találkozunk (jellemző problémaleírás: „ügyintézés”, „nyelv”), illetve néhány személyes élménnyel („sokan bámulnak”). A tanácskozás során a résztvevők javarészt ezeken a problémákon dolgoznak majd tovább, pontosítják-kifejtik azokat, illetve megoldásokat rendelnek melléjük. Néhány új ötlet is megjelenik majd, de ezek többsége a megoldások között szerepel.

A panel és a szakértők közötti interakció

A tanácskozás második szakaszában a szakértők meghallgatására került sor. A meghallgatások során a résztvevők feladata továbbra is az volt, hogy folyamatosan gyűjtsék az új ötleteket és gondolatokat, hogy folyamatosan bővítsék a táblán található gondolatsorokat. Természetesen az egyes szakértői előadások tematikája nagymértékben meghatározta, hogy milyen irányban gondolkodnak a résztvevők. Eltérő volt azonban az egyes előadások gondolatébresztő ereje. Az első szakértő, Hárs Ágnes előadása általános rálátást biztosított a bevándorlók helyzetére Európában. A résztvevők az előadást egyértelműen nagyon negatív helyzetképként értékelték és inkább az előadás tartalmára reflektáltak és kevés gondolatot vettek át belőle. Ennek ellenére bizonyos problémák (diplomahonosítás nehézségei) és megoldások (jó gyakorlatok [best practices] átvétele Európa más országaitól) is megjelentek a vitában.

A második szakasz előadásai az integráció jogi vonatkozásaival foglalkoztak. Bár dr. Pucsok Albert és Kovács András előadásai sok jogi terminust tartalmaztak, a bevándorlók láthatóan értették és követték a mondanivalójukat, hiszen többségük már előzőleg rá volt kényszerítve a rendszer megismerésére (többen megfogalmazták, hogy már-már jogi tanulmányokat folytattak a témakörben). Az előadást követő vitában ezért nagyon sok személyes szempont, esettanulmány merült fel, szinte „jogsegély” típusú beszélgetés lett belőle, mégis nagyon hasznosnak bizonyult. Nagyon sok probléma került konkrét megfogalmazásra az ügyintézés, hatóság, hivatalos papírok megszerzésének témakörében és néhány megoldást is megfogalmaztak. Kovács András „kettős identitása”, azaz kutatói és civil (Menekült Egyesület) munkásságának megismerése egy új utat is kinyitott a vitában: eddig nagyon kevés résztvevő találkozott civil kezdeményezésekkel, így a megoldások nagy része az állam segítségére alapult. Egy NGO (ún. nem kormányzati szerv) megjelenése a vitában a civilek, a kölcsönös segítségnyújtás és az önkéntesség gondolatait is felvetette, ami későbbi viták során egyre konkrétabb formát öltött.

A tanácskozás utolsó szakértői, Medjesi Anna és Lindner Gusztávné az oktatás témakörén keresztül közelítették meg az integráció kérdését, ami a jogi előadásokhoz nagyon hasonló reakciót váltott. A jelenlevők egy része maga is diákként tapasztalta meg a rendszer működését, míg mások gyermekeik révén kerültek kapcsolatba az oktatással. Az előadásokat követő beszélgetés itt is nagyrészt a személyes élményeken alapult, viszont új elemként jelent meg egymás tapasztalatainak, mint jó gyakorlatoknak az átvétele. A multikulturális tanóra ötlete például egyes bevándorlók saját, pozitív élményeiből született: többen is szerepeltek vendégelőadóként gyerekeik osztályában, meséltek kultúrájukról, esetleg főztek nemzeti ételeket. A negatív élmények (amikor a többi gyerek semmit sem tudott az újonnan érkező bevándorló gyerek kultúrájáról) szintén hozzájárult a problémák és javaslatok kidolgozásához. Az egyik legjellemzőbb negatív tapasztalat vagy inkább nehézség szinte minden bevándorlónak a nyelv megtanulása jelentette, olyannyira, hogy a probléma végül kinőtte az oktatás kereteit és külön problémakörként került megvitatásra.

Érvek és vélemények a panelben

A csoportdinamika elemzésénél már említettük, hogy a bevándorlói csoportra a vita során végig a nyitottság és az erős együttműködési hajlam volt a jellemző. A résztvevők a véleményük kialakítása során nemcsak egymásra voltak tekintettel, hanem folyamatosan reflektáltak a befogadó társadalomra („Tényleg jó-e az a magyaroknak, ha jövünk?”) és megpróbálták a befogadói társadalom vélt vagy valós érveit/érdekeit is figyelembe venni. Az alkalmazkodás fontossága visszatérő momentuma volt a vitának, ami ugyan javaslatként nem lett megfogalmazva (valószínűleg azért, mert nem érezték,

hogy saját csoportjuknak is címezhetnek ajánlásokat), de láthatóan elvárás volt a csoportban saját magukkal szemben. Az alkalmazkodás-elfogadás dimenziója mentén alakult ki egy jellemző konfliktus is: a csoportban megjelent az alkalmazkodás fontosságát erősen kihangsúlyozó vélemény, amely mintegy ellenpólusként megteremtette a saját identitás és kultúra megőrzésének szükségességét is. A vita soha nem az alkalmazkodás szükségességéről szólt, hiszen minden résztvevő azt vallotta, hogy azzal, hogy Magyarországot választották célországként egyben el is fogadták az itteni normarendszert. Ez egy fontos felismerés, hiszen a befogadó társadalom felől ez az egyik legfontosabb elvárás a bevándorlói csoportok felé (GÖNCZ-TÓTH, 2009).

A nézeteltérés sokkal inkább az alkalmazkodás mértékéről szólt, illetve arról, hogy a befogadó társadalom elutasítása bizonyos helyzetekben ellehetetleníti az alkalmazkodást vagy a normális együttélést (például, amikor a szomszédok délután kihívják a rendőrséget, amikor a bevándorlók saját nemzeti zenéjüket hallgatják, vagy amikor egyes panaszokra azt a választ kapják, hogy „ha nem tetszik, menj haza”). Érdekes, hogy a vita nem a magyar/nem-magyar identitás törésvonalára épült rá, pedig valószínűleg a magyar kultúrkörből érkező bevándorlók számára könnyebb a beilleszkedés és alkalmazkodás illetve talán kevésbé hangsúlyos a saját kultúra megőrzése (ez inkább a származási országban okozhatott gondot). Ennek ellenére a vita során pont egy nem magyar identitású résztvevő hangsúlyozta az alkalmazkodás mindenek feletti fontosságát és néhány magyar származású résztvevő is érvelt ellene. Bár a téma többször is felmerült, konszenzus nem alakult ki és végül a csoport nagy része egyszerűen úgy döntött, hogy nem foglalkozik a kérdéssel, mert úgysem tudja meggyőzni az alkalmazkodás fontossága mellett érvelőket arról, hogy ez nem mindig lehetséges. Szintén visszatérő gondolat volt a „rég” és „új” bevándorlók megkülönböztetésének kérdése, hiszen a jelen levő bevándorlók többsége már túl volt a kezdeti nehézségeken, mégis úgy érezték, hogy nekik is további támogatásra van szükségük, nemcsak az újonnan érkezőknek.

A cédulázós módszer a folyamat során végig nagyon jól működött, a résztvevők folyamatosan gyűjtötték az új problémákat és megoldásokat. A szombati nap végére így elég nagy problémahalmaz szerepelt a táblán néhány megoldás mellett. A deliberatív folyamat ötletelő jellegű szakasza itt zárult le és a szombati nap utolsó beszélgetése során a figyelem már a problémák strukturálására irányult: kialakultak a főbb problémakörök és csoportosítva lettek az ötletek, amelyek közül sok ugyanazt a problémát fogalmazta meg eltérő módon. A struktúra kialakítása után vasárnap délelőtt a problémák és megoldások kiegyensúlyozása volt a feladat. Így a beszélgetés végére kialakult az állampolgári javaslatok tematikája, az öt fő problémakör (jogszabályok, jogkövetés; ügyintézés; oktatás, kultúra, tolerancia; nyelvismeret; munka, valamint az általános javaslatok), illetve minden probléma mellé megoldás került. Ebben a két

szakaszban (strukturálás illetve a problémák-megoldások párosítása) már túl sok új gondolat nem került fel a táblára, és a megfogalmazott problémák mentén a csoportvélemény is kezdett kikristályosodni. Az írás következő része azokat az ajánlásokat tartalmazza, amelyeket a fent ismertetett folyamat segítségével a bevándorló csoport résztvevői megfogalmaztak.

Ajánlások

Az alábbiakban a résztvevők által megfogalmazott ajánlások pontosan úgy kerülnek bemutatásra, ahogy a résztvevők megfogalmazták azokat. A befogadói paneltől eltérően az ajánlások itt többes szám első személyben kerültek megfogalmazásra, jelezve, hogy a megfogalmazott javaslatok a résztvevők (és nem a kutatócsoport) közös álláspontját hirdetik. A résztvevők eltérő informáltsága és iskolázottsági szintje miatt így az ajánlások tartalmilag nem egyenletesek (vannak egyszerűbb és részletesebben kidolgozott vélemények), szerkezetileg-nyelvtanilag pedig nem mindig helyesek. A hitelesség kedvéért azonban érdemes az ajánlásokkal így „nyersen” megismerkednünk.

Általános javaslatok

1. Azt javasoljuk, hogy vegyünk át bevált gyakorlatokat más országokból.
2. Javasoljuk új kutatási módszerek kipróbálását a témakörben, a kutatási módszertan fejlesztését (bevándorló-befogadó csoport közös munkája).
3. Javasoljuk egy gyerekcsoport megkérdezését a témában.

Jogsabályok, jogkövetés

4. Azt javasoljuk, hogy segítsék a jogszabályok megértését egy könnyebben érthető verzióval (többnyelvű prospektusok és tanácsadó bevándorlók alkalmazása).
5. Azt javasoljuk, hogy egyszerűsítsék a jogszabályokat.
6. A jogszabályok „foltozása” helyett javasoljuk a jogszabályok teljes átfogalmazását (azt egyszerűbb megértés érdekében).
7. Azt javasoljuk, hogy a jogrend legyen koherens.
8. Azt javasoljuk, hogy a bevándorlókra vonatkozó törvények előkészítése során kötelezően konzultáljanak bevándorlókkal.
9. Azt javasoljuk, hogy legyen tényleges jogegyenlőség. Attól, hogy valakinek „bevándorló” státusza van, ne lehessen jogaiban korlátozni – a munkáját elvesztő bevándorlónak járjon a munkanélküli segély és a védettség (ne lehessen zsarolni).
10. Azt javasoljuk, hogy az iskolába járó „bevándorló” gyereket ne lehessen jogaiban korlátozni (ne kérdezzék meg, hol dolgoznak a szülei).
11. Azt javasoljuk, hogy minden iskolába járó gyerek után járjon fejkvóta.
12. Javasoljuk, hogy legyen monitoring-rendszer (valóban a szabály szerint járnak el és mi a szabály hatása).

13. Azt javasoljuk, hogy a 2008. október 18-i Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktumban foglalt irányelveket építsék be a magyar jogrendbe.
14. Azt javasoljuk, hogy az állampolgársághoz szükséges 8 év várakozási időbe számítsanak bele az egyetemen eltöltött évek – a magyar egyetemen végzett hallgatók kapjanak különleges elbírálást.
15. Azt javasoljuk, hogy szüntessék meg az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda monopóliumát.
16. Azt javasoljuk, hogy a letelepedési engedély felülbírálati időszakát csökkentsék 5 évről 3-ra.
17. Azt javasoljuk, hogy a szakmai kamarákra vonatkozó törvények bizonyos feltételek mellett tegyék lehetővé a „bevándorló” nem-állampolgárok belépését a szakmai szervezetekbe.

Ügyintézés

18. Azt javasoljuk, hogy legyen konkrét tájékoztatás az elérhető segítségéről (a civil szervezetekről plakát, szórólap, linkek a szervezetekhez a weblapon).
19. Azt javasoljuk, hogy legyen többnyelvű tanácsadó szolgálat a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál (BÁH), ahol a hivatal hozzáértő munkatársai ülnek, akik tájékoztatása összhangban van a hivatali ügyrenddel és egyénre szabottan is tudnak segíteni.
20. Azt javasoljuk, hogy legyen információnk arról, hogy kinek és hogyan lehet panaszt tenni. Legyen egy értékelési rendszer, ami az ügyintézők munkájáról szól, és a fizetésük legyen teljesítményalapú. Az ügyfél-elégedettség legyen mérhető és fontos.
21. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-nak legyen on-line hozzáférése a többi közigazgatási hivatal adatbázisához.
22. Azt javasoljuk, hogy lehessen on-line ügyintézést folytatni.
23. Azt javasoljuk, hogy bővítsék ki a BÁH kapacitását, legyen több ügyintéző.
24. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban figyeljenek oda az ügyfelek kényelmére: ne legyen koedukált a WC, legyen megfelelő váróterem (büfé, internet-kapcsolat), tájékoztató pontok. A boldogabb ügyfél, jobb ügyfél :)
25. Azt javasoljuk, hogy a hivatalban dolgozó ügyintézők kiválasztása, motiválása és folyamatos továbbképzése legyen biztosított.
26. Azt javasoljuk, hogy az ügyintézők kapjanak bizonyos időközönként interkulturális tréninget (más közegben is találkozzanak „bevándorlókkal”).

27. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban dolgozó ügyintézők között legyen kötelező kvótája minden nagyobb bevándorló csoportnak az alkalmazottak között, akik szükség esetén képzést kapnak.
28. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban legyen lehetőség a személyes ügyintézésre munkaidőn túl is (legalább egyszer-kétszer egy héten).
29. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban legyen egy munkaidőn túl is hívható zöld szám, ahol kijelölt és széleskörűen szakképzett munkatárs(ak) dolgoznak, akik több nyelven beszélnek.
30. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban legyen személyes ügyintézője mindenkinek, hogy ugyanazzal az emberrel beszéljen különböző alkalmakkor (egy adott ügyintézőhöz lehessen időpontot is kérni).

Oktatás, kultúra, tolerancia

31. Azt javasoljuk, hogy a média vállaljon nagyobb szerepet a befogadó társadalom tolerancia szintjének erősítésében. Szerepeltessen több bevándorló nemzetiséget, kiegyensúlyozott képet mutasson, és ne erősítse a negatív sztereotípiákat.
32. Azt javasoljuk, hogy a bevándorló gyerekek osztályba-bevezetésének legyen rituáléja (kialakított rendje: bemutatkozás, a kulturális háttér bemutatása...stb.).
33. Azt javasoljuk, hogy az idegen-kultúrák megismertetését a kötelező iskolai tantervben multikulturális tanóra keretében; a bevándorlókkal közös kulturális-szabadidős iskolai programok szervezését már az általános iskolában is.
34. Azt javasoljuk, hogy a rendőrök kapjanak interkulturális képzést, hogy megtanulják a bevándorlással kapcsolatos helyzeteket kezelni. Ez kapcsolódhat a magyar, mint idegen nyelv órák tematikájába, ahol a rendőrök személyesen találkoznak bevándorlókkal, így a bevándorlók is tájékozódhatnak a rendőri intézkedésekről.
35. Azt javasoljuk, hogy a jogszabályi környezet megengedő legyen és az egyesületekre vonatkozó szabályokat egyszerűsítsék, annak érdekében, hogy a bevándorló közösségek könnyen alakítsanak és működtessenek egyesületeket.

Nyelvismeret

36. Azt javasoljuk, hogy az iskolában a bevándorló gyerekeknek a kezdeti időszakban ne kelljen idegen nyelvet és magyart tanulniuk, hanem ezalatt az idő alatt tanulhassanak magyarul. Erre a feladatra legyenek kerületenként kijelölt iskolák, ahova a kerület összes bevándorló diákja jár

magyar, mint idegen nyelv órákra. Ehhez megfelelő tankönyvekre van szükség minden korosztály számára.

37. Javasoljuk szakképzett bevándorló és magyar önkéntesek bevonását a magyar, mint idegen nyelv oktatásába, illetve a bevándorlók anyanyelvének oktatásába gyerekeknek és felnőtteknek.
38. Javasoljuk továbbképzési lehetőség biztosítását a magyart mint idegen nyelvet oktatóknak.
39. Azt javasoljuk, hogy a nyelvtanulás és a nyelvtanítás-tanulásról szóló információk mindenki (régi és új bevándorlók) számára is legyenek elérhetőek.

Munka

40. Javasoljuk egy honlap létrehozását olyan munkahelyekről, ahol szívesen fogadnak bevándorlót is.
41. Javasoljuk, hogy legyen egy olyan közvetítő (akár magán, akár állami), amelyik átveszi a munkaadótól a bevándorlóval kapcsolatos papírmunka terhet.
42. Azt javasoljuk, hogy egyszerűsödjenek a bevándorlók munkavállalásával kapcsolatos adminisztrációs terhek.
43. Azt javasoljuk, hogy a munkáját elvesztő bevándorló, akinek ideiglenes tartózkodási engedélye van, ne veszítse el automatikusan a státuszát, legyen egy türelmi idő (minimum három hónap).
44. Azt javasoljuk, hogy legyen egyszerűbb a külföldi diplomák elfogadtatása és a szakmai továbbképzés.

Néhány gondolat az ajánlásokról

A bevándorlók által megfogalmazott ajánlásokra talán még fokozottabban igazak a befogadói ajánlások áttekintése során megfogalmazott gondolatok, miszerint az ajánlások nagy része nem tekinthető közvetlenül beépíthető inputnak a törvényhozás számára. Más a céljuk és a hasznuk. Az ajánlások sokkal inkább olyan problémaköröket jelölnek ki, amelyek a bevándorló résztvevők közös gondolkodását tematizálták és meghatározták, és amelyekre pont emiatt érdemes kiemelt figyelmet fordítani a meglévő rendszerek jövőbeli reformjai során. Bár a javaslatok részletessége és kidolgozottsága jelzi, hogy a résztvevők több információval és személyes tapasztalattal bírnak a bevándorlás témakörében, mint a befogadók, az ajánlások megfogalmazása egyenetlen.

Ez egyrészt a nyelvi akadályoknak tudható be, hiszen sok esetben a résztvevők nem tudták megfelelően megfogalmazni a problémáikat: jó példa erre a migráns gyerekek fejkvótájáról szóló ajánlás, aminek a háttérben az a sokat hangoztatott érvelés állhat, hogy az iskolának nincsenek meg a szükséges finanszírozási forrásai a migráns gyerekek speciális igényeinek kielégítésére (mint például a magyar nyelvet idegen nyelvként oktató tanár alkalmazására).

Másrészt a bevándorlói ajánlások minősége sem olyan kiegyensúlyozott: a csoport heterogenitásából adódóan vannak konkrét ötletek, de mint ahogy az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium szakértője is rámutatott felmerülnek túlságosan általános, esetleg tévedéseket tartalmazó és így rosszul értelmezhető javaslatok is. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársainak bérezésére vonatkozó javaslat például nagy szerepet szánna a teljesítmény-alapú bérezésnek, ami a magyar törvények szerint jelenleg nem lehetséges vagy nem így lehetséges. A javaslat üzenete egyértelmű – személyesen motivált ügyintézőket szeretnének – a megvalósítására azonban az ajánlás nem ad ötletet, főleg nem a magyar jogrendszer keretei között. A bevándorlói javaslatokra így fokozottan igaz, hogy a döntéshozatal korai szakaszában alkalmazhatóak: a kormányzat és a szakértők munkáját nagymértékben segítheti ezeknek a tapasztalatoknak a feldolgozása a jobb minőségű döntéshozatali folyamat megvalósításában, de a javaslatok a törvényhozási folyamat direkt inputjaként nem szolgálhatnak.

A javaslatok önmagukért beszélnek, mégis talán érdemes pár jellegzetességre felhívni a figyelmet. Először is a javaslatok többsége a jogszabályok, jogkövetés illetve az ügyintézés témakörében született. A beszélgetések és viták során világosan kiderült, hogy a bevándorlók a hivatalokkal történő találkozósaik során élték meg az integrációval kapcsolatos legkellemetlenebb tapasztalatokat, innen származik a legtöbb negatív élményük.

Röviden összefoglalva a bevándorlók úgy érzik, hogy 1. nem világos, hogy pontosan mit várnak tőlük (nem ismerik/értik a jogszabályokat; nem tudják, hogy milyen papírokat és honnan kell beszerezniük; elvesznek a sok különböző engedély és kérvény között), 2. nem kapnak megfelelő támogatást (nincsenek megfelelő magyarázatok; nincs tájékoztatás; az ügyintézők sokszor túlterheltek és így nem fordítanak kellő figyelmet egy-egy ügyre), 3. túlságosan hosszadalmasak és költségesek a folyamatok. Ezeket a frusztrációkat tükrözik az ajánlások is, amelyek részben arra fókuszálnak, hogy a bevándorlók könnyebben tudjanak eleget tenni az elvárásoknak, részben pedig arra, hogy a hivatalok munkája gördülékenyebben menjen. Mindezek ellenére fontos megemlíteni, hogy szinte minden bevándorló egyetértett abban, hogy az elmúlt időszak sok pozitív változást hozott. Elmondták, hogy sok helyen rövidült az ügyintézési idő, ügyfél-orientáltabb lett a szolgáltatás és jobbak a körülmények.

Az ügyintézésben történt pozitív változások mellett a legtöbb jó tapasztalatról az oktatás területén számoltak bevándorlók: többségüknek sikerélményt okozott vagy a gyermekük beilleszkedése és sikeres integrációja vagy a saját eredménye egy magyar oktatási intézményben. Az ajánlások természetüknél fogva a hibákra és hiányosságokra hívják fel a figyelmünket, és így elfedik azokat a pozitív élményeket, amelyekről több résztvevő is beszámolt a hétvége során, pedig az integráció megítélésénél ezek is fontos információt hordoznak a befogadó és a bevándorló társadalom viszonyáról.

Résztvevői visszajelzések

A deliberatív folyamatok sikeressége sokban függ a résztvevőktől, akik elégedettsége fontos a jó csoporthangulat és aktív vita kialakításához. Az alábbiakban így röviden összefoglaljuk a résztvevők által adott visszajelzéseket, a deliberáció végén kitöltött kérdőívek alapján (a kérdőívekre adott válaszokat lásd a 3. mellékletben).

A résztvevők többsége pozitívan ítélte meg a tanácskozás munkáját, többen írásban és szóban is kifejezték, hogy örömmel vettek részt a hétvége munkájában. A tanácskozás motiváló („empowerment”) hatással bírt több résztvevő esetén is, hiszen úgy érezték, hogy végre ők is tudtak tenni valamit helyzetük javításáért.

A folyamattal, a résztvevők szakértők és moderátorok munkájával elégedettek voltak, kritikát csak a sok statisztikai adatot használó előadás kapott, amiben keveredett a statisztika túlzott használatának kritikája és az abból kiolvasható negatív tendenciák érzékelése. Változtatást inkább a tanácskozók összetételében szeretnének látni, szerettek volna valamilyen formában a befogadói csoport tagjaival is véleményt cserélni, kommunikálni.

A pozitív tapasztalatoknak megfelelően mindannyian szívesen látnának még hasonló tanácskozásokat, egészen különböző témák – természetvédelem, roma-kérdés, homoszexualitás, bevándorlók egymás közötti viszonya – megvitatására. Felvetődött,

hogy gyakrabban és rövidebb tanácskozásokat is lehetne tartani, illetve az is, hogy ugyanabban a témában több eseményt is kellene szervezni.

A visszajelzések fontos tanulsága még, hogy a tartalmi kérdések mellett a szervezési, operatív feladatok is nagyon fontosak. A résztvevők kényelme befolyásolja együttműködési képességüket, az ellátás minősége pedig pozitív vagy negatív hozzáállásukat.

Konklúzió

A két panel ajánlásainak összehasonlítása

A két panel összehasonlításánál érdekesebbek a különbségek, mint a hasonlóságok. Ennek egyik oka, hogy mivel a két panel nem volt hermetikusan elzárva és a szünetekben és étkezések alkalmával megoszthatták egymással ötleteiket, mindkét panel javaslataiban megjelennek hasonló gondolatok és javaslatok. Másrészt az is valószínű, hogy ugyanolyan információs hatásoknak kitéve hasonló problémákat azonosított volna bármely két eltérő összetételű csoport. Ezt a gondolatot támasztják alá a bevándorlókkal készített interjúkban megjelenő problémák, illetve a kérdőíves kutatás eredményeit feldolgozó tanulmány is (MELEGH, 2009; LENGYEL & GÖNCZ, 2009).

Ezek a hasonlóságok az 'oktatás' és a 'nyelvismeret' témáiban jelennek meg a legmarkánsabban. Ennél a két, mindkét ajánlás-listában megjelenő témánál megfogalmazásukban ugyan eltérő, de olyan hasonló gondolatok jelennek meg, mint a bevándorlói csoportok önszerveződésének ösztönzése, a multikulturális tanóra, vagy a bevándorló gyerekek magyar nyelvre való oktatása az integrált oktatásuk előtt. A nyelvismeret kérdésének kiemelt kezelése jelzi, hogy a kommunikációt mindkét csoport kritikus kérdésként értékeli – a befogadói csoport itt például kifejezetten olyan támogató hozzáállást tanúsított (tájékoztatás a nyelvkurzusokról, „bevándorlói hitel”), ami a többi kérdésnél nem volt jellemző. A bevándorlói csoport szintén több irányban kereste a megoldást és felvetette saját felelősségét (önkéntes tanárok) is.

A folyamat egyik pozitívumaként értékelhető, hogy mind a két csoportban megjelent az igény a „másik csoport” véleményének megismerésére, azaz a közös viták megszervezésére. Ezt a véleményt érdemes a módszer továbbfejlesztése során figyelembe venni, hiszen a befogadói és a bevándorlói csoportok közös munkája új elemekkel gazdagíthatja mind a két tanácskozás munkáját. A visszajelzések kapcsán érdemes még egy hasonlóságot kiemelni, hogy mind a két csoportban felmerült az állampolgári tanácskozás módszerének használata olyan érzékeny kérdések esetén, mint például a roma kisebbség helyzete Magyarországon. Ez azért érdekes, mert jelzi, hogy a két csoport hasonló problémákat lát a magyar társadalomban, illetve azért is, mert jelzi a módszer elfogadását és pozitív megítélését.

A hasonlóságok után a különbségeket vizsgálva az egyik legszembetűnőbb eltérés a javaslatok számában látható. A bevándorlói csoport javaslatainak száma majdnem négyszerese a befogadók által megfogalmazottakénak. Ennek oka, hogy a bevándorlók láthatóan sokkal jobban ismerték, értették a migráns léttel kapcsolatos problémákat, így lehetséges megoldási javaslattal is könnyebben álltak elő. Másrészt, ennek is köszönhetően, a bevándorló panel javaslataiban jellemzőbbek az eljárási folyamathoz, ügyintézés gyakorlati rendjéhez, vagy az érdekérvényesítés témájához szorosabban „tapadó” konkrét ajánlások, amelyek számos apró változtatást javasolnak a most meglévő rendszereken. Ilyen mélységű tudása nem lehetett ezekről a témákról a befogadóknak, akik sokszor csak elvi kérdések mentén fogalmazták meg ajánlásaikat.

Másik nagyon fontos, szintén az eltérő élethelyzetekből adódó különbség, hogy a 'jogszabályok, jogkövetés' és a 'munka' tematikái csak a bevándorlói ajánlásoknál jelennek meg. Ezek az ajánlások is konkrétak, jogi háttértudásról és érintettségéről tanúskodnak és a mostani szigorúnak ítélt szabályozás enyhítését javasolják. Ilyen enyhítést a befogadói oldal résztvevői csak a szakképesítésüket, diplomájukat magyarul szerző diákok és a határon túli magyarok esetében javasoltak. A bevándorlás pozitív megítélése vagy esetleges ösztönzése hiányzott az ajánlásokból, és így vélhetően a befogadói csoport tagjainak gondolkodásából is, amin a tanácskozás sem változtatott. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a bevándorlói csoport ajánlásaiból hiányoztak a munkaszerzéssel kapcsolatos negatív ajánlások is, ami azért is érdekes, mert a tájékoztató füzetben is hivatkozott friss közvéleménykutatás adatai szerint a magyar lakosság 71%-a egyetért azzal, hogy a bevándorlók elveszik a munkát a magyarok elől (LENGYEL & GÖNCZ, 2009). A negatív megközelítés hiányát nehéz empirikusan vizsgálni, de a lehetséges magyarázatok között egyaránt szerepelhet a deliberáció folyamatának pozitív hatása, vagyis az, hogy a megismert témával kapcsolatosan kevésbé jelentkeznek a negatív, sztereotip vélemények, illetve az is, hogy ilyen erőteljesen negatív vélemények képviselete és leírása nem illeszkedik a csoportdinamikába és így „nem kerül fel” a javaslatok szintjére. A módszer továbbfejlesztése szempontjából érdemes lenne megvizsgálni, hogy a befogadói és bevándorlói társadalom közös tanácskozása mennyiben mélyítené el a két csoport tudását a bevándorlás kérdéskörét illetően, illetve, hogy milyen irányba tolná el a bevándorlók/befogadók megítélését az egyes csoportokban.

A deliberatív folyamatok magyar adaptációjának esélyei

Nielsen és szerzőtársai (NIELSEN ET AL., 2007) a Konszenzus Konferencia különböző nemzeti terekben (dán, norvég, francia) való alkalmazása kapcsán felvetették annak a problémáját, hogy vajon adaptálhatóak-e deliberatív technikák különböző politikai kultúrákban. Cikkükben rámutattak, hogy a deliberatív folyamatok céljának és

szerepének értelmezése nagyban eltérhet a kontextustól függően. Ez felveti annak a kérdését is, hogy mennyire alkalmazható az állampolgári tanácskozás módszere a magyarországi viszonyok között.

A folyamatban résztvevőket tekintve kijelenthető, hogy bár oktatási rendszerünk és a gazdaság működése nem a deliberatív folyamatok őshazáját jelentő nemzetek, azaz Dánia és Hollandia, 'konszenzusos' működési modelljéhez igazodik, a paneltagok mégis gyorsan megértették a játékszabályokat és képesek voltak együttműködni. Ahogyan az a visszajelzésekből is látszik, nem csupán egyetértettek a folyamat céljaival, de konkrét elképzeléseik is voltak arra vonatkozólag, hogy milyen más témákban volna érdemes állampolgári tanácskozást szervezni. A visszajelzések alapján a résztvevők nagy többsége számára a folyamat felépítése és levezetése, valamint a rendelkezésre álló információ mennyisége is megfelelő volt. Rávetítve ezeket a tapasztalatokat a deliberatív folyamatoknak a jelentés elején ismertetett – kutatási, tájékoztatási és politikai – dimenzióira megállapítható, hogy a részvételi módszerek magyarországi használatának kutatási és tájékoztatási aspektusai nem okoznak problémát.

A módszerek politikai dimenziójának kiteljesedése azonban még várat magára. Mint ahogyan azt a deliberatív módszereket bemutató rész is ismertette, a politikai dimenzió fő kérdése az, hogy a kidolgozott állampolgári 'output' valóban 'input'-jává válik-e egy döntéshozatali folyamatnak. Erre a kérdésre nincs egyszerű válasz, de annyi kijelenthető, hogy jelenleg csekély a magyar politikai elit, valamint a szakpolitikai intézmények fogadókészsége az állampolgári javaslatokra. A döntéshozatal során egyrészt fontos az érintettek véleménye és visszajelzése a preferált megoldásokról, másrészt azonban a tanácskozások résztvevői nem felelősek a megfogalmazott ajánlásokért, illetve nem is elszámoltathatók úgy, ahogy például a szakpolitikusok. Dr. Pucskos Albert véleményét idézve:

„Arra a kérdésre, hogy a kutatási eredmények mennyire járulnak hozzá az intézmények és intézkedések javításához, fejlesztéséhez, erre a jövő adhat választ. A politikai döntéshozók felelőssége ezt követően a kutatás ajánlásainak esetleges felhasználása, megfontolása. A következő kormányok jogalkotási programja sem kerülheti meg a migrációs joganyagot: e folyamat kapcsán az Állampolgári Tanácskozás által megfogalmazott javaslatok konkrét normaszöveggé érhetnek, megtörténhet az ajánlások becsatornázása a jogalkotás és végül a jogalkalmazás folyamatába.”

Abban az esetben azonban, ha a használható ajánlásokat sikerül beilleszteni a döntéshozatali keretbe, van rá esély, hogy a döntéshozatal zártsága a következő évtizedekben, akár a következő években is megváltozzon. Egyrészt azért, mert a részvétel szemléletének és módszereinek terjedésével egyre nagyobb nyomás helyeződik mind hazai, mind nemzetközi szinten a politikai és szakpolitikai intézményekre, hogy az

állampolgári bevonás és a társadalmi párbeszéd eddig üres formáit megtöltsék valódi tartalommal.

Másrészt azért, mert a mai Magyarországon a közigazgatási és a politikai intézményekkel kapcsolatos általános közbizalom olyan alacsony (GICZI & SÍK, 2009), hogy nem csupán egy szűk politikai elitnek, hanem a magyar társadalom egészének érdeke, hogy olyan társadalmi mechanizmusok jöjjenek létre, amelyek nem egyes politikai szereplők, hanem az egész politikai rendszer legitimitását javíthatják. Miközben túlzottan idealisztikus lenne azt feltételezni, hogy a deliberatív technikák önmagukban képesek megküzdeni ezzel a feladattal, annyi azért bizonyos, hogy képesek hozzájárulni a fenti problémák orvoslásához.

A deliberatív technikák magyarországi jövőjének fontos kérdése továbbá, hogy kik lesznek azok a társadalmi szereplők, akik a részvételi folyamatok felhasználóivá válnak. Az állampolgári tanácskozások szervezése kapcsán nemzetközi kitekintésben azt látható, hogy a folyamatok egyaránt megvalósulhatnak kutatói, civil és politikai kezdeményezésre. Jelenleg Magyarországon inkább az jellemző, hogy a társadalomtudományos kutatói közösség használja a deliberatív technikákat, míg kevésbé jellemző a civil szervezetek vagy szakpolitikai intézmények aktivitása. Miközben ez mindenképpen fontos abból a szempontból, hogy a részvételi folyamatok felhasználása a kutatói oldalról egy biztos módszertani alapot kap, azzal a veszéllyel is jár, hogy a folyamatok megragadnak a 'kifinomult' társadalomkutatási eszközök szintjén és nem futják ki teljes potenciáljukat. Most azonban (remélhetőleg) még a deliberatív demokrácia hazai 'útja' elején járunk, ezért ez önmagában még nem jelent problémát, ugyanakkor nehéz előrevetíteni a módszer további sorsát és felhasználási területeit. Az 'Állampolgári Tanácskozás a Bevándorlók Integrációjáról' című projekt is ennek az útnak egyik szakasza kíván lenni megalapozva a részvételi folyamatok további hazai alkalmazását.

Felhasznált Irodalom

ANDERSEN, I. - JÆGER B. (1999): Danish participatory models. Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making. *Science and Public Policy*. (26) pp. 331–340.

CROSBY, N. (1996). *Creating an authentic voice of the people. Deliberation on Democratic Theory and Practice*, Chicago, ILL, U S A, Midwest Political Science Association.

CROSBY, N. (1991). *Citizens' juries as a basic democratic reform*. Minneapolis, MN, U S A, Jefferson Center: 43.

DANISH BOARD OF TECHNOLOGY. (2006) *Methods*. retrieved on: 13/11/2006 from: <http://www.tekno.dk/subpage.php3?listall=1&category=12&language=uk>

EUROPTA. (2000): European Participatory Technology Assessment. Project Report. 2000. The Danish Board of Technology. retrieved on: 05/07/2005 from: http://www.tekno.dk/pdf/projekter/europta_Report.pdf

FORGÁCH, J. (2007 [2002]) *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest: Kairosz Kiadó

GICZI, J. & SÍK, E. (2009) Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: Tóty, I. (szerk.) TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2. Elérve: <http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/publikacio.html>

GLASNER, P. (2001) Rights or rituals? Why juries can do more harm than good. *Participatory Learning and Action* (40). pp. 43-45.

GÖNCZ, B. & TÓTH, L. (2009) *Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról. Tájékoztató Anyag.*

HABERMAS, J. (1997): Popular Sovereignty as Procedure. In Bohman, J. & Rehg, W. (eds) *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. Cambridge & Massachusetts & London: MIT Press. pp. 35-65.

HABERMAS, J. (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.

JEFFERSON CENTER (Webpage): *Citizens Jury Process*. retrieved on: 04/03/2008 from: http://www.jefferson-center.org/index.asp?Type=B_BASIC&SEC={2BD10C3C-90AF-438C-B04F-88682B6393BE}

JEFFERSON CENTER (2004) *Citizens Jury® Handbook*. Retrieved on 02/02/2008 from: http://www.jefferson-center.org/index.asp?Type=B_BASIC&SEC={50312803-2164-47E3-BC01-BC67AAFEA22E}

LENGYEL, GY., GÖNCZ, B. (2009): *A befogadó társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdje. Kutatási jelentés egy kérdőíves felmérésről a bevándorlók integrációjának témakörében*

NIELSEN, A. & LASSEN, J. & SANDOE, P. (2007): Democracy at its Best? The Consensus Conference in a Cross-national Perspective. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. (1) pp. 13-35

MCKENNA, B. & VAN KASTEREN, Y. (2006). The micro processes of Citizen Jury deliberation: Implications for Deliberative Democracy. *56th Annual Conference of the International Communication Association* Dresden, Germany, June 19-23, 2006.

WAKEFORD, T. (2002): Citizens Juries: a radical alternative for social research. Social Research Update (37) retrieved on 03/03/2008 from: <http://www.soc.surrey.ac.uk/sru/SRU37.pdf>

A Tanácskozást előkészítő munkatársak:

Dr. Lengyel György, kutatásvezető
Göncz Borbála
Király Gábor
Szanyi-F. Eleonóra
Tóth Lilla
Várnagy Réka
Vépy-Schlemmer Éva

Moderátorok:

Befogadói ÁT:

Göncz Borbála
Király Gábor

Bevándorló ÁT:

Tóth Lilla
Várnagy Réka

Külső Szakértők:

Hárs Ágnes

Kopint-Tárki Zrt.
Kutató

Kováts András

Menedék Egyesület & MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
Szociálpolitikus, Kutató

Lindner Gusztávné

Magyar Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola
Nyugalmazott igazgató

Medjesi Anna

Menedék Egyesület
Szociális munkás, program-koordinátor

Dr. Pucsek Albert

Péteri Ügyvédi Iroda
Ügyvéd

Belső Szakértők:

Juhász Pál (bevándorló ÁT)

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia és Társadalompolitika Intézet
Tudományos főmunkatárs

Klenner Zoltán (befogadói ÁT)

Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal & ZMNE,
PhD. hallgató

Empirikus Társadalomkutató Központ

Az Empirikus Társadalomkutató Központ (ETK) a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézetében folyó elméletileg megalapozott empirikus kutatásokat koordinálja, elsősorban a gazdaságszociológia, az információs társadalom és az európai integráció témaköreiben.

Az alkalmazott módszerek és technikák között említhetjük a kérdőívek és reprezentatív felvételek tervezését és elemzését, a tartalomelemzést, a kísérletet, az interjút, a fókuszcsoportot, a deliberatív közvéleménykutatást és az állampolgári tanácskozást.

Az ETK kutatásai között szerepel egyebek közt a Magyar Vállalati Panelvizsgálat, az "Uncertainty and Insecurity in Europe", az "Információs Technológia és Helyi Társadalom", a SIBIS, az eInclusion, az ICT4All és az INTUNE projekt.

Partnereink, megbízóink között említhető az Antenna Hungária, az eMagyarország Centrum, az empirica GmbH, az NKFP, valamint az EU 5. és 6. Keretprogramja.

Az ETK munkatársai:

Lengyel György, igazgató
Fodor Vera
Göncz Borbála
Lőrincz László
Tóth Lilla
Vépy-Schlemmer Éva
Vicsek Lilla

Elérhetőség:

Budapesti Corvinus Egyetem
1093. Budapest
Fővám tér 8.

www.etk.uni-corvinus.hu

Mellékletek

Melléklet 1. A probléma strukturálása a befogadók körében az Állampolgári Tanácskozáson („Nagy lapok” táblázat)

Tőlük várjuk	Saját magunktól várjuk
<ul style="list-style-type: none"> - Adózási kötelezettség - magyar nyelv ismerete - nyitottság: <ul style="list-style-type: none"> 1) szokásainkra; 2) kultúránk megismerésére - integrálódjanak /≠törekedjenek rá/ - érintkezzenek velünk - munkahely teremtése (+) - törvénytisztelő magatartás - munkabér 	<p>(cselekvés, viselkedés, intézkedés...)</p> <ul style="list-style-type: none"> - előítélet-mentes hozzáállás <ul style="list-style-type: none"> - info - tudatos-tolerancia, empátia - tudatos „proaktív” viszonyulás (aktív) <ul style="list-style-type: none"> - bevándorlók helyzete, nehézségei - kulturális háttér megismerése - személyes találkozások (lakossági) fórumok... - Becsatlakozás: <ul style="list-style-type: none"> - nyelv és kultúra tanulás/tanítás - információ-megosztás - admin. ügyintézési, érdekképviselői képviselő - szociális támasz-pontok <p>társadalmi és kormányzati szinten! BELSŐ HONI BIZTONSÁG!!</p>
Nekik szükséges	Nekünk szükséges
<ul style="list-style-type: none"> - nyelvismeret megszerzés elősegítése: (felnőtt- és gyermekoktatás), „EGYESÜLET”, „Diákhitel” - szakképesítés (diploma, stb.) elismerése (ügyintézés segítése) - társadalmi biztonságérzet - kérdezzük meg ŐKET is! 	<ul style="list-style-type: none"> - tájékozottabbak legyünk a bevándorlási témában - a bevándorlókkal szembeni nyitottság legyen kölcsönös - törekedjenek a befogadó ország nyelvének mielőbbi elsajátítására - az alapvető együttélési szabályok mielőbbi megismerése és elfogadása – alkalmazkodás! - kultúra, oktatás: hagyományok, szokások megismertetése

Melléklet 2. A résztvevői visszajelzések - befogadók

Rész- vevő	Legjobb élmény	Legrosszabb élmény	Változtatás	Moderátorok	Szakértők	Témakörök	Egyéb
1	Hogy személyesen (kávészünet, ebéd) a bevándorlókkal találkozhattam és történetüket megismerhettem.	Részemről a munkahelyi integrációs előadás; túl száraz és túl sok adatot (táblázat; számok) tartalmazott. Nehéz volt megemészteni.	Pl. Ha lehetséges, egy elbeszélést ("interjút") végezni, aki részt vesz ezen a tanácskozáson, ne a konferencián vegyék észre, hogy egy árva szót sem szólt a témához.	Türelmesek és segítőkészek voltak.	Felkészültek voltak.	- Magyar társadalom (oktatás, eu, munkahely, stb.) helyzete - cigányság kérdése	Több bevándorló életére lettem volna kíváncsi, mert szerintem nemcsak adatok.
2	Értelemesen vitattuk meg a minket érintő kérdéseket, érvekkel és ellenérvekkel. Sajnos ilyen élménye ritkán lehet az állampolgároknak hasonló témakörökben.	Viszonylag nagy témát vitattunk meg, amire talán több idő lett volna szükséges, esetleg a témát lehetett volna szűkíteni. Kevés információ volt a témáról (jogi háttér, eljárási rendek, státuszok).	Téma szűkítése, amennyiben lehetséges; jobb fókuszáltság.	Nagyon jól láttál el feladatokat: időre figyeltél, terelték a beszélgetést.	A rövid idő ellenére jól összefoglalták témájukat. A leginformatívabb előadások jogi témakörben voltak.	Oktatás, felsőoktatás, lokális/önkormányzati ügyek. És a többi, szinte mindent meg lehetne vitatni ilyen formában.	Meg vagyok elégedve az emberek összevágatásával, mind értelmes, jól vitatkozó félnek bizonyult.
3	A közös produktív munka és az ellenvélemények, érvek ütköztetése. A téma megismerése.	Alapvetően elégedett vagyok, bár néha eltávolodtunk a konkrétumoktól és általánosságokról kezdtünk beszélgetni.	A szakértői tájékoztatás kibővítését, átfogóbbá tételét.	Megfelelő távolságtartással, szervezeten és ösztönzőleg vezették a munkát.	Lehetett volna alaposabb.	Egészségügyi hozzájárulás, felsőoktatási reform és oktatás színvonala, közterület fenntartás tisztítás és kiépítés, magyarországi kisebbségek helyzetének javítása (kifejezetten romaügy)	Érdekes minél több témakörben szervezni, illetve az eredményeket, ajánlásokat, természetesen a résztvevők inkognitójának megőrzése mellett, publikálni.
4	Alapvetően jól érzem magam, oldott volt a légkör, fontosnak tartom, hogy betartották a témára szánt időt, nem csúszunk.	Nem volt rossz élményem.	Ebben a témában én először meghallgattam volna a bevándorlókat, hogy jobban informált legyek a témában, és megismerhessem a problémáikat.		Rövid, tömör, lényegretörő volt, egy volt nagyon száraz, és engem nem kötött le.	Azoknak a témáknak a felsorolása nem fér el ilyen kis helyen.	Szeretném hinni, hogy amiben részt vettünk hasznos, és eljut a megfelelő helyre, és segíti a "döntéshozók" munkáját.
5	A szervezésben tetszett, hogy a szünetek időtartama megfelelően lett kialakítva ahhoz, hogy a csapat tagjai személyesen is meg tudjanak bizonyos problémákat beszélni egymással és a másik csoport tagjaival.	Sajnáltam, hogy a szakértők 1-1 témával kapcsolatban nagyon kevés időt kaptak, ezért a tájékoztatás mértéke minimális volt a témával kapcsolatban.	Az előre kipoztázott tájékoztató anyagba több konkrét információt tennék, hogy a rövid idő miatt a szakértők már csak a felmerülő kérdésekre válaszoljanak.	A moderátorok munkája összehangolt volt és kontrollt tartottak az időbeosztás felett.	A szakértők felkészültsége és hozzájárulása teljesen megfelelt, de mindannyian tudtak volna még részletesebb felvilágosítást adni.	A magyar társadalmi feszültségek feloldására irányuló próbálkozások főleg az oktatás területén, de bármely más terület érdekel.	A csoport kulturáltan és fegyelmezetten tudott mindvégig vitatkozni.
6	(Peti) A tanácskozás témája nagyon érdekes volt.	Egy előadó, akit név szerint nem akarok említeni.	Nincs tapasztalatom. Eddig még nem vettem részt tanácskozáson.	Kiválóak voltak.	Általában jó volt.	Fiatalokkal kapcsolatos témában.	
7	Sok színű ember típusal ismerkedhettem meg.	Ilyen nem volt.	Nem javasolnék változtatásokat.	Jól együttműködtek a csoport minden tagjával.	Általában jó volt. A nagyobb rálátást biztosítottak számomra a migráció területén.	A kisebbségi helyzet megvitatásában.	Nehezen összehangolható.
8	Megismertem legalább a részemre csak részben ismert dolgokat.	Nem volt.	Nem változtatnák ez jó volt így. Össze ismertetni a két csoportot a második napon.	Jól és határozottan vezették az előadásokat.	Tanulságos volt csak frissebb statisztikai adatokkal is hozzájárulhattak volna az előadásokhoz és nem a törvényhozókra hivatkozni.	Határon túli magyarok honosítása.	Színvonalas volt, tetszett a megszervezése, lebonyolítása.

Rész- vevő	Legjobb élmény	Legrosszabb élmény	Változtatás	Moderátorok	Szakértők	Témakörök	Egyéb
9	Már az, hogy egyáltalán létrehozták.	A jury nem kellően "széleskörű" összetétele.	Megfelelő volt a menet.	Jól vezették a vitákat, mederben tartották.	Tömörebbre vett, jobban illusztrált előadások kellene.	Munkaügy, etnikai kérdések, közrend.	
10	Megismerkedni a bevándorlók nehézségeivel és megérteni a helyzetüket.	A bürokrácia magyarországi értelmetlen hozzáállása ehhez a kérdéshez (is).	Összevonni a magyarországi magyarokat és a bevándorolt magyarokat.	Jól végezték a munkájukat.	Hasznos volt a csoport munkája szempontjából az új információk és a téma mélyebb megismerése.	Nem gondolkodtam el ezen, de a romák magyarországi helyzete megérett egy ilyesfajta tanácskozássra.	veleményem szerint optimálisabb lett volna a bevándorlókkal a tanácskozáson belül megismerkedni, nem csupán a szünetekben.
11	Az összehangolt, egymással közösen megvitatott és közös álláspont kialakítása.	Rossz élményem nem volt, csak jó.	Szívesen meghallgatnám a másik fél érveit is, mielőtt ajánlásokat tennék.	Megfelelőnek találok munkájukat! Sokat segítettek stb.	volt szakértő, aki bizonyára nagyon professzionális tanulmányokat folytat, de mint előadó számomra nem volt érthető.	Napi problémák.	Számomra igen fontos volt, hogy több oldalról ismerhettem meg a témát.
12	Sokszínűsége és Peti hozzászólásai. Szünetekben más témájú vélemények és viták.		A megbeszélések közepe felé meghallgatni a másik csoportot is.	Segítőkészek voltak és jó volt, hogy időnként elcsapongó vitáinkat visszaterelték a saját medrébe.	Nagyon élveztem az előadásokat, de a statisztikát rövidebbre fognám.	egészségügy, oktatás	
13	Sikerült úgy rendezni a vitákat, hogy szinte mindenki könnyen bekapcsolódhatott és szóhoz juthatott.	Nem sikerült mindig egyensúlyt tartani a hozzászólásokban: volt, akinek túl erős volt a szereplése (moderálásra szorulna), volt aki egyáltalán nem beszélt (bár ebben az esetben lehet, hogy jobb volt, hogy a moderátorok nem biztatták)	- Legyen lehetőség arra, hogy a 2 csoport egymással/együtt is megvitathasson dolgokat. - Több ideig maradhassanak bent a szakértők, a kiscsoportos munkát is segíthessék.	5-ös skálán 4,8. Jól strukturáltak, figyeltek rá, hogy együtt maradjon a csoport, érthetőek voltak és jól tudták oldani a hangulatot.	Jók voltak az előadások, de (nekem) túl tömörek, kevesebb infót könnyebb lenne feldolgozni, esetleg jó lenne, ha oszlatnának vázlatot az előadásukról.	roma integráció, környezetvédelem, munkahelyteremtési stratégiák	Ötlet: lehetne biztosítani, hogy a résztvevők egy része mindenképpen közelről legyen érintett az adott témában (pl. itt a befogadó társ-nál is)
14	Az, hogy elmondhatom a véleményemet fontos kérdésekben és új emberekkel kerültem kapcsolatba.	Általában minden jó volt, néha az idő szorításába keveredtünk.	igen nagy területet érintő téma volt, talán több időt igényelne. Előre megküldött anyagról írásos "véleményezés" max. 1 oldalban.	Befolyásolás mentes maradt a ténykedésük, ezt nagyra értékelem.	Számomra mindenképpen hasznos volt, hiszen új információkat kaptam.	Kultúra, politikai kultúra, etnikai kérdések	Ezt a folyamatot életben kell tartani.
15	Az, hogy látszólag komolyan foglalkoznak a témával, valamint, hogy látszólag a téma horizontális beágyazottságával is.	A rossz időstrukturálás, a keretek merevsége (szinte sosem értünk bele) a tervezett témákhoz mérten. Rohanós volt, dőcögős, olykor következtelen, ám: ígéretes! :) /Szégyen a tesco!!, ...de hasznos. Legközelebb CBA jegyet!!!/	A csoportdinamikáról a való odafigyelés. Érdemes lenne a moderátorok "tréneri" kiképzése, ill. a páros vezetés megtanulása.	A páros vezetés nehéz műfaj. A felkészültségük nem pótolja a lelkesedést, sőt a szakmai ambíciók. Kicsit dőcögős volt, módszertanilag kiforratlan.	Köszönettel vettem a felkészült szakértők előadásait. Hallottam volna többet, alaposabbn, ideértve a horizontális szálakat.	Népesedéspolitikai, egészségügyi, oktatási nemzeti stratégiák kidolgozása, újragondolása.	Az effajta programok hatékonyságát nagyban javíthatja a kiforrott, módszertanilag helyes facilitálás, a tudatos "tréneri" jelenlét. Ezek hiánya pedig veszélyeztetheti a szakmai/emberi eredményeket/jelenlétet.

Melléklet 3. A résztvevői visszajelzések - bevándorlók

Rész- vevő	Legjobb élmény	Legrosszabb élmény	Változtatás	Moderátorok	Szakértők	Témakörök	Egyéb
1.	A szombati nap, dinamikus, pörgős beszélgetések, mindenki lelkes volt egészen végig.	Keveset aludtam.	Hogy ez csak az első fázis legyen - a következő a befogadókkal együtt.	Profi volt.	Munkaerőpiac : 3, Jog: 5, Oktatás: 4 (1-5 skála).	Egyetemek közötti együttműködés, közös kutatási lehetőségek, esetleges témák.	A kaja tökéletes volt, a csapat is!
2.	Az, hogy nagyon jól volt megszervezve és érdekes volt, és sok hasznos infó.	Egy kicsit korán kezdődött.	A befogadókkal közös megbeszélés/vita.	5+	5+	Környezetvédelem.	Semmi, sok sikert kívánok!
3.	Az, hogy bevonásra kerültek különböző szakértők.	Nem volt rossz élményem!	Lehetne osztogatni negro cukorkát!	Kítűnő!	Egy szakértő kivételével nagyon jó!	A bevándorlók egymás közötti viszonya.	Nem jut eszembe ilyen.
4.	Kirajthattam a véleményemet, egy platformot adott nekem.		A befogadó és bevándorló vitája.	Jól végezték a munkájukat.	Konkrét példát is mondtak.	Kulturális.	Gyakrabban, de rövidebb tanácskozások legyenek.
5.	1. Lehetőség volt, hogy igaz tapasztalat, megtörtént példákat/ eseteket megbeszélni és ebből megoldást, javaslatokat kitalálni. 2. Örülök, hogy ennyi kedves emberrel találkozhatok.	A terem berendezése - kör asztal, kényelmesebb székekkel.	Két csoportot összevonni közös beszélgetésekre/javaslatokra.	5-ös! Téma/feladat centrikusak maradtak.	4-es.	Ennek a folyamata - hogy befogadták/beváltak a javaslataink.	
6.	Új vélemények és problémák felvetése.	Nem volt.	A két szekció szembesülése a tanácskozás végén.	Jó.	Jó.	Hogyan lehet megoldani a bevándorlás kérdést? (visszatelepíteni őket saját országukba)	Nincs.
7.	Megismerkedés a csoporttal.	Nem volt ilyen.		Nagyon jól!	Nagyon jól!	Minden témakör hasznos volna.	Nincs.
8.	Sok számomra ismeretlen emberrel ültem le beszélgetni, vitázni és mégis közös nevezőre jutottunk rövid időn belül.	Kényelmetlen a szék.	Talán még szélesebb rétegből lehetne összeválogatni a tagokat.	Kiváló.	Jó.	Bármely kényes témában, amit a képviselők nem szívesen vállalnak.	
9.	Hasznos ügyért "dolgoztunk". Remek közösség jött létre. Betekinthettünk más helyzetekbe, más emberek életébe, kulturájába.	Mindennel elégedett voltam.	Szerintem hasznos lett volna, ha a két csoport együtt is eltölthetett volna némi időt. Sikerült volna még jobban közelíteni az álláspontjukat.	Türelemmel, lelkesedéssel, maximális kedvességgel vezették le a két napot.	Sok hasznos dolgot tudtunk meg, hozzájárult a javaslatok születéséhez.	Kulturális, társadalmi témákban, amik közelebb tudnak hozni különböző látásmódú embereket.	Meg szeretném köszönni, hogy részt vehettem ezen a tanácskozáson, csak pozitív tapasztalataim vannak.
10.	Új ismeretek, tapasztalatok, hogy résztvehetek egy olyan projektben, aminek hatása lehet a jövőbeni bevándorláspolitikára kialakulására.	Nem volt ilyen.	Legyen egy olyan vita alkalom is, amikor a befogadó társadalom képviselőivel (állampolgárokkal) beszélgethet a bevándorló csoport.	Kítűnő!	Nagyon jó.	Romák helyzete Magyarországon (párbeszéd romák és magyarok között).	
11.	A szándék, hogy tegyünk valamit a változás ügyében.	Lehangoló statisztikai adatok.	Eszmeccseréles a másik csoporttal, gyerekcsoport.	Barátságosak.	Profik.	Természetvédelem.	Nagyobb tányérok!!!
12.	Egymással való együttműködés, a jobbító szándék és őszinte törekvés.	Nem tudok ilyet mondani.	Nagyobb helységben tartani, több csoportos munka.	Kiválóak!	Értékesnek tartom hozzájárulásukat, de az időszűke miatt talán nem tudták elmondani mindazt, amit fontosnak tartottak.	Roma kérdés, homoszexualitás.	
13.	Hogy találkoztam más emberekkel, akiknek ugyanolyan problémáik vannak.	Csak rövid idő volt: aki a munka témáról beszélt.		Nagyon jók voltak. Kedvesek.	Konkrétan beszéltek a témáról.	Munka és a nyelv.	

Melléklet 4. A survey kérdőíve

1. Kérem, mondja meg, hogy a következő problémák közül, melyiket mennyire tartja súlyosnak. Véleményét a #. VÁLASZLAP -on látható 0- tól 10-ig terjedő skálán fejezze ki, ahol 0 jelenti azt, hogy egyáltalán nem súlyos, és 10 azt, hogy nagyon súlyos az adott probléma.

ROTÁLVA!	Egyáltalán nem súlyos probléma \longleftrightarrow Nagyon súlyos probléma									NT			
	00	01	02	03	04	05	06	07	08			09	10
a. a bűnözés	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X
b. a munkanélküliség	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X
c. a természet és környezet védelme	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X
d. a korrupció	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X
e. a romák helyzete	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X
f. a bevándorlók beilleszkedése	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X

2. Ön most ugyanazon a településen lakik-e, mint ahol született?

1 - igen 2 - nem 9 - NT X -

3. Tervezi-e Ön, hogy elköltözik másik településre?

1 - igen 2 - nem 9 - NT X -

4. Járt-e Ön külföldön az elmúlt 5 évben?

1 - igen 2 - nem 9 - NT X -

5. Élt-e Ön külföldön bármikor három hónapnál hosszabb ideig?

1 - igen 2 - nem 9 - NT X -

6. Szívesen áttelepülne-e másik országba?

1 - igen 2 - nem 9 - NT X -

7. Tervezi-e, hogy külföldön éljen?

1 - igen 2 - nem 9 - NT X -

8. HA NEM VÁLLALKOZÓ

Szívesen lenne-e Ön vállalkozó?

1 - igen 2 - nem 3 - attól függ 9 - NT X -

9. Ha valami olyan történne az országban, ami komolyan sérti az Ön személyes érdekeit...

	Igen	Nem	NT	
a. fordulna-e segítségért a TV-hez, rádióhoz, újsághoz?	1	2	9	X
b. részt venne-e nem engedélyezett tüntetésen?	1	2	9	X
c. részt venne-e nem engedélyezett sztrájkban?	1	2	9	X
d. részt venne-e felkelésben?	1	2	9	X
e. részt venne-e útelzárásban, blokádban?	1	2	9	X

10. Mennyire büszke Ön arra, hogy magyar....

- 4 - Nagyon büszke,
- 3 - büszke
- 2 - nem túl büszke, vagy
- 1 - egyáltalán nem büszke?

9 - NT X -

11. Az emberek véleménye különböző a tekintetben, hogy mit is jelent magyarnak lenni. Ön szerint: az alább felsorolt tényezők milyen mértékben fontosak ahhoz, hogy valaki magyarnak tekintse magát?

ROTÁLVA!	Egyáltalán nem fontos	Nem túl fontos	Eléggé fontos	nagyon fontos	NT	
a. A magyar nyelv ismerete	1	2	3	4	9	X
b. A magyar kulturális hagyományokban való osztozás	1	2	3	4	9	X
c. magyarországi születési hely	1	2	3	4	9	X
d. Magyar szülők	1	2	3	4	9	X
e. A magyar törvények és intézmények tiszteletben tartása	1	2	3	4	9	X
f. Hogy magyarnak érezze magát az ember	1	2	3	4	9	X
g. Magyar állampolgárság	1	2	3	4	9	X

12. Ön szerint hány külföldi él ma Magyarországon? **OLVASSA FEL VAGY MUTASSON VÁLASZLAPOT**

- 1 - kevesebb, mint 40 ezer
- 2 - 40 - 100 ezer
- 3 - 100 - 160 ezer
- 4 - 160 - 250 ezer
- 5 - 250 - 500 ezer, vagy
- 6 - 500 ezernél több

9 - NT X -

13. Az Ön véleménye szerint a Magyarországra bevándorlók számát:

- 1 – lényegesen növelni kellene,
- 2 – egy kicsit növelni kellene,
- 3 – körülbelül ugyanezen a szinten kellene tartani,
- 4 – egy kicsit csökkenteni kellene, vagy
- 5 – lényegesen csökkenteni kellene?

9 – NT X –

14. Az emberek különbözőképpen vélekednek a Magyarországon élő bevándorlókról. („Bevándorlón” azokat az embereket értjük, akik azért jöttek, hogy letelepedjenek Magyarországon.) Kérem, mondja meg mennyire ért egyet, vagy nem ért egyet a következő kijelentésekkel?

ROTÁLVA!		Egyáltalán nem ért egyet	Inkább nem ért egyet	Inkább egyetért	Teljesen egyetért	NT	
		1	2	3	4	9	X
a.	A bevándorlók nyitottabbá teszik Magyarországot az új eszmék és kultúrák iránt.	1	2	3	4	9	X
b.	A bevándorlók hasznára válnak a magyar gazdaságnak.	1	2	3	4	9	X
c.	A bevándorlók elveszik a munkát azok elől, akik Magyarországon születtek.	1	2	3	4	9	X
d.	A bevándorlók miatt növekszik a bűnözés.	1	2	3	4	9	X
e.	A magyar nemzetiségű bevándorlók számára könnyebbé kellene tenni a magyar állampolgárság megszerzését.	1	2	3	4	9	X
f.	A külföldieknek kötelességük megtanulni a nyelvünket, és alkalmazkodni a mi szokásainkhoz, törvényeinkhez	1	2	3	4	9	X

- 15.** Kérem, határozza meg egy 0- tól 10-ig terjedő skálán, mennyire értene egyet azzal, ha a hatóságok letelepedési engedélyt adnának egy **büntetlen előéletű és munkával rendelkező** ...

ROTÁLVA!	Egyáltalán nem ért egyet									Teljesen egyetért		NT	
	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10		99
a. arabnak												99	X
b. határon túli cigánynak												99	X
c. kínainak												99	X
d. határon túli magyarnak												99	X
e. ukránnak												99	X
f. afrikainak												99	X
g. izraelinek												99	X
h. szerbnek												99	X

- 16.** Az, hogy az ember mennyire elégedett az életével, nagyon sok mindentől függ. Ha mindent számításba vesz, mit mondana, mennyire elégedett az életével összességében?

- 4 – nagyon elégedett,
- 3 – inkább elégedett,
- 2 – inkább elégedetlen, vagy
- 1 – nagyon elégedetlen?

9 – NT

X –

- 17.** Általánosságban mit mondana, hogy az emberekben meg lehet bízni, vagy sosem lehetünk elég óvatosak velük szemben?

- 1 – Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben.
- 2 – Általában meg lehet bízni az emberekben.
- 3 – Általában nem lehetünk elég óvatosak az emberekkel.
- 4 – Szinte sosem lehetünk elég óvatosak az emberekkel.

9 – NT

X –

26. Magyarországon vannak magasabb és alacsonyabb társadalmi helyzetű emberek. Hol helyezné el egy létrán Önmagát, ahol 0-val a legalsó és 10-essel a legfelső társadalmi helyzetet jelöltük?

00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10
 legalsó társadalmi helyzet legfelső társadalmi helyzet

99 - NT X -

27. Kérem mondja meg, mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel

	ROTÁLVA!	Egyáltalán ← Teljes mértékben nem ért egyet egyetért										NT				
		00	01	02	03	04	05	06	07	08	09				10	
a.	A politikusok döntései a lehetőségekhez mérten méltányosak az olyan emberek számára, mint én	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X		
b.	A politikusok általában nem tisztelik az olyan embereket mint én	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X		

A Budapesti Corvinus Egyetemen zajlik egy bevándorlókkal kapcsolatos kutatás, amelyben a magyar társadalom véleményét mérik fel. Ennek a kutatásnak a részeként kerül sor augusztus folyamán egy kb. másfél órás csoportos beszélgetésre. Részt venne-e ezen a csoportos beszélgetésen?

- 0-Nem
- 1-Igen
- 9-Nem tudja

Ha igen:

Arra kérném, hogy adja meg a telefonszámát és a Budapesti Corvinus Egyetem majd felveszi Önnel a kapcsolatot!